

Ex Bibliotheca Canonice ad B. V. MARIAM
Assumptam in Gars Ord. Can. Reg. S. P.
Augustini ab anno 1769. in alium ordinem
redacta.

Titulus.

Series.

Numerus.

Histor. prof.

A.

VI.

20.

A. lat. b. 199

(Caesar)

Rhelicamus

*Quis sit possessor libri fortasse requiras?
Inspice subscriptionem, et inde scies.*

IN C. IVLII

CAESARIS DICTA-

TORIS VIRI DISERTISSIMI, ET

Auli Hirtij, seu Oppij, Commentaria

de bello Gallico, Civili Pompeia-

no, Alexandrino, Africano,

& Hispaniensi, Annota-

t. Rhellica

Figurini;

In quibus multa contextus loca mendosissima,

partim quidem uariorum exemplarium

collatione sedula, partim uerò

cc. e. ris nequaquam fri

scenduntur.

m uerborum locupletissimo

I N D I C E.

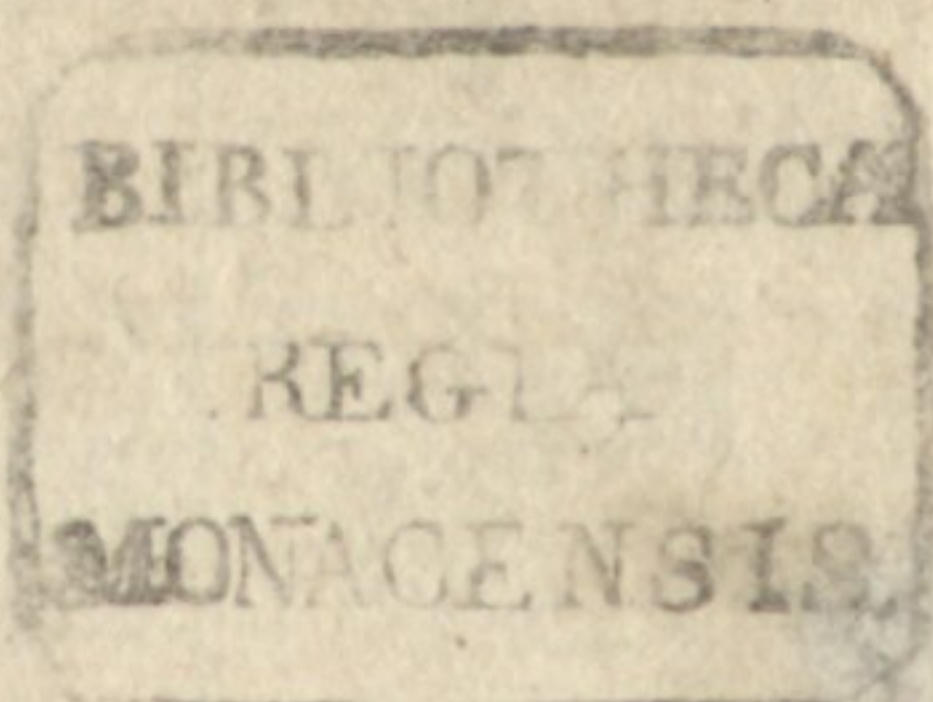
B A S I L E A E

M. D. X LIII.

Bojardi 11a Regia

3. 1. 1.

457.1.1

IO. RHELLICANVS

LAVRENTIO AGRICOLAE

Vitodurensi, & Leonardo Hospi-
niano Stammenio amicis

S. D.

V V M ante duodecim annos
Optimi amici, & fratres, Ber-
nae honestissimo stipendio con-
ductus, publicū bonarum litera-
rum professorē agerem, & in-
ter alia disertissimos Cæsaris cō-
mentarios studiosis prælegerem, pauculas quasdam
annotatiunculas tantummodo in discipulorū meorum
usum effudi potius quā scripsi: easdē amici quidam
non plebei Ioan. Vuirius Brugensis, & Nicolaus Ar-
topæus Balingius, nunc Curienfis, tunc uerò Dunensis
iuuentutis moderator, ut doctissimi, ita & pientissimi
uiri ut describerēt utendas accepere. Tandem Leonar-
de noster & tu iisdem nō tantum diu usus es: uerum-
etiam alijs eas cōmunicans, & tuo & aliorū nomine
multis à me contendisti, ut nulgarem. Ego autem tenui
tatis ingenij mei, & (ut Satyricus inquit) quā mibi

A 2 curta

E P I S T O L A

curta domi supellex sit, probè conscius, non tam difficilem, quàm periculosam ædendi prouintiam diu, multumq; ut scis, detrectaui. Tacitè nanq; mecum reputabam, nihil ab hirtio, inculto, ac incircumspecto ingenio meo scribi posse, quod tam culto, & oculato seculo nostro, aliqua saltem ex parte responderet. Et ut maxime aliquid literis, memoria, & luce dignum à me prodiret: rursus morosulos, malignos, & rigidos seculi nostri censores, Criticos, Aristarchos, imò Zoilos etiam quosdam metuebam, quibus nihil placet, nisi quod ipsi faciunt. Quando autem de die in diem acrius instares, ac idem improbius à me pro antiqua nostra amicitia flagitares: demum flagitantis improbitate uictus manus dedi, ac eas adnotationibus in Cæsarem eliminandis ac locupletandis adieci, quid enim quis, rei præsertim honestæ, amico tam ueteri, charo, sincero, constanti, ac erudito negauerit? Has igitur magno quidem sudore, & succiuis tantum horis elaboratas, & utcunq; absolutas, nemini iustius dedicandas censui quàm uobis: idq; multis nominibus. Vt enim taceam quod Leonardo impulsore, istæ elucubratae sunt, & non ita pridem Christianis poëtis ab eodem donatus, arctissima etiam cum utroq; amicitia mihi iam olim intercessit. Siquidem cum altero, hoc est Laurentio Cracouiæ in Sarmatis, sub eruditissimo uiro D. Rudolpho Agricolæ iunio-

N V N C V P A T O R I A

la iuniore Vuasserburgensi, Poëta & oratore clarissi-
mo, Præceptore cōmuni, politioribus literis, & studijs
Geographicis sub Annum domini M. D. XVII. ope-
ram dedimus. Cum altero circiter Vigessimū secundū
supra millesimū quingentesimū, Vuitenbergæ in Saxo-
nibus à D. D. Martino Luthero, & Philippo Melāch-
thone præceptoribus nostris doctissimis, fidis, semperq;
ob id nobis reuerendis, simul cum Græcis literis, arti-
bus differēdi, ac dicēdi, sacrosanctæ quoq; Theologiæ
rudimenta pro nostra uirili hausimus. Et quanquam
istā necessitudo iuuenilibus annis cōtracta, non tamen
(quod plerunq; fieri solet) nobis uiris iam factis solu-
ta est. Quinimo cū in Cœnobio Steinensi sub annū na-
talis Domini M. D. XXV. ductu Tigurini Senatus sa-
cras literas profiterer, cū utroq; simul non infeliciter
renouata est. Tum enim mutuis beneficijs, colloquijs et
conuiujs literatis, alij alios iuuabant, & oblectabant.
In quarū rerum perpetuam memoriam, & animi mei
erga uos gratitudinē, hasce lucubrationes, uobis nomi-
natim dedico: rogoq; ut à maleuolorum & uutiligato-
rum sannis, & ronchis eas tueamini. Non enim defutu-
ros sat scio, qui clamitent: Quis hic nouus & semido-
ctus scriptor, qui primus in Cæsaris cōmentaria enar-
rationes scribere ausus: quod hætenus ob negotij per-

E P I S T O L A

plexitatem in tanto eruditorū uirorū prouentu nemo aggressus est? Quos hoc unum rogatos uelim, ut scribentem non prius condemnent, quā scripta legerint eaq; diligenter, & absq; affectu perpenderint. Hoc enim si fecerint, dispeream si non equiorem de me sententiam tulerint. Tametsi nanq; non omnia ad amissim & perpendiculum quadrent, sed rudem ac indigestam alicubi rerū ac uerborū seriem, & lapsus quā plurimos depræhenderint: tamen dicent in magnis & uoluisse sat est. Et ut maximè tanquā malus, et imperitus gubernator tantū pelagus primus tētauerit, & nauim aliquoties in scopulum impeggerit: tamen quia alijs minore cū periculo nauigaturis uiam mōstrauit non est uituperādus. Neq; enim turpe fuerit multos in eundem autore cōmentari: dummodo unusquisq; sua candidè alijs impertiat, & argumētis non cōuitijs, ac contumelijs cum antecessore pugnet. Id quod à doctissimis simul, & laudatissimis Grammaticis Acrone, & Porphyryone in Horatium: Seruio, Donato, Landino, & Mācinello in Virgilij opera factitatū uidemus. Quod utinā docti ac sinceri uiri, quisq; in sua regione (quæ à Cæsare describitur) illustranda conarētur: in spē erigeret fore, ut multi loci in eo obscurissimi perquā lucidi redderentur. Quod & propediē futurū spero. Etenim audio apud D. Henrichū Glareanū poētā Heluetiū ac

uirum

N V N C V P A T O R I A.

uirū de meliorib. literis optime meritū cōmentationes
in eundē Cæsarē iam aliquot annos delitescere. Quas
si hisce meis quamlibet incōditis, ut publicentur extor
sero, an nō satis magnū studiosi hinc emolumentū ca
piēt? Sin uerō alicui magis placet couitiatorē quā di
sputatorē mecū agere, per me quidē ei licet. Nec enim
Christo duce & auspice, criminatorem recriminabor:
sed hoc unum ei nunc occino, ut ipse aut meliora edat,
aut si nō potest, aliena suggillare desinat. Sufficit nāq;
mihi cum mea, tum uestra conscientia, quod non inanis
gloriæ studio, sed uestro impulsu, & iuuentutis iuuan
dæ gratia in legēdis historijs hunc laborē susceperim.
At ne ego ineptus sum, qui patrociniū uestrum aduer
sus momulos istos imploro, ac perinde causam meā uo
bis agendā propono, quasi indocti ac stupidi causidici
& rabulæ sitis, & uos nō multo meliora argumen
ta ad tuendā non tam meam quā uestrā lucubratio
nem inueneritis, idq; procul dubio uobis curæ erit. Si
quis nanq; me temeritatis, ac inscitiae in commentando
accusauerit: nō tam ego quā uos, in uitio eritis: quip
pe qui me reuuentē ad edendū cōpuleritis, ē contra si
quid cōmodi ad studiosos adolescentes (quibus potissis
imum isthæc elucubraui) inde manauerit, qui ex eis
grati sunt, uobis quoq; gratias habebunt, & agent:
quippe quarum impulsu hæc qualiacunq; recognita,

EPISTOLA

aucta, & publicata sunt, unde ipsi profecerunt. Quo
circa non est quod multis uobiscum hac de re agam
quin potius rogē, ut animi mei erga uos beneuolentiā
& gratitudinem potius, quā tenue hoc, & charta-
ceum quidem munusculum respiciatis: & Rhellicanū
uestri studiosissimum & amantissimum (ut
hactenus fecistis) pari studio & beneuo-
lētia foveatis, redametisq;. Vale-

te feliciter, Tiguro, Pridie

Nonas Aprileis

Anno M.D.

XL.

AUTORVM QVI IN HISCE IO.

Rhellicani Annotationib. ci-
tantur nomenclatura.

Aegidius Tschudi	A. Gellius
Agathus	Glareanus
Alexander Curtianus	Hermolaus Barbarus
And. Alciatus	Herodianus
Ammianus	Holhardus
Angelus Polit.	Hubertus Leodius
Antoninus	Ioachimus Vadianus
Beatus Rhenanus	Iornandis
Peda	Iulius Capitolinus
Beroaldus	Lucanus
Budæus	Lucianus
Cælius lect. antiq.	Ludouicus Pius
Conradus Celtis	Liuius
Cornelius Tacitus	Laurentius Phrysius
Q. Curtius	Marcellinus
Donatus Acciolus	Marlianus
Eratostenes	P. Orosius
Eusebius	Ouidius
Eutropius	Priscianus
Flavius Vopiscus	Procopius
L. Florus	Ptolemæus
	A 5 Pyrchæ

NOMINA AVTORVM

Pyrcheimerus	Sabellicus
Io. Pollio Bitueldanus	Sisenna
Polybius	Strabo
Quintilianus	Tripartita historia
Raimundus Marlianus	Varro
Regino Abbas Prunien.	Vegetius
Rudolphus Agricola	Volateranus
	Vuitichindis

RERVM ET VERBORVM IN ANNOTATIONIBVS

hisce sequentibus memorabilium diligentissimus Index.

A

A Bbatia Discern-	adiocere telum	95 b
tis 113 a	adrumentum	221 b &
abbatis cella 66 a	pag.	292 a
abduabis fluuius 80 a	aduatici	97 b
aborigenes 15 a	adunantium	63 b
acceptum ferre 282 a	adytum	262 b
achilles contra Memnonem 326 b	ager 150 a	(46 b
achillis patria 253 b	eglisoniensis præfectura	
acronius lacus 78 b	egrotus	150 a
acta Cotti 116 b	emus mons	232 a
	equinoctium autumnale	
	121 a	erarium

I N D E X

erarium Romæ	190 b	alexandria potitur Cæ-	
etuatij	112 b	sar	182 b
africus uentus	240 a	alexandrini ingeniosissi-	
agar	310 a	mi	269 a
agendicum	153 b	alexia 16 a	163 b
ager	24 b	pag.	244 a
agros quidam tempore		allobroges	24 b
belli incenderūt	26 b	alpes	72 b
agger	94 a	alodienses	92 a
agrippinenses	110 b	alsatiæ nobilitas cum re-	
aha	43 b	liquis ciuitatibus con-	
ἄσπις	221 a	tra Tigurinos	45 b
alarij	85 b	alsatij	86 b
alauda	72 b	alsetum	163 b
alba Colonia	191 b	atlas	140 a
albici	200 b	altorff	50 b
albienses	200 a	altstetten	36 b
albis	153 a	ambactus	72 b &
albion	116 b	pag.	143 a
albesia scuta	299 b	ambarri	34 b
alcis figura	147 b	ambiani	90 b
aldenburg	98 a	ambianenses	ibidem
alduasdufius	80 a	ambibarij	166 b
alemanni	74 b	ambiliates	101 b
alerci	162 a	ambilates	102 a
			ambiorix

I N D E X

ambiorigis oratio	132 a	anticato	83 a
ambinarati	111 b	antiochenfes	261 a
ambratia	241 b.	antipater Iudæorum po-	
ambrones	18 a	tentiſſimus	275 a
ambruareti	161 a &	antoninus philoſ.	74 b
pag.	166 a	antuates	67 b. & 100 a
ambulatoriæ turres		apenninus	140 a
pag.	120 a	apollonia	236 a
amphilochicum	246 b	apollonius præceptor	
amhipolis	260 b	Cæſaris	2 a
ana	201 b	aponiana inſula	291 b
anartes	146 a	apparatio	217 b
anasus flumen	87 b	apparitores	302 b
andelfingensis præfectu-		apſum flumen	252 b
ra	46 b	aprouins	153 b
anglicanus fluuius	129 b	aquitania Gal.	14 b
angliſter	50 b	aranitium	146 b
angſter	50 b	aranifci	146 b
angloſaxones	119 a	arar	34 b
annaria lex	230 b	arberga	35 b
annonæ	205 b	arbores conſerere	94 b
annotinus	124 b	pag.	164 b
antepilani	203 b	arburgum	36 a
anteſignani	203 b	ardua ſylua	140 b
		arduenta	

I N D E X

arduenna sylua	148 a	ascolde	149
pag.	123 a	asciburgium	140 b
arelate	217 a	asculum Picenum	191 b
arelatum	201 b	asia	277 b
aremicci	163 a	asparagum	243 a 252 b
aremorica	135 a	assis	220 a
argaudia	48 b	asta 27 a & astenses	
Argentinenses	86 b	pag.	ibidem
aries	155 b	astigitanus	220 a
ariminum oppidum	189 b	atacinorū colonia	152 b
ariobarzanes	188 a	ategua	324 a
ariorica	64 a	atrebates	90 b
Cum Ariouisto ubi pu-		atribatij	90 b
gnatum	85 a	atuacum	133 b
aritia oppid.	190 b	aturi fluminis ostia	
armatura leuis	96 a	pag.	107 b
armigne	153 a	auaricum	154 a
armorica	135 a	auaritia multi ducti re-	
arogea	64 b	giones suas mutarunt	
arouia	36 a	pag.	77 b
arræ	90 b	auaritia & crudelitas	
arretium	190 b	Scipionis	241 a
artonicci	153 a	andes	98 b
arula	35 b	in autoribus enarrandis	
aruuanguia	36 a	ordo	1 a
		auenticen	

I N D E X

auenticensis ager 65 b
 pag. 66 b
 auenticum 25 a 65 b
 auergue 77 b
 auerni 83 a 163 a
 auerto & auertor 238 b
 Augusta Rauracorum
 pag. 26 b
 augster 50 b
 augustabona 139 a
 auignon 153 a
 aulerci 98 b 161 a
 auliorci 162 a
 aurea Cherrhonesus
 pag. 270 a
 aurelia 151 b
 aurelia mater Cæsaris
 pag. 1 b
 D. Aurelianus Imp.
 pag. 74 b
 aurinia 85 b
 ausci 107 b
 auscitani 107 b
 autum 25 b
 axona flumen 92 b

B

B Accis lethale ue-
 nenum inesse
 pag. 148 b
 bacenis 139 b
 ad bacillum recipere
 pag. 57 b
 bactri 116 a
 badensis præfectura
 pag. 46 b
 bætij 51 b
 baleares insulæ 297 a
 baleares funditores 93 a
 balista 120 a
 barcenis 140 a
 bardi 141 b
 bardani 232 a
 barri 34 b
 bascon 208 b.
 Basilea 66 a
 basilienfis ager 26 b
 basilica 280 b
 bataui 112 a
 batzij 51 b
 bauari 87 b
 bayetur

I N D E X

B Bayetur	91 a	beneficarij	211 a
B Beati Rhenani laus		berlinum	79 b
pag.	19 b	berna	66 a
bebeauuois	90 b	bernardi mons minor	
bebecus	72 b	pag.	32 b
bebelgæ	22 a	berones	181 b
bebelgæ quam regionem in		Bertoldus dux à Zerín-	
uaserint	75 b	gen	53 b
bebelgi	123 b	besanson	80 a
bebelgica	14 b	belosa fluius	286 b
bebellicenses	33 b	beßi	232 a
bebellocasses	91 a	bethica	321 b
bebellocassij	91 a	bethuria	326 a
et bellocassium	Ibidem	biblis 243 a et byblon	
bebellouaci	90 b	pag.	Ibidem
bebelluacenses	Ibidem	bibracte oppidum	60 b
bebellum	9 a	bibracte Litauicum	
bebellum facere	108 a	pag.	161 a
bebelli ciuilis initium		betis flumen	284 a
pag.	181 a	bibrax	92 b
bebelli ciuilis causa		breluenses	66 a
pag.	176 a et b	bigera castrum	107 b
bebellica porta	227 b	bigerriones	107 b
benedictus Vinslerus		bigerrenses	107 b
pag.	308 b	bilappij	126
		bisantz	

I N D E X

bisantz	80	brandenburgum	779 b
bisontes	147 b	brannonij	161 a. 1666 a
bituitus Auernorum rex		brannonices	161 a. 1666 a
pag.	82 b	bresse	1652 b
bituricenses	34 b	brientiensis lacus	355 b
bituriges	152 a	briguicus	277 a
blicus	275 b	brigantium nauigij gge-	
bæotij philosophi laus		nus	2799 a
pag.	325 b	britannia	700 a
bogud rex	285 b	In Britannia mulieres nu-	
bogudiana Mauritania		das in sacris incedere	
pag.	298 b	pag.	1288 b
bohémica sylua	140 b	britanniae circuitus	1288 b
boij	27 b	britannii auxilia à Saxco-	
bonæ pino	35 b	nibus petunt	116 b
bos Indicus	147 a	britannicae naues	206 b
borbonius dux	77 b	britones	70 a
borbonienses	34 b	Βρόσκειν	71 b
bosleduc	97 b 134 a	brugæ	36 a
bosleducenses	97 b	brundusium	194 a
brabantini	111 b	brundusiorum perfidia	
barbantini	134 a	pag	197 b
brachata	14 a	bubali	147 b
brachia metaphorice		buchornum	78 b
pag.	176 a	bulachium	276 a
			bux uo/

I N D E X

bur uocabulū unde	72 a	caesar parum diligenter	
burgundiones	19 b	commētaria sua scrip-	
burgundia Cisiurana		psit	186 b
pag.	64 a	caesar seipsum interfice-	
burgundiæ comitatus		re uoluit	183 b
pag.	25 b	caesaris nomen unde	8 a
burgundiæ partes duæ		caesaris uita	1 b
pag.	34 b	caesaris eloquentia	9 b
burgundiacæ terræ uber-		caesaris statura & infor-	
tas	78 a	tunium	2 a
butrotum	234 b	caesaris astus	88 b
byrena	35 b	caesaris fortitudo in bello	
		pag.	3 b
C		caesaris uitia	5 a &
C Abilonni	168 a	mors	7 b
cabullinum	158 b	caesaris dictum de militi-	
cadetes	166	bus territis	328 a
cadurci	163 a 166 a	caesaris dictum de Pom-	
cæræsi	92 a	peio	181 a
caesarea	285 b	caesaris locus	107 a
caesariensis Mauritania		caesares unde dicti	8 b
pag.	298 b	calaris	318 a
caesar sobrius ad euerten-		calabrum littus	238 a
dam rempublicam ac-		calaguritani	208 b
cessit	4 a		
		B	calcei

I N D E X

calcei lanati	312 b	caors	166 a
caledonia	125 a	cæcum	300 b
cales	91 a	coenobium S. Mauritiij	
caleti	91 a	pag.	100 a
camaldunum oppidum		capreoli	317 b
pag.	126 b	caput porcinum	150 a
cambray	130 b	caralitani	197 a
cameracum	130 b	caralis	197 a
camerinum	191 b	carmæ	196 b
cancelli	294 a	carnici	87 b.
canchi	113 b.	carnutes 98 b 131 b 135 b	
candauia	234 a	pag.	151 b
pag.	253 b	carnutum	131 b
cannenusatum	113 b	Carolus Crassus	42 b
canere classicum	159 a	carolus Burgundiae dux	
canetellum	157 a	ab Heluetijs occisus	
canonici ad prædicandũ		pag.	35 a
uerbum dei adstricti		caron	244 b
olim	53 b	caruancæ	87 b
canopicum ostium	268 a	Casspar Megander	55 b
canopus	274 b	L. Cassius Ro. Consul.	
cantabri	107 a	pag.	56 b
canthone	36 b	L. Cassius Cons. à Tigur-	
cantium	125 b	inis occisus	37 b
		castello	

I N D E X

castella	31 a 93 a	rum	39 b
casticus	25 b	cellensis lacus	144 b
castletenses	91 a	celtæ	17 b
castra quina	233 a	celtica Gal.	14 b
castra contrahere	158 b	cemmeni	89 b
catapulta	300 b	cemmenij montes	196 a
catilacus	40 b	cenabum	151 b
cato repulsam æquo ani-		cenomanni	89 b
mo tulit	186 b	centrones	134 a
catonis dictum de sua ta-		et centron	ibidem
citurnitate	198 a	pag.	32 b
catonis crudelitas in seip-		centuria	61 a
sum	316 b	centurio primarius	
cattus	156 a	pag.	204 b
catti	109 b	cerceti	241 b
caturiges	32 b	cercinna insula	293 b
catuaci	91 b	cetrati	202 b.
canarinus	135 b	chama Curtis	49 b
cauillonum	168 a	chamani	110 a
caurus	124 a	charades	78 b
causæ	93 b	charam	244 b
cautus et cautum		charties	98 b
pag.	138 a	chersonesus Cimbrica	
sella uinaria Ethnico-		pag.	79 a
		B 2	cherrho-

I N D E X

cherrhonesi quatuor		clupea	292 a
pag.	270 a	clypeæ	221 a
cherusci	92 a	coactu	132 b
cheruscorum sedes	141 a	cobolentz	114 b
chiallon	158 b	cobleariorum conspira-	
χιλίαρχος	80 b	tio	30 a
chnououiniensis præfe-		cohortes aliarij	210 a
ctura	46 b	collegij insignis descri-	
chorficæ	247 a	ptio	53 b
chyburgensis præfectu-		colonienses	110 c
ra	46 b	colonarium	240 b 241 a
cicero à quo eloquentiæ		columnaria tributa	
primordia hausit	2 a	pag.	240 b
cinga	205 b	comata Gallia	14 a
cisalpina Gallia	13 b	comes	58 a
citra	36 a	comites de Flusso	107 b
ciuitas quid	23 b	commeatus uocabulum	
ciuitas Cæsaris	4 a	pag.	312 a
clam	330 a	commentarius & com-	
clepsydre	128 b	mentarium	8 c
cleues	91 a	committendus	239 a
clitellaria iumenta	212 a	committere prælium	
clusa	28 b	pag.	87 c
clupe	221 a	composita an gemina-	
		da	

I N D E X

da	171 b	coralli	232 b
conclamari	252 b	corauaide	166 b
condrotz	149 a 138 b	corcesi	92 a
condrusi	92 a 149 a	corcyra	234 b
condrusones	111 a	corduba	220 b 321 b
confluens	114 b	cordubensis	220 a
conijcere se in fugam		corfinium	191 b
pag.	96 b	cornelia Cinnae cōsulis fi	
Conradus Pellicanus		lia	1 b
pag.	55 b	Cor. Taciti locus	111 b
conradi Celtis locus resti		corneliana castra	222 a
tuitur	145 a	corui	51 b
confidius Longus	301 a	corus	124 a
consopitenses	166 a	coffutia	1 b
constabulum	45 a	cothon	308 b
constans Cōstantij filius		cracouie nox et dies ho	
pag.	117 a	ram solidam superāt	
constantius Ro. Imp.		nostrates	126 a
pag.	74 b	crimen intentare	321 b
consultores temerarij ta-		croaci	78 b
xantur	133 a	cuneus	150 a
copia	302 b 293 b	cuniculorum agēdorum	
copias pro diuitijs sumi		autor	106 a
pag.	78 a	Curier	58 b
		B 3	Carrier

I N D E X

currier	58 b	defetiscor	170 a
curiosolites	98 b	Deiotarius rex Arme-	
et	166 a	niæ	231 b
cyreni	232 b	delta locus	275 b
cyrenaica	ibidem	denarius	206 a
cymbrica Cherrhonesus		denarij octo ualent aure-	
pag.	270 a	um rhenensem	206 a
D		depositaria possessio	
		detensus	256 a (219 b)
Ackenses duces		detergere remos	208 b
pag.	144 b	detius præfectus	44 a
die uon Deck	144 b	dextræ famulæ	210 b
dalmatæ	233 a et	diablintres	101 b 102 a
Dal-		dieros nauigij genus	
matia	Ibidem	pag.	279 b
dare fidem	25 b	dies longissimæ	127 a
dare signum	209 b	dilemma	274 b
dasburgum	115 b	dinocrates architectus	
decumani fluctus	300 b	pag.	268 a
decumanorum colonia		discessionem fieri	179 b
pag.	152 b	disne	92 b
decuria	60 b	doaci	91 b
decurio	61 a	dog	72 b
decuriones	190 b	doggenburgij	27 b
decurrit	95 b	domitum	
defectus	170 b		

I N D E X

domitium uenenum hau		E	
sisse	193 a	E	broduuensis lacus
dorienses	15 a	pag.	65 a
dornachensium castra		eburonum rex	131 b
qualia	259 a	eburones	92 a
drachma	206 a	edures	87 a
drasidæ	15 a	eglissonia	47 a
drauranches	102 a	Ey	31 b
druidæ	141 b	Eidgnoschafft	23 b
ducenarius	204 b	elargiti	280 b
dun	72 b	elauer	157 b
dunum oppidū	35 b 72 b	elcebum	86 b
dura	49 a	elis	262 b
durdorff	49 a	elisacensis pagus	64 b
duregum	43 b	eloquentiæ uis in Catone	
durgeus ager	66 b	pag.	197 b
durich	49 a	elui	153 a
duumuiiri	193 b	engistus dux	117 a
dumnorix	25 b 60 b	Ens	87 b
dij Germanorum	85 b	epibates	270 a
dynastæ	287 b.	epibatæ	296 b
dyrrhachus ex Neptuno		epidamnus urbs	194 a
natus	194 b	epidamnus rex	194 b
dyrrhachium	194 a	epidaurus	279 a

I N D E X

ἐπιβατεύω	270 a	exemplū pro exemplari	
epodorix	158 a	pag.	264 a
equestres	67 b	exerceor	173 b
Erasmi Roterod. patria		exisini	98 b
pag.	112 b	exploratoria nauigia	
Erasmi Roterod. Vinum		pag.	120 b
pag.	78 a	exuperantius	44 a
eremitana in Heluetijs		F	
sylua opaca	145 b	F Acere bellum	108 a
ergastulus	237 b.	falx	104 a
eridanus	17 b 131 a	James insignis Gebennæ	
eritius	249 b	pag.	30 a
erudare	267 b	fascēs apud aliquem esse	
esquiliae	196 b	pag.	167 a
Ess oppidum	131 a	fauces portus	238 b
esse	71 b	felix sub quo Cesare	
essedum	72 b	passus	44 a
essui	130 b	ferentani	227 b
Et oppidum	131 a	ferrisodinae	74 b
etesiæ uenti	263 a	fidem suam interponere	
eunoë Bogudis regis		pag.	285 a
Mauritaniæ uxor	7 a	fiduciarium regnum	
eunosti portus	265 b	pag.	274 a
euocati	192 a	fiduciaria possessio	219 b
		flagitane	

INDEX

flagitare pro flagitabat		furier	55 b
pag.	59 b	G	
flagitor	213 b	G Abali	152 b 163 a
flandria	21 b 91 a	G gabillone	35 a
fleuus	114 a	gabreta	140 a
fluffates	107 b	gades	220 a
flustates	107 b	gaditanus	220 a
flymß	113 a	gaditani	219 b
franci	110 a	gadol	71 b
Fransciscus Negelinus		gaienses	67 b
pag.	28 b	galatia	288 b
friburgũ in Nuichthoni		Galatæ	15 a
bis	66 a	galio nauigij genus	
frisiabones	113 b	pag.	279 a
frouuensfeldia	94 b	galba	71 a
frugalitas Neruiorum		gallia descriptio	13 a
pag.	19 a	gallia longitudo & latitudo	14 b
frugalitatis commoda		gallus	18 a
pag.	94 b	galli	15 b 102 b
frumenta in subterraneos specus condere		galli Rhenenses	102 a
pag.	309 b	galli mollissimi	105 b
fugam petere	96 b	galli linguae Græcæ studiōsi	68 b
fuscinus lacus	191 b		

B 5 In Gal

I N D E X

In Galliam, loquendi mo-	Georgius Sophocardius
dus 131 b	Scotus 129 b
gallorum consuetudo cū	gergobia 152 a 153 a
rumorē aliquem per	gergouia 2 b 152 a
cipiunt 158 b	In Germania multa fera
gallorum origo 15 a	rum genera 147 b
gallorum idioma 69 b	germani 16 a
gallis omnibus olim an	germani frugiferam ter-
eadem lingua 71 a	ram quæsiuerūt 67 b
gallogracia 288 b	germanorum deformia
ganzan 72 b	iumenta 163 a
garites 107 b	germanorum superstitio
garoceli 32 b	pag. 85 b
garumna 102 b	germanis magnitudo
gebenna 29 b 153 a	corporum 80 b
genabum 131 b	germanis mos promiscue
pag. 151 b	in fluminibus perlui
genff & beneu 29 b	pag. 110 b
geneuenses per Bernates	gerseorum rex 117 a
obsidione liberantur	gerestum 251 b
pag. 30 a	gheler 91 a
geneuensium lingua	gladijs longis uti Helue-
pag. 76 b	tios 105 b
gelrhenses 102 a 114 b	glandes 167 a
	glarona

I N D E X

glarona	66 a	grummus	324 a
glastum	128 b	gryphilacus	46 b. 47 a
gleffum	72 b	gryphensis lacus	40 b
gordunni	134 a	gryphilacensis præfectura	H 46 b
goricensis Comitatus			
pag.	87 b	H Arpagones	167 a
gothi Vriam occuparunt		uff dem hartz	
pag.	75 b	pag.	140 b
gothini	73 b	harudes an sint Constantiensis	78 b
guadachiber	322 b	hastatus primus	204 b
Guilhelmius Petersonius		hastati	204 b
Anglus	117 b	hedui	82 b
guinnen	22 b	hedui Burgundie ducatum inhabitant	25 b
guardia	82 a	hedui fratres à Romanis appellati	60 b
De gradu deijcere	282 a	heduorum libertas	60 a
grauenonia	74 a	heduorum ditio ampla	
græca cherrhonesus		pag.	161 a
pag.	270 a	Heinrichus Bullingerus	
græci, qui Iudæis	16 b	pag.	55 b
grub	113 a	helinus	114 a
grudij	134 a	heluetica ciuitas	23 b
gruninga	47 a	heluetia	
gruningensis præfectura			
pag.	46 b.		

I N D E X

beluetia ciuitas in qua		hippotoxotæ	232 a 296 b
tuor pagos diuisa	36 a	hirtij mentio	169 a
heluetij olim Quadi dicti		hispalis	220 a
pag.	91 a	hispalensis conuentus	
heluetij an olim linguæ		pag.	326 a 220 a
Græcæ studiosi	68 b	historiæ usus	10 a
heluetij ad concordiam		hochrug	110 a
admonentur	79 a	hollandi	112 b
heluetiorum fines usq; ad		holsatia	79 a
Geneuam	27 a	Homms	149 a
heluetiorum luxus ex Ita		hominum genera tria	
lia & Gallia	94 b	pag.	141 b
hercynia	140 a	horologia arenaria	
hercynia sylua	27 b	pag.	128 a
hercyniæ syluæ initium		hortatus	321 b
pag.	147 a	Hubertus Leodius	22 a
Herculis Aegyptij tem-		Huldrichus Zuinglius	
plum	220 a	pag.	54 b
hermannus Comes Neue		hunni	21 a
narius	115 b	hunni Vriam occuparūt	
bertum	73 a	pag.	75 b
hesi	109 b	hasliensis tractus	35 b
hibridæ	296 b	hyems pro tempestate	
hippo	260 b 317 b	pag.	233 b
		byempfa-	

I N D E X

hyempsalis rex	364	instar	273 a
hypæ	208 b	instructorium	217 b
I		intercedere pro impedire	
I Berniæ latitudo	125 b	pag.	185 b
Iulantz	113 a	Interlacense oppidū	35 b
ilerda	208 b 236 a	interponere pro interpo	
ilerdæ descriptio	202 a	nebat	124 a
imagines sex lapideæ in		ioachimi Vadiani laus	
quodam Canobio		pag.	25 b
pag.	142 a	ioannes Theophilus	
imperatoris nomen		pag.	142 a
pag.	222 a	ioannes Burchairus An-	
imperatoris fortitudo		glus	69 b
multum prodest Si a		Ioannes Butlerus Anglus	
imperatoris boni offitiū		pag.	69 b
pag.	252 b	Ioannes Aescherns	47 a
indicus bos	147 a	ioscedum	162 a
indicere bellum	316 a	iosedum	162 a
inductionarius	135 b	issa	280 a
induciarum pactū	114 a	isthmus	246 b
insectatus	311 a	italica Hispaniæ oppidiū	
insensus	258 a	pag.	281 a
infestare	258 a	italiæ noua regio	131 a
infestus	258 a	Itiobriges	152 a
		itiū	

I N D E X

iti^{us} portus 119 b

iuba Mauritanie rex
pag. 183 a

iubati 147 b

in Iudicijs veterum mos
pag. 254 b

Sub iugum mittere
pag. 57 b

iulia filia Cæsaris 1 b

iuliacenses 91 a

iulius à Iulio 8 a

iumenta sarcinaria
pag. 212 a

iura mons 24 b

iurassus 24 b

iurassi rupes 48 b

iurten 24 b

iusiurandum dare 25 b

iuerdunensis lacus 65 a

iusticia Cæsaris 3 a

K

K Almuntz 74 b

Kam 74 b

Konigstein 110 a

L

L A Sene 34 b

labienus legatus

Cæsaris 36 b

lacobrutinum promonto
rium 201 b

laminitanus ager 201 b

langies 63 a

langobardia 14 a

langones 63 b

lapsana 244 b

lapsus 218 b

larissa 253 b

larissæus Achilles
pag. 253 b

larma 58 b

latobrici 27 a

latobrig 27 a

latobrogij 17 a

latouici 27 a

lausanenses 27 a

lausanensis lacus
pag. 25 a

laussoys 163 b

leber-

I N D E X

leberberg	24 b	lexobij	101 b
lecki castrum	308	lexouij	123 b
lectorienſes	107 b	liberæ pro uinciæ præſe-	
ledouæ fluius	80 a	tura	46 b.
legio	30 b	libra	220 a
leidrachus	53 a	liburnæ	233 a
lemanus lacus	24 a	lictores	302 b
lemone	173 a	lictores duodecim	263 a
lemouices	173 a	liege	92 a
leo lud	55 b	ligeris flumen	101 a
leodiensſis ſylua	123 a	lieſieux	102 a
leopontij	27 b	lieutenier	58 b
lepontij	66 a	ligrarius Afranianus	
pag.	113 a	pag.	309 a
leptis	282 b	lignorum fabri multi	
lerman	58 b	apud Burgundiones	
leuaci	134 a	pag.	20 b
leuchtiger Vuald	122 a	lilybæum	291 a
leuca	72 b	limagus fluius	40 b
leuci	63 a 81 b	lingones	63 a
leuga	72 b	lingula	103 a
leuis non ſemper in ma-		locarnenſes	47 a
lam partem	187 b	locum tenens	58 b
lex annaria	230 b	lodiensſes	92 a
		loire	

I N D E X

loire	101 b	M	
loria	140 b	M	Acon 163 a
lotoringia	21 b	M	madiuallenses
lotharingi	26 b		pag 47 a
louanum	98 a		magistratus Tigurinus
lucani patria	220 b		pag. 44 b
lucerna	66 a		magistratibus Heduoꝝ
lucernani	46 a		finibus exire fas non
lucigaunenses	46 b		est 59 b
ludouicus rex orientalis			magius praefectus fa-
Franciae	49 a		bruū Pompeij 196 a
luganenses	46 b		magus 72 b
lugdunensis Gal.	14 b		malaca 286 b
luginia uallis	113 a		μαλακία 101 b
lunati calcei	312 b		malatia 104 b
lupi	167 a		malleoli 27 a
lusitania	201 b		mandare se fugæ 98 b
lustrare	174 b		mandibuli 163 b
lutetia	138 b		mandubij 163 b
latiner	58 b		mane 303 a
luxus malorum agmen			manipulus 61 a 96 b
secum fert	94 b.		manipulares 97 a
λυειν	71 b		mantinea 243 a
			manubalistæ 12 a
			manufata

I N D E X

manufata	243 b.	materia	164 b
marchia	79 b	materis	62 b
marcomana uallis	74 b	materiari	267 a
marcomanni	28 a	matifcones	35 a 168 a
mardi	94 b	matrona fluius	19 b
maræotis	264 b	pag.	102 b
mare mediterraneum in-		mauritania duplex	
terclusum	101 b	pag.	298 b
mare interclusum	122 b	maurusij	293 b
maria in plenilunio se		F. Maximus Allobrogi-	
purgare	103 a	cus	29 a
maria lacus	264 b	mazara	62 a
marga	71 a	medicus uenenum sopori	
marliani lapsus	87 a	ferum Domitio dat	
marrucini	227 b	pag.	193 a
marfi	227 b	mediterraneum mare	
martenacum	100 b	pag.	122 b
martialis Imperator in-		mediomatrices	139 a
terficitur	118 a	pag.	86 b
martiana	140 a	meldi	123 a
massiliae situs graphice		mellon	162 a
describitur	214 b	melodunum	162 a
massiliae oppugnatio		μηλος	71 b
pag.	208 b	menapij	91 a 101 b
		C	mendrisini

I N D E X.

mendrisini	47 a	agricolas	151 b
menradus insignis eremi ta	145 b	miser cordia prae poster a	
mercatores raro olim in		quantum obsit	305 b
Heluetia	19 a	misni	141 a
merker	86 a	missilia bina	62 b
merher	86 a	de Mithridatis ingressu	
mersburgium	78 b	in Aegyptum	275 a
mejjana	260 b	mityleneorum fides erga	
mese	208 b	Pompeium	261 a
metallum oppid.	281 b	monasteria duo Tiguri	
metina	206 b	pag.	51 b
metiosedum	162 a	moneta Tigurina	48 a
midda	71 b	montar	34 b
miggis	71 b	montes alti	72 b
milhusani	66 a	moravi	86 a
miles obsequens Caesari		morini	99 b 101 b
pag.	81 a	pag.	119 b
militaris rei diligentia		mor satij	113 b
pag.	105 a	mosa flumen	111 b
militiam quo anno dese- rere licebat olim		mosella	26 b
pag.	282 a	pag.	139 b.
milo conduxit seruos &		munda ciuitas	183 b
		pag.	329 a
		mundense praelium	328 a
		muralia	

I N D E X

muralia pila	134 a	narbo	285 b
muralis fax	194 a	natison fluvius	32 a
muretanus ager	66 b	naues ex salignis uimini-	
muretum	66 b	bus	207 b
murus	325 a	naues eijcere	239 b
murus solidus	134 a	nauculae Babylonicae	
musculus	217 b	pag.	207 b
musculi	167 b	naues Britannicae	206 b
Myconius praeceptor		nauigia speculatoria	
Rhellicani	66 a	pag.	120 b
μύλη	71 b	naufragiū Caesaris	182 a
myoparo	279 a	neapolis	292 a
Mysitanus regulus	308 b	nechaonis regis Aegypti	
N		miles delitijs corrup-	
		tus	265 a
N Abatei	267 a	nemetes	87 a 90 a
namurra	149 b	nemetocenna	174 b
nannetes	101 b	nemosum	77 b
naniuates	100 a	neruij	90 b
nantes	102 a	neruij Ternacenses	90 b
nantuates	100 a	neruiorum frugalitas &	
nantuatum pagus	27 a	fortitudo	91 a
napium	245 a	neruiorum descriptio	
narbonensis prouincia		pag.	94 b
pag.	14 a	C 2	neruijs

I N D E X

neruijs quadringentos		nudæ mulieres Britanni-	
patritij ordinis fuisse		cæ in sacris	128 b
pag.	97 b	nuichtlandia	75 b
nicolaus ad Pueros	31 a	nuichthones occupasse	
nidonia	75 b	Bernensem & Fribur-	
nigra sylua	146 a	genssem tractum	75 b
nitiobriges	152 b	numidæ	293 b
niuernenses	34 b	numismata uaria symbo-	
noion	93 b 153 b	la habere	51 a
noreia	28 a	numus	220 a
noma	126 b	nuntius in masculino ge-	
norba	285 b	nere	206 a
norici	28 a 87 b	narbazanis dictum ad	
norica regio lata	192 b	Darium	219 b
nortmannia	21 b	nutantium	125 b
nouiluniū Germanos ex-		nymphæum promonto-	
pectasse antequam		rium	240 a
præliarentur	85 a	O	
nouiodunum	93 b	O Brincum	139 b
nouiodunum expugna-		occidentalis syl-	
tur	131 b	ua	140 b
nox in quatuor uigilias		oceano totam terrā cir-	
diuisa	36 b	cundari	122 b
noctes longissimæ	127 a	ocelum oppidum	32 b
		ostodurus	

I N D E X

octodurus	100 b.	osifini	101 b
octogesa	236 a	ossa	241 b
offenderunt pro impege-		ossini	98 b
runt	232 b	ostiaria tributa	240 b
olibar	281 b	Othonis sylua	14 a
olla receptaculum nauium		othrijs Lapidarum sedes	
pag.	308 b	pag.	241 b
olympius	241 b	otium negotio bellico op-	
oppidi sectio uniuersa		ponitur	187 b
quid	98 b	onager	120 a
oppido	304 a	ouiae prouincia	275 b
C. Oppius	3 b	Ouidij patria	192 a
orbucula	283 a	P	
orchades	125 b	P Aconia	291 b
orchomenum	147 a	padus	131 a
orcynia	140 a	pæmani	92 a
orgetorix	22 b	palæopharsalus	232 b
oricum	232 b	paludati	188 a
orleans	151 b	panis mirabili modo con-	
orosius Angustini syn-		fectus	245 b
chrones	20 b	parazonium	95 b
oscelum oppidum	33 a	in parentē impius phar-	
oscenses	208 b	naces	277 a
osi	73 b	pharbisij	139 a
		C 3	
		parisij	

I N D E X

parisi	89 b 139 a	filius	182 b 277
partonius portus	269 b	pharus	265 b
pecunias expensas ferri		Philippus Melanchthon	
pag.	282 a	Rhellicani præcep-	
pehiti	119 a	tor	287 a
peligni	227 b.	phrysi	113 b.
pelios	241 b.	platea	196 b
pelles	304 a	pleumosii	134 a
pelusium	261 b	Plinius in descriptione	
pentiremis	279 b	Alcis discrepat à Ce	
pergamus	262 b	sare	147 a
pergamum	240 b	plumbatæ	96 a
periclis dictum	26 b	plumbum album & ni-	
persicum pomum	71 b	grum	124 b
petoritum	72 b	Plutarch. à Cesare di-	
petra locus	246 b	scrapat	97 b
M. Petreius Varro	183 a	plutarchus à Cesare dis-	
pscephicensis lacus	40 b	sentit	93 a
phalanx	61 b	plutarchi locus	109 b
phalanges	218 a	plutei	156 b
phalangy	218 a	picardia	21 b
phalius Corinth.	194 b	picardiæ partem qui po	
pharite	272 b	puli inhabitent	90 b
pharnaces Mithridatis		piccaria sylva	140 b
		picentes	

I N D E X

picentes	190 b	pag.	181 b
pictavienses	103 a	pompeij insolens animus	
picti	116 b.	pag.	187 a
pictones	103 a	pondo	220 a
pierus	241 b	pontificum officium	
pira muralia	134 a	pag.	254 a
pila præpilata	311 b	pontis descriptio	115 b
pindus	241 b	possessio fiduciaria	
pirusæ	122 b.	pag.	219 b
pirusæ	122 b	publicola uoluit publicâ	
pirustæ	122 b	pecuniam in domum	
L. Pisonis mors	57 a	suam conferri	191 a
poitiers	103 a	L. Publij exilium uolun-	
pompeiana castra qua-		tarium	57 b
lia	259 a	pugnandi signum apud	
pompeij uox de Cæsare a		Romanos	95 a
nis militibus	245 b	præcipito & præcipitor	
pompeij uictoria aduer-		pag.	238 b
sus Cæsarem	181 a	prædones	262 a
pompeij filius occiditur		præfectura agri Tiguri-	
pag.	183 b	ni	46 b
pompeij pes luxatus		prælium	9 a
pag.	331 a	prælium committere	
pompeij exercitus fuga		pag.	87 a
		C 4	præsta

I N D E X

præstare	235 b	πῆναι	71 b
prætexta	284 a & præ	pyrenæi montes	107 a
textati	ibidem	& pagina	22 b
prætoria cohors	82 a	Q	
prætores	300 a	Q	Vadi 74 a
prætorum dignitas &			quadi olim Hel
officia	236 b		uetij dicti 11 a
primipilus	204 b		quadrigarum falcatarū
&	96 b.		forma 289 a
primipili offitium	ibid.		quina castra 233 a
promontorium	103 a		quincunx ordo 164 b
princeps de Nauſo	115 a	R	
princeps cohortis	249 a	R	Abbius & Cora
processus	311 b & pro-		uus 51 a
cedor	ibidem		rains 90 a
proconsules	301 b		ratzuns 113 a
proficisci ad Romam			rationum due partes
pag.	209 b		pag. 282 a
proprætores	300 a		rauraci 26 b 139 a
prote	208 b		Re præpositio 164 a
prunum	71 b		recedentia 219 b.
psalterium uerbatim di-			receptui canere 195 a
scere	143 a		redones 166 b
ptolemaïs	262 b		Regisperga 47 a
			regispera

I N D E X

regiſſpergenſis præfectu-		A Rhenano autor diſſen	
ra	46 b	tit	37 b
Regula ſub quo Caſare		rhenenſes	90 a
paſſa	44 a	rhenenſes Galli	102 a
reipublicæ perturbato-		rheti	87 b
res olim exuſti	26 a	Rhinfeldia	26 b
rempublicam qui euer-		rhinualdenſes	112 b
tant	321 a	rhodanus	30 b
S Remigij ampulla ubi		rhodanus unde dictus	
pag.	90 a	pag.	29 b
remulcare	221 b	rhodanus à Græcis dici-	
renes	166 b	tur Eridanus	16 b
rhedones	98 b.	rhodus	261 a
rheniuallenſis præfectu-		rhuteni	152 b
ra	46 b	ripenſia uina	66 b
rhellica uilla	46 b	roan	162 a
Rhellicani patria	46 b.	robur	103 b
Rhellicanum Cracouiæ		rodes	83 b
operum literis dediſſe		rodolphus comes ab	
pag.	247 b	Habſpurg	45 b
rheni	90 b	rodolphus Agricola iur-	
rheni duo fontes	112 b	nior	147 b
rhenum labi per multas		rodolphi Agricolæ laus	
regiones	113 b	pag.	23 b
		C 5	rogatio

I N D E X

vogationes	99 a	sabinus interficitur	
romandi	149 a	pag.	133 b
rostra	237 a	sabin flumen Galli uocāt	
rotuilenſes	27 b	sambre	94 b
rotunnuillani	66 a	sabis	149 b
rubicon fluuius	88 b	sabura	228 b
rudetum	267 b	sacramento rogare	
rudus uetus & nouum		pag.	137 b
pag.	267 b	ad sacramenti redemptionem uocare	282 a
rumore uano Pompeius		sacrilegium Caesaris	
deceptus	188 a	pag.	200 a
runtzeual	22 b	sacrilegij poena	59 a
rura fluuius	115 b	sage multae apud germa	
rufa fons	35 b	nos olim	85 b
russina oppid.	293 a	saguntini 324 a & sa	
ruteni	83 b 163 a	guntina fames Ibid.	
rutenenſes	83 b	sanitgonge	32 a
S		Salduba	286 b
S Abaudi	25 a	salinae nobilissimae in Bur	
sabaudi unde dicti		gundionibus	20 b
pag.	29 b	salinarum stagnum	
sabaudorū perfidia	28 b	pag.	312 b
sabellici locus restituitur		salona	278 b
pag.	153 a	salonae	

I N D E X

salone	232 b	scheffhusia	66 a
salsum flumen	324 a	schlesnicensis regio	
salyes	200 a	pag.	79 b
samarobriga	130 a	schiltuacht	120 b
samarobrina	130 a	scipio Pompeij socer	
sambarei	130 b.	pag.	185 a 254 a
sambre	94 b	scipio prohibetur à spoli	
samnites	227 b	atione Ephesinae Dia	
sanconna	85 a	nae templi	262 a
sanctones	103 a	sclauonia	98 b
sangalenses	27 b 66 a	sclauonica gens	87 b
sangarus israhelitarum		scorpiones	120 a
iudex	43 b	scoti	116 b 119 a
santones	31 b 103 a	scutati	96 a 202 b
pag.	153 a	scutula	242 b
saon	332 a	scutulae	218 b
saonenses	327 b	schuitzerland	23 b
sardinia insula	293 a	sebusiani	33 a
sarus amnis	277 b	sectio oppidi uniuersa	
saferna	299 b	pag.	98 a
saxones	141 a	securibus subijci	167 a
scaphæ	120 a	seditio Tigurinae urbis	
scapula dux	329 a	pag.	44 b
schanferi	113 a	seditiosi exurendi	26 a
		in seditios	

I N D E X

In seditiosos animaduer=		pag.	102 b
sio	150 b	sequani	19 b. 86 b
Sedunum	100 b	sequani sibi ipsis malum	
Seduni	87 a	accerserunt	79 a
Seduni Vallesij superio=		Seruius grammaticus	1 a
res	100 b	sesuini	98 b
Sedunenses	87 a	sestertius	171 a & sester
Segadunum	107 b	tia	Ibidem
Segni	138 b 144 a	si pro an	31 a 212 a
Segonia	284 b	pag.	227 b
Segusiaci	162 b	sicambri	114 b 149 b
Segusiani	161 a 162 b	sicambrorum sedes	110 a
Sedusij	87 a	sicoris	205 b
Selestadium	86 b	sidoaci	91 b
Semana	140 a	signacum	149 a
Semar	34 b	signorum bellicorum ua	
Semispathæ	203 b	ria genera	95 b
Sen	90 a	Sila fluuiolus	41 a
Senecæ patria	220 b	Silij poëtæ patria	220 b
Sonones	89 b 135 b	simultas inter Cæsarem	
in sententiam præstare		& Pompeium	
pag.	157 a	pag.	176 b
Seon	100 b	simul simul	114 b
Sequana	19 b 89 b	simul pro postquam	
			197 a

I N D E X

pag.	197 a	statiua castra facere	
sittius	298 a	pag.	242 b
sitten	100 b	statores	302 b
soborra Iubæ præfectus		statumen	207 a
pag.	298 a	et statuminare	ibid.
soissons	90 b	steigerwald	140 b
sol ubi 40 dies non occi-		steinia	47 a
dat	127 b	stili cæci	165 b
solaturris	36 a	pag.	300 b
solodorum	66 a	stimuli	165 b
soldurij	72 b	stipendium flagitari	
sors	241 a	pag.	213 b
Sostrates Gnidius		stoechades	208 b
pag.	265 b	straobnis locus emenda-	
spartani dictum de Impe-		tus	38 b
ratore	81 a	sturij	113 b.
spathe	203 b	styria	87 b.
speculatoria nauigia		subcocta	243 b.
pag.	120 b	subsyluania	66 a
spiculum	61 b	subsyluani	46 a
spijßhartz	140 b	subterranei specus	309 b
spinetum	71 b	subura	196 b
spirenses	87 a	suessones	90 b
stationes	120 b	pag.	130 b
		sueuus	

I N D E X

suevus rex	43 b	supplicantium ritus	
sueui à Cæsare uicti		pag.	218 b
pag.	12 a	Suptarus Hunnorū rex	
sueui, qui Heluetijs		pag.	21 a
pag.	16 b	sycambri	115 b.
sueui Vbiorum hostes		sygenberger	115 b
pag.	88 a	sypetes	109 a
sueuorum centum pagi		T	
pag.	12 a & 79 b	T Abula fluius	
sueuorum non unam esse		pag.	94 b
gentem	110 a	tabulæ nouæ	230 b
suitensium nomen unde		talabi	152 a
pag.	75 a	tancheri	109 a
suiteri	46 a	tangrastel	117 b
suitia	23 b	tarbeli	152 a
pag.	66 a	tarbelli	107 b
sulchi	318 a	tarentasia	32 b
sulchos	197 a	tarienses	107 b
sulmo	192 a	tarsates	107 a
sungaui	19 b.	tarusates	207 a
superare	143 b	tasgetius rex	135 b
supercilium metaphori-		tauescheri	113 a
ce	306 b	taurica Cherrhonesus	
supplicationes	99 a	pag.	270 a
			taurus

I N D E X

taurus	140 a	thamesis	129 b
taxus	148 b	tharsus	288 a
tectosages	144 a.	theatrum	302 b
teillus fluvius	65 a	thebæ	147 a
telum adijcere	95 b	thenis	129
tempestatis descriptio		theodorus episcopus Cō-	
pag.	204 b	stantiensis	53 a
templa spoliauit Cæsar		theodorus Bibliander	
pag.	5 b	pag.	55 b
tenceridæ	109 b	in thessalia triginta qua-	
tenchateri	109 a	tuor montes esse	
tenchteri	109 a	pag.	241 b
tengeri	110 a	thoncastell	117 b
tenteridæ	105 b	M. Therinus	1 b.
terentij locus	82 b	thurgæana præfectura	
tergesta Carnicorum pa-		pag.	46 b
gus	172 b	thuregum	40 a
tergesto	172 b	thuregum à thuro fluuio	
terruana	91 a	pag.	49 a
testudo	215 b	thuregium oppidū	37 a
teutomalius rex saluiorū		thuregum Curtem ap-	
pag.	83 b	pellari	42 a
teutonus	79 b	Thuricus rex Arelatēsis	
teutonum domicilia	79 b	pag.	43 a
		thuricum	

I N D E X

thuricum	40 a	pag	55 a
thuringica sylva	140 b	tigurum	40 a
thuringi	141 a	tugurdorph	39 b
thyle	126 b	tugurdorff	49 a
thylenses	126 a	tigurich	40 a 49 a
tigurum seu thuregum		tilia mira arte confita	
pag.	66 a	pag.	41 b
tigurinus pagus	36 b	timagenes	15 a
pag.	40 a	titurius	133 a
tigurinus lacus	40 b	togata Gallia	14 a
tigurini	18 a	tolesani	153 a
tigurinis Cimbris adhæ-		tolesates	153 a
sisse	38 b	tormentorum species	
tigurini libertate donati		pag.	119 b
pag.	44 b	traducere	36 a
tigurinus exercitus	47	tragula	62 b
tigurini agri fertilitas		tragulam iniicere	ibid.
pag.	40 b	tralles	262 b
tigurinae urbis fundatio		trans	113 a
pag.	43 b	trebates	43 b
tigurini Heluetico fœderi		treueri	139 a
quibus de causis se		treuirorum moenia à quo	
iunxerint	45 b	fundata	43 b
tigurinae Ecclesiae schola		triberi	122 b
		Triboces	

I N D E X

triboces	86 a 113 b.	turicina arx	52 a
tribochi	86 b	turinum oppidum	237 b
triboni	86 b	turma	61 a
tribuci	113 b	turones	98 b
tribunus militum	80 b	turris ambulatoria	
tribuni militum insigne		pag.	106 b
pag.	95 b	tursæ	107 a
tricusij	139 a	tusis	113 a
triccasij	89 b	tuticanus Gallus	250 b
triecasij	98 b	ῥύρα V	71 b
triremis	279 b	V Accenses	311 b
tritium	281 b	Vadiani laus	
tschudus taxatur	64 a	pag.	278 a
et b		uadimonium	280 b
à tschudi tabula autor		uadimonio obstricti	
uariat	27 b	pag.	280 b
tuba signum dare	95 b	uahalen	111 b
tugium	66 a	ualerius Leo	4 a
tugini	38 b	uallesiani	27 a 66 a
tulingi	26 b.	uallesij inferiores	100 b
tungri	133 b	ualesij in aliquo Heluetio	
tunica rubra vexilli uice		rum pago non recen-	
pag.	95 b	sentur	27 b
turduli	326 b	uallus	248 a
		D	uancio

I N D E X

uangiones	87 a 90	ueneti	98 b
uaragri	100 a	uenetorum potentia	
uarra	281 b	pag.	102 b
uarranorum gens	161 b	de uentis Gellius	124 a
uæruca	149 b	ueragri	100 a
uas	71 b	ueragrorum uicus	101 a
uates	141 b	uergiliarum ortus	303 b
uatuca	149	uergobretum	157 a
uberlinga	78 b	uergobretus	59 b
ubij	88 a	uernandois	91 b
ucubenses	326 a & uce=	uerocassēs	91 b
bis	ibidem	ueromandui	91 b
uestigalia apud Hunga=		uerriculum	134 b
ros	98 a	uersaon	332 a
uestones	201 b	uersaonenses	327 a &
uedastus præsul sanctiss.		uersaon	ibidem
pag.	90 b	uerson	332 a
uellani	166 a	uerutrum	134 b
uellaunodunum	153 b	uexillatio	86 a
uelleda numinis loco ha=		uexillum	257 b
bita	85 b	uessones	130 b
uelites	84 b	uessones	90 b
uēdere sub corona	104 b	uesontio	80 a
uenetus lacus	145 a	uestini	227 b
		uiaron	

I N D E X

uiaron	154 a	uolci	152 b	et uol-
uiatores	302 b	ca		ibidem
uibo	260 b	uolocasses		91 b
ante uictoriam laudes		uolaterrani locus		130 a
canere stultum	251 a	uortigernus regulus An		
uienna	153 a	glorum		116 b
uindalium	83 b	urba oppidum		64 a
uindonissa	36 a	urba ubi sita		65 a
uindonissa à quibus de-		urbienus		64 a
structa	39 b	urbigenus pagus		56 b
uineæ	93 b	pag.		63 b
uinum	71 b	urbigenensis pagus		27 a
uinum Erasmicum	78 a	urbinus		64 a
uini parcissimus Cæsar		urdorphreus		39 b
pag.	4 a	urdorphum		39 b
uiliburgum	25 a	uri		147 b
uilla noua	153 b.	uri gallica uox		148 a
uiriatus	308 b	uria		66 a
uitudurum	47 a	urienses		46 a
ulma Curtius	42 b	urienses à quibus origi-		
uocates	107 a	nem trahant		38 a
uocontij	200 a	urbs in uicos diuiditur		
uogesius mons	26 b.	pag.		196 b
uolcæ	163 a	urbem sacrare		251 a
		D 2		ursa

I N D E X

ursa fons	35 b	uzita	306 a
urfaon	332 a	Z	
usipes	109 b	Z	Aliensis 87 b
usipetes	109 a	Z	zela oppidum
usipij	109 a	pag.	299 a
uuali 16 b	70 b	zimma	71 b
uualis	111 b	Zurich	40 a 49 a
uuelhen et uuelgen	22 a	zyrichina regio	49 b
uelli	98 b.	zurichinorum oppidum	
uesteruuald	140 b	pag.	40 a
uighardus	52 a.	zurichinorum ditio	39 a
uiffenburghenses	87 a		
uulturnus	240 a		
uormatienses	87 a		
		F I N I S.	

ERRATA.

Pagina 10. uersu 12 lege nutabunda. 13. uersu ult.
expunge uoculam Cisalpina, 96 lege Socrates pro
Euseb.

IOANNIS RHELLICA

NI TIGVRINI, IN CAE

SARIS COMMENTA

ria Praefatio.

VANDOQV IDEM in omnibus rebus & dicendis & faciendis ordine recte seruato nihil melius, & luculentius est: ne ab illo aberremus: uisum est eum ordinem in hisce commentarijs enarrandis seruare, quem Seruius inter Latinos grammaticos celeberrimus praescribit: nempe ut primum authoris uita, deinde operis titulus, tertio scripti qualitas, quarto authoris intentio, quinto librorum numerus (cui nos historiae fructum addemus) sexto author ipse explicetur. Quod ad uitam Iulij Caesaris attinet, pauca quaedam ex ijs praelibabimus, & congeremus, quae Plutarchus, Suetonius Tranquillus, Eutropius, & Appianus Alexandrinus de illo memoriae prodiderunt: potissimum tamen Tranquilli uestigijs inherentes. Is itaque scribit, Iulium Caesarem decimum sextum annum agentem amisisse patrem, quem tamen non nominat: matrem autem ei Aureliam fuisse nomine. Et quum Flamē Dialis designatus esset, dimissa Cossutia, Corneliā Cinnæ IIII. Consulis filiam duxisse: ex qua Iuliam sustulerit filiam, quae postea Pompeio Magno nupsit. Dum autem in Asia primum sub Marco Thermo praetore militaret, ab eoq; in Bithyniam

a missus

P R A E F A T I O.

missus esset: non nisi cum pudicitiae suae infamia à Nicome de rediisse fertur. In Rhodo usus est praeceptore Apollonio Molonis filio, clarissimo dicendi magistro: unde & Cicero diuinæ suae eloquentiae primordia (Plutarcho testante) hausit. Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris, uegetisque oculis, ualitudine prospera: nisi quod tempore extremo, repente animo linqui, atque etiam per somnium exterreri solebat. Comitibus ali quoque morbo bis inter gerendas res correptus est. Quod maximum fortunæ applausum habuerit, uel inde constat, quod ter, nec amplius aduersum casum expertus est: uidelicet in Britannia, classe uel tempestatis ferme absumpta, & in Galliis ad Gergouiam legione fusa, & in Germanorum finibus, Titurio, & Arunculeio legatis per insidias obtruncatis. De bello ciuili, quod aduersus Pompeium, & alios gessit, ubi ad tres libros ab ipso Iulio conscriptos uentum fuerit, differemus. Nunc uero quorum ductu, & ope Galliis praefectus sit, & quid in illis gesserit, prosequemur. Et generi sui Pompeij, & Soceri L. Pisonis auxilio primum Cisalpinæ, deinde etiam Comatae Galliae proconsulatum adeptus est. Gessit autem nouen annis (quibus in imperio fuit) hæc ferè. Omnem Galliam (quæ à Saltu Pyrenæo, alpibusque, & monte Gebenna, fluminibus Rheno, & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis, & trities centum millia passuum) præter socias & bene meritas ciuitates, in prouintiae formam redegit, ei que in singulos annos stipendij nomen imposuit. Quantum ad mores eius speciatim considerandos pertinet, adeo mirabilem se in uitijs, & uirtutibus exhibuit, ut (quemadmodum Titus Liuius de Hannibale refert) haud immerito

P R A E F A T I O.

Immerito ex utrisq; monstrum quoddam conflatum uideri
 queat. In obeundis enim expeditionibus dubiū cautior ne,
 an audatior fuerit. Exercitū neq; per insidiosa itinera du-
 xit unquā, nisi perspeculatus locorū situs. Neq; enim in
 Britannia cum transuexit, nisi ante per se, portus, nauiga-
 tionē, & accessum ad insulam explorasset. Ad hæc obsessi-
 one castrorum apud Germanos nuntiata, per stationes ho-
 stium, Gallico habitu ad suos penetrauit. Iustitiam usq;
 adeo in puniendis sceleribus coluit, ut libertum amantissi-
 mum, ob cōstupratam equitis Rho. uxorem (quamuis nul-
 lo conquerente) capitali pœna affecerit. Præterea tam li-
 beralis fuisse traditur, ut pistorem alium quā sibi panem
 conuiuijs subiicientem cōpeditibus uinxerit. Deniq; amicos
 tanta semper facilitate, indulgentiaq; tractauit, ut Caio
 Oppio comitāti se per syluestre iter, correptoq; subita uale-
 tudine, quū ex itinere ui tempestatis, cuiuspiā pauperis tu-
 guriū intrare cōpulsus esset, ibiq; unicū cubiculum unius
 uix capax reperisset, diceret: Ex honorifico quidem loco
 decedendum est potentibus, ex oportuno autem ijs, qui ad-
 uersa laborant ualetudine, simulq; ibi requiescere iussit
 Oppium: ipse uero unā cum cæteris in priore tuguriū parte
 apud fores recubuit. Quanta uero fortitudine in bello
 polluerit, Suetonius ita testatur. Quo sæpius uicisset, hoc
 minus experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictoria
 acquisiturum, quantum calamitas aufere posset. Nul-
 lum unquā hostem fudit, quem non castris quoq; exue-
 rit: ita nullum spatiū perterritis dabat. Vnde apparet eum
 ita fuisse strenuum, ut tamen in temeritatis uitium non
 caderet. Quod ad uictus temperantiā attinet, idem Tran-

quillus

P R A E F A T I O.

quillus affirmat, eum uini parcissimum fuisse: id quod ne
 inimici quidem eius negare potuerunt. Cato namq; de eo
 dicere solitus est, solum Cæsarem sobrium ad rem p. euer=
 tendam accessisse. Nam circa uictum eum adeò indifferen=
 tem. C. Oppius docet, ut Mediolani apud Valerium Leos=
 nem cænans, conditum oleum pro uiridi appositum, cæs=
 teris aspernantibus, solus largius commanducauerit: ne
 hospitem aut negligentiae, aut rusticitatis arguere uideret=
 tur. Id quod maximæ ciuilitatis, ac modestiæ fuisse, nemo
 (ut opinor) negauerit. Quàm misericordem, lenem ac cle=
 mentem se erga inimicos etiam prebuerit, præter Cicero=
 nem in oratione pro Marcello, Tranquillus in hæc uerba
 testatur. Simultates contra nullos tam graues excepit un=
 quàm ut non occasione oblata, libens deponeret. Sed & in
 ulciscendo natura lenissimus fuit. Piratas enim à quibus
 captus fuerat, quum in deditionem redeisset (quoniam
 suffixurum se cruci antea iurauerat) iugulari prius iussit,
 deinde suffigi. Moderationem uero clementiamq; tum in
 administratione, tum in uictoria belli ciuilis admirabilem
 exhibuit. Denuntiante enim Pompeio, pro hostibus se ha=
 biturum, qui reip. defuissent, ipse medios, & neutrius par=
 tis, suorum sibi numero futuros pronunciauit. In aci phar=
 salica proclamauit, ut ciuibus parceretur: deincepsq; ne=
 mini non suorum, quem uellet unum partis aduersæ ser=
 uare concessit: nec ulli periisse, nisi in prælio reperuntur,
 exceptis dūtaxat Afranio, Fausto, & L. Cæsare iuene: ac
 ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putāt Deniq;
 tempore extremo etiam quibus nōdum ignouerat, unctis
 in Italiam reditū permisit, magistratusq; & imperi cape=
 re:

P R A E F A T I O.

re: quin & statuas L. Syllæ, atq; Pompeij à plæbe disiectas reposuit. Ac si qua posthac aut cogitarètur grauius aduersus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quàm uindicare. Tantùm de heroicis planè Cæsaris uirtutibus. Restat ut alteram monstri partem, nempe insignia uitia, & facinora detestanda absoluamus. Primum ergo calliditate, uersutia & uasfricie usus est ad tyrannidē cum parandam, tum stabilendam. Eò namq; omnia eius consilia spectabant, ut suæ cupiditati, non reip. prospiceret. Idem de eius audacia & truculentia sentiendum est. Adeò enim prodigus animæ suæ, & alieni sanguinis effundendi appetens extitit, ut (Eutropio testante) eius ductu, undecies centum nonaginta, & duo millia hostium cæsa sint. Nam quantum belis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quinquagies dimicauit. Deinde quando à plebe passim beneficus habebatur: prodigus, & iniquus largitor potius erat. Nam (ut Appianus testatur) ærarium publicum depeculatus est ut ea pecunia populi fauorem per sumptuosas epulas, & spectacula uenaretur. In summa tātæ iniustitiæ uir fuit (uti Tranquillus refert) ut abstinentiam neq; in imperijs, neq; in magistratibus præstiterit. Vt enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania à proconsule, & à socijs pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni, & Lusitanorum quædam oppida (quanquam nec imperata detractarent, & aduenienti portas patefacerent diripuit hostiliter. In Gallijs fana templaq; deūm donis referta expilauit, urbes diruit sæpius ob prædam, quàm ob delictum, unde factum ut auro abundaret, ternisq; millibus numūm in libras promercare, per Italiam, pro-

uincio

uinciasq; diuenderet. In primo consulatu tria millia pondi auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Societates, ac regna prætio dedit, ut qui uni Ptolemæo propè sex millia talentorum suo, Pompeijq; nomine abstulerit: postea uero euidentissimis rapinis, sacrilegijs, & onera bellorum Ciuilium, triumphorum, ac munerum sustinuit impendia. Atq; ita contra ueræ liberalitatis conditionem alijs rapuit, quod alijs largiretur. Adeò deinde ambitiosus fuit, ut omne ius, fasq; imperio posthaberet. Id quod ipsemet haud obscure præ se tulit, quando illos Euripidis Versus in Phœnissis semper in ore habuit:

ἔπειτα γὰρ ἀδίκηον ἦν, τυραννίδος τε καὶ
 Κἀμισσοῦ ἀδίκηον, τ' ἄλλ' δ' ὠσεβῆν ἡρώων.

Quos Cicero sic Latinos fecit:

Nam si uiolandum est ius, imperij gratia
 Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

Huc etiam facit, quod quum in Hispaniam proficisceretur, ac in alpibus quoddam oppidulū præterueheretur, in-
 terrogatusq; à comitibus esset, num isthic quoq; putaret aliquas principatus ambitiones uigere, dignitatumq; certamina, respōdit: Mallem equidē inter ipsos primus, quàm inter Romanos secundus esse. Pronum, & sumptuosum in libidines fuisse, constans opinio est: plurimasq; & illustres fœminas corrupisse. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem. Ac ne prouintialibus quidem matrimonijs abstinuisse, uel hoc disticho apparet iactato æque à militibus per Gallicum triumphum:

Urbani seruate uxores, mœchum caluum adducimus,
 Auro in Gallia stuprum emisti: hic sumpsisti mutuum.
 Dilex

PRAEFATIO.

7

Dilexit & reginas, Eunoen Bogudis regis Mauritionæ uxorem, & maxime Cleopatram Aegypti reginam, cū qua luxuriosissimam uitam egit. Deniq; ne cui omnino dubiū sit, & impudicitiae eum, & adulteriorū flagrasse infamia: Curio pater, quadam eum oratione omnium mulierum uirum, & omnium uirorum mulierem appellat. Ex his (ut opinor) intelligi potest, quā monstruosam uitam duxerit. Super est, ut & de eius nece pauca subnectamus. Quū ergo dominandi libido eum usq; adeo dementasset, ut non solum malis artibus temp. opprimeret: uerum etiam contumeliosis dictis eam incesset, dictitans, nil nisi meram appellationem esse sine corpore, ac specie: Item Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit: debere homines iam consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quæ dicat: factum est, ut plusquā sexaginta in eius necem conspirauerint C. Cassio, Marcoq; & Detio Bruto principibus conspirationis. Qui nacta occasione, in curia eum officij specie circumsteterunt: illicoq; Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit, renuentiq;, & gestu in aliud tempus differenti, ab utroq; humero togam apprehendit: deinde clamantem ista quidē uis est, alter Casca aduersum uulnerat paulū infra iugulū: Cæsar Cascae brachiū graphio traiecit, conatusq; prosilire alio uulnere tardatus est. Vt aut animaduertit, undiq; se strictis pugionib; peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit: quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Atq; ita uiginti tribus plagis confossus expirauit ætatis suæ anno 56. Hæc de uita authoris. Titulus sic habet: C. Iulij Cæsaris

Coma

Cómentaria de bello Gallico, & Ciuili. Caius prænomen Iulius cognomē ab Iulo Aeneæ filio, sic enim canit Virg. lib. 1. Aeneidos sub Iouis persona ad Venerem:

*Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.*

Quod multo adhuc clarius & maiori cū fide Velleius Paterculus, quippe historicus, hisce declarat uerbis: *Hic nobilissima Iuliorū genitus familia, & quod inter omnis antiquissimos cōstabat, ab Anchise, ac Venere deducens genus. Cæsar agnomē ab euentu, qui alius ab alio authore traditur. Aelius namq; Spartianus in Aelij Veri imperatoris uita quadruplicē agnominis causam adducit, quippe Cæsarem uel ab elephanto (qui lingua Maurorū cæsa dicitur) in prælio cæso, eū, qui primus sic appellatus est, doctissimi uiri, & eruditissimi putant dictum, uel quia mortua matre uentre cæso sit natus, in qua sententia Seruius quoq; super primū lib. Aeneidos Vergilianæ, & Plinius lib. 7. naturalis historiæ cap. 9. est. Vel quod cū magnis crinibus sit utero parentis effusus. Cui opinioni Sextus Pompeius Festus subscribens, ait, Cæsarem à Cæsarie dictum, quia scilicet cum Cæsarie natus sit. Vel quod oculis cæsis, & ultra humanum morem uiguerit. Porro ut hoc ceu auctarij uice annectam, postea Cæsares dicti sunt, quasi quidam principū filij uiri, & designati Augustæ maiestatis hæredes, quos nunc Romanorum reges uulgus nostrate appellat. Commentarius, uel Commentarium Latine dici potest, quod (definitore Prisciano) plurium studio, uel doctrina, mente habitorū in unum collectio est. Perotus eam uocem*

à comæ

P R A E F A T I O .

& cōminiscor, id est recolo deductam existimat, eamq; hoc
 definit modo: Commentarius est liber, in quo rerum solum
 modo capita posita sunt, ita ut uideamur in illis ad exe-
 quendam historiam, alijs subiecisse materiam. Bellum di-
 citur totum tempus in quo belligeramur: praelium uerò in
 ipse confligendi actus. Quibus Galliae partibus bellum il-
 latum, & contra quos ciuilia arma mouerit: partim ab in-
 itio lib. 1. de bello Gallico, partim ex Eutropij argumento
 quod utriq; bello praefigemus, clarescet. Quod ad scripti
 qualitatem pertinet, Caesar in his libris historiam scribit:
 cuius stylus inter prosam, & ligatam orationem medium
 quiddam tenet. Quantum uerò Caesar noster in dicendi
 arte polluerit, uel unico Quintiliani testimonio patet. Is
 enim libro decimo oratoriarum institutionū sic de eo scri-
 ptum reliquit: C. uerò Caesar, si foro tantum uacasset, non
 alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in
 eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo
 dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamen haec omnia
 mira sermonis (cuius propriè studiosus fuit) elegantia. Au-
 thoris scopus fuit, res in Gallia ac ciuili bello à se gestas
 memoriae prodere: num alius ansam caperet eas succinctè
 traditas, copiosius dilatandi. De librorum numero Sueto-
 nius sic scribit: Reliquit & rerum suarum commentarios
 Gallici, Ciuilisq; belli Pompeiani. Nam Alexandrini,
 Africiq;, & Hispaniensis incertus author est. Alij enim
 Oppium putant, alijs Hirtium: qui etiam Gallici belli no-
 uissimum, imperfectumq; numerum compleuerit. Reliquit
 & de analogia libros duos, & Anticatones totidem. Ac
 praeterea poema, quod inscribitur Iter. Item alia ludicra
scripta

scripta, quibus in adolescentia lusit. Cæterum hoc fructus petendum est non tantum ex Cæsaris, sed omnium aliorum historijs, ut bene & dicere inde, ac facere discamus. Quorum prius probatione non indiget: posterius autem à Livio in præfatione lib. 1. ab Urbe condita ad hunc asseritur modum: Hoc illud est, præcipuè in cognitione rerum salubre, ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: unde tibi, tuæq; reipub. quod imitere capias: unde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vitas. Hæc ille. A quibus nō dissentanea Agathius in præfatione historiæ suæ ita memoriæ prodidit. Historia haud secus ac domina, nec minitabunda quidē, nec adulatrix iubet plerunq; & planè constituit, quibusnam sit inhærendum, quæue sint fugienda: & perinde necessitatem persuadendo immiscet in animos se, dum insinuat, uirtutemq; collocat, ubi plurimum allicibili utitur oratione, uel exemplorum uarietate, ueluti condimentis quæ narrantur excolit: ea dicendo confirmans, in quibus homines rectiore consilio usi, uel æquitate probatiores sint redditi, uel fortè pro cuiusquam sententia, siue fortuna duce, & hac aduersante falsi, quandoq; à recto, decoroq; aberrauerint. Ad authoris explanationem operæ pretiū mihi uidetur, totius belli Gallici argumentum ex sexto Eutropij libro huc transcribere: ut eius studiosi principium, medium, & finem eb oculos habeant, & rei capita quasi in tabula delineata contemplantur, & rectius inde omnia colorum genera, & ornamenta intelligant. Sic igitur Eutropius in iam citato libro ait.

BELL

Argumentum.

ANNO Urbis conditæ sexcentesimo, nonagesimo octauo C. Iulius Cæsar, qui postea imperauit cum Bibulo, Consul est factus, decreta est ei Gallia. Trāsalpina, Cisalpina, & Comata: postea senatus addidit & Illyricum cum legionibus decem. Primò uicit Heluetios, qui nunc Quadi appellantur. Deinde uincendo bella grauiissima, usq; ad Oceanum Britannicum processit. Expugnaui nanq; in ea Heluetios, Tulingos, Latobriges, Rauracos, & Boios: ex quibus centum, quadraginta septem millia perempta sunt, cætera effugerūt. Deinde Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arrudes, Marcomanni, Tribochi, Vangiones, Nemetes, Sedusi, & Sueui, fugere eos compulit, duasq; uxores eius, totidemq; filias cœpit: omnemq; exercitum per quinquaginta millia passuum insatiabiliter cecidit. Post hoc gentem Belgarū, cui adhæserant bello Vangi, cum sexaginta millibus armatorum: Sueffones cum quinquaginta millibus: Nerui, præterea, quorum adeò indomita feritas erat, ut nunquam ad se mercatores accedere sinerent: hi nihilo minus quinquaginta millia armatorum habentes. Atrebates etiam, & Ambiani, Menapij, Caleti, Velocasses, Veromandui, Atuatici, Conduenses, Eburones, Cæresi, Pemani, qui uno nomine Germani uocantur: quorum omnium cū ijs, quos suprā diximus, ducenta, septuaginta duo millia fuisse referuntur. Hi quū repentiè ex syluis erumpentes exercitum Cæsaris perterritum in fugam uertissent, tandem hortatu Cæsaris, exercitus restitit, eosq; usq; ad internitionem penè deleuit. Dehinc Titurius, & Sabinus legatus Cæsaris

12 1/2 mill.
Germani

800 milia
Germani:

decies centena
milia
Coronator

Cæsar Aulercos, Eburones, Lexouiosq; incredibili cæ-
de deleuit. P. Crassus alter legatus, ex Aquitanis, & Can-
tabris triginta octo millia interfecit. Cæsar rursus Germa-
nos, qui Rhenum transierant, & totas Gallias sibi subijce-
re parabant, bello adortus, usq; ad internitionem cecidit:
quorum feruntur quadringenta, quadraginta millia fuisse.
Deinde facto ponte, Rhenum transgressus, Sueuos ma-
ximam & ferocissimam gentem superauit: quorū esse cen-
tum pagos multi prodidēre: totamq; Germaniam pertera-
ruit: mox in Galliam se recepit: Domuit autem annis nouem
ferè omnē Galliam, quæ inter alpeis, & flumen Rhodanum,
Rhenum, & Oceanum est: & circuitu patet ad bis
tricies centena millia passuum. Britannis mox etiam bel-
lum intulit, quibus ante eum nec nomen quidem Rhoma-
num cognitum erat: eos quoq; uictos, obsidibus acceptis, sti-
pendiarios fecit. Gallia autem tributum nomine annum im-
perauit HS quadringenties: Germanosq; trans Rhenum
aggressus, maximis prælijs uicit.

ARGVMENTVM LIB. I. DE BELLO GALLICO.

Duo bella à se confecta hoc libro complectitur, unum
aduersus Heluetios: alterum contra Ariouistum Germa-
norum regem.

IN.

IN C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM I.

Io. Rhellicani Annotationes.

ALLIA EST OMNIS DI

uisa in parteis treis.) Quum bel-
lum à se cum Gallis gestum de-
scripturus esset Cæsar, haud abs-
re fuit, quod Galliam primum o-
mnium unà cum partibus ipsius
descripsit: iuxta illud Ciceronis in

officijs: Omnis institutio, quæ à ratione suscipitur, à defini-
tione proficisci debet, ut intelligatur id, de quo agitur. Por-
rò quemadmodum illic Cicero secundum Dialecticorum
traditionem, Officium, quod multiplex erat, prius diuidit,
postea definit: Sic hoc loci Cæsar primò Galliam in treis
parteis secat, deinde unamquamq; suis finibus describit.
Quia uerò Iulius hic in diuidendis Gallijs à probatissi-
mis Cosmographis, & Geographis Ptolemæo, Augusto
Cæsare, Plinio, Strabone, ac Mela dissentit, dum illi o-
mnes Galliam transalpinam quadruplicem, hic autem tri-
plicem facit: operæ pretium esse uidetur, plenam diuisionē
substituere, ac in ea ostendere, quod Cæsari cum alijs non
disconueniat. Deinde de Galliæ totius ambitu, Gallorum
origine, & nominis etymologia. Gallia igitur prima sua di-
uisione in Cisalpinam & Transalpinam diuiditur. Illa sic
appellata est, quod Romanis cis alpeis sita: Cisalpina quæ

nunc

*Galliæ diui-
sio.*

nunc Langobardia à nouis incolis Langobardis appellatur. Eadem & Togata dicta, quod licet à Boijs Gallica gente originem duceret, tamen Romanorum uicinia, ac commercio ita paulatim instituta est: ut ceu illorum nobiles, ita & horum in pace toga uterentur. De cuius limitibus, ac populis legitur Plinium lib. 3. Natu. histo. cap. 14. Hæc autem iisdem Romanis ideo sic dicta, quod ipsis trans alpes posita esset. Quæ rursus in duas secatur parteis, in Brachatam, & Comatam. Quarum una à brachis id est breuibus tunicis, quæ uix nates contegerent, appellata est. Atque hæc eadem Narbonensis prouincia Romanorum dicitur, quod ea deuicta, Coloniam in metropolim Narbonem iisdem deduxerant. Quam equidem Iulius hoc loci haud quaquam propter rerum Gallicarum uel imperitiã, uel oscitantiam quandam in partiendo omisit: sed quod Romanis notior esset, quàm reliquæ partes tres, quas nondum penitus domuerant. Itaque contentus fuit in commentarijs scribendis (ubi studendum est breuitati) Galliam in eas partiri parteis, cū quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera communi nomine Comata dicitur, quod comis & cæsarie promissa uteretur: quæ non tantū iuxta Cæsaris, sed etiam aliorū sententiam in tres parteis diuiditur, Belgicam, Aquitanicam, & Celticam: nisi quod alij pro Celtica Lugdunensem ponunt, quod itidem cū Cæsare nihil pugnat. Celtica namque Lugdunensis nimirum à metropoli Lugduno uocatur, quæ in ea regione sita est. Gallicæ totius (cuius saltē Cæsar hic meminit) ambitus iuxta Agrippæ descriptionem longitudine CCCCXX milliū passuum, Latitudine uetò CCCXIII patet. De Gallorū primordijs

105 mil: Ger:

78 $\frac{1}{4}$ mil: Ger:

dijs & nominis argumēto Ammianus Marcellinus in hæc
 uerba scribit: Ambigentes super prima origine Gallorum
 scriptores ueteres, noticiā reliquēre negocij semiplenā: sed
 postea Timagenes & diligentia græcus & lingua, quæ diu
 sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem
 secuti, obscuritate dimota, eadem distinctè docebimus, &
 apertè. Aborigenes quidam in his regionibus uisos esse fir-
 mārūt, Celtas nomine regis amabilis, & matris eius uoca-
 bulo Galatas dictos: ita enim Gallos sermo Græcus appel-
 lat. Alij Dorienses antiquiorē secutos Hercule Oceani loca
 cos inhabitasse confines. Drasidæ memorant reuera fuisse
 populi partē indigenam. Sed alios quoq; ab insulis extimis
 confluisse ex tractibus transrhenanis crebritate bellorū,
 & alluione feruidi maris sedibus suis expulsos. Aiunt quā-
 dam paucos post excidiū Troiæ, & fugitantes Græcos ubi-
 biq; dispersos loca hæc occupasse tunc uacua. Regionū au-
 tem incolæ id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos
 legimus in monumentis eorū incisum, Amphitryonis filii-
 um Herculem ad Geryonis, & Taurisci sæuorum tyran-
 norum perniciem festinasse: quorum alter Hispanias, alter
 Gallias infestabat, superatisq; ambobus, coisse cum gene-
 rosis fœminis, suscepisseq; liberos plures, & eas parteis, quā-
 bus imperitabant suis nominibus appellasse. Hactenus
 Marcellinus. Cæterum quia Cæsar in Galliarum diuisione
 subiungit, terriam qui ipsorū lingua Celtæ, nostra Galli
appellantur: unde Galli nomē sortiti sint, copiosius edocen-
 dū puto, Et quoniā Volaterranus de hoc haud indigna le-
 ctu tradit, eius uerba primū huc transcribere placitū est, ac
 postea examinare. Gallos, inquit, omneis, et Germanos uno
 uocabulo

*De Gallorum
 originis*

*De nomine
 Gallorum*

uocabulo ueteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant. Nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquam uerò Rhenum transiêre, inq; Gallorum finibus constitêre, ab unita quodam modo affinitate, Latini Germanos uocauere. Gallos deinde Græci Galatas ab Herculis filio. Hercules enim (ut scribit Diodorus lib. 2.) deuictus Geryone, in Galliam ueniens, Alexiam condidit ciuitatem ac è uirginis cuiusdam eius loci indigenæ complexu, Galaten genuit, qui regnum obtinens, incolis nomen dedit. Isidorus quoq; ὁ γὰρ τῶν γάλακτος & dicit appellari, quod Gallorum corpora, ob immensa frigora lactis modo albescant. Quod sanè non discrepat à uersu Vergiliano:

Virgatis lucent sagulis tum lactea colla.

Hæc ille, quæ quamuis clariora sint ijs, quæ Ammianus tradit, tamen quæri adhuc, & dubitari posset, qua ratione Græci alioquin, proprietatis in dicendo studiosissimi duos tam diuersos populos una eademq; nomenclatura insigniuerint: ideoq; meum qualecunq; iudicium interponere non uerebor, ita tamen, ut certiora alijs afferentibus libens cessurus sim. Quemadmodum ergo ex sacris noui testamenti literis deprehendimus, Iudæis in more fuisse, præter se omnes populos uocare Græcos, (ut quando Paulus Rom. 1. inquit: Euangelium potentia Dei est ad salutem omni credenti Iudæo simul & Græco. Et Heluetiorum uulgus omnes Germanos ab Heluetica ciuitate, seu fœdere alienos Sueuos appellat: & è contra quotquot alius linguæ sunt, Vualos, hoc est uel Italos, uel Gallos nuncupat, etiamsi Scoti, Angli, Hyberni fuerint: Hungaricè, Sarmaticè, Bohemicè, Vuindicè, Hamoxobiticè, aut Scythicè loquantur:

quantur: quorum tamen sermo *ἡ δὲ παλαιὰ* ab Italo-
 & Gallorum idiotismo abest: & quamuis Græci minima
 gentium pars essent, & Rheni accolæ, Franci, Mysij, Sile-
 sij, Saxones, & alij Germaniæ populi sint præter Sueuos,
 idq; dubio procul partim ob Hebraicæ linguæ idiotismū,
 quo partem sæpe *συνολογιῶν* pro toto accipiunt, partim
 uerò quod ad uulgus nostrate pertinet, ob rerum ac ter-
 rarum imperitiā factum est: ita & Græcis quantumli-
 bet alioquin disertis accidit. Quū enim authore Polybio
 lib. 3. extremas orbis parteis incognitas haberent, adeoq;
 nec Gallias, nec Germaniam peragrassent: nomine Celtæ
 per rumorem duntaxat cognito utrunq; populum trans al-
 peis sibi incognitum appellabant. Siquidem Strabo lib. 4.
 refert, Narbonensis prouinciæ populos Celtas primitus de-
 nominatos: à quibus uniuersos Gallos postea à Græcis ho-
 minibus Celtas appellatos existimat: idq; partim ob eorum
 claritatem, partim quod id nominis à Massiliensibus homi-
 nibus Græcis, & doctis uicinioribus mutuati uideantur.
 Hinc quoq; factū crediderim, ut Rhodanus à Græcis etiā
 Eridanus uocaretur, sicut Oppianus lib. 3. *Ἐριδανὸν* os-
 tendit. Imò uerò (præter Volaterrani auctoritatem) non
 parua coniectura adducor, & priscos Romanos eadē, quā
 Græci causa motos, ut Germanos etiam Gallos uocarent.
 Seruū nanq; publicū ad Mariū in carcere Minturnano
 clausum ut occideret eum, missum cū Plinius, tum Florus
 Gallū fuisse scribunt: quē Velleius Paterculus, & Valeri-
 us Max. Germanū, ac in Cimbrico bello captū ferunt à Ma-
 rio: ideoq; à seruo dominū statim agnitū, & impunè dimis-
 sum. Quando igitur Celta & Germanum, & Gallū Græ-

eis significat: uerò non dissimile est, etiam uocem Gallus ue-
 teribus Romanis ita usurpatam. Quin potius ex s. Eutro-
 pij de Cimbrico bello, & s. Orosij libro ceriù est ita se rem
 habere. Quù enim ex hoc constet Tigurinos, et Ambrones
 Gallorum gentes in Italiam cù Cimbris, ac Teutonibus
 minimè profectos, & tamen uterq; Gallorù nomine Cima-
 bros, ac Teutones notet, quando de illorum in Italia stra-
 ge loquitur: nemo (ut opinor) negauerit, quin uox Gallus
 utranq; gentē quamuis diuersam, promiscuè significaue-
 rit. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.)
 Strabo ab initio libri 4. huic Cæsaris sententiæ hoc modo
 subscribit. Aquitanos nō modò lingua, sed etiā corporibus
 immutatos, Hispanis magis quàm Gallis similes esse qui-
 dam authores sunt. Reliquos uerò Gallica sanè facie præ-
 ditos: uerum eādē non usq; quāq; lingua omneis, sed plæ-
 rosq; paululū uariata uti. Rerum quoq; publicarū mode-
 rationes, & uiuendi formulas etiā paulisper immutatas es-
 se. Hæc ille. Cæterū qua lingua ueteres Galli usi sint, infra
 in hoc eodem libro per occasionē differemus. Quibus autē
 institutis, & legibus ijdem polluerint infrà Cæsar ipse li. 6.
 De bel. Gal. ad longum tractat. Ammianus item in prædi-
 cto lib. 15. & Strabo lib. 4. Quocirca hic multa infercire
 non est opus. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen.)
 Hactenus Galliam diuisit in treis parteis, nunc unam
 quāq; partē iuxta limites suos describit. Antequā uerò il-
 lud ordine, & ad plenū faciat, Belgas, & Heluetios per di-
 gressiunculam à bellica fortitudine cōmendat: & eiusdem
 causas assignat treis, primū quòd illi à cultissima Roma-
 norū prouincia Narbonensi longissimè absint; deinde quòd
 merca

mercatores haud crebrò ipsos inuisant. Quade re Cæsar ipse infra statim à principio libri secundi De bello Gallico copiosius agit, ubi Neruiorum frugalitatis, ac fortitudinis mentionem facit. Postremò quòd illi Germanis ad inferiorem Rheni partem, hi uerò ad superiorem finitimi sint: quibus cum continentia gerant bella. Porro quando hic dicit Gallos non omneis Gallici nominis in genere, sed Celtas innuit: quos modo dixerat ipsos rû Gallorû lingua Celtas uocari, Romanorû autem Gallos. Quade causa & Heluetij quoq; reliquos Gallos.)

Et hic Gallos Celtas intellige. Quû enim modo primas fortitudinis parteis Belgis inter omnes Gallos dederit: necesse est, ut Heluetij non nisi in sua, hoc est Celtica regione alios fortitudine antecellant. Alioquin Iulius sibi non constaret, quando ait: Belgas omnium Gallorû in belligerando præstantissimos esse. Porro eâdem de causa dicit Heluetios reliquis Celtis antecellere, qua antea Belgas omnibus Gallis: quippe quòd sicuti hi ad inferiore Rheni partem, ita illi ad superiorem, cum Germanis subinde confligant. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est.) Redit unde digressus erat, nempe ad Celtarum fines describendos, quos antea perstrinxerat. A finibus Belgarum.) suple quos Matrona, & Sequana fluuij constituunt. De quibus omnibus picturam tertiæ Tabulæ Ptolemaicæ consulito. A Sequana autem fluuio Sequani populi dicti sunt: in quorû montanis locis Burgundiones, & in campestribus Sungani hodie habitant, ut D. Beatus Rhenanus homo doctissimus, & acerrimo in pensitandis antiquitatibus iudicio præditus unâ cum alijs eruditis sentit.

b 2 Caterum

Burgundiones.

Cæterum quando Burgundiones Gallias inuaserint, quanta gens eorum fuerit, & unde nomen sortita. Paulus Orosius lib. 7. cap. 32. & breuiter, & luculenter in hæc indicat uerba: Burgundionum quoque nouorum hostium nouum nomen Valentinianus oppressit, qui plusquam 80. millia ut ferunt armatorum, ripæ Rheni fluminis infederunt. Hos quondam subacta inferiore Germania à Druso, & Tiberio ad optiuos filijs Cæsaris, per castra dispositos aiunt in magnam coaluisse gentem: atque etiam ita nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, burgos uulgò uocant: eorumque esse præualidam, & perniciosam manum, Galliæ hodieque testes sunt, in quibus præsumpta possessione consistunt: quauis prouidentia Dei omnes Christiani modò facti, catholica fide, nostrisque clericis, quibus obedirent, receptis, blandè, mansuetè, innocenterque uiuant, non quasi cum subiectis Gallis, sed uerè cum fratribus Christianis. Hæc Orosius Aurelij Augustini οὐνερον. Ammianus uerò Marcellinus lib. 28. Burgundios bellicosos, & turbæ immensæ uiribus affluentes uocat: ideoque metuentos finitimus uniuersis. Et paulò post, eosdem sobolem Ror. esse scribit, atque cum Alemannis de finibus, & Salinis sæpe iurgasse. Hactenus & ille. Porro salinæ nobilissimæ etiam nū in Burgundionibus restant, unde toti quoque Nuichthorum terræ affatim salis suppeditatur. Cæterum si quis nosse cupit, quando & quibus præditi moribus Burgundiones Christianismum receperint: id ex 12. lib. histo. ecclesiasticæ quam Tripartitam uocant, cap. 4. discere potest, ubi sic ait: Quædam insula ultra Rhenū fluuium est Burgundionū. Isti uitam quietam agunt, ac penè omnes fabri lignorum sunt, ex qua

De Burgundionum conversione ad Christianismum.

ex qua mercede pascuntur. Quorū regionē Hunni crebra
inuasione uastabant, & plurimos occidebant. At illi licet
anxietate constricti, ad nullum tamen se hominem contule
runt: sed alicui deo se committere cogitabant. Tum audien
tes quod Romanorum Deus fortiter adiuuat ipsum tim
entes, omnes communi consilio ad credulitatem Christi
confugiunt: uenientesq; in unam ciuitatem Galliarum, ro
gabant ut ab episcopo Christianorū baptisma mererentur.
At ille eos septem diebus faciens ieiunare, ac imbuens fide
baptizatos octauo die abire iussit. Qui sumpta fiducia cō
tra tyrannos, alacriter festinabant, & spe sua frustrati non
sunt. Nam quum rex Hunnorum nomine Suptarus per no
ctem fuisset ciborum nimia uoracitate corruptus, Burgun
diones gentem inimicam sine Duce reperientes, & pauci
tate plurimis resistentes, facta congressione uicerunt. Nā
quum essent istorum tria millia, circiter decem millia per
emerūt: & ex illo tota gens feruentissimē in Christianismo
permansit. Haecenus illa. Porro si quis *ῥοβολογία* requi
rit, hoc sub Theodosio, & Valentiniano imperatoribus iu
nioribus gestum est: qui sub annum Dominicum 420. impe
rauerunt. Belgæ ab extremis Galliæ finibus &c.) Secun
dam partitionis suæ partem adgreditur, quæ per se quidē
satis plana est si (ut antea commonui) Ptolemæi tabulam
in consiliū adhibeas. Cæterum haud iniucundum fortasse
studiosis fuerit scire, quinam populi nostro seculo hanc Gal
liæ portionem teneant. Quapropter illud huc ex Volater
rano transcribere non piget. Sequitur, inquit, Belgica, in
qua prouincia sunt, huiuscemodi nominibus hodie uocatæ
Picardia, Flandria, Lotoringia, Nortmannia. Cæterū si

b 3 quis

*Belge quina
sint hoc scilicet
lo.*

Belgae unde dicitur.
 quis nominis huius rationem requirit, ex hisce Huberti Leodij uerbis fortasse inueniet. Opinatus sum semper Belgas uocabulum esse Germanicum, ideo quia Germani Gallos, & Italos *Vuælhen*, & nonnulli *Vuælgen* appellant. &c. Quæ sanè *ἱτυμολογία* mihi eam ob causam non displicet, quòd in confesso sit, hunc Galliae tractum magna ex parte à Germanis occupatum. Quo fit ut & ego uerissimile putem, aut ipsos sibi, aut alios transrhenanos hoc nominis indidisse, quòd Gallorum, hoc est, *Vualorum* terram incolerent. Atq; hanc coniecturam tenebo, quatenus ex bonis authoribus edoctus fuero, huic Calliarum regioni hoc fuisse uocabulum, antequàm Germani in eam migrauerunt. *Aquitania à Garumna flumine &c.)* Tertia, & ultima susceptæ diuisionis pars, quam Galli hodie (*Iucundo homine eruditissimo, & antiquitatis studiosissimo teste*) *Guiennen* uocant. *Pyrenæi autem montes, quæ Gallias ab Hispanijs hic disternunt, à Germanorū peregrinatoribus, quæ Compostellam inuisunt, der Runtzeual dicuntur.* Apud Heluetios longè nobilissimus, & ditissimus fuit *Orgetorix &c.)* Quæ hætenus dixit exordij loco posita sunt, nunc ad narrationem accedit: quam ut magis perspicuam reddat, primum Heluetici belli occasionem ac ueluti semina quædam recenset: Deinde Helueticæ ciuitatis terminos, & quantum spacij eiusdem ambitus contineat. Postremò ubi cum Heluetijs conflixerit & quo pacto eos superauerit. Atq; hæc prima huius lib. (ut in Argumento diximus) pars est. Cæterum Orgetorigis potentia, ac opes hinc æstimari possunt, quòd Cæsar ipse paulò inferioris familiam eius circiter hominum millia decem fuisse ait

*Orgetorigis
 potentia &
 opes.*

ait, præter clienteis, ac ære alieno obstrictos. Vnde discimus tantam unius hominis potentiam, ac diuitias liberæ ciuitati nunquam, aut saltem rarer bene cedere. Quem admodum enim Orgetorix ille potentissimus, ac locupletissimus homo numerosa familia, clientela, ac perditissimorum quorumq; caterua stipatus, primum nobilitati, deinde toti ciuitati duobus argumentis persuasit, ut finibus suis exirent, Primum quòd inter Celtas omnium fortissimi, deinde quòd pro hominum multitudine, & uirtute nimium angustos haberent fines, & publicum quidem decus, ac còmodum prætendens suæ ambitioni, & lucro seruebat: ita pleriq; ignobiles nobiles, ac impotenter potentes, etiam nunc factitant. Discendum est & hoc, quòd Cæsar Latinæ linguae studiosissimus ciuitatem Heluetiorum hic, & alibi Heduarum, Neruiorum &c. profædere, seu ut barbari quidam loquuntur, liga accipit. Proinde Heluetiorum còfæderationem propriè, signatè, ac Latinè locuturus Helueticam ciuitatem uocauerit, Germanicè die Eidgnoschafft, seu ut exteri Germani in more habent, das Schuuerland, à parte totum denominantes. Suitia enim non nisi unus, & exiguus Heluetiorum pagus est. Siquidem ciuitas Rodulpho Agricola Phrysio homine omnium consensu eruditissimo definitore, est multitudo hominum collecta ad statum rerum suarum tuendum per se sufficientem: quæ consensu sit legum uitæq; coniuncta. Et secundum Auli Cellij sententiam lib. 18. cap. 7. noctium Atticarum, quatuor significat, locum, oppidum, ius omnium, ac hominum multitudinem. Vna ex parte flumine Rheno latissimo &c.) Nunc per eà occasionē quā paulò

*Ciuitas Hel
ueticorum*

Suitia

*Ciuitas
quid.*

*Heluetiorum
fines.*

*Ager quid
hoc loco?*

*Iura mos.
In Leber
berg.*

antè attigimus, Heluetiorum fines à tribus mundi plagis describit. Rheno nanq; latissimo, & altissimo fluuio uersus Solem orientè Heluetij à Germanis determinantur. Versus occasum Iura monte, uersus meridiem lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam Romanorū Narbonensem ab Heluetijs seiungit. Qua de re uide D. Glareani doctissimi Heluetij descriptionem: & D. Aegidij Tschuadi Heluetiorū in prouincia Badena olim proconsulis, eruditissimi uiri tabulam. Cæterum tria adhuc elucidanda sunt, primò agrū hic non pro aruo, sed territorio, seu ditione accipi, quemadmodum Varro de lingua Latina agrū Romanum, peregrinū, Campanum &c. uocat. Sic eleganter dicitur Latine, totus Tigurinorū, seu Bernatū ager in armis est, *die gantz Landschafft ist im harnist*. Deinde Iuram, seu Iurassum (ut Strabo uocat) iuxta Iucundi Veronensis sententiam Gallicè S. Claude, ab Allobrogibus autem, siue Sabaudis accolis semiRomana lingua utentibus, & qui nunc ditionis Bernatium sunt, Iurten ab ea parte appellari, quæ syluosissimus, & hætenus sub ducis Caroli imperio mercatoribus parum tutus, appellari nunc. Ab Heluetijs autem recentioribus ab hepatis cocti similitudine *Leberberg* idem mons uocatur: eo quòd hepatis elixati colorem saxa (quorū magna in eo copia est) referant. Non enim eorū sententiæ astipulor, qui Germanicū *ἱτρμον* à castris deriuant, quasi dicas castrorum mons *Legerberg*: eo quòd uestigia & inscriptiones quædā testentur, Iuliū Cæsarem isthic castrametariū esse. Ea nanq; ratione multi montes id nominis affecuti essent. Dubio enim procul in multis ille castra sua per Gallias fixit. Huc accedit quòd Germanis

nis (unde maiores nostri trans Rhenum ortū habent) in
more est, peregrinam uocem aut nonnihil decurtare, & ad
Germanismi formam detorquere: aut prorsus nouam no-
menclaturam à rei circumstantiis fingere: Etenim sic ab
Alemannis Auenticum appellare nescientibus factum ui-
demus, ut illud à turrium frequentia Viliburgum uocita-
rent. Qua de re inferius fusius disseremus. Postremo Le-
manus lacus posterioribus sæculis à Lausanno oppido ad-
acente Lausannensis nuncupatur. Et à Senatu, populoq;
Ro. amicus appellatus erat, &c.) Liuius lib. 1. de bello Ma-
cedonico refert, neminem solitum esse regem, sociū, & ami-
cum à senatu, populoq; Ro. appellari: nisi quis optime de
rep. Romana meritis esset. Inter se fidem, & ius iuran-
dum dant.) Elegantiæ hic obseruandæ sunt, Dare fidē, pro
fide interposita polliceri, & Dare iusiurandum, id est, iura-
mento se obstringere. Et regno occupato per treis poten-
tissimos populos.) suple Sequanicū, Heduum, & Heluetia-
cum, ita ut Casticus Sequanorū, Dumnorix Heduatorum,
ac Orgetorix Heluetiorum regnum obtineret. Cæterum
(ut plerisq; Gallicarum rerū peritis placet) Sequani olim
eum tractum incoluerūt, qui nunc Burgundiæ Comitatus
nuncupatur: Hedui uero Burgundiæ ducatū inhabitabāt
qui à longe celeberrima, ac opulētissima urbe Augustodu-
no etiamnū à Gallis Autū uocatur, ut D. Ioachimus Va-
diamus immortale Heluetiorū decus in suis super Melam
scholijs annotauit, & Lucundus quoq; admonet. Ea res, ut
est Heluetijs per inditiū enuntiata.) quo uidelicet pacto
Orgetorix regnum in sua ciuitate affectaret. Vbi duo no-
tanda sunt, unum quā obseruantes iustitiæ, æquitatis, &

Auenticum.

*Leuanius
lacus.*

Sequani

quā acres libertatis suæ uindices fuerint ueteres illi Hel-
 uetij. Alterū quā periculosum sit, reip. liberæ, unū aliquē
 ex ciuibus tā longē lateq; potentē fieri. Nisi enim Orgeto-
 rix in uinculis mortuus esset, ciuile inter Heluetios bellū
 unius potentis, ac prædiuitis hominis causa conflātū esset.
Vt igni cremaretur.) Hunc morē exurendi reip. perturba-
 tores, ac seditiosos antiquissimū esse sacræ quoq; literæ te-
 statur. Ieremiæ namq; 29. & Dan. 3. legimus treis pseudo-
 prophetarū coryphæos, & turbulentos homines cōcrema-
 tos & Danielē cū socijs duobus in fornacē ardentē cōiectū
 quod publicū regis Nabuchodonosoris edictū neglexerat.
Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt.) Qui
 primus hoc consiliū in Heluetiorū cōuentu dedit, ut omnia
 præter cōteatum ad iter necessarium domi incenderent,
 haud dubie aut ipse Thucydidis historiā legit, aut rumore
 eam cognouit: uidelicet Atheniēses in bello cum Pelopone-
 siacis gesto, ex Periclis hominis & eloquētis, & manu stre-
 nui suasu terrā suam cum suburbanis pro derelictis habu-
 isse. Propterea quod non uillæ, & agri, qui amittuntur: sed
 corpora deploranda sint. Non enim ait Pericles, possessiones
 uiros, sed uiri possessiones nanciscuntur. Persuadent
Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis.) Basiliens-
 sem agrū à Rauracis quondā in habitatū esse, argumēto est
 Augusta Rauracorū: cuius ruinæ circiter mille passus su-
 pra Basileā, quā Rhinsfeldiam itur, etiam nū apparent. Tu-
 lingos Raimundus Marlianus rectē Lotharingos interpre-
 tari uidetur. Hi namq; Heluetijs uersus Aquilonem inter
 Vogesum montē, & Mosellā fluiuium uicini sunt, ut Cæsar
 de Tulingis narrat. Cæterū an eiusdē Marliani, & Vola-
 terrani

Athenienses
factum.

Pericles.

Rauraci.

Aug. Raura-
corum.

Tulingi.

Latobrici.

errani coniectura de Latobricis, seu Latobrogij Paulus Orosius habet, uel ut alia legunt exemplaria, Latouicis, aliqd ponderis habeat, non facile pronunciauerim. Dubiū enim adhuc apud me est, an Lausannēses (quorū sedes à Latobricis illi olim inhabitatas ferūt) Cæsaris tēporibus Heluetij nō fuerint, & uel in Urbigenensi, uel Nantuatū pago recensiti non sint: an Heluetiorū finitimi, & auxiliares. Sed quum Cæsar infra Heluetiorū fines usq; ad Geneuæ pontē pertinuisse, & supra, mōte Iura eos occasum uersus terminariaffirmet, magis adducor, ut credā Lausanenses tunc Heluetios fuisse, & per Latobricos Vallesianos intelligēdos. Apud hos. n. adhuc uicus est Brig Germanico more pro Latobrig mutilatū uocabulū. Huc accedit, quod Vallesij ne nostro quidē sæculo in aliquo Heluetiorū pago recēseantur: sed quēadmodū Rotuilenenses, Sangalēses, Doggenburgij et Leopontij Helueticis pagis, fœdere iuncti sunt. Atq; hæc mea coniectura est, q̄ ita seruabo, & tenebo, dum certiorē didicero. Quod si quis interim legere uult diuersam sententiā cū de Tulingis, tū Latobricis, Heluetiorum tabulā Tschudi Proconsulis opera depictā uideat, & diligenti trutina utriusq; nostrū sensum expendat, ac dein utri uolet subscribat. Boiosq; qui trans Rhenum incoluerant. Trans Rhenū Boios ideo incoluisse dicit, quod in hoc eodē li. ait, eos tandē in Heduarū finibus cōsedisse. Cæterū Strabo li. 7. asserit, Herciniā syluā prius ab eis inhabitatā, quæ eandē ob causam nostro adhuc æuo Boiohemica uocatur. Qua de re doctiss. uir B. Rhenanus sic scriptum reliquit. Boios illos priscos, qui in Italiam olim ex Gallia transcenderant cum alijs quibusdam nationibus, iam uictores, Consule

Boij.

consule Marcello oppresso, Fur ius alter Consul ad unum
 ferè occidit. Iterum à Scipione manus alia Boiorum de-
 letur. Eam uero Boiorum partem, quæ in Hercinio
 more cōfederat (unde adhuc loco Boiohemi nomen) incen-
 dit ille Marcomannorum populus eiecit: qui trans Danu-
 bium pulsus, quum Norciam frustra oppugnassent, erro-
 uago tandem ad Heluetios delati sunt, excidium Gallia-
 rum meditantes. Hæc ille. Porro Plinius lib. 3. cap. 19. No-
 reiam Tauriscorū (quos Volaterranus li. 7. Geographi-
 Noricos interpretatur) oppidum esse commemorat. Stra-
 bo autem lib. 5. non longe ab Aquileia ponit: ubi & Cn.
 Carbonem collatis signis aduersus Cimbro, re infecta dis-
 scessisse refert. Vnum per Sequanos angustum, & diffici-
le &c.) Has angustias, & Galli, & Germani Clusam nū-
 uocant, in qua perquam munitum propugnaculum in pra-
 ruptis, & altis Rhodano imminentibus saxis positum
 Bernates solo æquauerunt, Anno Domini 1536. quan-
 do Sabaudorum perfidia, & iurisiurandi religione quod
 Geneuensibus ciuibz suis dederant, coacti sunt imperato-
 re & auspice prudentissimo simul ac fortissimo uiro D.
 Francisco Negelino expeditionem in Allobroges facere.
 In qua quicquid cis Rhodanū est, & paulò ultra Clusam
 in suam ditionem, fauente ipsis diuina clementia, redege-
 runt: idq; mense Ianuario cœptū, & in Februarū exitu fi-
 nitum est. Alterū per prouintiam nostram &c.) Supra di-
 xit Cæsar, Heluetios tertia sui parte lacu Lemano, & flu-
 mine Rhodano contineri: qui Narbonensem Romanorū
 prouinciam ab eis diuidat. Ex quo loco, & tertia Europæ
 apud Ptolemæum pictura cognoscitur, facilius, ac expedi-
 tius

Norcia.

Clusa.

ius Heluetijs iter in Gallias fuisse per prouintiam. Quē
 super populo Romano pacati erant.) M. C. in Oratione
 de prouintijs consularibus refert, ante Iulij Cæsaris bellū
 cum Gallis gestum, semitam tantum Galliæ à Romanis
 obtentam: C. enim Pontinum fortissimum uirum, ortum
 repente bellum Allobrogum, atq; scelerata coniuratione
 excitatum prælijs fregisse, eosq; domuisse, qui lacefferant,
 & ea uictoria contentū, rep. metu liberata, quieuisse. Am-
 mianus autem Marcellinus Fabium Maximum à deuicta
 & prorsus domita Allobrogum gente, Allobrogicum co-
 gnominatū asseuerat. Quorum posterius Cæsar haud du-
 biè hic innuit, quando ait, Allobroges paulò ante à Roma-
 nis pacatos esse. Porro ueterum Allobrogum sedeis nunc
 Sabaudi tenent, quos Volaterranus lib. 3. Geographiæ à
 Sabatijs uadis, & populis, Ptolemæo, cæterisq; inter al-
 peis positis, dictos esse autumat. Isq; nonnullis locis uado
 transitur &c.) Strabo lib. 4. accipit, inquit, Rhodanus &
 Ararim, & Dubim: inde usq; ad Sequanā fluuiū uadatur.
 Dictus est autem Rhodanus à Rhodo oppido Rhodiorum
 colonia, assertore Plinio lib. 3. cap. 4. Extremum oppidum
Allobrogum est, proximumq; Heluetiorum finibus Gene-
ua.) Hanc urbem pleriq; docti in Gallijs, & Germania,
 Gebennas nimirum à Gebennicis montibus illi tamen nō
 iūcinis (nescio qua authoritate freti) uocant: quum tamen
 in promptu sit Cæsaris nomenclatura, quæ & Gallicam,
 & Germanicam syncopam, & crasum Geneu, & Genff
 pulchrè refert. Quæ sanè non solum antiquitate, & empo-
 rio clarissimo (quod inde Lugdunum translatus est) de-
 tantat a iam olim fuit: uerum etiam recens propter grauif-
 simam

Allobroges.

Rhodanus.

Geneua.

nam obsessionem, & sui liberationem celebrior facta est.
 Quum enim Geneuenses Cochleariorum (nobilium Allobrogum conspiratio erat, qui argentea Cochlearia in pileis gestabant) manu undique obsidione cincti essent, ac tan-
 fame laborarent, ut lactentes infantes pro lacte sanguinem
 ex matrum & nutricum uberibus sugerent: iusto exercitu
 per praedictos Bernates ciues suos obsidione liberati, ac in
 libertatem ita vindicati sunt, quicquid iuris in Geneuen-
 ses aut Episcopus, aut Dux habuit, eis remissum sit per ui-
 dices. Adhuc iurisdictionis pomeria dilatata sunt adeo, ut
 quum antea nihil iuris extra moenia haberent, nunc ali-
 quousque imperent. Pro qua vindicatione Bernates nihil
 aliud postulaverunt, quam ut militibus stipendia numera-
 rent, & ne cui aut Principi, nationi, aut urbi se coniungerent
 praeter ipsorum voluntatem. Quod beneficium (si modo
 sapit, & pia est) Geneua perpetuo agnoscat: & vicissim de
 suis benefactoribus, ac vindicibus bene mereri studebit. Id
 dies.) scilicet dictus, id est, constitutus erat ad quintum Calen-
 das Aprilis, hoc est 28. Martij. Erat omnino in Gal-
lia ulteriore Legio una.) Legio a legendo, id est eligendo
 nomen habet, continetque (Vegetio lib. 2. cap. 6. testante) pe-
 ditum sex millia centum: equites septingentos, & 30. Ad
idus Aprileis reverterentur. Id est ad 13. diem Aprilis.
 Qui in flumen Rhodanum influit &c.) Quo pacto lacus
 Lemanus se ad Genevam in Rhodanum effundat, uide
 nouam Galliae tabulam apud Ptolemaeum. Caterum de
 ortu & exitu Rhodani Pomponius Mela ita sentit lib. 2.
 Non longe ab Istri, Rhenique fontibus Rhodanus surgit, de-
 inde lacu Lemano acceptus, tenet impetum: & quum se per
 medium

Legio.

Lacus Lemanus

Rhodanus

medium lacum egerit, tantus egreditur, quantus uenit. Hæc ille. Quàm longè aut à Danubij, & Rheni fontibus Rhodanus oriatur: certiora lege in Vadiani nostri super Melam scholijs, & apud Proconsulem Tschudum in Rhetia descriptione. Murum in altitudinem pedum sexdecim.) Huius muri ruinas, & uestigia quædã etiam nũ exstare ij asserunt, qui istius tractus loca perspexerũt. Id quod mihi fide dignissimus D. Nicolaus ad Pueros Bernas, ac uir non tantum eruditione, uerumetiam pietate syncera clarissimus, Bernæ recensuit. Castella communis.) Vegetius lib. 3. cap. 8. Castella diminutuum à castris esse dicit: intra quæ in angarijs aliquãti pedites, equitesq; degentes, tutum iter comitatibus præstarent. Si perumpere possent.) Si pro an, Græca dicendi forma. Græci nanq; Ei pro cõditionali, dubitandi, & interrogandi particula usurpant. Relinquebatur una per Sequanos uia.) Supra Cæsar ait, non nisi duo itinera fuisse, quibus domo in reliquas Gallias Heluetij exire possent: unum per prouintiam Romanam, alterum angustum, & difficile inter Iuram, & Rhodanum fluuium. Quum ergo per planius, Cæsaris molestatione impediti ire non possent, supererat, ut (si modo institutum iter absolueret uellent) per angustias illis eundum esset. Iter in Santonum fines facere, qui non longe.) Sanctones, inquit Volaterranus nomen suum seruant, quorũ urbem Mediolanum Strabo, & Ptolomæus ponũt. Hæc ille. At si quis, Europæ tabulã rimetur, uidebit Santone longiusculo spatio à Tolosatibus distare. Horũ enim Colonia in extremis prouintia finibus: illorum uero regio fernè ab initio Aquitainicæ Galliæ est ad Oceanum porro

Castella.

particula Ei
qd significat.

Santonis.

porro Santones uernacula nunc Gallorum lingua Sain-
gonge nūcupantur, si Lucundo credimus. Ei munitioni.
id est, muro, quem aduersus Heluetiorum impetum duxe-
rat. Quæ circum Aquileiam hyemabant &c.) Strabo li.
8. ait, Aquileiam ad sinum Adriaticum sitam, à Roma-
nis conditam, & incumben-
tibus barbaris impositam esse.
Ad eamq; flumine onerarijs nauibus nauigari per Nati-
sonem fluium plus stadijs 80 &c. Liuius uero li. 10. belli
Macedonici refert Coloniam Latinam eo anno Aquile-
iam quo Manlius Prætor secunda aliquot prælia cū Lu-
sitans in ulteriore Hispania fecit, in Gallorum agro de-
ductam esse. Vide sextam Europe tabulam apud Clau-
Ptolemæum. Et qua proximum erat iter per alpeis &c.)
Quum ex Aquileia tres legiones ex Hybernis eduxisset,
& inde in Galliam ulterioremquæ proximū erat iter, con-
tenderet Cæsar: Graia alpes superandæ erant, quæ nunc
minor Bernhardi mons uocantur. Hæc enim uia recta ad
Centrones ducit, quorum ciuitas in Sabaudia posita, nunc
Tarentasia uocatur. Vbi eidem Cæsari non tantum cum
Centronibus, uerum etiam cum Garocelis, & Caturigibus
hominibus feris in alpibus dimicandum erat. Porro de iti-
neribus ex Italia in ulteriorem Galliam legito Strabonē
sub ipsum finem li. 4. Ab Ocelo, quod est citerioris prouin-
tia extremum (sic enim distinguendus est contextus) in fi-
nes Vocontiorū ulterioris prouintia, &c.) Ab Ocelo, in-
quit Cæsar postremo Gallia citerioris, hoc est Togata op-
pido septem dierum spatio se in fines Vocontiorū perue-
nisse, qui in Narbonensi Romanorum prouintia siti sunt.
Cui rei m. 3. & 6. Ptolemæi Tabulā adiungas, & locorū
situm

Aquileia

Graia Alpes

Centrones

Ocelum finis
Ocelum, op-
p. idem.

Vocontij

situm consideres: isthæc omnia tibi obscura manebunt, & uti Cæcus de coloribus disputabis. Multum etiam te ad hunc locum planius intelligendum iuuerint cum Marliani, tum Proconsulis nostri de Ocelo, siue Oscolo cōmentationes. Ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouintiam trans Rhodanū primi.) Quandoquidem Allobroges Ro. cis Rhodanū habitant, & Rhodanus (testante Cæsare) Heluetiorum fines à Ro. prouintia diuidit, & idē hic ait se ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum duxisse, qui extra Narbonensem prouintiam trans Rhodanum primi populi sint, relinquitur eum post tergum relicta prouintia se in Celticam contulisse Galliam. Qui autem sint Sebusiani, & ubi nam siti, præter Cæsarem hoc in loco, & Marlianum, nul'ū nec ex priscis, nec ex neotericis Geographis deprehendere potui, qui negotiū explicaret. Quum ergo huius adnotatio ad præsentis loci claritatem multum faciat, eius uerba huc transcribenda esse duxi. Sebusiani, inquit, populi sunt inter Celtas extra Galliam prouintiam Romanorum trans Rhodanum (ita enim legendum est, non Rhenum, ut isthic apud Marlianum, & in multis commentariorum Cæsaris exemplaribus corruptè legitur, Neq; enim Cæsar Rhenum Galliae limitem tum transgressus est) primi: Allobrogibus, sequanisque, ac Heduis (quorum erant clientes) finitimi, inter Lausannensem, & Lugdunensem diocæsim siti: quos Bellenses esse coniectura est. Ciuitas est episcopalis in prouintia Bisutina, duci Sabaudia subdita, siue eius antistiti. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum &c.) Redit ad Heluetios, docens quonam pacto per Clusam in Sequanos

Sebusiani.

quanos penetrauerint, quandoquidem per Cæsareanos milites eis per expeditius iter in prouintiam Romanorum proficisci non permittebatur. Quod autem Heduarum potius quam Sequanorum agros deuastauerūt, hinc factum haud dubie est: quod his, non illis fidem, & obsides dederāt, se absq; ullo maleficio eorum fines pertransituros esse.

Ambarri. Ambarri quoq; necessarij, & consanguinei Heduarū. Nec de his populis quicquam uel apud priscos, uel recentes authores inuenio, nisi apud unum Marlianum, & Iucundum. Nam Lau. Phrysius eadem iisdem uerbis in Ptolemæi iudicem transcripsit. Ille ergo de eis ita scriptum reliquit. Ambarri inquit, Celtas necessarij, & consanguinei erant Heduarum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Nonnulli autem quod fuerint Niuernenses Heduis finitimi: siue pro parte Bituricenses, allusione uocabuli, quo ætas nostra utitur, Ambarros nanq; dicimus ciuitatū cliētes, seu adhærentes. Oppidū aut Ambarrorū pagus semariū, siue mons Barri dicitur. Iucundo authore Ambarri populi sunt, qui Gallicè nunc Semar, & Montarzocantur.

Arar. Flumen est Arar, quod per fines Heduarum. De Araris origine, exitu, nominis mutatione, ac flexu neno rectius scripsisse mihi uidetur, q̃ Marlianus, Rhenanus, & Marcellinus. Proinde priorum uerba huc ita substituere placet ut postremi sententia non omittatur. Arar (inquit ille) Celticæ fluius est, nunc La Sone uocatur. Oritur in Diocœsi Tullensi finibusq; Burgundiæ, & Lotharingiæ non longè à monte Vosgo, ex quo & Mosa flumen profuit. Intersecat tum eam Burgundiæ partem, quæ imperatrix: tum eam, quæ Regia dicitur. Illi Comtes (ut hodie loquuntur) huic

huic dux à Francorum rege institutus præerat: qui tamen mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso, ad supremū ius regiū adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiæ dux sit, sed comes tantū. Intersecat Gabillonē, ac Matisconē ciuitates tunc Heduarū oppida: prolapsus Lugdunū urbē, Rhodanū influit. Hactenus ille. Hic uero li. 1. rerū Germanicarū ita differit: Magnā Lotharingiæ partē Germania prima olim cōplectebatur. Vt minus mirandū sit, quod Ammianus fontem Araris Germaniæ primæ tribuit: sic lib. 15. scribens, ubi de Rhodano loquitur: Et emensus, inquit, spatio flexuoso Ararim (quē Sanconnā appellant) inter Germaniā primā fluentem suū & nomē asciscit. Oritur autē Araris proxime Vosaginas alpeisin Colimitio Sequanorū & Germaniæ primæ. Proinde & Maro de hac Germania prima locutus uideri potest in Carmine Bucolico, quū inquit: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim. Hæc illi. Vnde satis cōstat, Arulā ditionis Bernatis flui-

Arula

olū non eundē esse cū Arare. Ille enim non in Burgundiæ, ac Lotharingiæ cōfinio, sed in Heluetiorū finibus ortū habet. Oritur nanq; ex summis alpibus ad uillā, cui Germanice Bonæ pino nomē est, non procul à Rhodani, & Rusæ, siue (ut Tschudo placet) Vrsæ fontibus. Deinde Hasliensem præterlabitur tractū, donec in Brientiensem illabitur lacū. Vnde se rursus effundens Cœnobiū, & oppidulū Interlacense alluit, & paulò inferius Dunensem ingreditur lacū: quē paulò supra Dunū oppidū deferens, Bernā petit, eamq; fibulæ in modū amplectēs, mira flexuositate sursum aliquousq; infra eā labitur, donec Arbergā attingat. Vbi maiore cū impetu deorsum fertur, præterfluens Byrenam,

Solaturrim, Aruuangiam, Arburgum, Arouiam, Brugas
 & Vindonissam: sub quibus Rusa, & Limago auctus pro-
 pe Confluētiam Helueticam Rheno miscetur. Qua de re
 Proconsulis tabulam consulito. Vbi per exploratores cer-
 tior factus est, treis iam copiarum parteis Heluetios id flu-
 men trans duxisse.) Ex his, & sequentibus Cæsareanis
 uerbis (ubi ait Heluetiam ciuitatem in quatuor diuisam
 fuisse pagos) manifestum fit, Heluetios copias suas pro pa-
 gorū numero diuisisse: & aliū pagū post alium copias suas
 Ararim traduxisse. Quod uerbi cū Germanico uerbum
 pulchrè quadrat: quū alioqui Latini dicant transportare
 exercitum, & absolute transmittere, & trañcere, uerbum
 Quartam uero partē citra flumen Ararim reliquā esse.)
 Citra. i. cis fluuiū Ararim suple uersus Clusam, & Iuras-
 sum montem. Notandū etiā quod Romani noctem in qua-
 tuor uigilias diuiserunt, ita ut duæ ante: alteræ uero duæ
 post intempestā noctem haberentur, Vbi nos in duas dun-
 taxat uigilias noctē diuidere solemus. Quando igitur Cæ-
 sar ait se tertia uigilia cum tribus legionibus è castris pro-
 fectū, ante solis exortū id accidisse innuit. Porro ipse Cæ-
 sar Tigurinos (teste Plutarcho) non concidit: sed legatus
 eius Labienus. At quod ipsius ductu factum est, rectè sibi
 uendicat Cæsar. Is pagus appellabatur Tigurinus.) Pa-
 gū Cæsar id appellare uidetur, quod Itolorū, & Gallorū
 uulgus uoce parum Latina Canthonem uocāt, quoies de
 Heluetiorū pagis mentionem faciunt: metaphora nimirū
 à canthis. i. ferreis rotarum extremitatibus, seu ori sum-
 pta. Vnde autem pagus in hoc significatu, quo Cæsar hic
 utitur, dicatur: post Sextum Pompeium Festum D. Glare-
 anus

Ro: uigilia.

Labienus
 legatus Cæsaris.

pagus.

anus Heluetiæ nostræ ciuitatis ornamentum perpetuum
hisce uersibus planum facit:

Et Græci πῦλον, pagum fortasse Latini
Totius fluuij sulcos dixere propinquos:
Et uillas iuxta positas, uicosq; casasq;
Non etenim credo pro uico dicere pagum,
Scripta monent aliud, testisq; adducitur hostis.

Hæc ille. Cæterum quia pleriq; Gallicarum antiquitatū
expositores Tigurinum pagum eum tractum esse putant
in Heluetijs, quem Thuregium oppidum complectitur cū
suo agro, & unus Rhenanus aliam Tigurinorum ueterū
sedem statuit: principio huius argumenta pensitabimus, ac
deinde ne parum gratus alumnus censeriqueam, in patriæ
nostræ laudem ea subnectemus, quæ ad illius celebritatem
facere uidentur, nempe originem, progressum, & præsen-
tis reip. statum. Vt ergo pace tanti uiri, ac mihi ob eruditi-
onem, ac pietatē omnibus modis suspiciendi, dicam quæ sen-
tio, argumenta eius (quæ mihi saltē uidere licuit) inualida
esse uidentur. Nam quod primum existimat ueterū Tiguri-
norum sedes ibi fuisse, ubi nunc Vrienses habitant, & pa-
gum etiamnū ob id Vri mutilata uoce quasi Tiguri nomi-
nari: duplici ratione refelli potest, Vna quod ij, qui etymo-
logiam uocū quarumlibet uenantur, plerumq; & fallunt,
& falluntur, præsertim in longo usu antiquatis uocabulis,
& rerum, ac hominum mutationibus. Altera, quod Vria-
ni pagi situs ipse testatur, tam populosam nationem isthic
nunquam habitasse, qualem Tigurinorū fuisse ex rei cir-
cūstantijs apparet. Quum enim Cæsar paulò post scribat
patrī suorum memori a L. Cassium cōsulem à Tigurinīs

c 3 occisum,

*Tigurinū
pagus.*

*DE TIGV-
RINIS.*

*Refutatio ar-
gumētū
B. Rhenani
de ueteri Tigu-
rinis.*

occisum, & eius exercitū sub iugū missum esse: non cōtem-
nendam hominū manū fuisse oportet, quippe quæ tam insi-
gnē consulari exercitui calamitatem inferret. Quæ sanē
multitudo in tantis angustiis (quantas Vrianorū esse me-
morant) locū habitandi idoneū non habuisset. Vt taceam
interim, quod uero simile est, tūc temporis meram isthuc so-
litudinē fuisse: aut saltem perpaucos pastores, imò uiuarum
trans alpeis ducentium grassatores ea loca inhabitasse.

*Vrianorum
origo.*

Ad quam coniecturam stabiliendam Heluetiorū annales
faciunt: qui tradunt Vrienseis ab Hunis originē trahere,
qui illic confederint, quando Gothi, Huni, & Vandalī in
Italiam irruerunt: atq; inibi terram incultam, & syluo-
sam colere cōpisse. Huc etiam facit quod cum Cæsar infra
Heluetios deuictos domū à se remissos propter agri bonita-
tem: tum Strabo lib. 7. eosdem in Campestribus non mon-
tanis locis habitasse narrat. Proinde quādo Vriana regio
& montuosa, & præter boum pascua, nec frumentū, nec
uinum ferat: uix adducar, ut credā adeò illustrē Heluetio-
rum pagū in tam sterili tractu egisse. Deinde nec hoc satis
firmū argumentū est eam ob causam Tigurinos in Vrien-
sium tractu habitasse, quod sedibus suis pulsī nouas quære-
rēt, dum se Cimbris coniungerent. Etenim Strabo li. 7. Ti-
gurinos, & Tuginos (sic. n. legendū æstimo) à Cimbris tan-
tū in belli societate sollicitatos esse scribit. Nec ipse tātū mo-
do uerum etiā Eutropius, & Orosius tradūt Tigurinos, &
Ambrones cis alpeis à Ro. ad internationē occisos. Vnde
duo colliguntur, unū quod uero simile sit, ultrò quosdam ex
Tigurinis se Cimbris sollicitantibus cōiunxisse, nec sedibus
suis pulsos: eò quod Strabo ait Cimbrose se inter Eluetios

præcipue

præcipue ad Tigurinos, & Tuginos contulisse. Alterum
quod nec postea novas sedes inquisuerint, quum ad unum
omnes interierant, qui se Cimbris coniunxerant. Sed di-
ces nunc, plus ne ergo aliorum sententia tibi arridet, quæ
opinantur, ueterum Tigurinorū sedeis ibi fuisse, ubi nunc
Zurichinorum ditio est, & qui pagus etiamnum primas
inter Heluetios tenet? maxime. Nam siue quis nominis
ἑτυμολογία, loci, & tractus totius situm, & uetera urbis monu-
menta respiciat: nec nobis probabilia argumenta desunt.
Principio enim duæ maioris oppidi partes à pago denomi-
nantur: nempe superior, & inferior pagus, Germanice uff
dorff, inn nider dorff. Quod si autē Tigurinarum rerum
peritus quispiam contenderit, oppidum recentius uideri,
quàm ut Iulij Cæsaris sæculo fuerit: illius sententiam non
admodum improbauero. Est enim pagus paulò infra Thur
regum, cui prisco oppido Germanice Altstetten nomē: sub
quo ad sinistram in montana eundo circiter dimidiū miare
alius Pagus est nomine Vrdorph: cuius argumentū pro-
pius ad Latinā denominationē Tigurinus pagus accedit,
quasi dicas, Tigurdorph, uoce ab initio truncata. Si cui
ergo placet, aliā Tigurini pagi sedē fuisse, q̄ ubi nūc Tigu-
rū urbs est: in iā dictis locis citius fuisse crediderim q̄ apud
Vrios. Non enim longe à Thermis Heluetiorū, Vrdorphū
distat: ubi ueterum Heluetiorum municipium (Rhenano
authore) fuit. Adhæc præter alia uetustatis inditia præ-
grandis castri ruinæ illic uisuntur unā cum fornice, quam
uulgus nostrate uinariam Ethnicorum cellam (Germania-
ce den heidē Keller) nominat. Vnde uerisimile est Aleman-
nos ut Vindonissam, sic & illas structuras demolitos esse:

& Tigurinum pagum uel ex Gallicæ, uel Latinae linguae
 etymo in Germanicam linguam deflexum esse à nouis in-
 colis perinde ut Vindonissæ, & Augustæ Rauracorum eue-
 nit. Vtut autem coniecturæ istæ se habeant, dubium mihi
 non est: quin Tigurinus pagus in eo tractu fuerit, ubi nunc
 Zurichinorum ager est, & oppidum. Etenim Germano-
 rum nomenclatura à Latino uocabulo non multum ablu-
 dit. Siue enim Latine Thuregum, siue Thuricum, siue Ti-
 gurinus appelletur pagus: certe uox Zurich illas nomen-
 claturas aliqua ex parte refert, quasi dicas Thuriach, uel
 Tigurich. Nam quod Glareanus noster oppidum Tigurū
 uocat, terminatione analogica urbium, & metri causa po-
 tius quam authoritate scriptoris alicuius Latini fecisse ui-
 detur. Vero enim simile, cum oppidum, tum populū eadem
 appellatione appellatos: quemadmodū & Parisij, & Me-
 diomatrices, ita ut si quid in oppido factum, Tiguriinis ge-
 stū diceretur, sicuti Parisijs, & Mediomatricibus. Deinde
 si quis Zurichinae ditionis situm, commoditatem, & amœ-
 nitatē consideret: hanc sedem priscis Tigurinis nom indi-
 gnā fuisse affirmauerit. Præterq̄ enim quod frugū, pascu-
 orū, frumentorum, uini, & fructuū suauissimorū ferax est:
 quatuor piscosissimos lacus habet, Tigurinū, Gryphensem
 Psephicensem, & Catilacū. Zurichinus aut ut omnū ma-
 ximus, ita & cōmodissimus est: propter merces, quæ ex In-
 subribus, Suiteris, Vrijs & Glareanis importantur, & ui-
 cissim ex Tigurinis exportantur. Ad quam cōmoditatem
 Limagus fluuius (quē lacus in oppidi faucibus effundit, &
 qui eandem interfecat mediam) plurimū facit. Hinc enim
 fit, ut frumenta, uina, & aliæ merces rectā nauibus impo-
 ni que-

vi queant. Eiusdem præterea lacus, ac fluuij beneficio
 ciues Tigurini commodissimè & materiantur, & lignan-
 tur. Ad quam rem non parum facit etiam Sila fluuiolus
 qui ex mōtanis ortus sub ipso Tiguro minore se in Lima-
 gum effundens: materiæ ac lignorum omnis generis copi-
 am sub uer & autumnum ex niuibz montium liquefactis
 nundans, ciuibz ijsdem aduectat. Quorum utrunq; ni si-
 eret, Tigurini magna utriusq; rei penuria laborarent. Ne-
 licam interim quòd Limagus fluuius limpidissimus in ur-
 be duobus pontibus stratus, & prægrandibus duabus ro-
 is ad aquandum instructus: præter aquæ usum uarium et
 pisces lacuinis meliores, oculos mirè pascit, & deambula-
 tra commodissima suppeditat. Nec is solum, uerum etiã
 area innumeris tilijs consita, & in ædito minoris oppidi lo-
 co sita omnis generis ludorum materiam præbet. Isthic e-
 nim disco, cursu, lucta, & arcu certatur: & chorea in nu-
 ptialibus solennitatibus ducitur. Eadem amœnitas utro-
 que Tiguro & maiore, & minore exeuntibus occurrit.
 Ante illud enim fossa præalta & benè longa est: in qua cer-
 ui pascentes lusitant. In latere autem eius deambulandi
 locus est amœnissimus: siue arbores in eo uarias, siue è regi-
 one uineta, & syluosos spectes colles. Ante hoc autem fos-
 sa non feris cicuratis, sed aquis, & piscibus plena, ac itidē
 locus ad deambulandū & pascendum oculos idoneus est.
 Isthic enim carpiones & alios pisces lusitanteis: ex opposi-
 to prata uirentia, ac in suprema parte lacum Tigurinum
 uideas. Ad hæc aliæ duæ tiliæ extra idem oppidum in iac-
 ulatoria Bombardariorum area consitæ, miræq; arte in-
 flexæ, ac instructæ sunt: ut in æstate aliquot in mensis super

eas discumbere, & adeò tutè conuiuari liceat, ut flexu
 rami in cacumine colligati uel Sirij aestum arcere queant.
 Postremò ne quis rem solis coniecturalibus argumentis
 gi putet: age Chronicorum Tigurinæ urbis testimonia
 ducamus. Ludouicus itaq; cognomine Pius in dotatione
 scenobij Abbatissari in minore Tiguro, Thuregum Cu-
 tem (sic enim scribæ tunc temporis corruptè cortem, uilla
 seu castellum, ut ex alijs similibus diplomatis apparet, uo-
 cabant) suam, & pagum Zurichum unà cum omnibus ad
 iacentibus, & ad illum pertinentibus in ducatu Allema-
 nico situm, uocat. Quod factum est à Christi natiuitate
 circiter annum 800. & 14. Rursus in alio instrumento co-
 firmationis donatiui, monasterium Abbatissanum dicitur
 à Carolo in pago Zurichgauense constructum: quod dat-
 est 4. Calendas Martias, Anno incarnationis Dominice
 D C C C L X X I I I. indictione prima: anno autem im-
 perij pijsissimi imperatoris Caroli tertio. Actū uerò hoc est
 ad Vlmam Curtem imperialem in Dei nomine feliciter
 Amen. Porro Carolum illum cognomento Crassum di-
 ctum fuisse ex temporum supputatione colligere licet. Is
 nanq; anno Domini D C C C L X X V I I. regnare cœpit.
 Et quanquàm hæc testimonia apud pium, æquum, & can-
 didum lectore satis roboris habitura non diffidam, ut cre-
 dat pagum Tigurinum ibi olim fuisse, ubi nunc Zurich-
 na urbs, & ditio est: tamen maioris firmamenti, ac euiden-
 tiæ causa non pigebit nos plura addere.

DE FVNDATIONE VL-
 bis Tigurinæ.

PIAERI.

PLAERIQUE Tigurinorum omnes annales
(qui etiam fide digni apud eos habentur) perhibent
Iulij Cæsaris temporibus, prisca Chronica à quo-
dam equite aurato reperta esse: in quibus urbis Thuregij
etustas, & prima fundatio contineretur: uidelicet quod
us fundamenta Abrahamæ seculo iacta sint, trigesimo an-
no postquam à Trebeto Treuirorum mœnia fundari cœ-
ta sint. Tunc inquam minoris Tiguri fundamenta iacta
lo loci, ubi nunc S. Petri parochia est usq; ad Limagum,
quo etiam nunc pertingit: uocatumq; esse Thuricū à Thu-
rico fundatore, qui rex Arelatensis erat. Maioris autem
Tiguri primordia cœpisse Sangaro Israhelitarum Iudi-
ce, ante CHRISTVM natum 1374. anno: eaq; fun-
damenta per Sueuicum quendam regem nomine Sueuū
iacta esse. Quorum regum uterq; limites suos ad fluuium
Aha (sic enim Limagus ex Lint, & Aha compositum no-
men, ex lacu inter utrunq; oppidum profluens uocatur) po-
nuisse fertur: atq; dein inter utrunq; conuenisse, ut ex dua-
bus una fieret ciuitas, ideoq; Duregum, quasi ciuitas duo-
rum regum nuncuparetur. Alij ferunt urbis Tigurinæ
foundationem sub Iulio Cæsare Dictatore factam: quod
tamen uerissimile non uidetur. Nisi fortè eam maioris Ti-
guri partem aliquis à Cæsare adiectam esse putet: quæ iā
noua ciuitas appellatur.

DE PRISCA TIGVRINAE

Vrbis Republica &

Magistratu.

QVO

QUO NAM primitus usi sint magistratu, nescitur. Vbi uerò Romani fermè omnibus nationibus imperitabant, iudicem, siue præfectum Detinuerunt eo loci in castro quodam constituerunt: ubi nunc area in amœnissima in minore Tiguro uisitur. Qui samè sub Diocletiano, & Maximiano Felicem, Regulam, ac Exuperatium ob Christianam religionem capitis affecit supplicio. Quod factum est post Christi natiuitatem intra ducentissimum, octogesimum quintum, & trecentissimum annum. Romani itaq; undecim annis post Christum natum urbem Tigurinæ per præfectum dominati sunt: ac dein eandem ob egregia sua facta libertate donauerunt, imperijq; socii fecerunt, ita ut posthac ciues Tigurini aliquem ex sese eligerent procuratorem, qui rerum capitalium causis præesset. Vnde etiamnum imperio præfecti & nomen, & dignitas apud eos manet. Reliquis reipub. muneribus XII. uiri præerant: quorum alteri sex ex ordine equestri, alteri ex nobili, & antiqua familia creabantur. Quorum posterum quum non in commune reipub. sed quisq; sibi priuatim consuleret: non sine magno & urbis, & suo detrimento, partibus, & factionibus studere cœperunt. In qua discordia prægrandes, ac munitæ illæ turres hinc inde per urbem structæ feruntur. Quanquàm alij putent eas ante urbem conditam esse structas, quum uidelicet hic locus paulatim inhabitari cœpisset. Sunt & alij, qui existimant illas à negociatoribus esse structas, quando Itali merces suas per lacum Tigurinum huc portabant. Porro quum XII. illi uiri optimates nullum finem tyrannidis & fastus sui facerent, tota ciuitatis multitudo contra eos conspirauit: eosq;

rationem

tionem facti, & infecti, accepti, ac expensi reddere com-
pulerunt. Quod quia illi (ut bonos viros decebat) facere ne-
quibant: unusquisque pro delicti modo in exilium relegatus
est. Nec inde (propter insidias, quas urbi cædibus, rapinis,
& latrocinijis struxerant) unquam in urbem recepti sunt.
Quo factum est, ut tota reipub. facies immutata sit. Quia
nim æεισοκρατία ciuibus Tigurinis male cesserat, eam in
δημοκρατίαν commutare placuit: quæ & hac nostra tem-
pestate conseruatur. Totam namque ciuitatem in duodecim
urias, seu tribus distinguebant, ac in communi symposia-
rio, siue sodalitatem, quod constabulum uocant: ita ut sin-
gulæ Tribus bimos Tribunos plebis, unum senatorē, & duo
plebenos in maiorem senatum eligerent. Reliqui uerò ex con-
stabulo, & libera electione crearentur: ut in maiori senatu
conlucenti essent, qui numerus diacosiorum adhuc manet.
Atque hæc reipub. mutatio facta est post CHRISTI
Natalem, Anno 1336.

QVIBVS DE CAVSIS TI-
gurini se Heluetico fœderi
iunxerint.

TIGVRINI etiam non nisi certis, & maximis
de causis Helueticæ ciuitati adiuncti sunt. Quum
enim Rodolphum Comitem ab Habsburg ob insi-
dias planè latronicas in uinculis aliquot annos haberent:
tota Alsatiæ nobilitas unà cum Basiliensibus, Argento-
ratensibus, Friburgensibus Brisgoicis, Brisacensibus, Se-
lestadiensibus, & Colmariensibus fautoribus, & auxilia-
ribus

bus copijs bellum eis indixit, multisq; incommodis affe-
 Quod ubi Tigurinus pagus Carolo eius nominis qua-
 saepenumero essent conquesti, eiusq; opem frustra imple-
 sent: sibi alijs modis consulere necessario coacti sunt. Cuius
 enim uiderent urbem suam titulo tenus Romani imperii
 ciam esse, nec quicquam auxiliij ab imperatore sperare
 alios sibi, & magis fidos socios Vrienses, Suiteros, Sub-
 uanos, ac Lucernanos, quaerere uisum est. Qui (quoniam
 ipsis quoq; multum negocij praeter meritum nobilitas
 cessabat, & Austriae duci imprimis parum grati erat
 gratanter eos in suum gregem receperunt: ac Helueti
 foederi ita inaugurauerunt, ut Tigurinus pagus inter
 os omnes primus esset & adhuc sit. Quod factum est p-
 Domini incarnationem Anno 1351. Haetenus de primo
 dijs, ac Reipub. statu in urbe. Consequens nunc est, ut &
 praefecturis in agro Tigurino, & extra, item de terrae ar-
 bitu oppidorum, ac hominum frequentia dicam. Prae-
 aliquot reipub. uicanae administrationes, quorum admin-
 stratores in urbe nihilominus resident, circiter septem
 agro Praesides habent: utpote Chyburgensem, Gruninge-
 sem (sub quo & dulcissima patria mea Rhellica uilla
 caput Gryphilacus continetur, mille passus Germanico
 ab urbe distans) Gryphilacensem, Aeglisouiersem, And-
 fingensem, Regispergenssem, & Chnonouiensem. Commu-
 nes cum alijs Heluetijs praefecturas has continent Tigur-
 rini, Thurgaeanam, Badensem, Rheniuallensem, & Lib-
 ram prouinciã. Quae sanè nobis cis alpeis sitae sunt. Tran-
 alpeis uerò in Gallia Togata simul cū alijs foederatis pe-
 uices praesidem mittunt Luganensibus, seu Licigaunen-
 sibus

bus, Locarnensibus, Madiuallensibus, ac Mendrisinis
 ſibus (dum hæc ſcriberem) D. Ioannes Aefcherus à Ti-
 urinis præfectus erat. Terra, ac ditio eorundem æquè la-
 propemodum ac longa eſt. Secundum longitudinis nan-
 ue & latitudinis dimensionem, plus minus quinque Helue-
 ca, hoc eſt bene longa milliaria patet: & in orbem ita po-
 ta eſt, ut ſi quando exercitus conſcribendus ſit, uno die o-
 nes conſcripti milites in metropolim conuenire queant,
 quod Tigurum eſt. Præter quod duo municipia Vituda-
 um, Steiniam trans Rhenum, ac quinque oppida minora
 Egliſouiam, Bulaehium, Regiſpergam, Gryphilacum, ac
 Gruningam complectitur. Porro in militum delectu habē-
 lo cum decem hominū millibus ſuis finibus exire poſſunt:
 & nihilominus domi iuſtam militum manum relinquere,
 quæ hoſtium irruptionem ac uim ab iſdem finibus propula-
 rare par ſit. Atque hæc amplitudo Tigurini agri hodie eſt.
 Cæterum urbem, ac eius ditionem olim ampliorem fuiſſe:
 partim inditijs minimè uulgaribus, partim literis demon-
 ſtrari poteſt liquidò. Illius nanque pomeria latiora fuiſſe,
 inceniorum ruinae, quæ ab inferiori urbis parte uſque ad ca-
 ſtellum quoddam Limago conterminum (quod circiter du-
 os bombardici lapidis iactus, ab eadem nunc diſtat) & foſſe
 ſæ oppidanæ ueſtigia arguunt. Quanta uerò huius latitu-
 do fuerit, tabulae Germanicæ cœnobij Abbatiffani in
 minore Tiguro in hæc declarant uerba: ſi
 quis forſan fidē meā in interpreta-
 tando requirat.

DIS

DIS IST EIN COPI, VVIE VERR

die muntz Vnsers Gotzhus zum Frouen-
munster gan sol.

ES ist zeuwissen, das unser muntz zu Zurich gan
in allem Zurichgeuu uff, durch Glarus, fur VValli
uff, untz an den grunen hag. Auch sol sy gan durch
uualstet uff, untz an den Gothart. Aber durch als A
geuu, untz an die uuaggenden studen. Aber nid sich
untz an den Hauuenstein, und durch als Thurgeuu un
an die Murggen, da zuuischen sol kein eigen muntz
dan allein Zofingen in der ringmur, und auch mit furb

Quod Latine ita reddidi:

IN HOC EXEMPLARI CON

tinetur, quousq; monasterij nostri Abba
tissani moneta accipienda sit.

NOTVM sit monetam nostram Thuregianam in
to agro Zurichgauensi, per Glaronam, ultra Vualsta
um, usq; ad sepem uirescentem accipi debere. Adhæc pe
omneis syluestreis uicos, usq; ad Gothardi montem. Per
totam quoq; Argaudiam, usq; ad uirgultum nutans. De
sum dein usq; ad excisam Iurassi rupem. Per totam deni
Thurgaudiam, usq; ad Murgam fluuium: interea loci nu
la propria moneta esto, nisi intra Zofingæ mœnia, nec eti
ultra. Hactenus Tabulæ. Vnde (ut hoc ceu auctarij loc
subdamus) certius iam constare potest id, quod suprâ ad
struximus, Tigurinum pagum in Zyrichino tractu iam o
lim fuisse: præsertim quum tam augusta eius ditio, etiam
deletis priscis illis Heluetijs Gallis, sub Francorum regi
bus

bus fuerit. Neque uero huic sententiae nostrae quicquam obstat, quod incomparabilis uir D. Beatus Rhenanus Thuregum à Thuro fluuio denominatum, ac ex diplomate basilicae Tigurinae probat, idem à rege Ludouico orientalis Frantiae, pago Durgauensi ascriptum. Non enim negauerim fieri potuisse, ut Allemanni maiores nostri pagum Tigurinum à Dura fluuio (penes quem confederunt) Durich aut Durdorff, quasi Tigurich, aut Tigurdorff appellaauerint: & posterius ex simpla litera D, duplam Z fecerint, hoc est pro Durich, Zurich pronunciauerint. Interim tamen ratio mea sibi adhuc pulchre constat, quod Tigurinus pagus ibi olim fuerit ubi nunc Zyrichina regio est. Ex superioribus namque Ludouici Pij, & Caroli Crassi instrumentis (quorum alterum antiquissimum, alterum recentissimum) ac ex eo quod Rhenanus (uti ego manuque scriptum uidi) adducit, apparet: Tigurinum pagum ab Allemannis nunc pagum Zyrichgauum, nunc Durgauum appellatum. Idque ex eo nimirum prouenit, quod Tigurinus pagus sub Francorum regibus, & Abbatissae monarchia Durgauiam quoque complecteretur. Siquidem modò allegatum diploma Germanicum docet, monetam Duregiensem per totam Durgauiam usque ad Murgam fluuiolum acceptam: qui Frouuensfeldiam praeterlabens Duram illabitur. Huc accedit quod in alio eiusdem monasterij Abbatissani diplomate Ludouici regis (qui Caroli nepos ex filio Ludouico fuit) Chama etiam Curtis ipsius in ducatu Allemannico, in pago Durgauensi sita appellatur: id quod factum est anno 26. regni Ludouici serenissimi regis in Frantia orientali, indictione 6. in uilla Franchod
d nofurt,

nosurt, in palatio regio. Haftenus diploma. Vnde pate
Duregum tunc temporis Durgauia angulum, seu extre
mitatem non fuisse: sed multo longius protentam, nimir
usq; ad Argauiam. Etenim illud plusquam ad duos lap
des à Chama distat: qui haud in elegans, nec ignobili
etiannum uicus trans Tuginum lacum è regione Tugi
(qui iam unus ex 13. Heluetiorum pagis recensetur) situ
est. Tantū de coronide ista. Porro ne quis miretur, quo pa
cto limites agri Tigurini antiquitus usq; ad S. Gothard
montē pertigerint, & cur Abbatisa monetam Duregi
ensem suam uocet: sciat Vriensium uicum primarium no
mine Altorff, monasterio Abbatissano mancipatum fuisse
se, & intra plus minus ducētos annos magnis impensis ma
numissum. Deinde quod Abbatisa numisma suū imaginē
gestans percusserit: unde & ex rei argumento Angster
κατὰ συκοπύην, quasi Anglister uocatur. Gernani enim
faciem antlit, seu anglit uocitant. Quo fit, ut etiannū nu
mulus duobus obolis ualens, ubiq; fermē in Helutijs Ang
ster uocetur: quem alij Teutones pfennig nuncupant. Atq;
ita sanē cum Tiguri, tum Bernæ, adde etiam Sabdorum,
dicitur: etiamsi illud monarchia Abbatissana ærogata,
non amplius Abbatissæ faciem, sed urbis scutum numis
suis imprimat: & hæc nullos prorsus cudant, sed luos obo
los Angsterum nominent. Non tamen ignoro esse quosdā
non à facie, sed ab Augusta Rauracorū appellari eo quod
Heluetiorum uulgus Augster pronuntient, non Angster.
At illorum ratio duplici argumento dilui potest. Vno,
quod illud pleraq; alia uitiose enuntiet: ideoq; illis exun
tiationem non esse oraculum Delphicum. Altero quod Al
lmanni

lentanni, qui numero Augusta Rauracorum, ac in eius circuitu habitant, numum non Angsterum, sed Rabbium seu Corium uocitant. Unde nec uero simile est numum nostratem ab Augusta potius, q̄ facie Abbatissana nomen sortitum propter rusticanam quorundam pronuntiationem. Nam urbani non Augster, sed Angster & pronuntiant, & scribunt. E contra etymologia nostra non uulgè nostratis pronuntiatione, sed cum ueterum, tum recentiorum (qui monetam cudunt) ratione fulta est. Siquidem Athenienses à noctuæ & bouis simulaculo, & Romani à bigis sua numismata noctuas, boues, & bigatos. Bernates à urso, Friburgenses Brisgoici à corui symbolo numos suos ursos, & coruos dictitant. Quos deinde nō solum alij Heluetij, uerum etiam exteræ nationes imitatæ, in eiusdē ualoris numismate percutiendo bætios, seu corrupte Batzios, & Coruos nuncupant: tamen si haud pari signo signata sint numismata. Qui sanè mos, & hæc nostra declaratione (nisi quædam amabilis insania me totū demeritauerit) superiores tabulas magis & ratas, & dilucidas fecerint. Sed tēpus iam est, ut à digressionē longiuscula ad institutum nostrum redeamus. Tantum de externa rep. & iurisdictione: par est iam ut & de interna, seu ecclesiastica aliquid dicamus.

DE DVOBUS MONASTERIIS
Tigurinæ Urbis.

DE ætate, ac fundatione Abbatie, seu minoris monasterij in minore Tiguro præter tabulas duorum
d a principia

principum ex regia prosapia ortorum nihil fide dignum
habetur, quæ sic habent:

Ego Vuighardus, & frater meus Rupertus omnia bona,
quæ nobis paterna hæreditate obuenerāt, reliquimus.
Frater autem meus suam partem istis conditionibus regis
tradidit ut in arce Turicino (ita enim minus Tigurum
quod ante maius structū est, tunc temporis uocabatur) templum
ædificaret: atque in eo pietatis officia in perpetuum
institueret. Quum uero Carolus Magnus post Christum
natum 801. Imperator Romanorum electus, & à papa Leone
tertio coronatus, ac confirmatus esset, quodam tempore
Tigurum uenit: ubi in maiori monasterio septemdecim
presbyteros reperit, quos hac lege confirmauit, ut ex decimis
quidem, ac uillis parochiæ annexis, uictitarent: atque
uicissim ut non tantum ipsi, uerumetiam eorū posteri Deo
seruirent, omnibusque ad parochiam istam, pertinentibus
siue in montibus, siue uallibus habitantibus religionis Christianæ
officia (sicuti moris est) perpetuo præstare. Actum
Thuregi, 9 anno, Cæsareatus Caroli; Anno autem Domini 811.

DE MAIORI MONASTERIO, ET
Canonicorum collegio seorsim cum copiosius, tum clarius.

IN uetustis maioris monasterij literis antiquis nihil
inuenitur, quàm quod ante collegij institutionem ac
instaurationem à Carolo factam, ibidem ingen parochia
fuerit; cuius ministri ex decimis uixerint. Posteaquā
enim

enim Carolus eò peruenit, XVII. presbyteros inibi re-
perit: inter quos senior Leidrachus, & secundus ab eo, De-
canus uocabatur. Idem deinceps Carolus Theodori epi-
scopi Constantiensis opera, præposituram isthic instituit,
& uiginti quatur uiros ordinauit, qui in posterum sub ca-
nonicorum regula uiuerent: populisq; in montibus, & ual-
libus habitantibus, ibidem Catholicæ fidei, ac Christiani-
tatis ministerium omni tempore quærere, ac habere iussit:
atq; Deo, sanctisq; martiribus Felici ac Regulæ seruien-
do permanere. Quam ob causam multis redditibus colle-
giũ donabat: qui in eiusdem collegij instrumentis annotati
sunt. Adhæc eiusmodi ordinem inter 24 illos uiros insti-
tuebat, ut octo seniores, octo diaconi, & octo subdiaconi,
essent, quiq; ad pietatis munia obeunda educarēt. Atq; hī
omnes literis, orationi, laudibus diuinis, & gratiarum acti-
onibus intenti erant: aliosq; docebant, & Christum prædi-
cabant. Idq; uel hinc probari potest, quod Bertoldi Ducis
à Zeringen(qui se imperialis arcis apud Tigurinos comi-
tem profitebatur) temporibus, omnes Canonici ad prædi-
candum Dei uerbũ obstricti erant. Quandoquidem ciues
Tigurini eidem supplicauerunt aliquando, ut Canonicis
ediceret, quo unus ex eis parochum ageret. Quod & im-
petrauerūt. In huius nanq; rei testimonium prædicti Du-
cis Bertoldi instrumentum etiamnum in Canonicorũ col-
legio extat. Præterea dum prima sæpe iam dicti maioris
monasterij fundamenta iacerentur, Carolus Magnus sua
manu primum saxum in fundamēto posuisse fertur. Quod
si ita est, ab anno 1539 nunc curren- te, anni septingenti, ui-
ginti septem à iactis monasterij istius fundamentis elapsi
d s sunt

sunt. Hæc de prisco ecclesiæ Tigurinæ ritu, & statu non
equidem contemnendo. Verum enim uero sicuti à prauis
ma nostra natura cōparatum est, ut bona instituta in m
la conuertamus: ita & in hoc factum est. Posteriores nam
Canonici nomine, & re ipsa irregulares, Canoni suo pr
stino uale dicentes: nouū socordia, ac luxui suo magis ido
neum commenti sunt. Nam pro literarū studio, puris pre
cibus, & cōcionibus ad populum habendis, in templo psal
mos demurmurare, missare & boare cœperunt, & poste
aleæ, uenationi, aucupio, comeffationibus, ac scortis dedi
ti fuerunt. Quæ intemperies, ac pestis quum non tantum
hic uerumetiam alibi aliquot centum annos in Christi
ecclesiâ grassata esset: Dominus Deus tandem ob electo
suos, uices nostras miseratus, uerum ecclesiæ ministerium
infucati locum restituit. Quod hic sanè anno à Christo
nato 1519. restaurari cœptum est. Huldreichus nanq; Zuir
glius nunquam moriturum gentis suæ decus, primus huius
ius urbis in restauratione Euangelij antistes, & totius
Heluetiæ ciuitatis propheta à Domino Deo missus, E
uangelium Matthæi eodem anno ordine, & non trunca
tim (ut ante hac mos fuit) pro suggesto enarrare cœpit.
Quo circiter quadriennium fideliter, ac Christianè enar
rato factum est tandem, ut senatus, populiq; Tigurini de
creto, Dei, & Diuorum statuæ, ac imagines unâ cum mis
sa, papisticis abominationibus, ac cerimonijs omnibus è
medio sublata sint: & literarum studia, contiones, canæ
Dominicæ usus germanus, & apostolicus, in earū locum
successerint. Quæ omnia eo prorsus modo se habent, quo
Zuinglius instituit: ac in epistola quadam adnotationibus

in Genesim præfixa descripsit: alijsq; æditis libris, ecclesiæ
huius cōditio, ritus, ac ceremoniæ depinguntur. Nisi quod
interim pluribus sacerdotibus, & monachis uita functis,
plures etiam pueri, & adolescentes in literarum studio fo-
uentur. Nam quum & ecclesiæ, & reip. præsides conside-
rarent, sibi præter diaconos plus quàm centum parochis
opus esse in sua ditione: (ueluti circumspectos, & Christia-
nos patriæ parenteis decet) curant ut iuuenes senioribus,
& uiui in bonis literis, ac pietate exercitati mortuis, in
Euangelij ministerio subrogari queant. In quē usum præ-
terito anno 1538. præter multos stipendiarios collegij ma-
ioris in minore quoq; monasterio, & nobiliū quondā Non-
narum collegio circiter octodecim alere cœperunt. Qui-
bus me pædagogum præfecerunt, ut & bonas literas, &
pietatem eos pro uirili mea doceam, ac magna uigilantia
obseruem. Reliqua uero cœnobia, ut Dominicanorum,
Franciscanorum, & Augustinensium in ptochodochia,
infirmorum, & aliorum pauperū usus conuersa sunt. Neq;
uero est, quod inter res ecclesiasticas, ecclesiæ præsides
hic multis cōmemorem, quando pleriq; omnes orbi notio-
res sint, quam ut eorū eruditio, ac dexteritas à me prædice-
tur. Quis enim quæso eruditorum est in toto Christianorū
orbe, qui tres Tigurinae ecclesiæ parochos D. Heinrichū
Bullingerum (qui Zuinglianae curæ successit) Leonem,
& Megandrum Dominos, ac patronos meos ex omnige-
nis scriptis suis ignoret? Cuinam uenerandus ille pater,
Conradus Pellicanus, ac Theodorus Bibliander præcep-
tores mei in literis arcanis obseruādi, lucubrationibus suis
in lucem editis ignoti fuerint? nemini. Proinde quem ad
d e modum

modum Sallustio de Carthagine, ita & mihi de illis sile-
 dum potius quàm pauca dicenda sunt. Sed heus tu dice-
 ret aliquis, adeò ne instituti tui oblitus es Rhelicone, ut a-
 notationes professus, historiam aut encomiũ scribere in-
 pias, & ἀποσδιόω & tractes: bona uerba quæso. Non enim
 aut in patriam meã amor, aut styli ardor me ita transuer-
 sum rapuit: quin propositi mei pulchrè meminerim. Qui
 nanq̃ in quæstionem uentum sit, ubi nam Tigurinus pa-
 gus (cuius Cæsar meminit) in Heluetijs situs fuerit, ac
 ego Zurichinum tractum fuisse contendam: pluribus id
 coniecturis, argumentis, & circumstantijs rei indicandũ
 fuit. Proinde candidus, ac æquus lector ueniam mihi da-
 bit, si annotandi limites egressus, cõmentaria scribere cœ-
 pi. Siquidem (ni fallor) iam ex nominis argumento, ueterũ
 annalibus, loci situ, ac ditionis latitudine cõstat: hunc eun-
 dem Zurichinorum tractum Iulij Cæsaris tempestate pa-
 gum Tigurinum appellatum esse. Hoc igitur quum pro
 nostra uirili epichirematis quàm plurimis ostenderimus:
 par est iam, ut post prælõgam digressionem ad institutum
 reuertamur. Sic ergo sequitur in Cæsare: Nam omnis
ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. De ueterũ,
 ac recentiorum pagis infra commodior differendi locus
 dabitur, ubi ad pagi Urbigenus mentionem Cæsar uenit.

Hic pagus unus quum domo exisset, patrum nostrorum
memoria L. Cassium consulem interfecit. L. Florus lib.
 5. epitomes Liuianæ historiæ refert, L. Cassium Ro. con-
 sulem à Tigurino pago (qui tum ab Heluetiorum ciuitate
 forte fortuna secesserat) in Allobrogum finibus cum exer-
 citu cæsum esse. Atq̃ milites, qui ex ea clade superfuerant,
 obsidi-

L. Cassius
 Cos. Ro. a
 Tigurinis
 cæsus.

obsidibus datis, dimidia rerum omnium parte, ut incolumes
 remitterentur, cum hostibus pactos esse. Hæc ille. Cæ-
 sarem Paulus Orosius lib. 5. cap. 17. historiam paulò alia-
 ter commemorat, ubi ita scriptum reliquit. Iugurthinum
 belli temporibus L. Cassius consul in Gallia Tigurinos
 usque ad Oceanum persecutus, rursusque ab iisdem insidijs
 circumuictus, occisus est. L. quoque Piso uir consularis, Le-
 gatus Cassij cōsulis interfectus. C. Publius alter Legatus
 ne residua exercitus portio, quæ in castra confugerat de-
 beretur: obsides, & dimidiam partem rerum omnium Tigu-
 rinis turpissimo fœdere dedit: qui Romam reuersus à Cælio
 Tribuno plebis die dicta, eo quod Tigurinis obsides dede-
 rat in exilium profugit. Hactenus & Orosij uerba recen-
 suimus. Porro quid sit sub iugum mittere, cum Sextus pom-
 peius Festus hisce uerbis declarat: Iugum, sub quo uicti tran-
 sibant, hoc modo fiebat, fixis duabus hastis super eas liga-
 batur tertia, sub ijs uictos discinctos transire cogeant: tū-
 ex 9. Liuij lib. ab urbe condita statim ab initio discere li-
 cet. Isthic namque describit quo nam pacto Romani à Sam-
 nitibus ad furcas Candinas singulis cum uestimentis, ac
 inermes sub iugum missi sint. Hanc ignominiae notationem
 nostri sæculi homines Germani aliter & instituunt, & uo-
 cant. Non enim sub iugum mittunt, sed singulos uictos, sin-
 gulis uestimentis inermes, & candido baculo in manus
 tradito dimittunt: ideoque uocant an den stab uffnemen,
 hoc est ad bacillum recipere. Postremo cum in eadem pe-
 ricopa inquit, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem ca-
 lamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas
 persoluit: duo notanda sunt. Vnum, quod partem Helue-
 tia ciui-

*Sub iugum
mittere, qd
sit.*

*An den stab
uffnemen.*

d s tia ciui-

tie ciuitatis id uocat, quod paulò ante pagū Tigurinum appellauerat. Vnde colligimus Heluetiorum pagos rectius partes, quàm Canthones uocari. Alterum, partis orationis enallagen in uoce princeps, esse: q. d. præcipue poenas persoluit, uel (ut uulgo loquuntur) principaliter. Quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem legatū.) Suetonius in Iulio tradit, L. Pisonis (qui ei in consulatus successurus erat) filiam à Cæsare sub idem tempus in uxorem ductam esse, & Iuliam Cn. Pompeio collocatam: repudiato priore sponso Seruilio Cepione, cuius uel præcipua opera paulò antè Bibulum impugnauerat. Cæterum imperatoris, aut ducis alicuius legatus is apud priscos Romanos erat, qui Ammiani Marcellini temporibus Comes dicebatur: & nostra ætate ab Italis, Gallis, & Germanis locū tenens, lieutenantier, & corruptè lutiner uocatur. Plurāq; enim militaria nomina apud nos Italica, & Gallica sunt, ut est lerman, quasi larma, hoc est classicum, seu ad arma: & furier corrupte pro currier, aut Curier à currendo haud dubie, seu curando: quod scilicet is, qui isthoc officio fungitur, exercitum præcurrat, & singulis legionibus, ac cohortibus de hospitio, & uictu prospiciat. Quod Helios, quod Ambarros, quod Allobroges uexa.) De his paulo superius egit Cæsar, & nos inibi ea, quæ potuimus super iisdem annotauimus. Consueſſe enim Deos immortales.) Sic & Homericus Agamemnon in iāδ & Menelaum fratrem suum à Pandaro contra fœdus iaculo ictum consolatur, dicens:

ἤπιος γὰρ τε καὶ ἀντίκ' ὀλοῦπιος οὐκ ἔτι λίσσῃ,
ἔστι καὶ ὅψι τελευτᾷ: σύρ τε μέγαλα ἀπ' ἑτίσασα

Legatus
locus loci
locus loci
locus loci

Legatus
locus loci

Vindicta
dilectum vi
filius iniquus
hunc patrem
in filios

ANNOTATIONES.

99.

Σὺν σφῆσιρ κεφαλῆσι, γυναιξίτε, καὶ τέκνοις
Quos uersus nos utcumq; ita Latinos fecimus:

Longanimis quamuis sit Iupiter, attamen istos

Postea multabit magno cum scenore Troas:

Ut simul & uetuli, iuuenes periuria soluant.

In quam sententiam & Valerius Maximus lib. 1. cap. 2.

scribit, quando ait: Dionysium patrem truculentissimum

Syracusanorum tyrannum sacrilegij sui pœnas demum

in filio suo dedisse: propterea quod is regno exactus, Co-

rinthi præ egestate ludum aperire coactus sit. Lento enim <<

inquit, gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: tardi- <<

tatemq; supplitij grauitate compensat. Alieno loco. <<

Id est, iniquo. Quo prælio sublatis. hoc est, elati, ac

insolentiores facti sunt Heluetij.

Cæsar Heduos frumentum flagitare.) scilicet, cœ-

pit, ut Priscianus exponit: uel flagitare pro flagitabat. Id

quod Latini historici à Græcis mutuati sunt. Sicuti &

illam superiorem flagitare Heduos frumentum, pro ab

Heduis. Græci nanq; dicunt, αἰτοῦμαι σὺν βιβλίῳ, id est,

postulo te librum pro abs te.

In his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu

præerāt.) Diuitiaco: & Lisco suple cōuocatis. Porro asu *Heduiorum*

tem de summo Heduorū magistratu, quem Vergobretum *summi magi-*

uocabant, ipse Cæsar infra lib. 7. de bello Gallico hæc ad- *stratus.*

dit: primum quod duos ex una familia creare non liceret.

Deinde quod iisdem magistratibus, Heduorum finibus

exire fas non esset. Gallorum quàm Ro-

manorum imperia præferre. Quædam exemplaria per-

ferre legunt, quæ si sequaris, se malle, subaudiendum est.

Sim

Sin uero præferre legas, sensus est, factiosos illos Heduos Gallorū imperia Ro. imperijs anteferre: hoc est malle illis quàm his parere. Heduis libertatem sint erepturi.)

*Hedui
libertas &
prærogatiua.* Quæ Heduorum libertas, ac prærogatiua præ alijs Gal-
lis fuerit, cum ex sequentibus huius libri dictis (ubi Cæsar
in Oratione ad Ariouistū, eos à senatu Romano fratres, &
consanguineos appellatos dicit) tum ex undecimo histori-
arum libro Cornelij Taciti patet, ubi sic ait: Primi He-
dui senatorū in urbe ius adepti sunt, datum id fœderi an-
tiquo, & quia soli Gallorum, fraternitatis nomen cum po-
pulo Romano usurpant. Quibus M. Cicero lib. 1. ad Atti-
cū in epistola, quæ incipit, Non modo, &c. hisce uerbis as-
sentitur: Nam Hedui fratres nostri pugnant. Cupidū
nouarum rerum, &c.) Hic locus planè Rhetoricus est.
Quemadmodum enim rhetores docent inuentionem ad
coniecturalem cōstitutionem accōmodare, ut primum an-
teacta hominis uita cōsideretur, deinde spes commodorū,
possibilitas aut impossibilitas: ita Cæsar hoc loco rem con-
siderat, quum Dumnorix regni affectati, ac proditiōis
reus describitur. De quo uide 2. lib. Ci. ad Herennium sta-
tim ab initio. Largiter, id est, multum posse. Quiq; in
exercitu L. Syllæ, & postea.) De his omnibus uideto Ap-
pianum lib. 1. bellorum ciuiliū, & in Parthico. Deniq;
Plutarchum in Sylla, & Crasso. Considius equo admiss-
so. i. concitato. Quod à Bibracte oppido Heduorum.)
Bibracte. Volaterranus li. 3. Geographiæ ait, Bibracte oppidū pro-
pe ciuitatem Heduesem ad exiguum uicū redactū esse.

Decuria. Ea res per fugitiuos L. Aemylj decurio.) Decuria
(Aulo Gellio lib. 18. ca. 7. attestante) tria denotat locum,
ius,

ius, & homines. Vnde Decurio denominatum deriuatur. De quo Vegetius lib. 2. de re militari, cap. 14. sic scribit. Quemadmodum, inquit, centuria, & manipulus peditum uocatur: ita inter equites turma. Et habet una turma equites 32, & qui huic præest decurio appellatur. *Decurio*

Phalange facta.) Q. Curtius lib. 3. de Alexandri Magni gestis, phalangem, inquit, Macedones uocant peditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma conferta sint. Vegetius uero lib. 2. de re militari cap. 2. non tantum Macedones, uerum etiam Græcos, & Dardanos phalangibus usos esse testatur: & in una phalange octo armatorum milia censa esse. Quo autem pacto Germanorum istorum phalanx instituta fuerit ex 6 Orosij libro patet, ubi in hæc uerba scribit: Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine, scutisq; supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorū aciem tuti undiq; præstruxerant. Sed postquam aliqui Ro. militum agilitate, audaciaq; insignes supra obductam saliēre testudinem, scutisq; singillatim, uelut squamis reuulsis de super nudos depræhensorū, detectorumq; humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem dissoluere compagem. Scutis uno ictu pilorum transfixis, &c.)

Idem Vegetius eodem in lib. ca. 15. Bina, inquit, sunt missilia, unum maius ferro triangulo, untiarum nouem, hastili pedum quinque, & semis: quod pilum uocabant, nunc spiculum dicitur. Prima, ac secunda acies.) Supra meminit Cæsar se triplicem aciem in colle instruxisse. Quod pro uallo carros, id est carris, ac rotis ualli uice utterentur: *pilum*
Germanice sy machtend ein Vuagenburg. Cum ab hora *Wagenburg*
septima

82 IN LIB. L. DE BEL. GAL.

*Hora utrum
quales.*
Mazara.
Materis
Tragula.
*tragulam
inijcere.*
Septima diei.) Sabellicus à tertia diei hora legit. Quam
lectionem si sequimur, apparet pugnam istam nouem solida
das horas durasse. Nam Cæsar ipse subiūgit in multā usq[ue]
noctem ad impedimenta pugnatum esse. Etenim solaria
apud antiquos (testāte Cælio Lect. an. li. 7. ca. 9. (in horas
tam diei, quam noctis temporales, seu naturales, non æquē
noctiales, seu horologicas diuisa erant: ita ut singuli dies,
noctesq[ue] horis continerentur duodecim. Mazaras, ac
tragulas subiiciebant.) Quid Mazara sit me ignorare fa
teor, quia nusquam apud ullum Grammaticum ea uox ex
plicatur, nec apud Vegetium, aut alios bellicæ rei descrip
tores inuenitur. Nisi fortè pro mazaras materes, seu mas
teras legendum est. Siquidē materis authore Sisenna lon
gius telum est quam lancea. Gallia (inquit) materibus, sæ
ui lanceis configunt. Idem alij materibus, aut lanceis me
diam perturbant aciem. Hæc ille. Vnde, ac ex rei circum
stantijs, genus teli fuisse apparet. Statim enim subiungit
Cæsar tragulas. Quæ uox Festo expositore teli genus est,
sic dicta, quod scuto infixa trahatur. Nonius autem Mar
cellus tragulam hastam esse dicit, ac suam sententiā Sal
lustij authoritate fulcit: qui in historiæ lib. 3. sic ait. Au
uidissimis, atq[ue] promptis ducibus, ut Metellus ictu tragua
læ sauciaretur. Postremo & Varronis testimonio in Me
leagris comprobatur, ubi sic inquit: Aut ille ceruū, qui uola
bile currens, sparo secutus, tragulaue traiecit. Hæc illi.
Vnde nimirum paroemia nata est, tragulam inijcere, pro
eo quod est dolum struere, ein lotterfallen machen.

Ex eo prælio circiter hominum millia centum triginta
superfuerunt.) Eutropius lib 6. tradit Heluetijs, ac eo

ANNOTATIONES.

rum socijs cētum 47 millia in praelio isto interempta esse. Strabo autem circiter quadringenta millia interiisse, & octo millia hominum euasisse. Plutarchus uero centū hominum millia praelio superfuisse ait: quos Cæsar desertis ipsorum sedibus restituerit. In fines Lingonū die quarta peruenerunt.) Strabo lib. 4. supra Heluetios, inquit, & Séquanos, Hedui, & Lingones in occasum uergentes habitant. Marlianus ait, Lingones inter Celtas populi finitimi sunt Heduis, Sequanis, ac Tullēsibus, qui dicebātur Leuci. Nomen adhuc retinent, ciuitas est episcopalis in prouincia Lugdunensi, & Francorum regno sita, & Langies nunc ab indigenis uocatur. Cuius sententiæ Lucius accedit, nisi quod Langres mendose dubio procul pro Langies scriptum est in eius elencho. Volaterranus lib. 3. Geographiæ Langones antiquitus uocatos esse affirmat, unica litera immutata: ac eorundem oppidum Adunantū num esse. Quos omnes à uero non aberrare, tertia Europæ pictura apud Ptolomeum comprobat. Qui Verbis *Verbigenis* genus appellatur.) Ex superiori Cæsaris descriptione satis cōstat, quatuor priscæ Heluetiæ ciuitatis pagos fuisse, quorum duos tantum ipse per occasionem recenset, Tigurinum, ac Verbigenum, siue Urbigenum, ut quædam exemplaria legunt. De prioris tractu quid sentiamus ad longū diximus: par est ut & de posteriore quippiam dicamus. Tschudus proconsul noster, Verbigenum pagum in Argouiano tractu fuisse putat: mirum ni Glareani præceptoris, & affinis sui uestigijs insislens. Is nanq̃ quartū Heluetiorum pagum ad Arulam suam fuisse opinatur. Rheanus autem lib. 3. rerum Germanicarum de eo sic scripsit

Lingones

Verbigenis seu Urbigen pagus

tum

tum reliquit. Dubium est apud eruditos quisnam iste *Verbigenus* pagus, aut ubi fuerit. Dicam coniecturam meam. Suspicor scribendum *Vrbienus*, ad uernaculam fortassis ueterum *Heluetiorum* linguam: alioquin mallet *Vrbinus*. Est autem *Vrba* antiquissimum oppidum *Heluetiorum*, in illa, ceu posterior ætas uocare cœpit, *cisiurana Burgundia*: non minus uetustatis præferens ruinis ædificiorum, quàm ipsum *Auenticum*. Agnoscit hodie ciuitatem *Bernensem*, ac *Friburgensem*. Inter *Lausinum lacum*, hoc est *Lemanum*, & *Arioricam* Antonino ponitur. Hæc illi. Quæ si diligenti expēdamus trutina, huius, quā illius sententia uero similior, ac probabilior (cum uenia pro cōsulis conterranei mei dictum uolo) est. Illius nanq̃ opinio nulla alia ratione nititur, q̃ quod pagi à fluminibus eos perlabentibus nomina sortiti sint. Nisi forte putet uocabulum Germanicū *Aergouu* (quod tamen ab *Arula*, & terra denominatum est, quasi dicas *Arogæa*) aliquid cognationis cum *Verbigeno* habere. At huius sententia duabus haud elumbibus coniecturis fulta est: primum quod uox *Vrbigenus* cum *Vrba* (sic enim Antoninus in itinerario suo, & *Regino Abbas Prumiensis* eam uocāt) magnā affinitatē habet. Deinde quod non tantum *Rhenanus*, uerum etiam *Holhardus Vrbæ* natus, atq̃ inibi cōcionatorem sacrum agens retulit, dum *Bernæ* hosce Cæsaris commentarios publice enarrarem: præter alia antiqua rudera, & numismata, turrim miræ uetustatis isthic esse. Huc etiā facit diploma quoddam epistolare *Lotharij* gloriossimi regis, in quo *Alsatia Elisacēsis* pagus appellatur. Illud nanq̃ *Vrbæ* in uilla regia factū esse scribitur. Cal. Februarias

Anno

Anno Christo propitio, eiusdē regis 14. indictione 1. Quae omnia uetustatem ac ingentem loci celebritatē arguunt. Quid quod & Vrba ad fluuiū Teillū sita est, qui in lacū Ebrodunensem, seu Iuerdunensem ingreditur? Vnde nec illi ob fluminis inopiā pagi nomē abrogare quisquam potest. Cæterum quinam aliij duo pagi, & ubinam siti fuerint, commemorare mihi superuacaneū esse uidetur. Quū enim nullus ueterum (qui saltem extāt) authorum de illis quidquam literis mandauerit, & tanta annorum series multa in locis, ac eorum incolis uariauerit: frustra solis cōiecturis res tentatur. Quid nanq̃, Deus bone, cōiectando in his duobus pagis nomine carentibus effecerimus, quando inter eruditissimos quosq̃ de alijs nomen suum adhuc retinentibus nondum conuenerit? Si enim cōiecturalibus argumentis agere uellem, nec mihi coniecturae deessent: quibus probabile redderem, Auenticensem quoq̃ agrum fuisse unum ex Helueticis pagis. Etenim quando Auenticum à Cornelio Tacito gentis totius caput dicitur: probabilius est id pago nomen dedisse, quā quod alijs subiectum fuerit. Turpe nanq̃ toti Heluetiæ ciuitati fuisset: si metropolis alijs oppidis & pagis subdita fuisset, & non principē locum in hac quoq̃ parte habuisset. At nihil de hac re affirmauerim, nec temerē in cuiusquā uerba magistri in istiusmodi, & alijs negotijs iurauerim: interim tamen per me licet ut suo quisq̃ sensu abundet. Tantū de ueterum Heluetiorum pagis. Quia uero Volaterranus, & Sabellicus perperam de recentiorum Heluetiorum pagis scribunt, & multos externos secum in errorem ducunt: appendicis, & coronidis uice illorum nomenclaturam ordine

dine subiiciam. Nam si quis plura de maiorum nostrorum
foedere, & primordijs scire cupit Glareani descriptionē,
& Myconij præceptoris mei plurimum obseruandi super
eandem commentariolum uideat.

TREDECIM ERGO HELVETICO-
rum pagorum nomina, & ordo sic habet, Tigurum seu
Thuregum, Berna, Lucerna, Vria, Suitia, Subsiluania,
Tugium, Glarona, Basilea, Friburgum in Nuicha-
thonibus, Salodorum, Scheffhusia, & Ab-
batis cella. His foedere iuncti sunt
Sangalenses, Lepontij, Val-
lesiani, Milhusiani, Biela-
nenses, & Rotun-
uillani.

NE propter bonitatem agrorum Germani, qui
trans Rhenum incolunt.) Glareanus in primi
pagi Heluetici descriptione, putat Durgeum a-
grum hic à Cæsare signari. At D. Os. Myconius illius
diasis, ac Venerandus mihi præceptor isthic admonet,
eum postea diuersam coniecturam attulisse: nempe Auen-
ticensem, & Muretanum agrum rectius hic intelligi. Id
quod & mihi uero similis apparet, Tametsi enim Dura-
gæus ager uber sit, tamen Auenticus & Muretanus mul-
tò uberior est. Etenim præter frumenti, pascuorum, & syl-
uarū copiam: uina illa nobilissima (quæ illuc etiā in Sue-
uos transportantur) non procul ab eo tractu proueniunt
quæ à lacus ripa Ripensia uocantur. Præterea Muretanus
uersus

versus lacus (quem quidam olim ad Auētici usq; mœnia
 pertigisse autumant) piscosissimus est, qui etiam nū & Fri-
 burgensibus, & Bernatibus satis piscium suppeditat,
 præterea tantus fructuum prouentus in prædicto agro
 est: ut incolæ per totum autumnum, ac hyemem, poma, py-
 ra, ac nuces Friburgum, ac Bernam uectent. Quæ omnia
 Germanos terram steriliorem incolentes facile ad occupa-
 pandum ea loca pellexissent: præsertim si ea cultoribus ua-
 cua intellexissent. Quàm enim auidi fertilioris soli & ma-
 iores, & minores Germani sint, Belgarū, Ariouisti, Bur-
 gundionum, Nuichtonum, & Francorū irruptio in Gala-
 lias docet. Nam omnes hi (præter unum Ariouistum cum
 suo exercitu inde pulsum) isthinc auelli non potuerunt.
 Imò quotquot fermè Germani etiamnum trans Rhenum
 in Galliam ueniunt, frugū, & fructuū dulcedine capti: pe-
 rinde patriæ suæ obliuiscuntur, atq; ij qui Lotum gustaue-
 runt. Nihil autem (ut hoc ceu corollarij uice addam) ob-
 stat quo minus Cæsar toti Heluetiorum agro timuerit: ne
 uidelicet è suis finibus egressi Germani in eorū fines trans-
 sirent. Quod autem potissimum de Auenticensi (qui dua-
 bio procul tunc temporis Antuates, Gaienses, Equestres,
 atq; adeò totum tractum illum transiuranū usq; ad Gene-
 uæ pontem complectebatur) agro Cæsar loquatur, sequen-
 tia uerba arguunt, ubi ait: & finitimi Galliæ prouintia,
 Allobrogibusq; essent. Etenim (ipso Cæsare supra testan-
 te) Iura mons Sequanos ab Heluetijs, Lemanus uero la-
 cus, & Rhodanus eosdem à Romanorum prouintia discri-
 minabat. Prædicti autem populi in extremis Heluetiorū
 finibus Geneuam uersus habitant. Qua de re consule 1.
 Ptole.

Ptole. & Tschudi tabulam. Boios petentibus Heduis, quod egregia uirtute.) De hoc negotio Cæsar infra lib. 7. sic ait. Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atq; inde profectus Dergobiam Boiorum oppidū, quos ibi Heluetico prælio uictos Cæsar collocauerat, Heduisq; attribuerat. In Castris Heluetiorum tabulæ repertæ. Quidam putant istas Heluetiorum tabulas Græcis duntaxat literis, & sermone Gallico confectas esse. At magis crediderim eas & literis & uocibus Græcis eo more conscriptas fuisse, quo maiores nostri ante centū, & quinquaginta annos Latino sermone in publicis instrumentis, & rationibus usi sunt. Quemadmodum namq; in hunc usq; diem apud nos ingenui Latinis, sic ueteres illi Heluetij, & alij Galli in Græcis instituebantur literis. Quum enim Massiliam Romani studiorum causa adierint: uero nō dissimile est etiam Gallos eò gratia discendi Græcas literas concessisse, præsertim quum hæc urbs in ipsorū terræ esset sita. Cui cōiecturæ & Strabo, & Cæsar ipse locuples dant testimonium. Ille namq; lib 4. sic de Gallorum studio scribit: καὶ ἐλθέμενας κατεσχένασεν τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ σὺμβόλαια ἱμενισὶ γράφειν. Hoc est, Budæo paraphraste, Eadem urbs Massilia Gallos linguæ Græce studiosos fecit, & eò usq; amantes: ut cōtractus, & cōuenta apud eos Græco sermone concipiantur. Hic uero infra li. 6. de bello Gallico refert Gallos in omnibus ferè rebus publicis, & priuatis rationibus, Græcis literis usos esse: Hæc illi. Vnde primò manifestū sit, Gallos non tantū Græcorū elementis inscribendo, uerum etiam eorum sermone in diplomatis usos esse. Deinde nō uulgus, sed tantum scribas, & potentiores nobiliores

nobilioreſq; homines Græcitati ſtudiſſe hac nota ferè, Cæſar innuere uidetur. Quū nanq; dicit, penè in omnibus cū publicis, tū priuatis rationibus, & cōtractibus literis Græcis uſos: aliquos nimirū excludit. Quorū poſterius idē Cæſar adhuc planius facit lib. 5. de bello Gal. ubi ait: Epistolā Græcis literis ad Ciceronem in hybernis obſeſſum ideo exaratam, ne ea intercepta, Romanorū conſilia hoſtibus proderentur. Nam ſi uulgo apud Gallos Græcè ſciuiſſent, fruſtra hoc conſilium Cæſar in ſcribenda Graia episto-
 læ cœpiſſet. Sed dices, qua ergo lingua ueteres Gallos uſos eſſe arbitraris? peculiari quadam, cuius uſus apud eos propter uaria bella cum Romanis geſta, & ſeruitutis iugum eiſdem impoſitum, intercidit. Huius tamen ueſtigia aliqua adhuc apud Britones maritimos Lugdunenſis Galliae populos extant. Siue enim hi ex Britannia in maritima Galliae loca conceſſerint, ſiue ex Gallijs in Britannia migrantes inſulae nomen dederint: certe illorū lingua (ut mihi fide digniſſimus D. Ioannes Burcheirus Anglus Tiguri ſacris literis operam dans retulit) ſemirhomana aliorum Gallorum dialecto prorſus aliena eſt, & conuenit pulchrè cum eorum Britannorum lingua, qui in montanis habitant, quos Angli Vualos uocant. Hi autem (ut Anglorum annales ferunt, & D. quoq; Ioannes Butlerus homo non tantum maiorum ſtemmate, uerum etiam literis, ac pietate ornatus, mihi dixit) indigenae in ſua inſula ſunt, moribus, ac lingua differentes à nouis incolis, qui ante aliquot annos illa loca occupauerūt. Atq; hanc meā ſententiam, ac illorum bonorum uirorum relationem duo doctiſſimi uiri in editis ſuis libris confirmant. Volaterranus

*De uolterrano
 Gallorum
 lingua.*

ranus enim lib. 3. Geographiæ de Britonibus hæc literis
 mandauit. Ante omnes, inquit, Britones summum occupa-
 pant ad mare locum. Hos Procopius ex Britannia insula
 colonos esse dicit. Beda uero hos potius in Angliam traij-
 cientes insulæ nomen dedisse. Plinius Britannos populos
 in hoc Gallorum litore nominat, Strabo etiam Britannia
 urbem inter Aquitanos Britonibus uicinos ponit. Cæsar
 in commentarijs scribit, Gallos proxima Britannia lito-
 ra ad prædandum occupasse. Gens est nunc bello fortissi-
 ma, sæpe Gallorū regibus formidulosa. Hæc ille. Rhen-
 nus uero lib. 2. Rerū Germanicarum, Sermo, inquit, quo
 peculiariter Gallia fuit usa priusquam in prouintiæ for-
 mam redigeretur à Romanis, prorsum putatur abolitus.
 Non secus suum amisere & Hispaniæ. Cæterum non de-
 sunt, qui putent ueterum Gallorum linguam non absimi-
 lem fuisse Britannorum catalecto, quos Anglia Vualos
 uocat. Nam in uita Agricolæ Tacitus de Britannis agēs,
 in uniuersum tamen, inquit, æstimanti, Gallos uicinum so-
 lum occupasse credibile est. Eorum sacra depræhendas
 superstitionū persuasione. Sermo haud multum diuersus.
 Hæc lenus & ille. Cuius sanè sententia mihi plus arridet,
 quam eorum qui putant Gallorum, & Germanorum ean-
 dem olim linguam: & confæderatos, seu Suiteros plerosq;
 non in ueterum Heluetiorū sedeis migrasse, sed ab iisdem
 ortos, & priscam parentū linguam reseruasse. Argumen-
 ta enim quibus id probare uolunt non satis solida uidetur.
 Tametsi enim multa Gallica & hominum, & rerum no-
 mina ad Germanicam etymologiam utcunq; detorqueri
 possint: tamen non statim consequitur Gallos omnes Ger-
 manice

manicè locutos. Quum enim Cæsar ipse à principio lib. 1.
 & secundi asserat, non eandem omnibus Gallis linguam
 fuisse, ac plerosq; Belgas à Germanis ortos, Rhenumq; an-
 ti quitus traductos: fieri potest, ut aliqui ex eis patriam lin-
 guam retinuerint, donec unà cum iugo Romanorum lin-
 guam receperūt. Atq; ita uerisimile est, margam à Plinio
 & Galbam à Suetonio &c. inter Gallicas uoces recense-
 ri: aliasq; multas Germanismi reliquias etiamnū in Gala-
 lorum lingua extare. Vt taceam interim quod nulla lin-
 gua tam propria nunquam fuerit, quin ab alia quasdam
 uoces mutuata sit. Nostra nanq; hoc est Germanica lin-
 gua, multa ex tribus illis nobilissimis totius orbis uocabu-
 la habet: ut gadol, midda, zimna, gadol enim nos prægran-
 dem, & uastam domum, midda modum, ac zimna tempus
 oportunum dicimus, quando significamus, arborē suo tem-
 pore amputandam. Quæ uoces Hebræis cognatæ sunt,
 imò eadē. Adhæc θύρα,thur, μύλη muli, βρόσκαρ broeslê,
 αἶνος miggis, λυεῖν luuen, hoc est, requiescere, πλῦν spu-
 uen. Quæ uocabula Græcus statim agnoscit. Item uinū
 uuin, Vas uass, esse essen, Spinetū Spinet, Prunū psrum,
 Persicum pomū, Persich: aliaq; sexcenta. Atq; hæc uerba
 Latinus homo statim capit. Si quis autem hinc euincere
 uellet, maiores nostros Hebraicè, Græcè & Latinè uulgò
 locutos esse: an non hallucinaretur, & perperam collige-
 ret? maxime. Ne igitur propter aliquot Gallorum uoculas
 Germanismum resipientes, colligamus, eos olim Germani-
 ca uos lingua. Fieri nanq; potuit, ut & Gallia Germaniæ
 uicina, aliquot uocabula propter commercium ab ea mu-
 tuata sit. Huc accedit, quod prius de lingua certum esse
 e oportet,

oportet, qui nominis argumento aliquid probare uult. Ali-
 oquin tales confingerentur etymologiæ, quales nonnunquam
 homines inepti ex aliena uenantur lingua: ut quendam au-
 diui uocem theutonicam pur hoc est colonus à puritate de-
 riuare, quasi coloni omnes sint puri, ac synceri. Cum po-
 tius per syncopam Germani bûr probauer. i. colonus di-
 cant. Quia ergo de ueterum Gallorum lingua non admo-
 dum certissimus an Germanica fuerit necne; argumentum
 quoque inde ductum infirmum est. Ne dicam interim quod
 multæ Gallicæ uoces apud scriptores sunt, quas utcumque
 detorqueas ad Germanicam etymologiam: tamen nullum Ger-
 manismum depræhenderis aliquid certi significantem. Ta-
 lis est uox petoritum apud Au. Gellium, rheda apud Quin-
 tilianum, essedumque apud Virgilium: Ambactus apud Sex-
 Pompeium Festum, Alauda, & becus apud Suetonium. Ser-
 uio etiam authore alpes prisca Gallorum lingua alti mon-
 tes uocantur. Talis est quoque dictio leuca, uel leuga, quæ
 (Iornande authore) 1000, & 500 passus Gallis significa-
 bat. Eius generis dictio Soldurios apud Cæsarem lib. 3.
 Gallici belli est: quæ sanè Teutonis non ita denotum (ut ille
 interpretatur) sed stipendiarum denotat. Item Dog, ma-
 gus, & Dun, quas uoces eruditi omnes, ueteris Gallicis-
 mi reliquias esse dicunt. Atqui Dog nobis non canem, sed
 pupam; magus non domum, sed uentriculum, aut uirginem,
 seu ancillam: Dunum non montem, sed dunum. i. tenue signi-
 ficat. E contra quæ uoces à priscis authoribus Germanicæ
 habentur, Germanismum etiam insipidis Germanis sapiunt,
 & ab eis nullo negotio agnoscuntur. Quis enim quæso
 tam stupidus est, ut uocem ganzam apud Plinium, gles-
 sum,

*Bius, co-
 lonus.*

sum, & Hertum apud Tacitum pro Germanorum uerna-
cula non agnoscat? Huc adde, quod Cæsar in hoc eodem
lib. refert Ariouistum longinqua in Gallijs consuetudine
Gallicam linguam didicisse. Nam si eadem utriusq; gen-
tis lingua, quid opus erat illum tanto usu sibi Gallicæ lin-
guæ cognitionem parare? Nec est, quod nasutus, & argu-
tulus aliquis dicat, Celticam dialectum duntaxat à Sue-
uica diuersam fuisse: ad quam discendam perinde longo
usu habuerit opus, ut si quis Sueuus nunc inferiorum Ger-
manorum proprietatem, ac pronuntiationē addiscere uel-
let. Cum enim Ariouistus homo non priuatus, sed magi-
stratus, & rex apud suos adhuc in Germania agens, esset:
uero consentaneum nō est, cum inferiorum Germanorum
dialecti adeo ignarum, ac inexpertum fuisse, ut tanto dis-
cendi spatio (sicuti Cæsar hic ait) indigeret. Proinde mihi
dubium non est, quin Polybius, Plinius, Tacitus, & alij
scriptores, qui Germaniam, & Galliam inuiserunt, indi-
cassent eandem utrisq; linguam fuisse: si dialecto tantum
inter se uariassent. At tantum abest, ut hoc literis manda-
uerit, uti Tacitus in lib. de situ, & moribus Germanorum
planè contrariam astruat sententiam. Sic nanq; sub eius
libelli finem ait: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lin-
gua coarguit, non esse Germanos. Hæc ille. Quod si igi-
tur Gothinos ideo non Germanos esse uult, quod Gallica
lingua uterentur: uelimus, nolimus, concedendum est, Gal-
licam à Germanica lingua ut nunc, ita & olim diuersam
fuisse. Quia uerò Cæsaris uerba de Græcis Heluetiorum
tabulis plana iam esse arbitror, auctarij uice (sicuti pro-
missus) addamus: an probabile sit, maiores nostros ab

Regiorum
Helvetiorum
origo.

Quadi

illis ortos, & priscam linguam retinuisse, qua nos eorum pos-
steri etiamnum utimur. Vt ergo utrumque istorum aliter ha-
bere comprobemus, ueterum monumenta, & historias in
medium adducere oportet. Eutropius itaque scribens Hel-
uetios suo tempore Quados esse dictos, satis arguit, uete-
ribus Heluetijs deletis, nouos incolas in eorum sedeis mi-
grasse: Clarus enim historicus ille extitit sub Valente, Gra-
tiano, & Valentiniano Romanorum Imperatoribus simul
regnantibus, circiter annum Domini 370. Heluetios autem
à Quadis Germaniae populis dictos nemo negauerit. Nam
Ptolemæus lib. 2. cap. 11. tabula Europæ 4. eos sub Hercia-
nium nemus collocat, ubi ferri minera effodiatur: quo loco
& Pyrcheimerus etiam nostro sæculo eorum oppida Kam,
Kalmuntz, & Grauenouiam cum iisdem ferrifodinis sita
esse commemorat. Nec etiā quisquam dubitauerit, Qua-
dis tantas uires fuisse, ut Heluetijs priscis deletis, eorum
sedes occuparent: qui Iulium Capitolinū, Flauium Vopi-
scum Syracusum & Ammianum Marcellinum legit. Hi
enim adeo uniuersum, & bellicosum fuisse populum me-
morant: ut proprium habuerint regem, ac Romanorum Im-
peratoribus Antonino Philosopho, Diuo Aureliano, &
Constantio multum negotij fecerint. Cui sententiæ & An-
dreas Aleiatus homo doctissimus accedit: ita enim in li-
brum 7. Cornelij Taciti de Heluetijs annotauit. Eutro-
pius eorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut su-
spicer omneis deletos, quum Quadi, Marcomanniq; sub
Aureliano in Italiam irrupere. Extat adhuc in eis uallis
Marcomana nomine. Periēre & illi, atq; ab Alemannis
(colluuiis Germanorum erat) superati in eorum ditonem
concessere.

concessere. A Theodorico deinde Gotho uicti, Francis
 ex fœdere dediti sunt. Auerti demum Saxonum accessione
 (quos ob uiolatam pluries fidem sedibus eiectione Carolus
 Magnus in alpeis cõiecit) Suitenses cœpère dici, paruere
 deinde regibus Germanorũ. Centum ferè anni sunt, cum
 se cæsis præfectis in libertatē asseruere, cum cæde repræs-
 sis Cæsaribus. Hæc ille. Quæ quanquam satis fidei apud
 candidum lectorem habitura crediderim: tamen maioris
 euidentiae causa, & alia subiiciamus argumēta, partim ex
 historijs, partim à nostra experientia sumptis. Quum itaq;
 passim in historijs, & gentium annalibus legamus, multos
 Germaniæ populos in Gallias aut sua sponte migrasse, aut
 à principibus eò locatos esse: ijdem haud dubie semiuacuas
 quoq; Heluetiorum sedes occupauerūt. Sic Belgæ pleriq;
 omnes populus Germanicus Belgium, Sic Gothi, ac Hu-
 ni Vriam, & Nuichthones Bernensem, ac Friburgensem
 tractum inuaserunt. Cuius rei satis magnum argumentũ
 uox Nuichtlandia, quæ Sueuismũ pulchrè redolet: & ho-
 dierna Nuichthonum lingua & termini in superiori Berna-
 natũ ditione extantes sunt. Quemadmodũ enim à Nuich-
 thoribus Sueuicis populis originem trahunt: ita & diale-
 ctum Sueuicam in multis dictionibus seruant. Vbi nanq;
 alij Heluetij uch, & flugen, hoc est uos, & muscæ dicunt,
 Bernates, & Friburgenses uocalē addentes, euch, & fleu-
 gen pronuntiant. Quin & pagus in Bernensium agro est
 non longe ab urbe, in uia, quæ Nidouiam ducit, qui dubio
 procul ideo Sueuicus uocatur terminus: quod olim Sueuo-
 rum, hoc est Nuichthonum termini illò pertingerent. De-
 inde quum Donatus Acciaiolus memoria prodatur decerni

Saxonum

Saxonum millia per Carolum magnum unà cum uxori-
 bus, ac liberis in Galliam transportata esse: uero non dissi-
 mile est, plerosq; in ijs finibus collocatos esse, qui nunc Sui-
 terorum sunt. Siquidem nomen eorum rectius à Saxonum
Vitis (ut *Rhenanus* admonet) quam à Suedis deriuari uide-
 detur. Huc adde quod & pristina bellandi uirtus, & lin-
 guæ Saxonicæ affinitas superest. Nam *Suiteri* æque pu-
 gnaces, ut *prisci uita*, adhuc sunt, & hoc discriminis dun-
 taxat lingua habet, quod illi secundum communem Ger-
 manorum dialectum *S*ibi pronuntiant, ubi hi *Attico* mo-
 re *T. Quin* & *Suetonius*, & *Europius* lib. 7. asserunt cir-
 citer quadringenta captiuorum Germanorum millia su-
 pra ripam *Rheni* in Gallia per *Augustum Cæsarem* col-
 locata esse. Atq; hæc quidem satis esse reor ad probandū,
 maiores nostros non indigenas, sed aduenas: nec ex ueteri-
 bus *Heluetijs Gallicā*, sed suam, hoc est Germanicam lin-
 guam seruasse. Interim tamen non inficias iuerim, fieri po-
 tuisse, ut aliquæ ueterum *Heluetiorum* reliquæ adhuc su-
 persuerint, quando Germani illorum sedeis occupauerūt:
 maxime circa *Muretum*, *Auenticum*, *Friburgum*, & ul-
 tra *Biellas*, & lacum *Erlachensem*. In illis enim locis ma-
 gna ex parte Romanam imitantur linguam sed corruptissi-
 simè. Hæc autem causa est, cur ij *Heluetij* qui trans prædi-
 cta oppida habitant *Geneuam* usq; semi Romana utantur
 lingua, & nos qui citra agimus Germanicè loquamur:
 quod illorum maiores citius in Galliam irruptionem fe-
 cerunt, quippe Romanorum præfectis isthic adhuc ius di-
 centibus, & suam linguam illis obtrudentibus: nostri uero
 quum Romanorū imperium caput inclinasset, & ad Fran-

cor iam translatum esset: qui nihil morabantur qua nam
lingua subditi sui uterentur, modò dicto audientes essent.
Hinc etiam factum esse puto, ut Franci, Burgundiones
& cæteri Germani, qui Galliam in tempore occuparunt
etiam in Romana lingua Germanismos multos commit-
tant. Sicuti & Langobardi in Italia faciūt, & pleriq; se-
midocti ex Germanis etiam Latine loquētes suum idiotis-
mum admiscent. Id quod & apostolis Christi Græcè scri-
bentibus accidit. Quo fit, ut nec hoc firmum sit argu-
mentum: multi Germanorum idiotismi in semi Romana
Gallorum lingua nunc deprehenduntur: ergo omnium ue-
terum Gallorum lingua Germanica fuit. *Gallia tota*

tius factiones esse duas.) Originem belli cum Ariouisto
gesti ac Diuitiaci oratione exponere incipit. Estq; hoc al-
terum bellum, quod in hoc libro conscribitur: quemadmo-
dum in argumento monuimus. Porro sicuti amicitia inter
bonos, ita factio inter malos est. Harum alterius prin-
cipatum tenere Heduos, alterius Auernos in Aquitania
inter Ligerim, & Garumnā ponit: ac metropolim Nemo-
sum supra amnem Ligerim positam esse tradit. Volater-
ranus lib. 3. Geographiæ eosdem sub Duce Borbonio agi-
tare scribit, ac priscum nomen etiamnum seruare. Cuius
sententiæ Lucundus astipulans, auergne nunc gallicè ap-
pellari affirmat. *Postquàm agros, cultum, & copias*

Gallorum.) Cornelius Tacitus lib. 20. historiæ Augustæ
sub Cerealis persona refert, Germanos sæpe in Gallias
transscendisse: neq; aliam transeundi causam eis fuisse,
quàm libidinem, auaritiam, & mutandæ sedis amorē: ut
relictis paludibus, & solitudinibus suis, fecundissimum

Galliæ

11. pars
hujus libri

factio

Gallia solum una cum Gallis possideret. Eadem Strabo lib. 7. de eis in hæc uerba scribit: Commune, inquit, est omnibus, qui hunc tractum incolunt, ut aliò facile migrèt, & propter uictus tenuitatem, & propter agrorum ignauiam colendorum, & propter pecuniarum inopiam &c.

Copie pro
diuitijs.

Porro Cæsar copias hic nō pro militum multitudine, sed facultatibus, ac opibus accipit: ita ut Vallam li. Elegan. 4. uere scripsisse appareat, quando inquit copias etiam in pluratiuo numero pro diuitijs sumi.

Burgundia
fertilitas.

Agri Sequani, qui esset optimus totius Gallia.) Eadē terræ ubertas ad-

huc in Burgundia est. Nam præter frumenti, & falis ex aqua excocti abundantiam: laudatissimorum uinorum copia ea regio habet: quibus Magnus ille Erasmus Roterodanus Basiliæ agens unicè delectatus, & ad corpusculi sui infirmitatem sustentandam usus est. Harudum milia hominum 24 ad eum uenissent.)

Harudes
sui Charudes

Harudes Constance, hoc est, Cōstantienses interpretatur: ac nimirum totum eum tractum intelligit, qui illis trans Rhenum, & lacum Acronium est situs: ubi Buchornum, Mersburgium, ac Vberlinga nūc posita sunt. At eum falli longissime, Ptolomeus lib. 2. cap. 11. arguit. Illic enim Charudes (Sic nanq̃ Græco more appellat) non longe à Cimbrica Chersoneso ponit: ac dicit eos Phundusijs magis orientales esse. Quod ut liquidò uideas, eiusdem quartam Europæ tabulam conspicio.

Sequanis uero, qui intra fines suos &c.) Sequanis perinde accidit, atq̃ equo illi (ut est in apologo) cui res cum syluestri Capro erat, & ut eum uincere posset, hominem pugnandi peritum in dorsum suum recipiebat. Quemadmodum nanq̃ hic hominis

auxilio

auxilio uictor euasit, sed sessorem tergo excutere in postea-
rum nequiuit: ita & Sequani ope Ariouisti Heduos qui-
dem aduersarios uicerunt, at eum, quem semel in fines
suos receperant, suo Marte ex eis depellere non potuerunt.
Quod exemplum utinam nos quoque admoneat, ne in uici-
norum, aut fœderatorum cōtrouersijs alienigenarum im-
ploremus opem, sed potius utraq; pars tantum de suo iure
cedat, quantum per religionem, ac Christianam pietatem
licet. Felix enim quem faciunt aliena pericula cautum.

Ut ante Cimbri, Teutoniq; &c.) De hac historia legi-
to Eutropium li. 5. Florum lib. 67, & 68. Cornelium Ta-
citum de situ, & moribus Germanorum, & lib. 20. histo-
riæ Augustæ. Item Volaterranum lib. 38 παραλειπωμεν
lib. 2. & 7. Geographiæ. Deniq; Rhenanum lib. 1. Rerum
Germanicarū. Porro Cimbricam Chersonesum ueterum
Cimbrorum sedem hodie ducatum Holsatiæ, & Schlesni-
ensis regionis Pyrcheimerus esse putat. Teutonū autem
domicilia ibi fuisse, ubi nunc Marchia est: cuius hæ sunt
ciuitates, Berlinū, & Brandenburgum. De quibus quar-
tam Europæ picturam consulito apud Claudium Prole-
mæū. Obseruabis autem uocem Teutonus secundæ quoque
inflexionis esse. Cum in consulatu suo rex, atq; amicus.
Hanc rem ipse Cæsar infra post quatuor pagellas denuo
fusi⁹ narrat. Treuiri autem pagos centum Sueuo-
rum.) Infra lib. 4. de bello Gallico idem asserens, hoc ad-
dit, quod Sueui ex centum pagis suis quotannis singula
armatorum millia bellandi causa è finibus suis educere so-
liti sint. Centum Sueuicorum pagorum & Cornelius Ta-
citus cōmeminit in lib. de situ, & moribus Germanorum:

ubi

T
A
B
E
N
E

Cimbri

Teutones

10 IN LIB. I. DE BEL. GAL.

ubi & Althameri annotationes uidebo. Vesontionem.)
 quod Galli nunc Besançon, & Germani Bisantz uocant,
 V consonante in B, & e in i mutata. Adducendum.)
 Id est, producendum bellum κατ' ἀπορίαν. Flumen Ala-
duabis, Beroaldus, & Marlianus Alduasdusius legunt,
 quorum posterior unā cum Iucundo eundem Gallice nūc
 Ledouix uocari dicit. Quā flumen intermittit.) Id
 est desinit, uulgo da das uiaffer eruuunt. Ingenti ma-
gnitudine corporum Germa.) Ipse Cæsar infra à princi-
 pio li. 4. hanc uastitatis corporū causam esse dicit, quod la-
 ste uictitantes multiq; in uenationibus sint. Quæ res & ci-
 bi genere, et cotidiana exercitatiōe & libertate uitæ (quod
 à pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnia
 no contra uoluntatē faciunt) & uires alit, & immani cor-
 porum magnitudine homines efficit. Et lib. 6. eandem pro-
 pmodum immanitatis corporum causam ita assignat: Vita
omnis in uenationibus, atq; in studijs rei militaris exi-
stit: ab paruulis duritiæ, ac labori student, qui diutissimè
impuberes permanserunt, proximam inter suos laudē fe-
runt. Hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq; confirmari
putant. Hic primum ortus est à tribunis militum.)
Tribunum militum (ut inquit Vegetius lib. 2. cap. 8. de re
 militari à tribu denominatur, tribuendoq; iure: qua præest
 militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Hæc ille.
 Græcè idem magistratus χιλιάρχος significantius uocatur,
 eo quod mille militibus præsit. Duo autem eorum genera
 (eodem Vegetio teste) sunt, maior, qui per epistolā sacram
 imperatoris iudicio destinatur: & minor, qui ex labore pro-
 uenit. Qui ex urbe Cæsarem amicitiae causa secuti.)

Plutarchus

Proceritas
Germanorum
in qd ca.

Tribunus
militum.

χιλιάρχος.

Plutarchus in Iulio multos nobiles, & claros adulescentes Romæ fuisse tradit: qui cum Cæsare in Gallica expeditione uoluptatis, ac lucri causa se illi adiunxerint.

Ut satis commodè supportari. id est, ne satis. Vehementer eos incusauit. Hæc oratio partim deliberatiui generis, partim iudicialis est. Nam ab initio eos à pusillanimitate dehortans, utitur locis ab honesto, & facili: dum ostendit quid prudentes, cordatos, ac constanteis milites deceat, & dum hostium uires attenuat. Deinde uanum de tractatæ militiæ prætextum eis exprobrans, se contumelia affectum esse prædicat: cum de ipsius prouidentia, ac cura desperassent. Postremo, orationē suam instar circumspecti Imperatoris ita temperat, ut militibus hortando, & dehortando non parceret, & è diuerso animos ipsorum nimia obiurgatione non offenderet. Vnde discimus iulius Spartani dictum longè & prudentissimum, & uerissimum esse: Ma-
lo, inquit, ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum
duce ceruo. Siquidē hac leonini planè imperatoris oratione
ita commoti sunt milites, ut ex timidis, ac ignauis, acerrimi, ac fortissimi in prælio cum Germanis facti redditi
sint. De Leucis consilio Marliani Indicem. Nam de
Lingonibus supra annotauimus quædam. Itaq; se,
quod in longiorem diem collocaturus esset, repræsentaturum.
Epilogus affectuū militarium plenissimus est. Mis-
ros nanq; ad deponendum timorem in animis eorum aculeos relinquit, dum ait, se periculum facturum euestigio u-
trum pudor, an officium militare plus apud eos posset, an
timor ex uanis rumoribus incussus. Porro pro eo quod
mendose hic repræsentaturum in quibusdam exemplari-
bus

bus habetur: Bero alius tētaturū legit, et rectius quidē meo iudicio. Sibiq; eam pratoriā cohortē futurā.) Quot cohortes in una legione fuerint & q̄ diuersa, legito Vegetiū li. 2 ca. 6. Cæterū ideo pratoria dicebatur cohors, quod à Præ tore nunquam discederet. Dabantur autem (inquit Cornelius Tacitus lib. 1. historiarum) eius cohortis militibus bini denarij in diem: quum aliorum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est decem asseis. Hanc cohortem nunc uulgò Guuardiam ex Germanismo, & Gallicismo uocant. Hac oratione habita.) Hic cernere licet illud Tranquilli de Cæsare elogium non esse falsum, quando dicit: eum milites sibi adeò obsequenteis habuisse, ut seditionem per decem annos Gallicis in bellis nullam mouerint. Quod de se optimum iuditium fecisset.) id est optime sensisset, ac optimam spem concepisset.

Se esse ad bellum gerendum paratissimum.) Oratio hæc sensum magis, quàm uoce est congrua, quemadmodum & illa in Terentij Prologo, quam Eunuchū. Sicuti nanq; hic non ad mas uocem Eunuchū, sed Comædiā relatiuum quam respicit: ita & illic adiectiuū non ad legionem fœmineam uocem sed ad militem masculinam. Quanquam Aldus paratissimam, non paratissimum legit. Se prius in Galliam uenisse, quàm populum.) Per Galliam hoc loco Ariouistus reliquas trans alpinæ Galliæ partes intelligit, quæ extra prouintiam sitæ sunt. Quoniam & Hedui Celticæ Galliæ populi & multo antequam Ariouistus in Galliā uenisset, Populo Romano & socij, & fratres erāt: constat illum haud uere affirmasse, quod prius in Galliam uenisset, quam Populus Romanus: ideoq; his nullum ius esse

Pratoria
Cohors

Guardia

3

esse in eam Galliæ partem, quam ipse armis cœpisset.

Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus.) Inter hos nimirum & Cato haud postremus, qui postea Vticensis dictus est, fuit. Siquidem Plutarchus in Nitiæ, & Crassî comparatione refert eum censuisse, ut Cæsar cum 30 Germanorum millia cecidisset, hostibus dederetur. Cuius sententiæ & aliarum rerum Cæsar recordatus, postea Anticato nem composuit. Bello superatos Aruernos, & Rutenos.)

De Aruernis supra locum ex Strabone adduximus, de Rutenis nunc dicemus. Idem Strabo eos Narbonensi prouintiæ uicinos esse docet, & argentarias artes apud eosdem uigere. Volaterranus lib. 3. Geog. eos nostro tempore Rutenensibus uocari perhibet: Lucundus uero Gallicè Rodes. Vide Aquitaniæ extremitates uersus Ro. prouintiam in 3 Europæ tabula apud Ptolemaum. Quod

si antiquissimum quodq; tempus.) Quum Ariouisti mendacium Cæsar ciuilitate refutare cœpisset, uidelicet, neq; se iudicare Galliâ potius esse Ariouisti, quàm Populi Romani: Bello enim superatos Aruernos & c. nunc concludit dicens. Quod si ergo antiquissimum tempus spectari oportet, Po. Ro. iustissimū esse in Gallia imperium & c. Porro L. Florus lib. epitomes suæ o superiora Cæsaris uerba cōfirmans, ita scribit: Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugnauit: quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutonalis Saluorum regem fugientem recepissent, & omni ope uicissent. Quodq; Hedui agros sociorum Po. Romanis uastauissent. Et paulo post. Q. Fabius Max. consul Pauli nepos aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum

f 2 regem

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus hoc erat pugnae, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio intra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra nanq; dicit ante Helueticum bellum à se gestum, unam tantum legionem in ulteriores Gallias fuisse: ideoq; se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhena-

us lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Caesaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit po-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem superstitie
 tionem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Caesar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demētatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prætio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 1. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriorem autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bruēteræ latè imperitabat, utere apud
 Germanos more, quo plerasq; fæminarū fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 1. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

pugna Caesa-
 ris cu Ario-
 isto, ubi sit
 Comissa.

Superstitiois
 Exempla

Sagæ apud
 Germanos o-
 lim in prætio habi-
 tas

Alarij.

nem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ suo tem-
pore uexillationes à uelo uocarentur, quia uelis, hoc est
flammulis uterentur. Generatimq; constiterunt. id
est, per genera, & nationes suas, ut sequentia docent. At ni-
si pro constiterunt absoluto uerbo transitium constitue-
runt legas, quæ sequuntur durius cum primo uerbo cohae-
rebunt: & coeptam distributionem non absoluent. Cæterū

Marcomanni de Harudibus supra diximus, Marcomannos uero Ioachi-
Morani mus Vadianus doctus ille Heluetius, Morauos nunc dici

autumat uulgò Mercker, uel Merher: idq; à marca, hoc est
limite, eo quod fluuius inde nomen trahens Pannonios à
Noricis separet. Quos Cæsar hic Triboces, Plinius li. 4.

Triboces
sic Tribochi

ca. 17 & Cornelius Tacitus de situ, & moribus Germano-
rum, Item Eutropius lib. 6. Tribochos appellat. Eos Ar-
gentinēses Althamerus ex Conradi Celtis primi Germa-
norum poëtæ sententia esse putat: Sic à tribus quercubus
Dryadibus nymphis consecratis nūcupatos. Mihi autem

ex 3 Europæ tabula Ptolemæi uero similis apparet eos
esse, quos nūc Alsatios uocamus. Siquidē Ptolemæus Tri-
bonos (sic enim uocat, nisi exemplar mēdosum sit) propius
Elcebum (quod aliqui Selestadium interpretatur) quàm

Triboni
Elcebum

Argentoratum statuit. A qua sententia Strabo non ablu-
dens inquit. Post Eluetios Sequani, & Mediomatrici
Rhenum incolunt, in quibus Tribochi natione Germa-
ni, relicto natali solo, traiectoq; Rheno, sedeis posuerunt.
Atq; hæc mea coniectura fuit, dum primā hanc fœturam
Bernensibus discipulis dictarem Anno 1529: quam postea
incomparabilis uir Beatus Rhenanus suis æditis scriptis
Anno 1531. confirmauit, ad cuius lib. primum Rerū Ger.

te relege

ANNOTATIONES.

17

relego. Vangiones plerique eruditorum Vuormatienses, *Vangiones*
 ac Nemetes Spirenses interpretantur: at unus Pyrchei *Nemetes*
 merus inuerso ordine, hæc duo exponi putat. Marlianus
 Sedusios & Sedunos, siue Sedunenses eosdem esse augu- *Sedusios*
 ratur, sed augurio suo fallitur. Nam quum Cæsar hic Rhe- *Sedunos*
 ni accolae enumeret, qui cum Ariouisto faciebant: non est *Sedunenses*
 probabile eum tam longe disitos illis annumerare. Proin-
 de Rhenani sententiam lib. 3. Rerum Ger. magis amplior
 qui eos nunc Vuissenburgenses uocari, subiecta ratione
 non uulgari ostendit. Porro ne quid dissimulem, Paulus
 Orosius li. 6. ca. 7. hos Germania populos à Cæsare uictos
 recensens, pro Sedusijs Edures ponit. *Edures* supple in rhedas
 & carros. *Praeliū commisit.* hoc est inijt, quæ locutio ob-
 seruanda est. *Millia passum ex eo loco circiter quinque.*
 Plutarchus stadia quadringenta. Vide supra textum, &
 Annotat. Tum demum Ariouistus partem suarum co-
 piarum &c.) *Altera Norica.* Strabo lib. 7. Rheti, in-
 quit, & Norici usque ad Alpium summa tenent, ac Italiam
 uersus inclinant: hinc Insubribus, hinc grauis uicini, &
 Aquleia tractui. Cæterum Norica regio iuxta Pyrcheime *Norica regio*
 ri descriptionē, ab Oeno fluuiio incipit, protenditurque uer-
 sus ortum ad Pannoniam usque superiorem: à meridie autem
 terminatur monte Caruana, & alpibus Noricis ad Itae-
 liam usque: à Septentrionibus autem Danubio. Nunc uero
 inhabitant occasum uersus Bauari. Ad ortum autem est
 prouintia, quæ Ens ex fluuij Anasi nomine uocatur, &
 Austria pars est. Ad meridiem autem Styria. In alpibus uero
 habitant Carnici, partimque Croaci gens Sclauonica. Com-
 prehenduntur Norici nomine comitatus Goricijs, & Zis-
 lienses

lienses, regionesq; adiacentes. Hæc ille de Norici limitibus, à quibus & Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. non dissensatane ascribit. Quàm potentes autem olim Norici fuerint infra ex lib. 1. de bel. ciuilibus apparet: ubi Cæsar ait sibi trecentos equites à rege Norico in auxilium missos.

Quos ubi qui proximi Rhenum incolunt præter.) Rhenanus lib. 1. Rerum Germanicarum pro Vbi, Vbi hic legendum, & uerbum senserunt expungendū opinatur, Nec uana (meo iudicio) cōiectura ducitur Clarissimus uir. Infranāq; lib. 4. de bello Gallico patet, Sueuos Vbiorū hostes fuisse acerrimos. Proinde uero simile est, nacta occasione, hos illis talionem reddidisse. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos,) Quandoquidem Plutarchus Galliae Togatae limitem, & quid rerum Cæsar in illa egerit eleganter depingit: eius sententiam iuxta Angelii interpretationem subiectam. His, inquit, rebus ita cōfectis, dimissis in Sequanos ad hyberna militibus, ipse ijs, quæ Romæ agebatur, intentus, in circumpadanam descendit Galliam, quæ commissæ illi prouintiae pars erat. Flusuius enim Rubicon Galliam citeriorem à reliqua determinat Italia. Ibi residens plæbis animos ad se perliciebat. Nam quum ad eum, multi concurrerent, unicuiq; tum postulata præbebat, tum spem ingentem addebat. In ea expeditione haud intellexisse Pompeius uidetur, quod Cæsar cum ciuium Romanorum armis hosteis profligaret, ciues hostili uictos gaza capiebat.

Argm

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO GALLICO.

Primo Belgarum coniurationem aduersus Po. Romanum, item coniurationis causas describit. Deinde quibus modis omneis partim ultrò se dedenteis in deditionem acceperit: partim uero belli iure uictos populi Romani Imperio subegerit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM II.
Io. Rhellicani Annotationes.

B NONNVL^LLIS etiam quòd in Gallia à potentioribus.)
Huius rei exempla superius li. i. de Orgetorige, ac Dumnorige regni affectatoribus habemus, & infra lib. 6. copiosius potentiorum in Gallijs mores describit: quippe quo pacto impotentiores à potentioribus, ac tenuiores à ditioribus opprimerentur. Dat negotium Senonibus reliquisq; Gallis.) Sequana nanq; fluuius, & Cemmeni montes ex parte Senones à Leu. is, Tricassios à Medio: matricibus, Parisios à Rhemis, Cenomannos à Sueffoni
f r bus

90 IN LIB. II. DE BEL. GAL

Senones

Rhemi

bus determinant, ut est uidere in; Europæ tabula apud Ptolemæum. Porro Senones nunc Gallicè Sen uocantur.

Rhemi qui proximi &c.) Hi nunc uulgo apud Gallos Rains appellantur, quos Volaterranus lib. 3. Geog Rhe-
menſeis uocat, & apud eos S. Remigij ampullam eſſe re-
fert: ex qua Gallorum reges inungi ſolent, ac deinceps dia-
demate iam inde à Clodouæo primo rege. Germanoſq;
qui ripas Rheni incolunt &c. Rhenanus lib. 1. Ger. hunc
locum ſic exponit. Ex ueteri Germania Nemetes, & Van-
giones Rhenum tranſſcendêre fixis ad ripam ſedibus. De
hiſ intelligit Cæſar, quum apud hunc lib. 2. Com. Rhemi
narrant Germanos, qui ripas Rheni incolunt ſeſe cū Bel-
gis coniunxiſſe. Ut ne Sueſſones quidem fratres &c.)

Sueſſones

Quis Cæſar Sueſſones hic, Ptolemæus Veſſones nuncus
patet: & in tertia Europæ tabula ſupra Rhemos aquilo-
nè & occaſum uerſus ponit. Gallicè iam Soiſſons uocan-
tur. Plurimū inter eos Bellouacos.) Bellouacos Volaterranus in præcitato lib. Belluacenſes, & Iucundius Be-

Bellouaci

Nervi

auuois nunc Gallice uocari aſſerunt: Nerviſ Ternacenſiſ,
& Gallice Tournay. Iidē Neruſij à Ptolemæo uocati
ſunt, quantum ex; Europæ tabula conijcere licet. Quin-
decim millia Atrebates.)

Atrebates

Hos, inquit Volaterranus Ve-
daſtus eius urbis Præſul ſanctiſſimus maxime exornat.

Ambiani

Morini

Ptolemæus Acribatios uocare uidetur. Sabellicus Enne-
ade 6. lib. 5. ſua tēpeſtate magnā Picardiæ partē ab eis in-
habitari dicit: in eo ūq; ciuitate Atrebate pretioſa confici
au' ea. Galli Atrebates iam Arras nominant. Ambianos,
quos Volaterranus nunc Ambianenſeis, & Sabellicus ciui-
tatē itidē Picardiæ limitibus cōtineri aſſeruit. Morinos,

Galli

ANNOTATIONES.

91

Galli (inquit idem Sabellicus) nunc horum metropolim
 Terruanam uocant. Menacospios.)mēdum in Vuolffianis, & Aldinis exemplaribus est: ex duabus enim dictio-
 nibus Menapios, & Bellocasses unam corruptam typo-
 graphus fecit. Porro Menapij secundum Volaterranū Iu-
 liacenses nūc putantur, Et si Iucundo credimus, Gheler,
 ac Cleues Gallice uocantur. Bellocasses autem, seu Bello-
 cassij (inquit Volaterranus) à Ptolemæo ponuntur, ubi
 nunc Flandria. Idem Sabellico nūc Castletenses, & Iu-
 cundo ij sunt, quos Galli. Bayeur appellant. Calecos.)
 Strabo li. 4. Caletos (Sic etiā hoc loci Beroaldus legit, &
 infra Hirtius lib. 8. de bello Gallico: ijdemq; Gallicè à Iu-
 cundo Cales appellantur) uocat: eosq; non longè à Sequa-
 næ ostijs (quibus Oceanū illabitur) sitos esse scribit. Hoc
 Marlianus Nortmanniæ diocæseos esse ait, & nomen suū
 retinere. Verocasses.) Alia exemplaria Volocasses legūt,
 eosq; idē Marlianus Castletēses interpretatur: quos Sabel-
 licus Bellocassijū nomine signari putat. Verum quando
 Beroaldina editio, Orosij, & Sabellici lectio supra post
 Menapios Bellocasses ponūt, & hoc loco siue Verocassijū,
 siue Velocassium penitus nō meminerint: eiusdem populi
 nomina esse puto, ac librariorum incuria transpositas esse
 cum literas, tum uocem ipsam. Magis autem Beroaldini
 codicis seriem approbo: propterea quod & in Aldinis, &
 Vuolffianis Menacospios mendasse pro Menapios hinc fa-
 ctum uidetur, quod statim sequitur Bellocasses, seu Velo-
 casses. Veromanduos.) hos inquit Iucundus, & Marlia-
 nus Gallisaa lingua nunc Vernandois appellant. Cas-
suacos:) quos Marlianus Doacos, Sabellicus autem Sido-
 acos

Menacassij

Menapij

*Bellocasses seu
Bellocassij*

*Calpi seu
Calpi*

*Verocasses vel
Volocasses*

Veromandui

Casaci

Condruſi.

Eburones.

Caræſi.

Cheruſci.

Flu: Axoni.

acos nunc uocari iudicat. Condruſos,) hos nomen suum retinere, & ad Leodiensem diocæsim pertinere Marlianus censet, & Hubertus Leodius cõfirmat. Eburones,) quos Volaterranus nimirum mendose Alodienses, quum alij omnes Leodienses interpretentur, & Galli Liege nominari diſtitent. De his, ac ſequentibus populis, longe certissima legito in Huberti Eburonis doctissimis commentarijs, hac de re ex professo scriptis. Caræſos, pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur.) Aliæ editiones Corceſos legunt, at Eutropius nobiscum Caræſos. Solus Marlianus Cheruſcos legere uidetur. Nam in uocũ rariorum elencho Cheruſcos & Pæmanos inter Belgas numerat, & Leodiensis diocæſeos eſſe conij. it. Cuius lectio, & interpretatio ſi uera eſt, Cheruſci Bacenis ſylua apud Germanos accolæ ſedibus ſuis relictis, in Belgium conſeſſerunt. Huc facere uidetur quod Caſar ipſe hic addit, prænominatos populos omnes ſub generali Germanorũ uocabulo cõtineri. Et paulò ſuperius Rhemorũ legati Iulio dicunt pleroſq; Belgas à Germanis ortos &c. Vnde (ut ſupra lib. 1. admonuimus) non mirum eſt, ſi multæ diſlecti noſtratis reliquiæ, in ſemirhomana quorundem lingua reperiantur. Flumen Axonum,) quod teſte Iucundo, & Marliano uulgo nunc la Diſne uocatur. Atq; ibi caſtra poſuit &c.) Quàm prudenter C. Caſar caſtra metatus ſit, ex præceptis Vegetij li. 3. cap. 8. petere, ac reſciſcere potes. Nemine Bibrax,) id Iucundus Gallicè ſic interpretatur Brayen la conte de Rethel. Hubertus autem Leodius illi in nomine uulgarĩ conſentiens, addit id oppidum quatuor miliaritus Gallicis à Sueſſonibus diſtare.

distare, & comitatus titulo decorant. Funditores Baleares, id est ex Balearibus insulis oriundos, in quibus expeditissimi funditores erant: unde & nomen Græcè sortitæ sunt ἀπὸ τῆς βάλλειν, id est, mittendo, uel iaciendo.

Et ad extremas fossas castella constituit. Supple tumultuaria. Sic namq; monet Vegetius lib. 3. cap. 9. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis circumdata: maioribus fossis, tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuti uocabulo sunt nuncupata castella.

A Titurio scilicet Sabino, quem ponti præsidio in altera Axonæ fluminis ripa reliquerat. Per eorum corpora reliquos audacissimè transire conantes &c. Plutarchus nonnihil ab hac Cæsaris sententia dissentit. Hic enim Belgas per suorum corpora in flumine strata transire conantes à Romanis repulsos esse dicit: ille uero Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera. Sic enim scribit. Belgas maxima parte turpiter dimicantibus fudit, ceciditq;: ita ut paludes, & profunda quædam flumina per cæsorum stragem Rhomanis transitum præbuerint. Insidias ueritus. Circumspecti Imperatoris officio Cæsar functus est, solent enim hostes aliquando astu magis quàm metu retrocedere: id quod (teste Tacito lib. 1. historiarum) Germanico Cæsari per quàm familiare fuit. Noviodunum quod Iucundo, & Marliano expositoribus Noion Gallicè iam dicitur. Castris munitis uineas agere &c. Ve-

getius lib. 4. cap. 15. uineas inquit, dixerunt ueteres, quas nunc militari, barbaricoq; usu Causias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus 3. & alta pedibus septem: longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,

Castella

Noviodunum

Vineæ

placi, tabulatis, cratibusque contextitur. Lateralia quoque uiminibus
sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrarentur. Ex-
trinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, cru-
dis, ac recentibus corijs, uel centonibus operitur. Ista, quum
plures factae fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus ob-
sidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamen-
ta. *Aggere iacto, turribusque constitutis &c.* Idem *Ve-*
getius in eodem loco agger, inquit, ex terra, lignisque extol-
litur contra murum, de quo tela iactantur. Haec ille. Por-
ro quando de turribus constitutis loquitur, nimirum innu-
it, ambulatorias turres super aggerem excitatum positas
esse. *Eorum fines Neruii attingebant.*) Tabula enim
fluvius (si *Ptolemaeo* credimus) *Bellouacos* a *Neruijs* ori-
entem uersus disiungit. Porro in hac *Neruiorum* descriptio-
ne obseruabis, quantam animi magnitudinem frugalitas
pariat, & e contra quantam mollitiem, ignauiam, & ma-
lorum agmen luxus secum trahat. Posteaquam enim *Han-*
nibalis exercitus uino *Campano* madere, ac scortis indula-
gere coepit: de bellica eius uirtute actum est. Idem *Roma-*
nis, & *Heluetijs* nostris recentioribus accidit: dum illi qui
Asiaticum, hi uero *Italicum*, & *Gallicum* in patriam in-
uexere luxum. *Sabin flumen*,) quod *Iucundo*, & *Marti-*
ano testibus, *Gallorum* *Vulgus* nunc *Sambre* uocat.

Mulieres, qui per aetatem ad pugnam.) Infra in hoc
eodem lib. ait maiores natu una cum pueris, mulieribusque
in aestuaria, ac paludes collectos esse. *Teneris arboris-*
bus incisis.) Eodem fere modo & *Mardi* exercitum *Ale-*
xandri prohibebant. Sic enim *Q. Curtius* lib. 6. de illis
memoriae prodidit. *Arbores densae sunt ex industria con-*
sitae.

Agger

Sabis

sitæ, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos in tortos rursus inserunt terræ. Inde uelut ex alia radice lætiores uirent trunci, hos quæ natura fert, adulescere non sinunt: quippe alium alij quasi nexu conserunt, qui ubi multa fronde uestiti sunt, operiunt terram. Itaq; occultus nexus ramorum uelut laquei perpetua sæpe itinera claudit &c.

Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert tunicam rubram coram contubernio positam apud Romanos pugnandi signum fuisse. Quia uero & Helioabalus in oratione ad meretrices ait, Rubrum uexillum apud Romanos pugnae signum proponi fuisse solitum: fieri potest ut secundum Plutarchi mentem tunica rubra uexilli uice in portica pependerit. Signum tuba dandum.) Id est, classicum canendum. (Cæterum quàm uaria signorum sint genera uide Vegetium lib. 3. cap. 5.

Signum dandum) suple tessera, quæ (Vegetio lib. 2. cap. 7 teste) præceptum ducis est: quod ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Decucurrit.) Obserua præ-

teritum illud compositum contra præceptiones Grammaticorum primam uerbi syllabam geminare. Obseruabis & hanc locutionem telum adiungere pro coniungere. Ut

non modo ad insignia accommodanda.) Hinc conijcimus alia aliorum, qui ordines ducebant insignia fuisse. Et sane ex Dionis Cassij Traiano Nerua patet, Tribunum militum insigne parazonium fuisse. Sic enim de Licinio Sura, in Tribunum militum creato scribit. Quinetiam quum tribu natum militum ei traderet, parazonium, quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit. At talem inquit

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\lambda\iota\alpha\rho\chi\theta$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit baltheum suum ammittere, quam impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis parere.

Eiusq; armaturæ pedites &c.) Leuis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 1. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant) dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 1. ca. 16) qui plumbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erant.

Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post prætoriam portam sita erat: per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Cæsare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugæ se mandare dicit. *In his primipilo.*) Liuius lib.

8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signum pilo, hoc est, hastæ infingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticho lib. 3. Pastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. *Et manipulos laxare.*) Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

Leuis armatura.

Scutati.

Decumana porta.

Primipilus.

cabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
 tarchus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo
 hisce ostendit uerbis: Εκατοσείας ἐκάσῃς ἀνὴρ ἀφ' ἑῷ, Χόρα
 του, καὶ ὕλῃς ἀγκυλίδ' αὐκοντὶ περικεμνῆν ἀνέχων, μάνιπλ' αὐ
 ταῦτα Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρα-
 τήμασι τούτους μάνιπλ' αὐ τοὺς ὀνομαζοῦσι. Id est, singula
 las centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fasciscu-
 lum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum
 sustinens. Vnde & nūc in exercitu hos manipulares uocāt.

Manipulus

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea
 Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus
 lib. 3. cap. 2. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.)
 Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse
 se Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis
 cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epito-
 mes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexagin-
 ta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos,
 & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis su-
 perfuisse scribit. Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad

*Quibus parca-
 tum in bello.*

hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam
 ijs parcendum esse, qui nō crudeles in bello, nec immanes
 fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq;
 attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quib;
 bus supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gal-
 licè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Iucundo,
 & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum
 suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido
 uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius
 haud longe isthinc oriundus Galliæ Brabantiaë populos

Aduatici.

IN LIB. II. DE BEL. GAL.

fuisse autumat: qui inter Louanum, & Aldenburg habitant. Sectionem eius Oppidi uniuersam &c.) Asconius Pedianus in li. 3. Ci. de Prætura urbana, scribit: sectorem esse aestimatorem, redemptoremq; bonorum damnati, atq; proscripti: qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem aestimationis suæ bona omnia auctione uendit, & semel infert pecuniâ uel ærario, uel socijs. Hæc ille. Vnde facile colligere possumus, sectionem oppidi uniuersam nihil aliud esse, q̃ redemptionem, ac aestimationem: quo pacto antiquitus, & adhuc apud Hungaros uectigalia, & apud nos decimæ per auctiorem redimuntur. Venetos, Venellos.) Veneti Vanes, Vnelli Percherons, Ossini Lannadriger en Bertegne, Curiosolites Cornauaille, Sefuuij, aut (ut quædã exemplaria habent) Sefuini, Exisini: Aulerici Roan, ac Rhedones Rhenes nunc Gallicè uocantur si. Iucundo, & Marliano credimus. Porro hi populi omnes Galliâ Lugdunensem (quæ & Celtica dicitur) incolunt. De quibus uide; Europæ tabulam apud Ptolemæum, & Volaterranum lib. 3. Geographiæ. Illyricumq; prope rabat.) De Illyrico (quæ nunc Sclauonia appellatur) lege Plin. lib. 3. cap. 2. & Volaterranum lib. 8. Geographiæ. Quintam deniq; Europæ picturam Ptolemaicam in consilium adhibe. Carnutes &c.) nunc Chartres, Andes.) Angiers, & Turones.) Tours appellatur in sua lingua. Porro & hi populi in eodem Gallorum Lugdunensi habitant, & sunt Parisijs, ac Tricasijs finitimi: ut ex eiusdem Ptolemæi pictura planum sit. Propinquæ his locis erant.) nempe Sueffonibus, Atrebatibus, Bellouacis, Neruijs, & Aduaticis. De qua re cōsule

ANNOTATIONES.

fulè præcitata modò Ptolemæi tabulam. Dies XV
supplicatio decreta est.) Plutarchus eadem his confirmat
uerbis: Hæc ubi senatui renuntiata sunt, per sacrificia, in-
dictasq; solennitates quindecim dierū supplicatio (quan-
tum ulla in uictoria nunquàm superiori tempore oblige-
rat) dijs immortalibus decreta est. Et Suetonius plurimum
inquit, quàm quisquam unquam dierum supplicationes
impetrauit. Quibus autē modis supplicationes (quas nos
uulgò rogationes uocamus) apud priscos Romanos fieri so-
litæ sint, legito Liuium lib. 1. Secundi belli Punici non
procul ab initio.

ARGUMENTVM LIB. III. DE BELLO GALLICO.

Quinq; bella hoc libro describit. Primum terrestre,
quod Galba Legatus eius aduersum Veragros, & Sedu-
nos gessit. Secundum nauale, quod P. Crassus contra Ve-
netos Gallos. Tertium quod à Q. Titurio Sabino aduer-
sus Vnellos, Aulercos, Eburonices, Lexouiosq; gestum
est. Quartum contra Sontiates, & reliquos Aquia-
tanos ab eodem Crasso (de quo supra) admi-
nistratum. Quintum aduersus Mo-
rinos, Menapiosq; ab ipsomet
Cæsare gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM III.

Io. Rhellicani Annotationes.

NANTVATES', Veras
 gros, Sedunosq; misit.) Plinius
 lib. 3. cap. 10. & Strabo lib. 4.
 pro Antuates, Naniuates, &
 Nantuates legunt, & pro Veras
 gros uterq; Varagros. Volaterra
 ranus Varagros in montibus S.
 Bernhardi sitas esse putat: ubi S. Mauritij cœnobium gen
 tis caput in Sedunensi diocœsi positum est. Atq; per hos Cæs
 sarem in Gallias penetrasse. Sed Tschudus proconsul nos
 ter, rectius (quippe qui hæc loca peragrauit) per Antua
 tes eum in Sabaudia tractum intelligit: qui Bernatiū nunc
 est, & Gallicè pais de Vaut, et Germanica deflectione die
 Vuaat appellatur. per Veragros autem Vallesios inferio
 res, quorum metropolis olim Octodorus, nunc Martenac
 cum dicitur. Per Sedunos Vallesios superiores, quorum
 metropolis Sedunum, Sabaudica lingua, Seon, & nostra
 Sitten uocatur. Qui à finibus Allobrogum, & lacu
 Lemano &c.) Situs istorum populorum in noua Galliæ
 apud Ptolemæum, & Tschudi Procōsulis tabula depictus
 est. Cæterum quando inter recentiores eruditos alius ali
 ter de uarijs alpiū nominibus sentit: Procōsuli nostro libe
 ntius hac in re subscripsero q̃ uel Volaterrano, uel Alcias

eo. Hi nam & hæc loca rumore tantū cognita habuerūt, ille uero suis uidit oculis. Apud hunc ergo non indigna lectu de summis alpibus legito in *Alpinæ Rhetia commentario* ca. 11. Nam ad hūc Cæsaris locū probe intelligendū multū facit. Non parum etiam ad hunc eundem locum rectius intelligendum *Rhenani annotationes* lib. 1. *Rerum Ger.* in *Agauni* descriptione te iuuerint. In uico *Veragrorū*,

qui appellatur *Octodorus*.) *Volaterranus*, & *Marlianus* hunc uicū iam *S. Mauritij* ab accolis uocari dicūt: sed *Rhenanus*, & *Proconsul* noster *Martenacū* rectius interpretantur. Qua de re utrunq; copiosius differentē legito.

Et ea loca finitimæ prouintiæ adiun.) Quā propinqua qui *Veragrorum* fines *Rhomanorum* prouintiæ sint, nouam *Galliæ* apud *Ptolemæū*, & *Proconsulis* nostri tabulam *Helueticam* conspicio. In flumine *Ligeri*, quod influit.) Hoc flumen *Gallice* nūc *Loire* uocatur, oriturq; ex *Cemmenis* montibus, & *Galliam Lugdinensem* ab *Aquitania* disiungit. *Oceanum* autem intrat ut *Cæsar* ipse hic scribit, & in 3 *Europæ* tabula patet. Ac longe aliā esse nauigationem in intercluso mari, atq; in uastissimo.) *Mare Mediterraneum* ideo interclusum uocare uidetur, quod multis insulis intercludatur. *Oceanum* autem uastū, & apertum, propter magnitudinem, ac insularum paucitatem. Qua de re & 1, & 6 *Europæ* tabulam apud *Ptolemæum* consulito. Socios sibi ad id bellum *Osifinos*,

Lexob.) *Osifini*, *Lexobij*, *Nannetes*, *Ambiliates*, & *Diablintres* maritimi *Celticæ Galliæ* populi sunt: ut testatur *Volateranus* li. 3. *Geographiæ*, & 3 *Europæ* tabula haud obscure præfert. *Morini* autem, & *Menapij* *Belgicæ*. De

Ossisinis, Morinis, & Menapijs satis dictum est, nisi quod ad confirmandā superius Iucundi sententiā de Menapijs hoc facit, quod D. Andreas Alciatus prudētissimus Iuris consultus in Annotationibus suis super 12 Cornelij Taciti librum asserit: eos Gelrhenseis quasi Gallos Rhenenseis dictos esse. Porro Lexobij nunc iuxta Iucundi, & Marliani interpretationem Liesieux, Nannetes Nantes: Ambilates (sic enim legitur à Marliano) Daurāches: Diablin tres Leon doul en Bertergne à Gallis uocantur.

Quæ contra eas regiones posita est.) Quo pacto e regione prædictorū populorum Britannia posita sit, & Europæ picturam uisitando cognosces. Erant hæ difficultates belli gerēdi.) Quod scilicet Veneti omniū gentium quæ Oceanum accolebant, potentissimi erant: quā plurimas naueis habebant, & rei nauticæ peritissimi erant. Deniq; quod uicinas genteis omneis authoritate, ac potentia in suam pertrahebant sententiam. Ne ex his nationibus auxilia in Galliā mittant.) Per Galliā & hic Celticā (quæ & Lugdunensis dicitur) intellige. Nam tametsi & Aquitania Galliæ pars sit, tamen Celtica (in qua Veneti, & alij prænominati populi, qui à Cæsare defecerant habitabant) proprie à Cæsare sic nominatur. Id quod ex initio lib. 1. constat, ubi tertiam Galliæ partem esse scribit: qui ipsorum lingua Celtæ, sed à Romanis Galli uocentur. Et paulò post Celticæ limites depingens, inquit: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Quas ex Pictonibus, & Santonis.) Ptolemæus hos in 3 Europæ tabula inter Aquitanos maritimos ponit. Volaterranus lib. 1. Geographiæ in Aquita
nica

nica descriptione Pictones nunc Pictauēſeis nominari dicit: atq; ex quatuor Aquitanorum comitatibus unum obtinere. Santones uero (quos Ptolemæus, & ipſe Sanctones uocant) priſcum ſuum retinere nomen. Si autem Iucundo credimus, illi nunc Poitiers, hi uero Saintonge Gallis (ut ſupra lib. 1. annotauimus) nuncupantur. Vt poſ

ſita in extremis Lingulis.) Lingula (interpretante Sexto Pompeio) inter alia ſignificata, promontoriū quoq; genus non excellentis, ſed molliter in planum deuexi ſignificat. Promontorium autem quaſi prominens mons dicitur.

Quum ex alto ſe æſtus incitauiffet.) Plinius lib. 2. cap. 101. omnia maria ſe in plenilunio purgare ſcribit: & quædam ſtato tempore. Quæ autē marinæ exæſtuationis cauſa ſit, idem in eodem lib. cap. 99. hiſce oſtendit uerbis. Pluribus modis exæſtuatio fit: uerum cauſa potiffima in ſole, Lunaq;. Bis inter duos exortus Lunæ affluūt maria, et refluūt uicenis, quaternisq; ſemper horis. Inter alia autē maria Oceanum uel maximè intumeſcere, idem in eodem cap. paulò poſt in hæc uerba ediſſerit: Omneis æſtus in Oceano maiora integunt ſpatia, inundantq;, q̄ in reliquo mari: ſiue quia totum in uniuerſitate animoſius eſt, quàm in parte: ſiue quia magnitudo aperta ſyderis uim laxę graſſantis efficacius ſentit, eandem anguſtijs uincitibus. Eius rei exemplum infra lib. 4. habetur, & Q. Curtius ſub finem lib. 9. ſimilem Indici Oceani exæſtuationem deſcribit.

Factæ ex robore &c.) Robur glandifera arbor eſt, quæ (Plinio lib. 16. cap. 25. teſtante) ſinuofa toto ambitu folia habet. Tantæ item duriciæ eſt (uelut idem eodem lib. cap. 41. teſtatur) ut terebrari, niſi madefacta nequeat, & ne

sic quidem adactus auelli clauus. Eiusdem arboris lignū tardissimè cariem sentire paulò post in eodem ca. docet.

Falces præacutæ insertæ &c.) Vegetius lib. 4. cap. 14. & ultimo: Falx, inquit, dicitur acutissimū ferrū, curuatū ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna suspenditur) repente præcidit: collapsisq; uelis Liburnam pigriorem, ac inutilem reddit. Porro quantum ex iam citatis Vegetij uerbis patet, Cæsar per longurios intelligit contos, quos Nonius Marcellus, & alij longuriones uocant, & homines quoq; prælongos ita uocitant. Non absimili forma muraliū falcium.) Quæ forma sit muralium falcium ex eodem Vegetij lib. cap. 14. intelligi potest, ubi sic ait: De materia & tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur incēdio, corijs, uel cilicijs, centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uocatur, ab eo quod incuruata est, ut de muro extrahat lapides. Tanta subito malacia.) Græca uox est μαλακία molliciem, & languorē significans. Qua uoce & Germani utuntur pro lepra. Significat & Suida teste παθυμία, quæ uox aliàs segnitiam & torporem denotat. Apud Thucydidem autem lib. 2. in funebri Periclis oratione, sicuti & hic pro quiete in bonam accipitur partem. Cæterum nemini mirum uideri debet, quod Cæsar Græca usus est uoce, quum & Virgilius in loco usus sit, & prisca Latini (teste Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4) Pausam, machæram, acotiam, malacem & alia multa dixerint. Reliquos sub corona uendidit.) Quid sub corona uendere significet, Gellius lib. 7. cap. 4. ad hunc modum ex Sabino Iurisco consulto

consulto edisserit. Antiquitus mancipia iure belli capta, coronis induta uenibant, & idcirco dicebantur sub coronis uenire. Namq; ut ea corona signū erat captiuorū uenaliū, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos uenundari, quorum nōmine uenditor emptori nihil præstaret. Subiungit & alteram eius appellationis causam eodē cap. sed tamen priorem ex Catonis lib. de re militari, magis appositam esse putat. Legato dimicandum non existimabat.) Quanta diligentia res militaris apud Rhō. priscos culta sit, cum hic locus, tum is, qui est apud Liuiū li. 8. ab urbe condita docet. Ibi namq; legitur Fabium Papyrii dictatoris magistrum equitum penē securi percussū: quod contra eius edictū cum Samnitibus (quanquam feliciter) pugnauiſſet. Idem nos & Manlii illius imperiosi exemplum monet: de quo idem Liuius, & Valerius Maximus. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer.) Eadem refert Liuius lib. 10. ab urbe con. Gallorum uia delictet corpora laboris, æstusq; intolerantissima esse: ac prima eorum prælia plusquā uirorum, postrema minus quā feminarum esse. Eadem quoq; fermē lib. 4. belli Macedonici sub finē de iisdem narrat. Labor, inquit, & æstus emollida, & fluida corpora Gallorum, ac minimē patientia sitis, pugna decedere coēgerūt. Hactenus ille. Cæterū si quis ueterem armorum Gallicorum formam scire cupit, Polybius eam lib. 2. ita describit: Galli, inquit, gladijs præ longis, sed obtusis, ac non nisi ad unicam plagam inferendam utilibus, & è diuerso breuib; ac exilib; scutis utuntur. Huc usq; ille. Quod ideo coronidis uice potissimū addere uisum est, quod recentiores Heluetij (quos confœ-

deratos uocamus) itidem longis utantur gladijs: ut uero non dissimile sit, Gallicorum Heluetiorum hunc morem ad Germanicos defluxisse. Alij namq; Germani breuioribus, & latioribus ensibus utuntur: ut à nostris facile dinoscantur. Qui sanè mos hodie non tantum Heluetijs, uerumetiam alijs priscorum uallorum successoribus frequentissimus est.

Quæ sunt ciuitates Galliae prouintiæ finit.) Finitimæ scilicet Aquitaniæ. Cœmmerij namq; montes Aquitanicâ Galliam à Narbonensi disiungunt: quemadmodum ex Europæ tabula apud Ptolemæum patet. Crassus ex itinere oppidum Sontiatum &c.) Ex itinere, id est obiter. Porro Sabellicus oppidum hoc (quod tamen non nominat) caput gentis Sontiatum esse scribit. Aliàs cuniculis ad aggerem &c.) Quis primus cuniculorum agendorum rationem inuenerit, Vegetius lib. 4. cap. 20. hisce uerbis describit: Quum Rhodiorum, inquit, ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem, ac turrium omnium pararetur: mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus, & quum rotis suis moles impulsâ fuisset tanto pondere solo cedente subsedit: ut nec iungi muris, aut moueri ulterius potuerit, ita ciuitas liberata est, deiectâq; machina. In fines Vocontiorum, & Tarusatum.) Mendam in dictione Vocontiorum esse tres euidentes coniecturæ coarguunt. Quum enim Vocontij Narbonensis interioris Galliae populi sint, & longissimè à Tarusatibus Aquitanis distent: uero simile non est, à Crasso

Craſſo exercitum tam longè diſtractum. Deinde non tantum Beroaldus, uerumetiam Sabellicus pro Vocontiorum Vocatum legit. Denique ipſe Cæſar infra in hoc eodem libro Taruſatibus Vocates coniungit. Porro Volaterranus pro Tarſatibus Taruiſatios, Iucundus, & Marlianus Taruſatios legunt, atque nunc Turſas uocari opinantur.

Quæ ſunt citerioris Hiſpaniæ finitimæ.) Pyrenæi namque montes Aquitaniam à citeriori Hiſpania diſterminant: ut ex 3 Europæ tabula clareſcit, & ſupra lib. 1. non nihil attigimus. Cum Q. Sertorio.) De quo conſule Plutarchi uitas, & Appianum lib. 1. de bellis ciuilibus.

Cantrabrisque ueniſſent.) Cantabri populi ſunt Hiſpaniæ Tarraconenſis, id quod ex 2 li. Melæ, & ex 2 Europæ tabula apud, Ptolemæum diſcimus. Tarbelli.) hi, Volaterrano lib. 3. Geographiæ atteſtante, nunc Tarienſes uocantur, & ad Aturi fluminis oſtia habitant. Bigerri ones.) Iam Bigerrenſes, ubi caſtrum Bigerram in Vaſconia eſſe dicunt. Fluſtates,) Volaterranus Fluſſater legit, addens ſua adhuc tempeſtate Comites iſthic fuiſſe: qui de Fluſſo uocarentur. Garites,) quos idem nunc Letorienſeis uocari exiſtimat. Auſci.) nunc Auſcitani, unde & tractui eius regionis nomen inditum. Paucae ultimæ nationes.) ſupple ad Pyrenæos montes uergentes: ut eſt Lugdunenſis colonia, Ruteni, & Segadunum. Quod hyems ſuberat.) Cæſar inferius lib. 5. affirmat, nullum ferè tēpus hyemis interceſſiſſe, quin aliqui ex uictis Gallis rebellionem adornarent: nimirum ob hanc cauſam, quod ipſi homines Septentrionales frigoriſus magis ſueti eſſent, quàm Romani meridionales: ideoque ad bellum hyberno tempore

208 IN LIB. III. DE BEL. GAL.

tempore gerendum accommodatiores, ut Cæsar ipse meminit. Infra lib. 4. de bello Gallico. Morini, Menapij &c.) Quintum bellum istius libri, & ultimum describit. Porro quia supra & hos, & sequentes populos enarrauimus: nihil sub finem istius libri annotandum puto amplius, nisi unicam istam locutionem non ubiuis obuiam, uidelicet *facta re bellum pro inferre.*

ARGUMENTVM LIB. IIII.
DE BELLO GALLICO.

Quæ fuerit causa Vsi pedibus, ac Tencteris transeundi Rhenum, & cur cum eis bellum gesserit principio recenset. Deinde quibus de causis ipse Rhenum ponte facto traiecerit, & cum Sicambriis belligeratus sit. Tertiò quid ipsum mouerit, ut Britanniam adiret: atq; cum eiusdem incolis & nauali, & terrestri pugna decertaret. Vbi & insula situm, ac insulanorum mores describit. Postremo Morinorum defectionem, ac uictoriam de eisdem partam subnectit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM IIII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VSIPETES GERMANI

& item Tenchtheri &c.) Authores in his duobus populis nominandis mirè uariant. Quos enim Cæsar hic Vsipetes, & Tenchtheros, Appianus Sypetes, & Tancheros appellat. Beroaldus, &

Sabellicus pro Tenchtheris Tenchateros legunt. Tacitus Vsipios in secunda inflectit declinatione. In Latina Plutarchi tralatione etiam recens à multis mendis purgata, sensus (meo iudicio) nōdum est redditus, ubi sic legitur Duo maximi populi Germanorum (quos & Tenteridas appellant.) Græcū enim Aldi, & Basiliense exemplar sic habet: οὗς ἰπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ τεντερίδας. Vbi mea sententia pro οὗς ἰπας, Οὐσίπας una dictione, & tenui spīritu legendū esset. Sic enim rectius Plutarchi uerba cum hoc Cæsaris (quem ille haud dubie secutus est) loco quadrabunt, si uertas ad hunc modum: Duo populi Germanorum Rhenū transgressi sunt, alteros Vsipes, alteros Tenteridas uocāt. Porro Tacitus de Situ, & moribus Germanorum Vsipios, ac Tencēteros Cattis (quos nunc Hessos uocant) uicinos esse affirmat. Cuius sententiæ Rhenanus, Pynchius

IN LIB. IIII. DE BEL. GAL.

Pyrcheimerus, ac Iucundus subscribunt. Ille nanq; lib. 1. Rerum Germanicarum ait, Francos ad Rhenum in Tengeros, iuxta Chamauos, Veteres illas Sicambrorum sedes, usq; ad Moenum amnem, & Salam concessisse, etiam Cattorū locis occupatis. Hi uero Tengeros (sic enim Pyrcheimerus legit) & Vsiptes inter Rhenum, & montes, ubi hodie pars Hassiæ cum Rheno coniungitur, dicta der hochrug, ditiones comitum de Naussau, Königstein &c. Francofordiam usq; occupasse scribunt. Sueuorum gens est longe maxima &c.) Iulianæ sententiæ cum Cornelius Tacitus, tum Paulus Orosius accedit. Ille nanq; in libello De situ, ac moribus Germanorum ait, Sueuorū non uanam esse gentem, ut Cattorum, Tengerorūue: sed maiorem Germaniæ partem ab eis inhabitari proprijs nationibus, ac nominibus discretis. Hic uero li. 1. Quinquaginta quatuor eorum gentes fuisse scribit. Vnde non mirum est centū pagis illos quoq; habitasse, ut Cæsar hic paulo post meminit. Lauentur in fluminibus.) Infra lib. 6. omnibus Germanis in more fuisse scribit, promiscuè in fluminibus perlui. Et Pomponius Mela lib. 3. Geographiæ eosdem magno natandi studio etiam sæuissima hyeme detentos esse perhibet. Quàm latissime à suis finibus uocare agros.) Idem Mela eadem de Germanis omnibus in commune asserit, dicens, eos bella cum finitimis gerere, & causas eorum ex libidine accersere: neq; imperitandi, prolatandiq; quæ possident. Nam, inquit, ne illa quidem enī re colunt, sed ut circa ipsos, quæ iacent, uasta sint.

Succedunt Vbij.) Qui nunc Agrippinenses seu Coloniaenses, olim uocabantur; antequam relictæ Germanici Rhena

ANNOTATIONES.

Rheni ripa in Gallicam transmigrarunt. De qua re plura legito apud Beatum Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Atque auditionibus.) τὰς ἀκοῆς, Græca, Hebræa, & Germanica loquendi forma, Cæsar hic usus est: declarans, quid per rumores intelligat. Quaspe adducti Germani.) supple Vsi petes, & Tencteri. In fines Eburonum, & Cōdrusonum.) De Eburonibus supra lib. 2. diximus. De Condrusonibus uero nihil apud quemquam inuenio præterquam Marlianum: qui eos nomen retinere, ac diocæsis Leodiensis esse dicit: ducatus Luxemburgensi, comitatui Namurcensi, ac Mosæ fluuiio finitimos. Secundum quam descriptionem prorsus iisdem populi sunt, quos infra lib. 6. in 2 inflexione Condrusos uocat. Non rarum autem est Cæsari nominis inflexionem (præsertim in barbaris) uariare: ut & in uoce Teutonus, & Teuto fecit. Porro de Condrusis planiorem uideto inferius explanationem in lib. iam citato. Ad Ambiuaritos trans Mosam.) Ambiuariti nunc Brabantini à Iucundo, & Marliano esse putantur. Quæ appellatur Vacalos.) Alia exemplaria Vualis legunt, & ita propemodum apud Cornelium Tacitum legitur. Sic enim lib. 2. historiarum hanc Rheni partem describit. Rhenus a lueo continuus haud (ita nanque legendum existimo) modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, uelut in duos amneis diuidit, seruatque nomen, & uiolentiam cursus quam Germaniam præteruehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, uerso cognomento Vahalen accolæ dicunt: mox id quoque uocabulum mutat, Mosæ fluminis, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Hæc

Hæc ille. Vnde coniectura assequor istam Rheni partem ideo à Germanis *Vahalen*, siue *Vualem* uocitatam: quod *Vuali*, hoc est Galli ulteriorem, & latiore partem incolerent. Siquidem in nostrate lingua Gallos, Hispanos, & Italos etiamnum *Vualos* nuncupamus. Quod sanè *ῥῆνος* etiam ad superiorem nostram sententiam roborandam fecit: nimirum quod Gallica lingua ut nunc, ita & olim Iulij Cæsaris tempestate à Germanica diuersa fuerit penitus. Insulam efficit *Batauorum*. Idem Cornelius Tacitus lib. 20. historiae Augustæ originem, & situm & fortitudinem *Batauorum* hisce commemorat uerbis: *Bataui* donec trans *Rhenum* agebant, pars *Cattorum* seditione domestica pulsæ, extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus, simulq; insulam inter uada sitam occupauere: quam mare *Oceanum* à fronte, *Rhenus* amnis tergum, ac latera circumluit. Nec opibus Romanis societate ualidiorū atteriti, uiros tantum, armaq; imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: mox per *Britanniam* gloria transmissis illuc cohortibus, quas uetere instituto nobilissimi populariū regebant. Hactenus Cornelius. Cæterum *Bataui* nunc *Hollandi* uocantur, ex quibus uir incomparabilis, ac totius nostræ Germaniæ lumē *Desiderius* ille *Erasmus Roterodamus* ortum trahit. De quo legito plura in *Chiliadibus* ipsius in prouerbio *Auris Bataua*.

Rhenus autem oritur ex *Lepontijs*, qui alpeis. Tschudus proconsul noster, duos diuersos Rheni fontes commemorat, priorem, & posteriorem, quorum riui in unum confluant supra *Curiam Rhetorum* spatio milliarij Germanici. Et huius quidem tractu *Aetuatio*, *Rhinualdensis*,
seis,

seis, Schāseros, Tufis, & Rætzens habitare. In illius uero
 Tauetscheros, Abbatia Diserntis, Trans, Ilantz, Grub,
 Plymfs, & Vallem Lugnitiam sitos esse. Idem de Lepontijs
 ita scriptum reliquit: Lepontij tenent summa alpium
 iuga cum adiacentibus uallibus, siti inter Heluetios, Se-
 dunos, Salassos, Insubres, & Rhetos, citra, & ultra alpiū
 monteis. Porro quia non tantum Cæsar hic Rhenum per
 Nantuatium, Sequanorum, ac Mediomatricum fines la-
 bi dicit, uerumetiam Strabo lib. 4. eadem asserit: magnus
 scrupulus restat, qui nam fieri queat, ut Rhenus per tam
 longe (si Ptolemæo credimus) dissitos fines fluat. Eum
 itaq; Beatus Rhenanus ad hunc modum lib. 1. Rerū Ger.
 sustulit. Sequanorum ditio olim usq; ad Rhenum pertinge-
 bat, ut & Mediomatricum, ac Treuirorum. Hinc Iulius
 Cæsar scribit Rhenum fluere per fineis Sequanorum, Ba-
 siliensem diocæsim, & Sungauiam intelligens. Et lib. 5.
 Porro nihil dubitationis habeo Mediomatricorum ditio-
 nem olim Rhenum attigisse, ut intelligamus Nemetum
 fortassis, aut etiam Vangionū fines partim illis fuisse sub-
 iectos, nimirum quum ualidiores essent res Gallorum, &
 priusquam Germania prima, & secunda ad ripam Rheni
 in Gallia constituerentur, id quod post Iulium Cæsarem
 factum est. Tribucorum.) Eosdem hic populos innue-
 re uidetur, quos supra Triboces appellauit. In plureis
 defluit parteis.) Plinius lib. 4. cap. 15. huic Cæsaris loco
 ita subscribit, eumq; illustrat. In Rheno autem ipso propè
 centum M. passuum in longitudinem nobilissima Batauo-
 rum insula, & Cannenusatum, & aliæ Phrysiorum, Can-
 chorum, Frisiabonum, Sturiorum, Morsatorum, quæ ster-

nuntur inter Helinum, ac Fleuum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit, medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alueum. Vide 3, & 4 Europæ tabulam apud Ptolemæum. Atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus.) Gellius lib. 2. cap. 25. hanc uocem ita explicat: Inducias sic dictas arbitramur, quasi tu dicas, inde uti iam. Pactum indutiarum eiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur, & reliqua. Nam qui uolet, totum caput legat, Simul ut dicebatur.) Græca dicendi forma est, simul, simul, pro cū, tum, uel tum, tum. Et cum ad confluentem Mosæ, ac Rheni.) Hunc locum uulgus nostrate etiamnum corrupto uocabulo Cebulentz, quasi dicas Confluens, uocat. In fines Sicambrorum receperat.) Volaterranus lib. 5. Geographiæ, & Sabellicus Sicambros Gelrhēseis nunc uocari existimant: quū tamē (ut supra li. 3. annotauimus) Iucundus, & Alciatus Menapios hoc nomine appellitēt. Quorum sententia mihi magis arridet, eo quod Gelrhia in Gallica Rheni ripa posita sit, & Cæsar Sycāmbros in Germanica ponat. Cui Strabo assentiens, ait. Post Menapios, qui utranq; Rheni ripam incolunt, Sicambri Germani consistunt. Cæterum hoc fortassis Volaterranum, & Sabellicum mouit, ut Sicambros Gelrhenses interpretarentur: quod Cornelius Tacitus lib. 12. historiarum asserit, eos à Romanis, excisos, ac in Gallias translatos esse. Item quod Suetonius in Augusto refert Sycambros se dedentes in Galliam traductos. Vnde & fieri potuit, ut quidam inter Menapios confederint, & nunc una

uoce

noce Gelrhenses uocentur. At quum Cæsar hoc loci scribat, Rheno transmissso, se in fines Sicambrorum profectum, & Strabo, ac Ptolemæus in 4 Europæ tabula eos adhuc Germaniæ magnæ populum asserant: Lucundus (ut mihi quidem uidetur) rectius eos intelligit, qui nunc principi de Nauso parēt. Quanquàm nō sim nescius Hermannū uerè nobilem illum Comitem Neuenariū sentire Francos antiquitus Sycambros esse dictos. Omnium autē rectissimè (ἀτὰ ἀντόπλης) sentire uidetur Io. Pollius Bilueldanus poëta lepidissimus, qui eos duci Gelrhienſi Wilhelmo subditos ad hunc canit modū: En tibi bellaces gaudent parere Sicambri, Te obseruant Bataui, Menapijque simul. Denique quem usquàm sua defraudem laude, Hubertus ille Leodius, illorum ἑτυμον Germanicum, originē ac loci sitū ita describit: Sycambri Menapiorum regionē occupant, & Germanos indigites fuisse nōmine ipso deprehenditur, Germanicè enim Sygenberger appellabantur. Vnde & Sycambri in uetustis codicibus scriptum reperitur. Habitarunt ad alteram Rheni ripam, paululū infra Vbios, & ad Ruram fluuiū: qui apud Dusbürgum Rheno miscetur &c. Nam qui uolet totum illius locum legere potest. Itaque & si summa difficultas faciundū pont.) Hoc quod Cæsar de se hic prædicat, Suetonius, & Plutarchus confirmant. Ille quidem ad hunc modū: Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Hic uero sic: Cæsar occasionem nactus, quum alioquin gloriæ cupiditate duceretur, quod primus omnium Rhenum exercitu traiecisset, pontem instruxit &c.

Tigna bina

h a

sequit

sesquipedalia.)supple in latitudinem. Nam dimensionem longitudinis mox innuit, dicens: Dimensa ad fluminis altitudinem: hoc est tantæ longitudinis, quantum fluminis altitudo postulabat. Non sublicæ modo directæ.)modo id est, more sublicæ, ad quem modum & Liuius sæpe loquitur: ut modo Latrocinij, id est, in modum. Nam Cæsar hoc significare uult, pontem hunc non ad eum modum directe structū fuisse, quo alij, uelut pons sublicius: unde Horatius Cocles Hetruscorum manum propulsauit, testante eodem Liuiolib. 2. ab urbe condita. Contra uim, atq; impetum fluminis.)Eandem rationē & Plutarchus hisce uerbis affert. Quum trunci, ac ligna fluuio delata ingentis ictus operi infligerent, ad eos excipiendos, uimq; fluminis refrenandam, Cæsar in superiori parti maximas coniugatas trabes præfixit. Diebus decem, quibus materia cœpta erat &c.)Plutarchus ijs, quæ modò citauimus, hoc subiungit, & hæc Cæsaris uerba ita corroborat. Incredibile spacium præbuit, intra decimum diem ponte perfecto. In Britanniam proficisci.)Hæc insula à Ptolemaeo, ac reliquis ueteribus Albion uocatur. Vnde uero Anglia à recentioribus sit appellata: partim ex Rhenano partim ex Volaterrano discere possumus. Ille ergo sic li. 1. Rerū Germanicarū scribit: Britanni tot iam annis à piratis uexati, quū nulla superesset spes ullius à Romanis auxiliij, iamq; hostes insulæ partem occupassent: cogitant de Saxonibus conducendis, quorum præsidio occupatores istos Aclacottos, Pictos, & Scotos exturbare possent. Aduentatur igitur cum innumera multitudine per legatos accitus Vortigernus Anglorū (hoc nationi nomen erat) regulus.

Iamq;

Iamq; uictoriam aduersus hosteis sperabant, nec infelici-
ter res procedebat, quum à defensoribus amœnæ insulæ,
& diuitis amore captis, consilium occultum initur de in-
uadendo illius imperio, prætexunt itaq; stipendia non so-
luta, sicq; nato tumultu, facillime summa rerum potiuntur.
Hæc ille. Hic uero lib. 3. Geographiæ ab illo non nihil uar-
riat, sic scribens: Constans Constantij regis filius se primū
Deo, cœnobioq; dicans, mox regnum repetens à Vortiger
no Garseorum rege (qui regnum arripuit) de medio tolli-
tur. Hoc tempore Engisto duce Saxones nouas quæren-
tes sedeis in Britanniam applicuere: qui quanquàm mini-
me Christiani à Vertigerno in regni partem excepti sunt
auxilioq; ei contra Pictos, & Scotos fuere. Didonis insu-
per uisi dicuntur astutia, ut agrum mercati, quantum pel-
lis bubula operiret, hac in tenues postea diuisa parteis, ur-
bem cinxerunt in gyrum: quam sua lingua à pellis nomi-
ne Thoncastell (sic enim legendum puto, non Tangrastel)
nominauerunt. Ita nanq; mihi Guilhelmus Petersonius
Anglus ἀντίπλος, & taxeorum arcuum causa Tiguri hæ-
rens mihi retulit Anno Domini 1539. mense Octobri. Eo-
dem uero authore Thoncastel Anglicè tantum ualet, ac si
Latine dicas: corrigia castelli. Hactenus ille. Cæterum si-
ue illi ex Beda, siue alio quopiam historicorum hæc mutu-
ati sint, certe multum diuersa ab his super eadem re Vui-
tichindus gestorum Saxoniorum lib. 1. scribit, qui & ipse
Saxo fuit. Sic nanq; Britanniam à Saxonibus occupa-
tam inibi narrat: Britannia à Vespasiano principe iam o-
lim inter prouintias redacta, & sub clientela Rom. multo
tempore utiliter degens, à uicinis nationibus impugna-

tur: eo quod auxilio Romanorum destituta uideretur. Populus namque Romanus Martiali imperatore à militibus interfecto, externis bellis grauius fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis: extructo tamen ingenti opere ad munimen regionis, inter confinia à mari usque ad mare, ubi impetus hostium uidebatur fore, relinquebatur regionem Romani. Sed hosti acriori, et ad bellandum prompto, ubi gens mollis, et pigra belli resistit: nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prodente de rebus Saxonis prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia, et procedentes legati, optimi, inquit, Saxones, miseri Bracti crebris hostium incursionibus fatigati, et admodum contriti, auditis uictoriis à uobis magnifice patratis, miserunt nos ad uos supplicantes, ut ab eis uestra auxilia non subtrahatis. Terram latam, et spaciosam, et omnium rerum copia refertam, uestrae mandant ditioni parere: sub Romanorum hactenus clientela, ac tutela liberaliter uiximus: post Romanos uobis meliores ignoramus: ideo sub uestrae uirtutis alas fugere quærimus: uestra uirtute, uestris armis hostibus tantum superiores inueniamur, et quicquid imponitis seruitij, libenter sustinemus. Patres adhuc pauca respondent, certos amicos Bractis Saxones sciatis, et eorum necessitatibus, atque commodis æque semper affuturos. Legati læti redierunt in patriam, exoptato nuntio socios lætiores redentes. Deinde promissus in Britanniam mittitur exercitus, et gratanter ab amicis susceptus, in breui liberat regionem à latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit: quippe qui iam olim audi-

dine

dita fama Saxonum perculsi terrebantur, dummodo præ
 sentia eorum procul pelluntur. Erant enim hæ gentes Bra
 ctis aduersæ Scoti, Pehiti: aduersus quos militantes Sæ
 xones accipiebant à Bractis omnia ad usum necessaria.
 Manserunt itaq; in illa regione aliquanto tempore, uicæ
 ria Bractorum bene usi amicitia. Vt autem uiderunt prin
 cipes exercitus terram latam, ac fertilem, & incolarum ma
 nus ad bellandum pigras, se uero ac maximam partem
 Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad reuocandum ma
 iorem exercitum, & pace cum Scotis, & Pehitis firmata,
 in cōmune contra Bractos consurgunt, eosq; regione pro
 pellunt, suæ ditioni regionem distribuunt. Et quia illa in
 sula in angulo quodam maris, sita est, Anglosaxones usq;
 hodie uocantur. Ad hæc cognoscenda priusquam pe
 riculum &c.) Suetonius Tranquillus hanc Cæsaris pro
 uidentia (ut supra quoq; in præfatione diximus) hisce uer
 bis comprobat: In obeundis expeditionibus dubium cau
 tior ne, an audentior. Exercitum neq; per insidiosa itine
 ra duxit unquam, nisi perspeculatus locorum situs: neq; in
 Britanniam transiit, nisi ante per se portus, & nauiga
 tionem, & accessum ad insulam explorasset. Quod
 inde erat breuissimus in Italiam traicctus.) Infra à prin
 cipio lib. 5. hunc portum Itium uocat. De quo lege plura
 apud Ptolemæum lib. 2. cap. 9. tabula Europæ 3. Strabo
 nem lib. 4. Et Volaterranum li. 3. Geographiæ. Qui
 se de superioris temporis consilio.) De isto Morinorum con
 silio inde supra in fine ipso lib. 3. Inusitato genere tor
 mentorum.) Quæ species sint tormentorum ex 22. cap. lib.
 4. apud Vegetium patet. Vbi inter alia tormentorum ge

nera, balistā primo enumerat: eamque funibus, neruis, chordisque ita tendi, ut quanto maiora brachiola haberet, hoc est, quanto maior esset, tanto spicula longius mitteret. Deinde onagrum, quo lapides dirigebantur. Postremo scorpiones (quas nunc manubalistas inquit, uocant) ideo sic dictos, quod paruis, subtilibusque spiculis mortem inferant. Hæc, atque alia nimirum tormentorum genera Britannis hominibus feris, ac barbaris, longeque à Romanorum consuetudine alienis inusitata uidebantur: non secus atque Gallis ambulatoriæ turres, ut superius sæpe in urbium oppugnatione exploratum est. Scaphas longarum nauium, Item speculatoria nauigia.) Scaphæ nauiculæ sunt, quæ maiores res naueis consequuntur. Speculatoria autem nauigia eadem sunt, quæ alio nomine exploratoria uocantur: quod (ut inquit, Vegetius lib. 4. cap. 37) ne candore prodantur, colore Veneto tinguntur, et funes cæra etiam (qua inungi solent naues) inficiuntur. Nautæ quoque uel milites Venetam uestem induunt, ut non solum per noctem, sed etiam per diem facilius lateant explorantes. Verum enim uero ne quid dissimulē, Vegetius idem paulò ante uerba modò citata scaphæ, et exploratoriæ pro eadem nauis usurpat: quibus tamen Cæsar hoc loco diuersas esse haud obscure innuat. Quæ in stationibus erant.) Stationes cum diurnæ tum nocturnæ militum excubiæ dicuntur, Ger. die schiltuacht. Alienum esse tempus.) Circum specti, fidi ac prudentis Imperatoris Cæsar hic nobis præbet. Ex illius namque officio est, omnia prius experiri quam armis decertare, ac exercitum suum in discrimen uocare. Id quod et Tranquillus de Iulio in hæc testatur uerba: Quo sæpius inquit, uicisset, hoc minus
expe.

experiendos casus opinans: nihilque se tantum uictoria ac-
quisiturum quantum auferre calamitas posset. Quod pro-
pinqua die æquinoctij.) Quoniam supra dixit, exigua æsta-
tis parte reliqua, nihilominus se in Britanniam nauigare
constituisse, necessum est, ut hic æquinoctium autumnale
intelligamus: quod secundum ueteres mathematicos 8 Ka-
lendas Octobris fit: secundum Recentiores uero 17 Kalen-
Octobris, quando Sol Libram ingreditur. Nam alterum
æquinoctium, quod Vernale uocatur, iuxta priscorum sen-
tentiam Octauo Kalendas Aprilis: iuxta Neotericorum
autem computationem 17 Kalendas Aprileis contingit,
quando uidelicet Sol Arietis signum intrat. Quo per-
fugio superiori anno.) Tum enim (ut ex fine superioris li-
bri manifestum est) se, suaque omnia in continenteis syluas,
et paludes contulerant: quod se inferiores in pugna cum
Cæsare indipiscenda uiderent.

ARGUMENTVM LIB. V.
DE BELLO GALLICO.

Principio qua forma naueis Oceano idoneas fieri ius-
serit: Deinde Treuironum defectionem Indutiomaro au-
thore factam describit. Tertio quibus modis in Britan-
niam redierit: ubi et insulae situm, ambitum, Britannorum
mores, ac instituta magis Geographicè, exactiusque quam
in superiori libro, explicat. Denique quo pacto eosdem de bel-
lauerit. Quarto Eburonum defectionem, Ambiorige, et
Catiuulco ducibus: et quibus insidijs Q. Titurius Sabin-
nus, et L. Arunculeius Cotta legati ab eisdem oppressi
h. s. sint.

sint. Quinto Neruiorum rebellionem prædicti Ambioris
gis ductu factam. Sexto qua ratione Galliã fermè totam
rebellantem in officio retinuerit. Septimò & ultimò qui-
bus modis Labienus Indutiomarum castra Romana op-
pugnare conatum oppesserit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM V.

Io. Rhellicani Annotationes.

V A' M Q V I B V S I N
nostro mari &c.) Pomponius
Mela lib. 1. ait, totam terrã Ocea-
no circumdari. Ea autem parte,
qua Europam ab Aphrica mare
disiungit, & Asiam contingit, no-
strum dici. Cur autẽ idem mare
mediterraneum, & interclusum etiam uocetur, supra li-
bro 3. diximus. Quòd si quis plura de hoc mari cognosce-
re cupit: doctissimos Vadiani nostri commentarios in præ-
citato Melæ loco consulat. Quod à Pirustis finitimam
partem prouintia.) Quas genteis Cæsar hic Pirustas,
Ptolemæus in 5 Europæ tabula Pirusas uocat: & in extre-
ma Dalmatiæ parte, uersus Macedoniam easdem ponere
uideretur. Strabo autem lib 7. Piruscas, easq; in inferiori
Pannonia locat. Vide 6 Europæ tabulã. In fines Tre-
uirorum.) Hos Ptolemæus in 3 Europæ tabula Triberos
appellat.

appellat. In syluam Arduennam abditis.) Strabo lib. 4. de Arduenna sylua hæc prodidit: Arduenna, inquit, sylua est procerarum arborum permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradidère, stadijs millibus quaternis. Hactenus ille. Porro Galli eam nunc in uernacula sua foreste Dardena uocant & Germani syluam Leodiensem, den Leuticher Vuald: propterea quod ad Eburones, hoc est Leodienseis pertinere gat, ut supra quoq; Cæsar lib. 1. loquitur. Quæ in Meldis factæ erant.) Idem Strabo lib. eodẽ Lexouios, & Meldos Oceano uicinos esse perhibet: atq; in Gallia Lugdunensi eos ponit. Ptolemæus autem, Plinius, & Volaterranus in eadem quidem Galliarum parte, sed in alio tractu, nempe iuxta Heduos, & Lugdunum metropolim prope Galliam Narbonensem. Quod si ita habet, duo populi sunt, qui hoc nomine gaudent: & Cæsar de Oceani accolis hic loquitur. Nam si tertiam Ptolemæi tabulam Europeam quis contempletur: facile conijciat naues non ad Cemmenos montes fabrefactas, quibus milites Cæsareani in Britanniam transportarentur. Naues enim propter loci distantiam à mari non sine amplissimis impensis in Oceanum deduci potuissent. Verum enim uero hanc controuersiam Beroaldi lectio nobis pulchre componit. Nam pro in Meldis, legit in Belgis. Id quod huc optime quadrat. Siquidem quum Belgæ una parte Oceanum uersus septentriones attingant: uerisimile est naues istas inibi factas, quibus Cæsar per Oceanum in Britanniam traiecturus erat. Religionibus impediri &c.) scilicet aliis quibus, ut ominibus, & augurijs parum felicibus.

Fidem.

Fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere.)
 Supple cœpit, ut exponit Priscianus: uel ut alij interpretan-
 tur, Interponere interponebat, poscere poscebat. ut sit, infi-
 nitius pro indicatiuo positus, κατ' ἐναντία. Quod
 Corus uentus nauigationem impediēbat.) Sine aspiratio-
 ne Corus scribit debet, qui idem & Caurus dicitur. De
 quo Aulus Gellius lib. 2. ca. 22. ita scriptum reliquit: Tres
 sunt uenti orientales, Aquilo, Vulturnus, Eurus, quorum
 medius Eurus est. His oppositi & contrarij sunt alij tres
 Occidui, Caurus, quem solent Græci Ἀπρὸς κρη uocare: is
 aduersus Aquilonem flat. Item alter Fauonius, qui Græ-
 cè uocatur Ζέφυρος: is aduersus Eurū flat. Tertius Afri-
 cū, qui Græcè uocatur Λίψ: is aduersus Vulturnum flat.

Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare
 cōsuevit.) Ex præcitatis Gellij uerbis, & ex Europæ ta-
 bula apud Ptolemæum ratio huius flatus liquidò constare
 potest. Nam quum Britannia (teste Plinio) partim uersus
 occasum uergat, partim uersus Septentrionem: necessum
 est, Caurum uentum maximè indidem aduersus Aquilonē
 spirare, quippe contrarijs inter se existentibus illis duobus
 uentis. Cum annotinis: hoc est, quæ annonam uehe-
 bant, ut sit denominatiuum, sicut à sero serotinus. Eo mi-
 nus ueritus nauibus.) Obserua ita Latine dici uereor tibi
 sicut timeo tibi. Testudine facta. Vnde, & in quem
 usum testudo contexta sit olim, supra lib. 3. per occasionem
 diximus, ubi muralium falcium ex Vegetio mentionem fe-
 cimus. Nasceitur ibi plumbum album.) Plinius li. 34.
 cap. 17. tradit candidum plumbum multum ariditatis ha-
 bere: nigrum uero esse totum humidū. Illudq; eam ob cau-
 sam

sam nulli rei sine mixtura utile. Neq; argentū ex eo plum-
bary, eo quod argentum prius lique scat. Confirmantq; in-
quit, si minus albo nigri quam satis est, misceatur, erodi ab
eo argentum. Insula natura triquetra. Id est, trian-
gula est, ut Strabonis interpres lib. 4. uertit. Cuius unum
latus est contra Galliam &c.) Quoniam ea, quæ Volater-
ranus lib. 3. Geographiæ scribit non parum ad hunc locū
illustrandum faciunt: age eius uerba huc transcribamus.
Sic ergo ait: Insulam totam sicuti olim in tria promonto-
ria, seu treis angulos, in totidem deinde regna diuiserunt:
ubi Cantium, & Londinum, Angliterram appellant, quæ
loca maritima uersus Galliam, & humaniora continet, ex
Anglis Saxonibus appellata, quia eam partem occupaue-
runt. Deinde ad latus occidentale Scotiæ regnum, ubi in-
sula ingens Caledonia, & mare Caledonium illi uicinum
Ptolemæo, cæterisq; Geographis ponitur. Hactenus ille.
Cæterū Ptole. tabula Europæ .i. quod Cæsar hic Cantiū
Nutantiū uocare uidetur. Dimidio minor, ut existima-
tur, Britan.) Pli. lib. 4. cap. 16 ait Iberniæ eandem latitu-
dinem esse, quæ Britannia, sed longitudine ducentorum
millium passuū minorem. In hoc medio cursu est insula.)
suple inter Britan. & Iberniā. Cōplures præterea mino-
res.) Ptolemæus in prædicta tabula supra Monam, Lima-
num, & Adron ponit: & triginta Orchades Britaniæ, &
sex alias insulas partim Iberniæ, partim Britannia obie-
ctas. Dies continuos tringinta sub Bruma.) Sub bru-
ma, id est, sub Solstitiū brumale. Quod tametsi Cæsar nō
compererit, ideoq; nec eidem uero simile uidetur: tamen
ratio usus, ac rerum experiētia uerum esse docet. Quanto
enim

enim quis magis Septentrionem uersus proficiscitur, tantò in hyeme noctes longiores: & è contra in æstate dies longiores sunt. Hinc fit ut dies æstiuus Cracouiæ, & nox hyberna circiter horā solidam nostrates superent. Vnde etiā (quod multò plus est) fiet, ut apud Thylenseis, ac Bilapios (quos ἐνὸς τοκοίρους Græcè uocaueris, eo quod adeò latas, & prolixas habeant auriculas, ut super unam cubent, & altera se tegant) extremos Septentrionis populos sub æstiuo solstitio continui dies, & sub hyberno continuæ noctes sint. Cuius rei Plinius lib. 2. cap. 77. in hæc uerba testimonium perhibet: Solstitialibus diebus, accedente Sole propius uerticē mundi, angusto lucis ambitu, subiecta terra, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; diuerso ad Brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pythias Massiliensis scripsit, sex dierum nauigatione in Septentrionem à Britannia distante. Quidam in Noma, quæ distat à Camalduno Britanniae oppido circiter ducentis millibus, affirmant. Perhibet & Ioannes de sacro Busto in sphaera sua materiali rationem eiusdem rei in hæc addens uerba: Illis quorum Zenith est inter circulum Arcticum, & Polum mundi Arcticum contingit: quod horizon illorum intersecat Zodiacum in duobus punctis æque distantibus à principio Cancrī. Et in reuolutione firmamenti contingit, quod illa portio Zodiaci intercepta semper relinquatur supra horizontem. Vnde patet, quod quā diu Sol est in illa portione intercepta, erit unus dies continuus sine nocte. Ergo si illa portio fuerit ad quantitatem signi unius, erit ibi dies continuus unius mēsis, sine nocte. Ad quantitatem uero duorum signorum erit duorum mensium &c.

Quoc

Quot autem nationes in insula Thyle habitent, & quo pacto se sub utrumque solstitium gerant, Procopius lib. 2. luculenter ostendit: ideoque eius rei descriptionem iuxta Christophori Porsenæ translationem huc auctarij uice transcribere uisum est. Nationes, inquit, tredecim insulam inhabitant, affluentissima quadam mortalium multitudine, regesque singulis nationibus præsent. Et apud has uniuersas mirandum quid fieri cõtingit. Siquidem circa extremum æstatis tempus dum in autumnum hæc se circumagat ad quadragesimum, plurimum diem, haudquaquam Sol in occiduum uergit: sed per omne id tempus supra terram existit, ac uisitur. Dein minore quàm mensium sex interuallo circa hyemisque postrema, eadem in insula, per dies sol 40. nuspiam comparet, sed perpetua hæc offunditur nocte. Unde & per id tempus negotiorum omnium remissio tenet qui in ea regione sunt homines, quando quidem nullo pacto uersari inter se hi mutuò queant. Mihi uero hanc insulam adueundi, & si nimium properanti oblata nunquam occasio est, ut miranda ista conspicerem. Ab his tamen quærendo, ac sciscitando, qui inde se ad nos contulerunt, num ea in insula statis temporibus sic oriretur (ut traditur) Sol, & occideret, certiore esse eius rei comperi famam ex eorum præsertim relatu, qui Solem ea in insula identidem affirmarent per dies hos 40 nec occidere quidem: sed eius regionis hominibus in orientem alibi comparere, & nonnullis in locis ad occidentem, in horizontemque rursus hunc redeuntem, eundem se in locum recipere, ubi & die superiore orientem conspexerant, & hunc in modum noctem unam hos computare iam pertransisse; rursusque quum nocturnum
tempus

tempus aduenerit, ut *Lunæ*, ita & *syderū* cursibus aliorū
 animaduersis, dierum hos spacia contemplari. Deniq; die-
 rum quinque & triginta magnæ huius, & perpetuæ noctis
 transactio iam tempore in montium cacumina ex eorū cō-
 suetudine nonnullos emittere speculatum, ut sicunde forte
 ex aliqua specula Solem conspexerint, hominibus statim
 inferiora tenentibus loca renuntient, post quintum diem
 ut his Sol omnino illuceat fore. Tunc uniuersos ut fausta
 sibi re nuntiata panegyricis laudibus celebrare, & hæc
 ipsa in tenebris agere &c. Ex quibus omnibus apparet, nō
 uanum esse (teste *Iulio*) quod quidam de his prodiderunt
 insulis, dies cōtinuos 30 sub bruma esse noctem. Certis
 ex aqua mensuris.) *Clepsydras* nimirum intelligit, quibus
 & *Græci*, & *Romani* in horarum spatijs dimetiendis pe-
 rinde utebantur, ut nos iam arenarijs horologijs. Breuior-
 res noctes suple æstatis. Quum enim exercitum iam ante
 ex hybernis Gallicanis eduxisset, quàm in *Britanniam*
 solueret, dubio procul isthæc noctis dimensio in æstate est
 facta. Ita omnis insula in circuitu est uicies &c.) *Plinius*
 in antè citato loco ex *Pythiæ*, & *Isidori* sententia docet:
Britanniam circuitu patere 38. M. Passus, & 75. M. Ex
Agrippæ autem sententia longitudinem 800 mille passuū
 esse credit: Latitudinem 300 millium. *Britanni* se gla-
 sto inficiunt.) *Plinius* idem lib. 22. cap. 1. *Glastum*, inquit,
 simile plantagini in *Gallia* uocatur: quo *Britannorū* con-
 iuges, nurusq; toto corpore obsitæ quibusdam in sacris nu-
 de incedunt, *Aethyopum* colorē imitantes. Hæc ille. Cæ-
 terum quia *Herodianus* sub finem lib. 3. quædam de *Bri-*
tannorum ueterum moribus scribit, quæ ad hunc locum
 illustran

illustrandum facere uidentur, idcirco ea secundum Politi-
tiani interpretationem huc adscribenda duxi. Neq; ait, ue-
stis usum cognorunt: sed uentrem, atq; ceruicem ferro
incingunt, ornamentum id esse, ac diuitiarum argumen-
tum existimantes: perinde ut aurum cæteri barbari. Quin
ipsa notant corpora pictura uaria, & omnifariam for-
mis animalium: quo circa ne induuntur quidem, uidelicet
picturam corporis ne adoperiant. Sunt aut bellicosissima
gens, atq; auidissima cædis, tantū scuto angusto, lancea q;
contenti. Prætere a gladio nudis corporibus dependente:
loricæ, ac galeæ penitus ignorant usum &c. Vnde appa-
ret etiam Seueri Imperatoris, & Herodiani temporibus
eundem pingendi corpora morem apud Britannos fuisse:
qui Iulij Cæsaris ætate fuit. Equites hostium, effeda-
rj q; &c.) Per digressionem hætenus situm, ac mores Bri-
tannorum descripsit: nunc ad institutam historiam & bel-
lum cum Britannicis equitibus gestum redit. Supra enim
de hostibus ita narrat. Illi equitatu, atq; effedis ad flumen
progressi &c. Ad flumen Thamesim.) Supra enim
dixit Cæsar à maritimis ciuitatibus per hoc flumen Cassi
uellani fines diuidi. Volaterranus uero li. 3. Geographiæ
Londinum ad Thamesim fluuium quem uulgus Angli-
canus nunc Thenis uocat, (ut multis ingenij dotibus orna-
tus iuuenis D. Georgius Sophocardius Scotus Tiguri in
Abbatissano collegio agens mihi retulit) situm esse affir-
mat: ibi q; regiam sedem esse. Oppidum autem Britan-
ni uocant, quum syluas impeditas uallo &c.) Istiusmodi
fermè oppida, & domos olim etiam apud Germanos fuisse
idem Herodianus lib. 7. in hæc uerba testatur: Sunt ur-

bes, ædificiaq; Germanorum incendijs maxime idonea. Rara enim apud eos structura è lapide, & lateribus coctis libus: densisq; potius syluis, quarum confixis, coagmentatisq; lignis, quædam quasi tabernacula ædificant. Duo bus com meatibus. id est, duabus transmissionibus, seu pro fectionibus. Concilioq; Gallorum Samarobrinæ per.) Ptolemæus lib. 2. cap. 9. unica litera immutata Samarobrigam uocat: Ambianorumq; oppidum esse uult. Volaterranus autem lib. 3. Geographiæ Samarobrinam Rhemorum urbem statuit. At (cum doctissimi hominis uenia dictum uolo) hallucinatus uideri potest. Etenim nullum Rhemorū oppidum à Geographis hoc nomine recensetur. Adhæc quum Cæsar ante a dixerit, se propter subitos Gallorum motus in Galliam festinasse, non est uerosimile, cum fermè in postrema occasum ac meridiem uersus parte concilium celebrasse: quū è diuerso Ambiani statim post Morinos (in quorum portum ex Britannia appulerat) occurrerent, id quod ex 3 Europæ tabula apud Ptolemæum liquido apparet. Diuersum ab his omnibus Hubertus sentiens, ait, Samarobrinam nunc Cameracum dici: propterea quod Galli eam nūc uulgò Cambray, Itali, uero Samaberei uocent. Tertiā in Essuos.) Quum Cæsar supra li. 2. eos Sueffones uocet, quos Ptolemæus in modo citata tabula Veffones: mihi uidetur librariorum incuria pro Sueffones, uel Veffones scriptum esse Essuos. Nullus enim Geographorum ueterum (quos ego saltem uidi) Essuorum Galliæ populorum meminit. Inter recentiores uero Iucundus & Marlianus authores sunt, Essuos Armorica ciuitatibus proximos esse; à Belgis remotos plusquàm centum

centum millia passuum. Et Callice Retelois oultre tornay
 vocari asserunt idem: Hubertus uero uir haud indoctus
 in Eburonibus suis, ac Tungris putat, Essuos eos nunc
 esse, qui circa oppidum Et habitant: quod superioris Ger-
 maniae dialecto Ess nominaretur. Treis in Belgio
 collocauit.) Id est, in reliqua Belgii parte, Neruij enim,
 Sueffones, & Treuiri etiam ad Belgicam Galliam spe-
 ctant. Trans Padum, id est, in Transpadana Italia, quae
 nona Italiae regio à Plinio li. 3. ca. 17. recensetur. Padus
 enim (qui & Eridanus à Graecis dictus est) Togatā Gal-
 liam à Transpadana Italia disiungit: ut ex 6 Europae Ta-
 bula apud Ptolemaeum apparet. Qui sub imperio Ambio-
 rigis.) Vterq; enim (ut ex 6 lib. de bello Gal. infra patet) di-
 midiae partis Eburonum rex erat. In pacatissimam
 & quietissimam.) utpote qui Rhemis fidelissimis Roma-
 norum socijs fratres erant, adeoque illo: um beneficio cōser-
 uati: dum Caesar Nouiodunum expugnauit, quemadmo-
 dum supra lib. 2. narrat. In Galliam morari consti-
 tuit.) Graeca cōstructio, pro in Gallia. Graeci namq; in etiā
 cum accusatiuo construunt, quando nos, uel quoslibet in lo-
 co esse, uel futuros esse significamus: ut eis Γαλατίαρ ἵμα-
 ρεσθαι, id est, in Galliam perseuerare. Erat in Carnu-
 tibus.) id est, inter Carnutes (rursus enim Graeca loquen-
 di forma est omnibus etiam Latinis historicis perquam
 familiaris) Lugdunensis Galliae populos: quorum oppidiū
 est Genabum. Est autem Carnutum regio (ut Caesar in-
 fra lib. 6. perhibet) totius Galliae media. Quod sanè uerū
 esse ex 3 Europae tabula constat. Ad castra oppugnana
 di uenerunt.) supple gratia. Est enim Ἀπὸ τῆς ἑλδῆς. Nam

& illi *ἐντα* in eiusmodi locutionibus omittunt, ut τὸ μαρ-
τύριον ἔλθῃ, id est, discendi uenit, supple caussa. Sese pro
 Cæsaris in se beneficijs.) Hæc Ambiorigis oratio generis
 suasorij est. Legatis namq; Cæsareanis persuadere cona-
 tur, se cum Cæsari, tum ipsis bene uelle. Utitur autem pri-
 mum argumento à gratitudine sua erga Cæsarem pro ac-
 ceptis beneficijs. Deinde per occupationem diluit id, quod
 sibi ab aduersarijs de castrorum oppugnatione obijci pos-
 set: utiturq; coniecturali argumēto & criminis translatio-
 ne, dum culpam bellici, ac hostilis motus in multitudinem
 transfert: & quando ait, non uerisimile uideri, se tantulis
 copijs adeò ingentem Ro. exercitum aggredi, ne dicat con-
 terere in animum induxisse. His coniecturis præmissis,
 dolum, ac mendatium subiungit, commune uidelicet Gal-
 lorum decretum esse, uno die omnia Romanorum hyber-
 na oppugnare: ad quod efficiendum ingentem Germano-
 rum manum conductam esse. Coactu ciuitatis.) Si-
 cuti dicimus permissu, iussu &c. Suaq; esse huiusmodi im-
 peria &c.) Ist hæc imperia Alexander ille Curtianus pre-
 caria uocat. Primorum militum centuriones.) pro
 militum Beroaldi & Aldi exemplar ordinum, & meo iu-
 ditio rectius legunt. Maiorum enim, ac Minorum ordi-
 num centuriones in antiqua Rom. militia fuisse ex 2 Ve-
 getij lib. cap. 8. discimus: ubi in hæc inquit uerba: Vetus
 autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis
 promoueretur centurio primipili: qui non solum aquilæ
 præerat, uerumetiam quatuor centurias, hoc est quadrin-
 gentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquàm
 caput totius legionis merita consequebatur, & commo-
 da.

da. Qui enim uolet, totum caput perlegat. Suam
sententiam in utranq; partem esse tutam.) δίνιμα est,
sed infirmum: facile nanq; ad hunc modum eueri potest.
Imò uero diceret aliquis utraq; sententiæ tuæ pars, multū
& temeritatis, & periculi habet. Nam temerarium ne di-
cam stultū est, hosti credere: nec minus periculi inest, quip-
pe qui insidias struere possit. Deinde ut maxime tota Gal-
lia cum Ro. conspiret: satius erit Martis aleam in castris
experiri, quàm ut nos ultrò in insidiarū discrimen conijci-
amus. Qua de re consulto Ci. lib. 2. ad Herennium: ubi
de confirmationis ratione agit. Tum demum Titu-
rius.) Quandoquidem Titurius saniori collegæ sui consi-
lio parere noluerat, sed temerarium relinquendorum ca-
strorum consiliū inierat: par quoq; erat, ut primus omniū
temeritatis suæ pœnas lueret. Sic enim & hic Cæsar de eo
scribit, & Hesiodus de omnibus temerarijs consultoribus
non tam eleganter quàm uerè cecinit: ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ
βουλευόντι κακίστη. Quod carmē nos ad hunc modū La-
tinum fecimus. Consilium prauum domino nocet,
unde profectū. Eiusdem ordinis.) id est, qui etiam cen-
turio primipili erat. Et primorum ordinum centuri-
ones.) De quibus uide ante allegatum Vegetij locum li. 2.
cap. 8. Interim dum de conditionibus &c.) Vbinam hæc
in Eburonibus gestasint, Hubertus ostendit, dicens: Sa-
binum in ea Leodij uia interfectum, quæ apud ædem S.
Crucis est: atq; ab eodem Sauiniā b in u mutato nuncupa-
tā. In Aduaticos.) id est, Tungros Belgicæ Galliæ popu-
los, ab Atuaco oppido ita uocatos: ut Beatus Rhenanus
lib. 3. Rerum Germanicarum edisserit. Idem nunc Lucus

do authore Bosleduc Gallicè uocantur. Si autem Volaterrano credimus, Brabantini nunc dicuntur. Itaq; confestim missis nuntijs, ad Centrones &c.) Hubertus Leodiensis Centrones legit, atq; oppidum eiusdem nominis Centron in patria Leodiensi, tribus à Tungris lapidibus ponit. Quem si etiam de Grudijs, Leuacis, Pleumosijs, ac Gordunnis consulueris, bonum ac literatum otium non perdes. Muralium pilorum.) Vnde muralia pila dicta sint ex 20. cap. lib. 1. Vegetiani clarescit: ubi docet pedestrem exercitum, tum murum uocari solitum, quum pilatae legiones præter scuta, etiam cataphrattis, galeisq; fulgebant. Pinnae loricae q.) De his infra lib. 7. habebimus in Alexiae oppugnatione: ubi annotationes Iucundi consule. Erant in ea legione.) suple quæ in Neruijs ductu Ciceronis hybernabat. Qui iam ordinibus appropinquarent.) scilicet centuriones hostibus. Primis, id est cum primis ordinibus, hoc est prima, & secunda cohortibus. Vegetius namq; lib. 2. cap. 15. refert, aciem pedestrem à prima cohorte incipere ordinari in cornu dextro. Et paulò post, nec non, inquit, in prima acie dimicantes principes uocabant, hoc est ordinarij, cæteri q; ordinales. Et uerutum in Baltheo defigitur.) Verutum (teste Vegetioli. 2. ca. 15.) spiculum minus est, ferro triangulo, untiarum quinque, hastili trium pedum, & semis: quod olim uerriculum, nunc uerutum dicitur. Iniquo loco dimicare.) Quippe quum hosteis ualli magnæ propinqui essent, & trans riuum uersarentur, qui Ro. transeundus erat, præterea paucis Cæsareanis cum multis hostibus pugnandum erat. Traducunt) scilicet per uallem, ac riuum.

Obstructis in speciem portis.)

suple

supple quod timorē simulabant. Quod eā non posse.) Eā aduerbialiter hic ponit, sicut hāc, isthāc &c. nisi mēda sit. Nam Beroaldi exēplar eas legit, ut referat portas. Vtrosq; autē modo legatur, sensus in idem redit, eā enim supplendū per portam. Quæ Armoricæ appellātur.) Plinius lib. 4. cap. 17. docet totam Aquitaniam olim Aremorica uocatam esse. Cæsar autem infra lib. 7. eas demum ciuitates Aremoricas uocat, quæ Oceanū attingūt. Quæ sanè ex Germanis brachium, hoc est sinum maris significat: & per complexam, Armoricæ ciuitates, perinde quasi dicas maritimæ ciuitates. Et fieri potest ut uel Aquitanī quidam maritimi Germanicè locuti: uel hanc uocē à Germanis mutuati sint. Præsertim quum Strabo lib. 4. Aquitanos non modo lingua, sed corporibus quoq; permutatos asserat. Senones.) supple Celticæ Galliæ populi Cemenis montibus adiacentes: ut ex 3 Europæ tabula cognoscimus, & supra li. 2. paucis annotauimus, Gallicè nomen truncatum Sen adhuc retinent. Alteros pro uetere.) scilicet Heduos, qui Romanorum fratres erant, ut Cæsar ipse supra lib. 1. disertis indicat uerbis. Alteros supple Rhe-mos, de quibus superius ab initio li. 2. Ariouisti bello, & Tencterorum.) De illo sub finem lib. 1. De hoc ab initio lib. 4. Altera ex parte Senones, Carnutesq; &c.) Senones quidem quod Cauarinum regem suum regno eiecissent: Carnutes uero quod Tasgetium regem suum interemerant. Ad finitimas ciuitates.) scilicet Sueffonum, & Mediomatricum, ut 3 Europæ tabula præferebat.

Hac re cognita omnes Eburonum ac Neruiorum.) Beroaldi lectio Treuirorum, & haud dubiè rectius habet. Indutiomarus enim (qui modò in flumine perierat) illorū

dux fuerat, ut ex uno, atq; altero istius libri loco apparet.

ARGUMENTVM LIB. VI.
DE BELLO GALLICO.

Primò, Senonũ defectionẽ Acconis cõsilio factã, & quo modo ijdem cum Cæsare in gratiam redierint describit. Secundò, Bellũ cum Treuiris gestũ: & quo pacto ijdem à Labienouicti sint. Tertiò, Quibus de causis Rhenum de- nuò trãsierit: ubi & Gallorum & Germanorum ritus, mo- res, ac instituta Graphycè depingit. Quartò, Bellũ cum Ambiorige pugnã detrectante gestum. Quintò, Sicam- brorum transitum, ac irruptiones in Eburonum fines: & quibus modis ijdem Ciceronis castra (qui impedi- mētis ad V atucã præsidio relictus erat) op- pugnarint. Demum ad Ambiorigis fugam, latebrasq; descri- bendas redit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VI.

Io. Rhellicani Annotationes.

VLTIIS DE causis.) Quorum hanc potissimam sub calcem superioris libri recensuit: quippe quod Gallis doleret, sibi bellicam maiorū gloriam ereptam, & quod populi Romani imperia perferre cogerentur. Delectum habe

re instituit.) suple in Italia. Siquidem Plutarchus ait Cæsari ex Italia in Cæforum supplementum treis legiones uenisse. Cn. Pompeio proconsule.) scilicet Hispaniæ

designato. Idem namq; Plutarchus in Crassi uita refert, Pompeium, & Crassum consulatu per uim potitos esse, & deinceps sortitione facta, huic Syriam, illi Hispaniam obtigisse. Cum imperio maneret.) id est, magistratu fungere tur, quæ locutio historicis frequens est, præsertim Liuius. Sic enim lib. 3. secundi belli Punici loquitur: T. Attilius Crassus in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus est. Sacramento.) i. iureiurando. Rogauisset, id est, astrinxisset. Et hæc locutio historica est. Idem namq; Liuius lib. 2. belli Macedonici, L. inquit, Cornelius Lentulus Prætor cū quinq; legatis profectus est, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, ac sequi cogebat.

Et amicitia tribuisset.) Præter affinitatem Cæsaris

i s

cum

cum Pompeio, etiam amicitiae uinculū intercesserat, quod tamen cum Crasso cōmune habebant. Isti namq̃ tres reip. munera inter se partiebantur, ut testatur Plutarchus in ante citata Crassi uita, & Appianus lib. 2. bellorum ciuiliū: ubi ait à Catone dictum in illos, quod resp. nuptiarū lenocinio corrumpere, & ab alio quodam eosdem triciis pitium nominatos, idem author est. Duplicatōq̃ earū cohortium numero.) Quoniam supra lib. 5. ait unam legionem, & quinque cohortes Sabino, & Cottae commissas fuisse, & inibi non multo post per paucos ex his incolūnes in Labieni hyberna peruenisse: per duplicatū numerum ferè mē treis legiones intelligo. Obsidibusq̃ de pecunia cauent.) Cauent suple Treuiri, hoc est securas reddunt alias ciuitates sibi deuinctas. Obsidibus. i. per obsides. De pecunia. i. stipēdio numerando. Cautum enim (ut habetur in li. de uerborum significationibus) intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit. Is autem cautus, hoc est securus (Alciato explanatore) est cui uel pignore, uel fideiussione consultum est. Cisirhenanis omnibus Germanis.) scilicet Segnis, & Cōdrusis, de quibus in sequentibus Caesar ipse. Porro qui Germaniae populi praeterea Gallicam Rheni ripam incoluerint, Plinius lib. 4. cap. 17. uideatur. Proximis quatuor legionibus coactis.) i. quas recens delegat, ut ab initio istius libri patet. In hyberna.) supple quae Samarobrinae tripartita erant, sicuti Caesar ipse sub finem lib. 5. docet. In Lutetiam Parhisiōrum transfert.) Ptolemæus Lutetia à Luto, quod lutosa urbs sit, uocat. Quale aut, & quātulū oppidulū fuerit tempore Iulij Caesaris Rhenanus li. 1. Rerū Germanicarū doctissime describit

describit: ubi & monet nomina huiusmodi populorum, ut Raurici, Mediomatrices, Treuiri, & Parhijs, nunc pro gente, nunc pro oppidis usurpari. Quod autē quidam Parisius pro Parhijs scribunt, ac pronuntiant: barbarismus est ex Gallica lingua cōflatus. Galli enim haud dubie quū u per y pronuntient, ex duplici i, i & u fecerunt, hoc est, ū.

Confines erant hi Senonibus.) Parhijs quidem Senonibus confines sunt, sed tamen Triccasjs, & Augustobona interiacent: si picturæ Ptolemaicæ credimus. Ex huius iracundia &c.) Nam iratus erat haud dubie Senonum ciuitati, quod se regem suum regno expulerant. De quo supra li. 5. Erant Menapijs propinqui &c.) De hoc confinio superius lib. 5. scripsimus. Erat inter Labienū, atq; hostem.) Flumen nimirū Mosella, quod Ptolemæus (Beato Rhenano lib. 1. Rerum Germanicarum attestante) Obrincum uocat. Quum enim non tantum supra li. 5. Cæsar scribat, Labienū cum quarta legione, in Rhemis, idq; in Treuironum confinio, hyemare iussum, uerum etiā hic disertē testetur, Labienum cum una legione in Treuiris hybernasse, & istum cum hostibus concursum inibi factum: hunc fluuium intelligi necessum est, quando aliud nullum Geographi isthic ponunt. Permansisse in officio demonstrauius.) suple ab initio lib. 5. Vbi, qui ante obsides dederant.) De hoc superius lib. 4. Quæ appellatur Bacenis &c.) Bacenim eandem syluam cum Hercynia (quam Cæsar paulo inferius describit) omnium penē eruditorum consensus approbat. Tametsi enim Volterrani lib. 7. Geographiæ ex hoc, & sequenti Cæsaris loco putet, diuersam esse: tamen ex eius lectione (nam pro Bacenis,

Bacenis, Barcenis legit) colligi potest, eandem gemino, sed idem significanti nomine appellari. Quemadmodum nanq; Hercynia, siue (ut Eratosthenes habet.) Orcynia in uernacula Germanorum hartz: ita & Barcenis unica litera immutata dicitur bartz pro hartz. Nam sicuti Taurus mons Asiam, Atlas Mauritaniam, & Apenninus Italiam mediam interfecant, & dubio procul uaria à uarijs accolis nomina sortiuntur: ita & hercynium nemus totam Germaniam ad Rhiphæos usq; montes, & paludes Mæotidis permeat, sed ab alijs confinibus aliter & Latine, & Germanice uocatur. Latini nanq; partim & Græci eandem syluam Bacenim, Martianam, Gabretam, Semanam & Hercyniam nominant. Germani uero iuxta Friburgum Brisgaudiæ, eam nigram syluam, à pinorū haud dubie opacitate: Heidelbergensis tractus ab Othone Othonis syluam: Prope Herbipolim autem, & Babenbergam ardua sylua, Germanice Steigeruuald (unde nimirū uox Gabreta apud Strabonē li. 7. nata est) ab iisdem uocatur. À Mæno etiam ad Loriam amnem prope Confluentiam der Vuesteruuald, hoc est Occidentalis sylua. Non procul autem à Mæni ripa, ubi Francofurdiam, Asciburgium, & Maguntiacum urbeis attingit, Spißshartz, hoc est picearia sylua. In Saxoniae faucibus ubi comitis à Mansfelden ditionem pertingit à pice rursus nomen sortitur, Germanicè uff dem hartz: À Thuringis populis adiacētibus Thuringica (de qua Cæsar hic potissimum loqui uidetur) & à Bohemis Bohemica appellatur sylua. Quod re quī copiosius edoceri cupit, doctissimū carmen Contadi Celestis Protutij, primi apud Germanos poëta, de Hercynij ne-

moris tractu per Germaniam, & tertium capitulum in ur-
bis Nurembergæ descriptione cōsulat: nos enim hic breui-
tati quo ad fieri potest, studemus. Ac longe introrsus
pertinere.) Si quis hunc cum inferiore Cæsaris loco con-
ferat diligentius, Bacenim, & Hercyniam eandem esse
syluam depræhendet. Sicuti nanq; hic ait, illam longe
introrsus pertinere, id est, longius pertingere: ita hanc in
sequentibus dicit ab Heluetiorum finibus ortam usq; ad
Dacos, & Anartes protendi. Cheruscos à Sueuis.)
Iuxta Pyrchemeri, & Rhenani sententiam lib. 1. Rerum
Germanicarum, Cheruscorum sedes Misni, Saxones, ac
Thuringi nunc tenent. Quod sanè haud ineptè ad hunc
Cæsaris locum facit. Siquidem Sueui nobis cis Bacenim,
hoc est, Thuringicam syluam, & Thuringi ultra eam ita
habitāt, ut natiui muri loco inter utrosq; obiecta sit. Qua
enim ex Choburgo Grauet aliā itur, Bacenis ad tria Ger-
manicorum passuum millia in Latitudinem patet.

Quoniam ad hunc locum peruentum est &c.) Per lon-
giusculam digressionem, Callorum, & Germanorum mo-
res, instituta, ac memorabilia quæq; describere incipit.

Qui in aliquo sunt numero, atq; honore &c.) Legito
Erasmi Prouerbiū, Μεγαρεῖς οὐτὲ τρίτοι, οὐτὲ τέταρτοι,
hoc est, Megarenses neq; tertij, neq; quarti. Genera
sunt duo.) Strabo li. 4. Geographiæ tria hominum genera
ponit, quæ in magno pretio apud Gallos quondam fuerūt:
Bardos, qui laudationibus, rebusq; poëticis uacabant: Va-
tes, qui sacrificijs, causarumq; naturalium scrutationi stu-
debant: Druidas, qui præter causarum naturalium studia,
moralem disciplinam exercebant, reliquaq; & priuata, &
publica

publica munera obibant, quæ Cæsar hic quoque describit.

Multi in disciplinâ cōueniunt.) Pomponius Mela huic Cæsar's loco in hæc uerba subscribit: Docent multa nobis liſsimos gentis clam, & diu uicenis annis in specu, aut in abditis saltibus. Hæc ille. Porro quia Celsus in præcitata Nurembergæ descriptione non tantum nominis Druidarum *ἱερομάντρω*, uerum etiam habitum, & transmigrationem eorum describit, studiosis non ingratum fore putavi, si paulula eius uerba huc transcriberem: Genus, inquit, illud Philosophorū apud Gallos Græcanice uiuentium erat, quos *ἀπὸ τῆς δρυὸς*. i. à quercubus nominauere: inter quas uer (sicuti & Abrahæ, & Gedeonis quercus testis est) oracula antiquitus effundi credebantur: ita illi ueluti oraculorum, sortium, fulminumque (quorum illa arbor obnoxia) interpretes tales consedebant, quales nudius uidimus, dum Ioannes Theophilus, Vir summa eruditione, & ingenio nos in patriam suam ad radices Piniferi secum adduceret, hic dum fortè incænobium diuertissemus, lapideas imagines sex, uetustissimo in saxo ad fores templi parieti insertas conspeximus: septem pedum singulæ, nudis pedibus, capita innectæ, Græcanico pallio, & cucullato, perulaque, & barba ad inguina usque promissa, & circa naris fistulas bifurcata, in manibus liber, & baculus Diogenicus, seuera fronte, & tristi supercilio, obstipo capite, figentes lumina terris. Hi quondam apud Gallos (siue interpretandæ religionis, siue solitudinis gratia, quo expeditiores inquirendis rerum causis essent) in nemoribus, & salubus consedere, multitudinemque uulgi ad se pellexere.

Postea

Postea autem quam Tiberius Cæsar ipsos propter factiones (quarum duces erant) Gallijs excedere iussisset : illi in Germaniam cōmigravêre, & sub Carolis, Arnolphis, & Othonibus Christianam religionem interpretantes : totam Hercyniam in amœnis, ac irriguis uallibus, aprorum, & ceruorum saltibus, sub annosis, & nigris quercubus (à quibus cœnobiorum suorum nomina sunt) occupavêre, &c. Magnum ibi numerum uersuum ediscere coguntur.) Sic & apud Papistas Cartusianorum mysterijs initiati, totum Psalterium uerbotim ediscere coguntur. Sed ab alijs post mortem transire ad alios.)

Id quod nimirum ex Pythagoræ placitis hauserāt : is enim *μεταμψύχωσις* tradebat, de qua lege Ovidium lib. *μετα.* 15.

Circum se ambactos.) Sextus Pompeius, Ambactus, inquit, lingua Gallica apud Ennium actus dicitur. Vnde colligo Cæsarem hic per istam uocem seruos significare : qui ob uaria herorum negotia iam huc, iam illuc circum aguntur.

Alij immani magnitudine simulachra.) Eandem rem Strabo in præcitato loco narrat paulò aliter. Magnam, inquit, ex fœno statuam aptantes, eiq; lignum iniectantes, pecoraq; , & uarias immitentes beluas atq; homines, holocaustum faciebant. Quæ superauerint animalia.) i. quæ superfuerint cladi sic sæpe & Virgilius, & Liuius loquitur.

Ab paruulis labori, ac duritiæ student.) Eadem fermè Pom. Meli li. 3. in hæc uerba scribit: Qui Germaniā incolunt, immanes sunt animis, atq; corporibus, & ad insitā feritatem uastè utraq; exercet, bellando animos, corpora ad cōsuetudines laborū:

maximo

maximo frigore nudi agunt antequam puberes sint, & longissima apud eos pueritia est. Haecenus Mela. Quod si quis plura de ueteribus Germanis legere cupit, Cornelij Taciti libellum de situ, & moribus eorundem euoluat.

Vulgò Tectosages occuparunt.) Vbi Tectosages Galliae Narbonensis populi habitauerint, & quorsum praehominum multitudine migrauerint non tantum Caesar hic, uerumetiam Strabo lib. 4. commemorat. Tectosages, inquit, Pyrenæis propinqui sunt montibus, paululum etiam Cevenum attingunt ex Aquilonis latere, auriferamque colunt terram. Potentia uero, & hominum robore quondam ualuisse uidetur, adeo ut incidente seditione, magnum eis suis numerum domo eiecerunt: ad eorum uero fortunas communicandas alij alijs ex gentibus conuenire, è quibus hi sunt, qui finitimam Cappadotiae, & Paphlagoniae Phrygiam occupauerunt. Porro quae loca iuxta Herciniam syluam Tectosages occupauerunt, Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. explicat, dicens: Tectosagum gentem Nicri, hoc est, Necari ripam accoluisse: quo loco adhuc uetusta arx uisatur, quae Dactensibus postea ducibus nomen dederit, Germanice Die Von Deck. De quibus legito plura apud eundem Rhenanum in castigationibus libelli De situ, & moribus Germanorum Cornelij Taciti. Oritur ab Heluetiorum, Nemetum.) Beatus Rhenanus homo in indicandis, & corrigendis ueterum monumentis exquisiti iudicij, hunc locum sic & castigat, & exponit lib. 3. Rerum Germanicarum. Siquidem pro Nemetum, Venetum, & pro Rauracorum, Tauracorum legit. Ac per illos quidem Veneti hoc est, Cellensis lacus accolae: per hos hos uero

Turgæos

Turgæos intelligit. Ne quis autem miretur Hercyniam syluam, in Thurgæano tractu, & ad Venetum lacum oriri solitum, addit coniecturam suam: illum uidelicet olim latiore fuisse, & Hercyniam syluam ad hunc usque lacum Iulij Cæsaris seculo pertinuisse. Quod uero nostra ætate eò non pertingat, in causa esse: quod Ro. eam syluæ partem exciderint, & à latrocinijis repurgauerint. Porro ne quid dissimulem Conradus Celtis nescio qua authoritate fretus, Hercynium saltum non ab Heluetiorum finibus, sed ab Arduenna (Sic enim isthic pro Ardemia legendum) sylua incipere author est: quæ, quum in Belgio sita sit, & à Rheno Treuiros, (ut Cæsar infra testatur) Neruios, Rhenos, ac Menapios attingat, longissimè ab Heluetijs distata est. Quo sit ut Cæsaris (qui nostram terram peragrauit) & Rhenani sententiam magis approbem: primò quod Eremitana in Heluetijs sylua non tantum à ueteribus ac colis, uerum etiam à supersticiosi Germaniæ inferioris peregrinatoribus etiamnum opaca, seu tenebrosa uocatur. Vnde colligi potest, Iulij temporibus eam multò maximam, & opacissimam fuisse: quippe quæ incædua, & inhabitabilis esset, quæ nunc & cæditur, & ab elegante uico inhabitatur. Ab ea ergo pinifera, & picearia, & opaca sylua Hercynium nemus in Heluetijs secundum Iulij sententiam oritur: in qua Menradus insignis Eremita diu, multumque Deo seruiens, tandem à latronibus circumuentus, & occisus est. Deinde Rhenani sententiæ eam ob causam accedo, quod & Beroaldus pro Rauracorum, Tauriacorum legit: à quorum populorum situ Nemetes, hoc est, Spirenses, longè, lateque dissiti sunt, Venetus autem la-

cus iisdem conterminus est. Hinc nimirum se Hercyniam
nemus Friburgum Brisgæ uersus extendit, ac inibi ea
de causa, quam supra attigimus, nigra sylua ab homini-
bus nostris adpellatur. Et Anartium.) Quos Cæsar
hic Anartes uocat, eosdem esse puto, quos Strabo lib. 11.
in Asiaticæ Scythiæ descriptione, Anariacas: & quos
Plinius lib. 4. cap. 16. Anariacos appellat. Eiusq; opinio-
nis occasionem cum Volaterranus, tum Vadianus nos-
ter in annotationibus suis in Mela librum, dederunt.
Nam quum ille Hercyniam syluam ad Dacos usq; & Ge-
tas: hic uero ad Sarmatas, Rhiphaeos montes, Meotim pa-
ludem, ipsaq; Asiæ confinia pertingere dicat: per Anartes
Scythas Asiaticos intelligo. Nisi forte *Αρανιῖν* *ἄναρ* *ἄναρ*
ῥάδης *ἄναρ* *ἄναρ* legendum putes, ut sint Pannoniæ
inferioris populi: quos Cornelius Tacitus in libello De se-
tu, & moribus Germanorū Araniscos uocat. Rectaq;
fluminis Danubiij regione.) Hoc nimirum innuit Cæsar,
quod Volaterranus li. 7. Geographiæ refert: Hercyniam
syluam per mediā Pannoniā à dextra, & per Poloniam à
sinistra usq; ad Dacos, & Getas pertinere. Porro iuxta
Rhenani interpretationem, per læuam Danubiij ripam,
barbarica: per dextram, Romana terra intelligenda est.
Neq; quisquā est huius Germaniæ.) suple quæ Dacos,
Pannonios, & Sarmatas attingit. Nā si de omnibus Ger-
manis hoc intelligas, Cæsar pugnantiā dixisse uidebitur:
utpote qui supra dicat se ex Vbiorum exploratoribus di-
dicisse, quod Sueui ad initium syluæ Bacenis (quam ean-
dem cum Hercynia esse superius demonstrauius) Ro-
manorum exercitum expectaturi essent: item quando pau-
lò ante

Id ante ipse affirmat, initium istius sylvæ ab Heluetiorum finibus oriri. Quod dubio procul Germani trans Rhenū proximi æque sciuerunt, ut Cæsar. Itaq; (ut præmonui) locus iste de ulterioribus Germanis Hercyniæ accolis, non de citerioribus intelligendus est: qui indubie illius principium ex Heluetijs, Tauriacis, & Veneti lacus accolis facile perdiscere poterant, idq; ex confinio, ac mutuo rerum commertio.

Est bos cerui figura. Hic bos Indico boui unicorni non admodum dissimilis est: quem Plinius lib. 8. cap. 2. describit. Sunt item quæ appellantur Alcæ.

Idem Plinius li. eodem ca. 15. longè aliam Alcæ figuram tradit, q̃ Cæsar. Non enim capræ eam similem facit, sed iumento: excepta aurium, & ceruicis proceritate.

Plinij sententiã magis probo, quod olim Cracouiæ in Musarum castris sub Rodolpho Agricola iuniore peritissimo duce Anno 1516 circiter quadriennium militans, Alcæ ea specie in foro (quem circum isthic uocant) uenalem conspicatus sum, qua Plinius eam depingit. Fieri autem potest, ut Cæsar ex aliorū relatione hæc scripserit, ideoq; & falsus sit.

Crura sine nodis &c. Videto Plinium de Elephantis eadem scribentem. Qui Vri appellantur. Plinius in iam citato loco Vros ad hunc modum describit: Germania gignit insignia bouum ferarum genera, iubatos, bisontes, excellentiq; & ui, & uelocitate Vros: quibus imperitum uulgus bubalorum nomen imponit, quum eos (sic enim legendum puto) gignat Africa uituli potius, ceruiue similitudine. Porro & istorum bouum ingens copia hyberno tempore ex Hercynia sylua (quæ Polonia, ut dictū est, penetrat) Cracouiam adfertur: atq; simul cū

alia ferina in foro, perinde ut apud nos cicurum aliarum animantium carnes in macello, uenundatur. Cæterum si Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4. credimus, Vri Gallica uox est, qua feri boues notantur. Ab labris argento circumcludunt. id est, eam cornuum partem argento inducunt, quæ labris bibentum admouetur. Cæsar postquam per Vbios exploratores &c.) A prælonga (ut monuimus) egressione ad institutam historiam nunc egreditur.

Per Arduennam syluam, quæ est totius Galliæ &c.) Strabo lib. 4. Arduennam ita describit: Sylua est procera rum arborum, permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradiderunt, stadiis millibus quaternis: eam uero Arduennam uocant. At contra bellorum impetus, spinosos dumorum ramos inuicem texentes irruptiones occludunt &c.) Qui sanè Strabonis locus nonnihil lucis sequentibus Cæsareanis uerbis addit, ubi ait magnam copiarum partem Ambiorigis se in Arduennam syluam abdidisse. Ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui uitandi æstus causa &c.) Hac de re uideo supra Cæsarem lib. 5. ubi Britannorum, Gallorum, & Germanorum ueterum, eandem propemodum ædificandi rationem ostendimus. Taxo se exanimauit.) Quo pacto id fieri potuerit ex Plinii uerbis lib. 16. cap. 11. sub ipsum finem manifestum fit. Inibi enim asserit Taxo mari noxium esse fructum: lethale baccis in Hispania præcipue uenenum inesse: uasa etiam uiatoria ex ea uinis in Gallia facta mortifera esse. Adhæc in Arcadia eandem tam præsentis esse ueneni, ut si qui sub ea dormiant, cibumue capiant, moriantur. Segni &c.) Sunt (inquit Hubertus) Segni,

Segni, qui oppidum, quod Signacum in Condruſis uocāt, inhabitant: exiguū quidem hodie, ſed miram proſeſto ueſtutatem referens. Condruſi (eodem teſte) Gallicè nunc Condrotz: quorum metropolis Honum appellatur.

Ad finitimas ciuitates &c.) ut Romandorum, Neruiorum, & Menapiorum. Id caſtelli nomen eſt &c.) Hubertus Leodius refert, huius nominis caſtellū etiamnum extare, atq; non plusquam dimidio Germanorum milliariorio ab urbe Leodio diſtare: in medijs quoq; Eburonum finibus, in maxima ſitum planitie. Idem aſſerit ſe ueſti, & manuſcripti exemplaris beneficio depræhendiſſe, pro Vatuca, & Varuca legendum. Ad flumen Aſcaldem, quod influit in Moſam &c.) Idem Hubertus mendam in hoc Cæſaris loco eſſe putat, & pro Aſcalde Sabim legendum: eo quod hic, non ille in Arduennæ ſyluæ finibus labatur, & iuxta Namurram in Moſam ſe exoneret. Sicambri, qui ſunt proximi Rheno &c.) Quia ille idem Hubertus à ſuò hunc locum illuſtrauit, In ſtudioſorum gratiam non grauabor illius illuſtrationem huc adſcribere. Sicambri, inquit, qui ultra Rhenum è regione Vbiorum, aut paulò infra habitabant. Et paulò poſt, quando Cæſar ait: Vbi pons erat imperſectus, hoc eſt, duobus milliaribus Germanicis infra Coloniam Agrippinam. Ad impedimenta, legionemq; &c.) ſuple quæ ad Vatuca caſtellum impedimentis præſidio erat. Quibus iam libet.) mendum eſt, pro licet, ut & Beroaldi exemplar habet. Nouem oppoſitis legionibus.) Scilicet præter ſuā. Supra nanq; Cæſar dicit, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum miſſum, C. Trebonium cum pari nu-

mero in eam Eburonum partem, quæ Aduaticis adiacet, ipsum denique Cæsarem cum tribus legionibus ad Apscaldem fluuium concessisse. Erat ager in præsidio.)

Hinc, & ex superiori loco uides Grammaticorum differentiam inter agrum, & agrotum non esse firmam.

Cuius mentionē superioribus prælijs fecimus.) scilicet lib. 2. sub finem. Relinquit animus Sextium.) id est, examinatur.

Alij cuneo facto.) Vegetius lib. 3. ca. 19.

Cuneū ait peditum multitudinem uocari, quæ iuncta cū acie primum angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem, inquit, milites uocant caput porcinum. Cuius rei typum conspice apud Aelianum in libello de instruendis aciebus. Et de Accone.) De hoc lege initium istius libri.

More maiorum.) scilicet Romanorum. Quo autem modo in seditiosos prisce Romani animaduertent, infra lib. 8. de bello Gallico patet. Ibi namque Cæsar scribit, Cutruatū seditionis Carnutanae auctorem ita ab ipso neci datum: ut corpus uerberibus examinatum securi feriretur.

ARGUMENTVM LIB. VII. DE BELLO GALLICO.

Principio totius Galliae Transalpinae defectionē, eiusque causam describit. Deinde quibus modis cum Vercingetorige Gallorū rege tumultuariē creato bellum gesserit: ut apote quæ oppida partim se ei ultro dediderint, partim uero summa ui, & industria expugnata sint. E quorum pos-
sirentorum

stremorum numero Genabum est, Auaricum, & Alexia:
quorum & oppugnationem, & expugnationem graphicè
& suis coloribus depingit. Tandem Vercingetorige pro-
fligato, Gallorum deditionem, Heduarum, & Aruernor-
um prærogatiuam commemorat.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VOMNES Italia iuniores
coniurarent.) Appianus li. 2. bel-
lorum ciuiliū refert, post Clo-
dij mortem, ingentem seruorum,
& agricolarum manum à Milo-
ne cōductam esse: eamq; (Populo
Romano, & M. Cæcilio pecunia
prius corrupto) in urbem irrupisse. Plura istius historiæ
Asconius Pædianus, & Cicero in oratione pro Milone at-
tingunt. Eæ res in Galliam Transalpinam &c.) Oca-
sio defectionis, & conspirationis Gallicæ. Genab-
bin dato signo concurrunt.) Ptolemæus uoce nonnihil de-
flexa Cenabum nominat, Iucundus uero & Cæsar infra
Genabum, & Aureliam nunc uocari, Gallicè Orleans,
author est ille. Spatium est millium passuum circiter
centum 60. &c.) Carnutes ab Aruernis longissime dis-

stare 3 Europæ tabula ostendit: & utriusq; gentis positus, & recens nomenclatura superius indicata est. Ex oppido Gergobia.) quod Cæsar infra Gergouiam uocat, & nunc testibus Iucundo, & Sabellico clarus mons appellatur, & in Aruernis situm est. Reliquosq; omnes, qui Oceanum attingunt.) Ut sunt Bituriges, Santones, & Tarbeli, uelut ex modo citata Ptolemæi tabula liquet.

Virtute Cn. Pompeij.) Idem Appianus in paulò ante allegato loco asserit, in maximo uidelicet tumultu ob Clodij cædem facto, Pompeium consulem absq; collega ita creatum esse, ut Dictatoris officio fungeretur. Quam gnauiter uero tumultum sedauerit, Cicero pro Milone demonstrat. Ad Nitiobriges, & Gabalos.) Ptolemæus in Europæ tabula Itiobriges, & Talabos uocat: eosq; in Aquitania ponit. Strabo autem in 4, & Plinius lib. 4. cap. 19. in appellandis his populis cum Cæsare sentiunt: quorum prior Rhutenos, & Gabales Narbonensi terræ proximos, posterior autem Gabales Aquitanis attribuit. Narbonem uersus &c.) Vnde tota prouintia nomen sortita est. Pomponio Mela lib. 2. in hæc uerba testante: Sed antestat omnis Atacinorum, Decumanorumq; colonia: unde olim ijs terris auxilium fuit, nunc & nomen & decus est Martius Narbo. Deducta est autem hæc colonia Portio, Martioq; Coss. authore Velleio Paterculo, in posteriori uolumine ad M. Vinicium Cos. Prouintialibus Volcis, Artonicis, Tolosatibus.) Prouincialibus tanquam genus præmittit, ac deinde populorum species, qui in Narbonensi Gallia siti sunt, subnectit. Porro Volci (ut Iucundus declinat) seu Volcæ (ut apud Ptolemæum legitur) Gallicè

lice nunc Auignon, & Artomici Armignac uocantur, & Tolosates à Tolosa colonia dicuntur: quos Plinius Tolosanos nominat. In Heluios.) Strabo lib. 4. Eluos uocat, eosque inter Garumnā, & Ligerim fluuios sitos esse tradit, & à Rhodano initium capere. Idem Gallicè nunc Albin appellantur. Gebenna, qui Aruernos ab Heluetijs discludit.) In Sabellico (ubi hanc historiam recitat) ab Heluetijs sed mendose legitur. Heluetij namque longius ab Aruernis distant. Ideoque uero non dissimile est librorum incuria hunc errorem commissum esse. Vienne nam.) suple Allobrogū, Altera enim & celeberrima quidem urbs Austriæ hoc quoque nomine gaudet. Gergobiam Boiorum oppidum.) Geminae ergo Gergobiae sunt, una Aruernorum, de qua paulò superius, & altera Boiorum. Cæterum de Boijs in Heduarum finibus collocatis uide supra lib. 1. Duabus Agendici legionibus.) Agendicum Celticæ Galliae oppidum est, inter Senones, & Turuuios positum, & iuxta Marliani, & Iucundi sententiam nunc Gallicè Arouins uocatur. Ad oppidum Senonum Vellaunodunum.) quod Agendico, ac Genabo Lugdunensis Galliae oppidis uicinum est, & si Iucundo assentimur, uilla noua iam in Lotharingia uocatur.

Ab oppugnatione desistit.) supleto Gergobiae Boiorū. Superius enim Cæsar scribit, Vercingetorigem rursus exercitū suum in Bituriges duxisse: atque inibi Gergobiae Boiorum oppugnationem incepisse. Nouiodunum.) quod Gallice nunc Noion, uoce nonnihil corrupta (ut supra lib. 2. annotatum est) appellatur. Alterum, inquit Voila terranus, huius nominis oppidum est proximum Pas

rifijs, in Prouintia Rhemensi, & tertium Hedduorum.

Auaricum.) Quod uulgo nunc Viaron uocatur, te Marliano.

Quod anni tempore subleuentur.) suple hyberno. Hæc enim hyemali tempore gesta esse, duo superiores loci arguunt. In quorum uno ait Cæsar se Gebennar montem, licet altissima niue obrutum superasse: altero, unde belli gerendi difficultate agit, dicens: Si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret. Huc adde quod Cæsar alibi dicit, Nullam ferme hyemem præterisse quin Galli ad defectionem spectauerint: propterea quod Romanis sub cælo clementiori natis, hoc anni tempus ad bellandum inhabile, Gallis uero frigoribus assuetis aptissimum esset. A' Boia.) hoc est, à regione Boiorum, quorum

oppidum Gergobiam, Vercingetorix oppugnauerat.

Harum ipsis rerum copiam suppetere.) Ipsi, suple Gallis cum Vercingetorige militantibus. Suppetere copiam harum rerum, scilicet uicorum, edificiorum, pabulationis & commeatus. Hæc si grauiora, aut acerba uideantur &c.) Occupatio est, q. d. Scio uobis grauiora uideri quæ consulo: at interim cogitate multo grauiora, adde etiam inhonestiora esse, quæ uobis patienda erunt, si meum consiliū neglexeritis.

Quorum alteri.) suple Hedui, alteri scilicet Boij. Non enim ita multo post Cæsar ipse Hedduorum indiligentiam, & Boiorum facultates tenuis in causa fuisse dicit: quo minus commeatu iuuaretur. A me promissum est.) suple per uicorum, ac oppidorum incendia.

Quantum has cotidianus agger expresserat.) id est, quam alia fieri poterant, sita uidelicet in aggere, qui cotidie actus erat. Commisissis suarum turrium nalis.)

Quum

Quum modò dixerit Cæsar Auarici mœnia ab oppidanis
 turribus undiq; contabulata, & superius duas turreis am-
 bulatorias à se contra illos excitatas scribat: dubio procul
 nihil aliud hic significare uult, quam quod Auaricenses
 Romanorum turreis ad muri altitudinem ductas suis, tur-
 ribus ita adeo adæquauerint, ut malos, id est, trabes instar
 mali muro committerent, hoc est, infererent. Etenim eius-
 modi turres (Vegetio authore) non nisi ex tabulis, & tra-
 bibus fiebant. Trabes directæ, perpetuæ. id est, con-
 tinuæ. **Eæ** reuinciuntur extrorsus.)suple alijs trabi-
 bus, seu commissuris per transversum positis. Quæ re-
 ctis lineis.)suple per amussim ductis. Ab ariete mate-
 ria.)id est, lignum, sicuti robur est, descendit. Quæ.)su-
 ple materia plerumq; introrsus reuincta. Perpetuis, id est,
 cōtinuis trabibus. Pedes quadragenos) hoc est, ut singulæ
 materiæ singulis trabibus quadragenos pedes longis re-
 uinctæ essent. Aries autem (Vegetio lib. 4. cap. 13. teste) ce-
 studinis caput ferro munitū dicitur, eo quod durissimam
 frontem habeat: quæ muros subruit, uel quod more arietū
 retrocedit, ut cum impetu uehementius feriat. Hæc ille.
 Porro Ammianus Marcellinus lib. 23. eum hoc modo de-
 scribit: Hinc ad arietem uenimus. Eligitur abies, uel ora-
 nus excelsa: cuius summitas duro ferro cōcluditur, & pro-
 lixo, arietis efficiens prominulam speciem: quæ forma hoc
 machinamento uocabulum indidit: & suspensa utrimq;
 transversis asseribus, & ferratis quasi ex lance uinculis
 trabes alternis continentur: eamq; quantum mensuræ ra-
 tio patitur, altitudo retro repellens rursus ad obuia quæq;
 rumpenda protudit ictibus ualidissimis, instar adsurgētis,
 & ceden

cedentis armati. Qua crebritate uelut reciproci-
minis impetu ædificijs scissis in rimas concidunt struc-
tæ laxatæ murorum. Hoc genere operis si fuerit exerte
gore discussum, nudatis uallo defensoribus, soblutis obsi-
ciuitates munitissimæ recluduntur. Hactenus Ammianus.
Porro quantum ex uriusq; authoris descriptione in-
telligimus, machina illa bellica non dissimilliss ei fuit, quæ
apud maiores nostros ante bombardas inuentas, à felis
militudine Cattus uocabatur. Vtróq; enim instrumen-
ta concuti solebant, ac dirui. Quo autem alio contri-
tio instrumento aries repelli potuerit: idē Ammianus po-
citata modo uerba indicat, qui uolet, eum legat.

Tum ad utilitatem, & defensionem urbium. Vegetius
lib. 4. cap. 3. Cesaris sententiam hoc modo confirmat. Mu-
rus, inquit, ut non possit elidi, hac ratione perficitur. Inter
uallo uicenum pedum interposito, duo intrinsecus parie-
tes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta,
inter illos mittitur, uectibusq; densatur: ita ut à muro pri-
mus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur:
ut de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi
cliuo, molliusq; ad propugnacula ascendi possit. Quæ nec
murus ullis præter arietibus rumpi, quem terra cõfirmat,
& quouis casu destructis lapidibus, ea, quæ inter parietes
densata fuerit, ad muri uicem ingruentibus moles obsistit.

Reliquasq; res, quibus ignis excitari &c. Visunt tæda
& stupa. Quod deustos turrium uidebant. Vegetius
lib. 4. ca. 15. Pluteos ad apsidis similitudinem è uimine cõ-
texi scribit: & cilitijs, uel corijs protegi, ternisq; rotulis
quarum una in medio, duæ in capitibus apponantur. Et in
quancunq;

quamcunq; partem uolueris, more carpētorum adinoueri.
 Quos, inquit, obsidentes applicant muris, eorumq; munia
 tione protecti, sagittis, siue fundis, uel missilibus defenso-
 res omneis de propugnaculis oppidi exturbant: ut scalis
 ascendendi facilius præstatur occasio. Et palus.) Paulò
 superius Cæsar ipse Auaricis situm describēs, ait illud fer-
 mē ex omnibus partibus flumine, & palude circumdatum
 esse. Perstare in sententiam uiderunt.) Rursus Græ-
 cæ dicendi forma usus est, pro in sententia. Singuli
 magistratus.) Supra lib. primo hunc magistratum ab He-
 duis Vergobretum uocatum esse scribit. Secundum
 flumen Elauer.) Ptolemæus in 3 Europæ tabula hoc flu-
 men Canetellum uocare uidetur: id quod uel hinc conijce-
 re licet, partim quod nullus Geographorum (quantū ego
 scio) Elaueris meminit: partim quod Aruerni (quorū op-
 pidum Germania in monte sitū est) inter Ligerim, & Ca-
 netellum fluuios siti sunt. Vide Iucundum, & Marlianū.
 Quintis castris.) id est, Castris quinquies metatis, ad quē
 modum T. Liuius sæpenumero loquitur, & cum ipse, tum
 alij historici eundē à Græcis mutuati sunt. Ita enim Lu-
 tianus in Veris inquit, narrationibus: Τριτῶν ἡμερῶν ὡς
 ἔειπα, hoc est, Tertij, id est, tribus diebus in Ocea-
 num delati sumus. Hortaturq; eos &c.) Suasoria est,
 in qua primum loco honestatis utitur: dum ait libertati, ac
 imperio eos natos esse, ideoq; turpissimum eis fore, si se nō
 ex Somanorum seruitute in libertatem uindicerent. Deinde
 per occupationem diluit, quod ab aduersario abijci pote-
 rat: uidelicet eum Cæsari malam gratiam pro beneficio
 in ipsum collato reddere. Fatetur itaq; se beneficio affe-
 ctum,

Etum, sed in iusta causa: ideoque se pluris facere communem totius patriæ libertatem, quam priuatum uel beneficium, uel amicitiam Cæsaris. Continuo magnum numerum frumenti.) Paulo superius Cæsar ait, equitatum omnem, et peditum millia decem ab Heduis petita: quæ in præsidis rei frumentariæ disponderentur. Vnde colligo idem frumentum à Litauici exercitu direptum esse. Epodorus summo loco natus adolescens.) Occasionem detecti doli per Litauicum nexi describit. In equitum numero conuenerant.) supple qui Cæsari ab Heduis auxilio erant missi.

Nominatim ab eo.) suppleto, Cæsare euocati, haud dubie eam ob causam (ut ipse Cæsar subiungit) quod parum bene inter ipsos conueniret: et quod speraret ipsius consuetudine atque impulsu fieri posse, ut in concordiam redirent. Ad contrahenda castra.) i. ut angustiora faceret, Germanicè *das er das lêger ynzogner machte*. Quæ maxime illi hominum generi innata.) Illi hominum generi. i. Gallis omnibus. Supra enim lib. 4. hæc Gallicæ consuetudinis esse dicit, ut leuibus rumoribus, et auditionibus permoti: de summis sæpe rebus consilia ineant, quorum eos est uestigio poenitere necessum sit. Ex oppido Cauillono.) scilicet Heduarum, quod à Ptolemæo Cabullinum, et Gallicè nunc Châlillon uocatur, et ad ripas Araris positum est. Qui fluuius negotiatoribus ad negociandum aptissimus erat. Omnem exercitum contraheret.) Supra. n. dixit se in duas partes exercitum diuisisse, ita ut Labieno quatuor legiones in Senonem, Parisiosque ducendas dederit: ipse autem sex in Aruernos ad Gergouiam oppugnandam duxerit. Vno colle ab Ro. occupato.) Paulo superius Cæsar, inquit, est regione oppidi collem

collem sub ipsis radicibus montis egregiè munitū deiecto
aduersariorū præsidio, à se occupatū esse. Timebant ergo
Galli, ne alterū adhuc residuū collem occuparet, eosq; de in-
totos circūuallaret. Mulionesq; cum Cassibus.) Elegās
stratagema est. Alio ascensu.) supple q; Ro. ac reliqui Cæ-
saris milites ascenderant. Legionisq; decimæ.) Quacū-
erat concionatus. Signa.) scilicet militaria cōstitere.) Tria
hic obseruada sunt, primū, quod signum indispiscendæ pu-
gnæ per tubæ cantū dari solitum sit, quod classicū canere
uocant: & contra dum milites à pugnando reuocabātur,
receptui dicebatur cani, ut scilicet se in sua reciperēt. De-
inde ideo nimirū decimæ legionis signa, audito tubæ sono,
primum omniū constitisse: quod Cæsar illam (ut supra li. i.
apparet) Prætoriæ cohortis loco habuit, eāq; ob causam
ueronō dissimile est, ab eo haud procul semp ab fuisse. Pos-
tremo quū ait, se cum eādē legione concionatū. Aut ita
capiendū est, quod propter uiciniam uerba ad milites fece-
rit, eosq; à pugnæ flagrantia reuocauerit: aut quod concio-
nari hoc loco tuba militū concioni signū dare, ac receptū
canere significet. Quorum posterius ut magis probem, ad-
uersatiua particula At, quæ mox sequitur, facit. Si enim
reliquarum legionum milites tubæ sonum propter loci dia-
stantiam exaudire non poterant, ideoq; nec consistebant:
decimæ nimirum legionis cohortes (ob spacij propinqui-
tatem) confestim tubæ cantum exaudiuerunt, eoq; moti,
tanquam concio ad ipsos per imperatorem habita esset, à
pugna destiterunt. Munitionis causa conuenerant.)
Omneis enim (ut Cæsar paulò superius inquit) ad hunc
locum muniendum à Vercingetorige euocati erant.

Suos obtestari.) scilicet ut se strenue gererent, ne in hostium potestatem uenirent. Hæc namq; subaudienda esse, præcedentia arguunt, cum inquit: Quæ Paulò ante Romanis de muro manus tendebant. Q. D. matres familiâs quæ antea nostris supplicauerant: iam uice uersa suos ad fortiter se gerendum cohortantur, & ut magis moueant, communes liberos in conspectum proferunt. Et sub infimo colle.) id est, infima collis parte. De eodem namq; colle loquitur, quem hosteis conferti occupauerant, & ex superiore loco pugnabant. Postero die Cæsar contione aduocata.) Oratio est obiurgatoria, in qua tamen obiurgationis acerbiteratem ita temperat laudis admixtione, ut eos ab ipso ne tantillum quidem alienet. Ad Auaricum sensisset.) Illic enim ob collis æditi, & paludis difficultatem, suos cum hostibus iniquo loco decertare uoluit, eo quod ipsorum saluti consuleret. Quod uero hostium exercitum sine duce, & equitatu tum fuisse ait, hinc fit: quod supra dixit, Vercingetorige cum equitibus, & aliquot expeditis peditibus, Romanis pabulatoribus insidias tetendisse tunc temporis. Tantopere licentiam, arrogantiam repræhen.) Militem suo Imperatori parere, non præire oportere, ex hoc loco discimus: & è contra quantum prudentiæ ab Imperatore requiratur, ne quid temere statuatur. Eadem de profectione cogitans, quæ ante senserat.) Quum. ij. Hedui subdole cum Cæsare agerent, ac denuo de rebellionē cogitarent, ipse (ut paulò superius scribitur) maiorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum Gergouia discederet &c. Eadem ergo nunc consilia exequi studet,

studet, quæ iam pridem animo conceperat. Quamq̃ in amplitudinem deduxisset.) Quàm ampla Heduarum ditio, & quot clientes habuerint, inferius ex Iulij descriptione patescit: ubi ait se Heduis, atq̃ eorum clientibus Segusianis, Ambruaetis, Aulercis, Brānouicibus, & Brannonijs militum millia triginta quinque imperasse. Quorū nimirum magnam partem Cæsaris beneficio nacti erant. Ante nanq̃ illius in Galliam aduentum ab Aruernis, & Ariouisto oppressi, plerosq̃ omneis clienteis amiserant.

Litauicum Bibracte &c.) De hoc oppido supra lib. primo scripsimus. Obsides ciuitatum ad magistratū Bibracte deducendos.) Supra ab initio lib. 6. refert centum obsides Senonibus imperatos, & Heduis custodiēdos esse datos. Et oppositus mons Gebenna.) Cæsar ipse paulo superius ait, Aruernos hoc monte ab Heluijs discludi. Plinius uero lib. 3. naturalis historię cap. 4. refert, Narbonensem Romanorum prouintiam ab reliqua Gallia ulteriore uersus Aquilonem, Iura, ac Gebenna montibus discerni. Porro quem montem Cæsar hic, ac Plinius in iam allegato loco Gebennam, Ptolemæus (quantum ex Eupæ tabula conijcere licet) Cemmenorum monte is uocat. In qua sententia & Hermolaum Barbarum hominē eruditionis raræ post aliquot annos quàm hæc primitus annotata sunt, ex Vadiani nostri super Melam commentarijs fuisse depræhendi. Quod adiungi Labieno, atq̃ his legionibus &c.) Supra in hoc eodem li. scribit, se quatuor legiones in Parisios, ac Senones Labieno ducendas tradidisse. Fluminis Sequanæ) quod Gallice (Iucūdo authore) Seina uocatur. Porro de Lutetia in superioribus annota-

uimus. Camulogeno Aulerco.) Quos Cæsar Auler-
cos, Ptolemæus Aulercos, Lugdunensis Galliæ populos
uocat: & Gallice Roan appellantur. Melodunum quod
(iam sæpe dicto authore) Gallis recentioribus Francicis
illis, Mellon uocitatur. A præsidio, atq; impedimen-
tis.) suple quæ Agendici posita erant, ut Cæsar in hoc lib.
superius commemorat. Maximum flumen.) scilicet
Sequana. Paulò nanq; ante scribit, duas insulas in eo esse,
in quarum una quidem Parisiorum Lutetia, in altera ue-
ro Melodunum sit positum. Metiosedum uersus mis-
sa.) Beroaldi exemplar Iosedum legit, cui Marlianus (nisi
quod literam c addens, Ioscedum legit) assentiens, oppidū
fluminis Sequanæ ripas attingere, Melodunoq; ac Lute-
tiæ Celtarum oppidis conterminū esse dicit. Treuiri
quod aberant longius.) Supra lib. 4. ait Rhenum per Tre-
uirorum fines labi, ideoq; nunc dicit eos longius à reliquis
Gallis dissitos fuisse, adeoq; à Germanis pressos: eò quòd
Rhenus tantummodo Gallos à Germanis disterneret.

Qui sunt finitimi ei prouintia.) scilicet Heduarum.
Atq; hoc uerum esse tertia Europæ tabula confirmat. Nā
si picturæ Ptolemaicæ credimus, Cemmeni (quos antea à
Cæsare Gebennam dici admonuimus) montes tantummo-
do interiacent inter Segusianos (quos Ptolemæus Segusi-
acos uocat) & Heduos. Porro Segusiani secundū Lucun-
di traditionem Gallicè nunc Bresse uocantur.

Quorum mentes nōdum à superiore bello.) suple quod
cum Romanis gesserant: Id quod Cæsar ipse statim ab in-
tio lib. 1. de bello Gallico tradit. Ciuitati autem impe-
rium totius prouintia.) scilicet Narbonensis, cui Allobro-

ges finitimi erant, eò quòd cis Rhodanum Romanis habi-
tabant. Cum finitimis prælio congressi.) Finitimis
ut sunt Gabali, Aruerni, Ruteni, Cadurci, Volcæ, Aremi-
ci. Quòd minus idoneis equis utebantur.) Cæsar supra
lib. 4. testatur, Germanos praua, ac deformia iumēta olim
habuisse: hæc tamen cotidiano exercitio, summi ut essent
laboris efficere solitos. Galliaq; excedere.) scilicet re-
liqua, ut Aquitania, Lugdunensi, & Belgica. Si pe-
dites suis auxilium ferant.) δίνουμα est: Vtrocunq; enim
res cadat, hosteis magno afficiendos incommodo, certum
se habere dicit. Si pedites suis.) suple equitibus. Frequenti-
tibus nanq; cum Romano exercitu prælijs didicerat Vercin-
getorix, Cæsarem Germanis uti equitibus: inter quos
pedites levis armaturæ pugnabant. Fugientesq; usq;
ad flumen &c.) Ararim signari puto, propterea quod in
superiori pugna scribit Cæsar, se per extremas Lingonū
fines in Sequanos iter fecisse: ac Vercingetorigem circi-
ter millia passuum decem ab Romanis, trimis castris con-
sedissee. Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum.)
Volaterranus lib. 3. Geographiæ Alexiam in Hedduorum
finibus sitā esse docet, eamq; ad exiguū vicum redactam:
qui nunc Alsetum uocetur. Eadem urbs iuxta sententiam
Iucundi à Gallis nunc Lausoys dicitur, & in Burgundio-
nibus posita est. Qui autem, & quales sint Mandubi popu-
li, ingenuè fateor me ignorare: eo quod nullus ueterū Geo-
graphorum (quantū ego scio) eorum meminerit. Nisi for-
te ijdem sint Mandubi, quos Strabo lib. 4. Mandibulos ap-
pellat: eosq; Aruernis finitimos esse affirmat.

Nostrum opus.) suple circumuallationis mœniorum

Alexia. Summa Labra. id est, summa ripæ, id est iuxta Græcorum idiotissimum: qui etiā τὸ χεῖλ & ἀντὶ τῆς ὄχθης usurpāt. Pedibus 400 reduxit. i. retro duxit. Priscianus enim re præpositionem κατ' ἀποκοπὴν quasi retrò dictam putat.

Quarum interiorem.) scilicet uersus primam fossam.

Grandibus ceruis.) hoc est, stipitibus ceruinorum inastar cornuum ramos habentibus. Agrestes Tigurini tales stipites uoce non dissimili serlen uocitare solent. De quorum & aliarum munitionum formis eruditissimas Lucundi pieturas, ac commentationes uideto. Is namque multum lucis urbium oppugnationibus (quas Cæsar describit) attulit.

Materiari.) hoc est, lignari, & materiam ad munitiones faciendas cedere. Siquidem materia proprie ea uocatur ligna, quæ structuris seruiunt. Delibratis, id est, decorticatis cacuminibus. Acutissimis uallis se induebant.) id est, sudibus, uel tribulis ligneis per ordinem digestis se lædebant: hoc namque Valli (teste Vegetio lib. 1. cap. 8.) significant. In quincuncem dispositis.) Quid sit fæminis, hoc est, fœmoris crassitudine stipites in quincuncem disponere Budæus lib. 1. de Asse, & partibus eius hisce tribus authoribus explicat: primum Fabio Quintiliano, qui in 8 sic scribit: Nullus ne frugiferis adhibendus decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certaque interualla redigam eas arbores. Quid illo quincunce speciosius? qui in quamcunque partem spectaueris, rectus est. Deinceps Cicerone in li. de Senectute, ubi in hæc uerba inquit: Cum autem miraretur Lysander & proceritatem arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus.

tum

tum eum dixisse: mirari se nō modo diligentiam, sed etiam solertiam eius. Postremum Demosthene, in Oratione, quæ πρὸς Νικόστρατον inscribitur, in qua sic ait: καὶ τὰς ἀναδένοντας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτῖρια ἑλοῶν περισοίχων κατέκασε, id est, arbuscuas uites excidit, & oliueta in uersus quoquo uersum digesta confregit. Xenophon ipse (inquit Budæus hoc uelut auctarij uice subnectens) ex quo Cicero transtulit, ita scripsit: ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζε αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα ἦν, δὲ ἰσὺν δὲ τὰ φυτευμῆα, ὁρθοὶ δὲ οἱ σοῖχοι τῶν δένδρων, ἐυγάνια δὲ πάντα καλῶς ἦν. id est, Cum autem locum consitum miraretur Lysander, quod decoræ essent arbores, & stirpium consitarum æqualis series, ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchrè exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis coniungere statim possumus, quid sit quincuntialis ordo: etiam si nondū intelligimus, cur ita, appellatus sit. Fortasse autē sic antiqui quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionem. Hactenus Budæi uerba recensuimus, ex quibus colligi potest, quid sit, stipitates fœminis crassitudine in quincūcem disponere: nimirū ita, ut quoquo uersus eos aspicias, ordines, & angulos rectos intuearis. Ab infimo solo.) Exemplar Aldinum, & Vuolfianum hic perquā corruptum est, post uocem enim pedes omittit, treis: & pro occultabantur (ut Beroaldinus, & Gryphianus codex rectè habet) exculcabantur legit. Quos stimulos nominabant.) Hirtius infra li. 5. bellorum ciuiliū eosdem stimulos stilos cæcos, nostrates uero uulgo suosysen appellant. Contra exteriorē hostem

stem.) scilicet, qui in oppido non erat. *Ambrualetis.*) qui Brabantiae partem tenent. *Brannouicibus.*) qui à Gallis nunc *Lauall de Moriana*, Et *Brannonijs.*) qui ab iisdē de *Blano* (unica litera immutata) dicuntur. Quod si autem *Marliani* lectionem (qui pro *Brannonijs*, *Blano* *nij*s legit) sequimur: suum nomen etiamnum retinent.

Helcutetis.) Hi quatuor populi in *Aquitania* siti sunt, quorum *Cadurci*, *Caors*: & *Vellani*, *San Flor* Gallicè nominantur. De sequentibus populis in superioribus magna ex parte diximus. *Curiosolites* secundum *Vola* *terranum* *Consopitenses*, iuxta *Marliani* autem, & *Iucun* *di* sententiam Gallicè *Cornouaide* iam uocitantur.

Redones.) *Renes.* *Ambibarij.*) De his nihil inuenio apud quemquam, præter *Marlianū*, qui eos *Celticæ Gal* *liæ* annumerat circa *Britanniam* citeriorem, & *Norman* *niam*. *Cadetes.*) Gallicè *Hipercorentin en Bertegne*. Qui populi omnes *Lugdunensi* *Galliæ* uendicantur, & *Oceanum* attingunt. Ita ut antea demonstrauius.) *suple li. 4. sub finem*, Vbi ait, *Se Comiū regem Atrebat* *bus* uictis dedisse: & eius opera plurimum esse usum.

At ij, qui *Alexiæ* obsidebantur.) Hactenus *Gallicanū* delectum, & copias descripsit: nunc ad *Alexiæ* obsidionē redit. Nihil inquit de eorum sententia.) Oratio ista *Critognati*, Generis est suasorij: in qua primū aduersario rum sententias ualidis rationibus diluit: Deinde suam sub iungit, nempe sibi consultum uideri, ut omnia citius, & patiantur, & designent, quàm aut se hostibus dedant: aut per eruptionem & se, & totam *Galliam* in discrimen conijci ant. Tamen si enim suum consilium de deuorandis hominibus,

bus,

bus, qui bello inutiles sunt, prima fronte satis crudele sit: tamen id toti Galliae & honestum, & frugiferum fore, si assentiantur. Ne autem tam immane consilium exemplo carente putent, id quoque à maioribus suis captum esse probat: quod per locum à minore ad maius, & per collationem partium inter sese amplificat. Respicite finitimam Gal-

liam.)suple Narbonensem. Securibus subiecta.)id est,

Romano imperio, ut signum $\mu\epsilon\tau\omega\nu\nu\mu\iota\kappa\omega\varsigma$, pro re signata ponatur. Fenestella namque tradit duodecim lictores cum uir-

garum fascibus securim Cōsuli prætulisse. Vnde sæpe apud Liuium legitur, fasces erant apud Fabium, id est, Fab-

bius consulem agebat. Cedentes.)suple Gallos ad ca-

stra usque insecuti sunt. Harpagonum numero effecto.)

Vegetius lib. 2. ca. 25. ait, Legionem inter alia ferramenta, etiam ferreos harpagones (quos lupos uocant) habere.

Fundis libralibus.)id est, quæ libræ pondus æquabant.

Glandibus.)id est, plumbo in glandis modum fabrefactis, ut interpretatur Pompeius. Aut in scrobes delap-

si transfodiebatur.)suple à teretibus stipitibus fœminis crassitudine. Musculos &c.)Teste Vegetio lib. 4. ca. 16.

minores machinæ uocantur: quibus protecti bellatores, si lutum obfuerit, aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidi-

bus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidant: ut turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad

murum. Vocantur autem à marinis beluis musculi. Nam quemadmodum illi, quum minores sint, tamen balenis aus-

xilium, adminiculumque iugiter exhibent: ita istæ machinæ breuiore deputatæ turribus magnis, illarum aduen-

tui parant uiam, itinerique præmuniunt. Exiguum loci.

Beroaldi exemplar iniquū legit. *V*tramcunq; autem lecti-
onem sequaris, perparum refert. *Ea, quæ occultaue-
rant in terris.) Vt stipites, & taleas. Interiores.) scia-
licet Galli, qui in oppido Alexia agebant, & eruptionem
frustrà iam fecerant. Cabilonni.) idem oppidum est,
quod supra Cauillonum appellatur. Matisconæ.) hæc
urbs uoce nonnihil truncata Macon iam uocatur.*

ARGVMENTVM LIB. VIII. DE
RELICTORVM A. HIRTII
DE BELLO GALLICO.

Principiò, Nouam Gallorum defectionem, ac bellum
cum Biturigibus gestum describit. Secundò, Carnutes fu-
gatos. Tertiò, Bellouacorum, ac reliquarum ciuitatum
deditionē. Quartò, Quibus modis Cæsar exercitū suum
in uarias Galliæ parteis diuiserit. Quintò, Caninij bellū
cum Dumnaco Andium duce gestū. Sextò, Eiusdem bel-
lum cum Drapete Senone, & Lucterio Cadurco gestum:
ubi & Vxelloduni oppugnationem graphice depingit.
Septimò, In quas Galliarum regiones Cæsar exer-
citum in hyberna dimiserit. Octauò, & ul-
timò eiusdem profectionem in Italiam:
& quæ ciuilis belli inter Pompe-
ium, & Cæsarem semina
titerint, docet.

IN AVLI HIRTII DE RELICTORVM DE BELLO

GALLICO LIBRVM VIII. IO.

Rhellicani Annotationes.

VLI HIRTII derelictorum.) Hirtij istius mentionem facit Ci. li. 7. Epistolarum ad Atticum in prima epistola sub finem. Et ex eiusdem lib. epistola (quæ incipit, Dionysium flagrantem) cum Hirtium, tum Balbum (cui

hic liber dedicatus est) Cæsaris studiosissimum fuisse apparet. Cæterum Hirtius in tota ista præfatiuncula nihil aliud agit, quam ut primum ostendat: quos libros post Cæsarem scripserit. Secundo arrogantia, ac temeritatis crimen deprecatur: & obiter Cæsarem laudat, cum ob scribendi facilitatem, tum elegantiam simulque rationem reddit, cur Cesar ipse suarum rerum commentarios scripserit

Superioribus, atque insequentibus eius scriptis.)supple 7 libris, de bello Gallico, Tribus de bello ciuili. Imperfecta.)scilicet Cæsaris scripta. Nam Alexandrinum bellum non ad finem usque descripserat. Cuius finem nulum uidemus.) Bene dicit, Nam finita dissensione inter

Cæsarem, & Pompeium, noua inter Octauium, Antoniū, Lepidum, Cassium, & Brutum orta est: de qua Appianus lib. 3. bellorum ciuiliū, Suetonius in Augusto, Plutarchus in Antonio, & Bruto.

Tamen aliter audimus ea.)

l s Recte.

Recte. Nam si usquam illud Plauti locum habet, in historia fideliter scribenda uel maximum tenere oportebat, ut unus oculatus historiographus pluris fieret, quam auriti decem. Quum enim non nisi certa scribenda sint, nemo certe commodius ea perscripserit, quam *ἄνθρωπος*: siue fidem, siue perspicuitatem in narrando consideres. Pridie Calendas Ianuarias. id est, Ultimo Decembris. In finibus Biturigum &c.) Ad finem lib. 7. Caesar ipse testatur, T. Sextium cum legione una in Biturigas esse missum.

Quæ proxima fuerat &c.) Eam nimirum intelligit, quam C. Caninio Rebilo in Ruthenos ducendam dederat. Siquidem hi populi à Biturigibus non longè absunt.

Defectisq; fuit necesse &c.) Beroaldus deiectis legit: sed utrunq; fortassis perperam. Nam quum defetiscor haud dubie prioris participij thema sit, secundum Prisciani sententiam, pro defectisq; legendum foret. Quæ lectio cum sequentibus probè quadrat, statim namq; sequitur, Bituriges operi rustico præ belli securitate intentos fuisse. Deinde conijcio Beroaldum pro deiectis, disiectis potius legisse: propterea quod & hæc lectio magis ad sequentia facit. Cū enim Caesar Bituriges deimproviso rura colentis adortus sit: nimirum eos palanteis, ac disiectos aggressus est. Nisi forte quispiam defectus à deficeor, id est, relinquo (Teste eodē Prisciano) deriuari putet. Quod uerbi apud Aldū, & qui eum secuti sunt paulo inferius ponitur. Vbi tamen Beroaldus deficeret, non deficeretur, legit. Atq; ita participium defectus (teste Lau. Valla) actiuam haberet significationem, ut sit sensus: Defectisq;, hoc est, iis qui defecerant in uia. Sic namq; & Martialis, & Fabius usurpare,
uere,

uere, quorum ille ita canit: Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cygnus funeris ipse sui. Hic uero ad hunc scribit modum li. 6. Oratoriarum institutionum. Defectaq; labore senectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit, nisi diligentiam. Ducenos sestertios. id est, singulis ducentos. Porro sestertius iuxta Budæi traditionem æreus nummus erat, ex eo sic dictus, quod duos asses, & semissem ualeret, hoc est, duas libras æris grauis: & selibram, quorum quatuor uno denario Rhomano ualebant. Sestertia autem numero plurali, & genere neutro dicuntur, quod singula duas libras, & selibram argenti ualerent hoc est ducentos, & 50 denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Centurionibus duo millia nummum. id est, 50 aureos coronatos. Siquidem Budæus idē lib. 2. de Asse mille nummum 25 aureis æstimat. Superiore commentario demonstratum est &c.) Sub ipsum namq; finem superioris Commentarij Cæsar ait, Q. Ciceronem, & P. Sulpitium in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocatos esse. Nuper enim deuicti, scilicet in bello cum Vercingetorige gesto. Tempore anni difficilimo. hyberno uidelicet. Quantumq; in ratione esset, hoc est, quantum ratione prouideri posset. Qui Rhemis erant atque tributum &c.) hoc est, sanguinis propinquitate eos attingebant. De quo uide supra lib. 2. Romanorum orationem ad Cæsarem habitam. Rursus undecimam &c.) Quod dicit rursus, respicit ad hoc, quod supra dixerat, undecimam legionem duodecimæ adiunctam esse, dum Cæsar in Biturigum fines incursionem faceret. Depoposcissent &c.) Obserua Grammaticorum regulam de non geminandis compitis

compositis ab Hirtio non esse seruatum. Atque ita cum tribus legionibus, magnis itineribus ad se ueniret.) Probe colligit. Ad finem namque superioris libri septimi Cæsar scribit, T. Sextium cum una legione in Bituriges missum esse. In hoc autem ipse Hirtius refert, Trebonium cum duabus legionibus Genabi in hybernis collocatum. Subsidiari.) id est, subsidio esse consueuerant. Neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos.) Cæsar supra lib. 2. Bellouacorum fortitudinem, ac præstantiam: & lib. 7. eorundem arrogantiam describit. In diuersissimam partem Galliae.) hoc est, in Aquitaniam, quæ Belgio (in quo Cæsar cum Bellouacis bellum gesserat) ob hoc diuersa est: quod hoc uersus Orientem, ac Septentrionem, illa autem Occasum uersus, ac meridiem spectat. Quod uero Aquitaniam innuat, cū inferiora, tum superiora indicant. Statim namque subiungitur, Caninium his regionibus præfectum fuisse: & supra in fine septimi lib. Caninius in Ruthenos Aquitaniæ populos hybernatum missus esse scribitur. Tergestinis.) Strabo lib. 7. Tergestam Carnicorum pagum esse scribit: Pomponius autem Mela Tergestum oppidum in intimo Adriæ sinu positum, ac Illyricum finire tradit: Plinius uero lib. 3. cap. 18. Tergestinum sinum, & Tergesten coloniam 23 m. p. ab Aquileia distare asserit. Vnde mirum ni horum Tergestinarum appellatio originem habet, quos Hirtius hic barbarorum incursionibus infestatos commemorat. Maxime uero à Tergeste colonia, quia proxime antecessit: Labienum ad colonias ciuium Romanorum tuendas missum esse. Ad deuastandos, depopulandosque fines Ambiorigis.) scilicet dimidiæ partis Eburo

Eburonum, ut supra lib. 5. & 6. Cæsar perscribit. Ad oppidum Lemouicum &c.) De Lemouicis siue ut Cæsar supra lib. 7. declinat Lemouicibus, Volaterranus hæc tradit, quod Aquitanis accenseantur, etiamsi trans Ligerim à Geographis ponantur. De oppido autem Lemouico (cuius hic meminit Hirtius) nusquam quidquam legi. Quamquam Beroaldi exemplar non Lemouicū, sed Lemonem uocat: ad quem modum & Sabellicus legit. Et Romanum, & externum sustinere hostem.) Beroaldi exemplar aliter, & nisi totus fallar, melius ad hunc modum legit: Et Romanum exercitum sustinere hostem. Nam Hirtius duobus nominibus Dumnacum ab Lemouici, seu Lemonis oppidi opugnatione destitisse ait: uno quod Fabius cum exercitatis militibus aduentauerat: altero quod sibi ab oppidanis periculum imminere cernebat, si cum Fabio congrediretur. Et sane prudenter Dumnacus colligebat. Quum enim antea Caninij castra sola expugnare nequiuisset: quonam pacto deinceps recentibus Fabij copijs cū illius cōiunctis, & tam bene exercitis (ita enim participiū ab exerceor Hirtius formauit) restitisset. Magnam uero in uita Hirtij eiusdē uerba habent. Siquidem per se arduū erat opus, Rom. hoc est, tam celebrē, & exercitū. i. tot bellis exercitū sustinere hostē. Reliquam esse unam æstatem suæ prouintiæ.) scilicet in Gallijs administrandæ. Quum enim Cæsar iam quatuor annis, & dimidio Galliæ præfuiisset, unica ei adhuc æstas supererat. Siquidem (ut in eius uita, & Eutropij argumento de Gallicis bellis patet) imperium ei in quinquennium prorogatum erat.

Se tradiderunt.) Cæsar dixisset dediderunt, aut in deditionem

deditionem uenerunt. Labienus interim in Treueris.)
 Supra Hirtius ait, Cæsarem exercitū suum in uarias Gal-
 liæ parteis, idq; propter hosteis hinc inde dispersos, dimisis-
 se: atq; inter alios legatos, Labienū cum duabus legioni-
 bus in Treuiros esse missum. Sed per P. Crassum.) De
 quo supra sub finem li. 2. Vbi ait Cæsar, Crassum in Vene-
 tos, Vnellos, Osifinos &c. missum, atq; rem isthic feliciter
 gessisse. Ipse hybernis peractis.) Quod contra cōsuetu-
 dinē ait Cæsarem in Italiam festinasse, hinc fit, quod in
 superioribus libris sæpe quidem legimus eum peractis hy-
 bernis in Italiā cōcessisse: nusq; uero maximis itineribus,
 ut hic. Porro per Italiam hoc loco citeriorem Galliam,
 quæ & Togata uocabatur, intelligit. Non. n. multò post in
 sequentibus subiungit: Cum omneis regiones Galliae To-
 gate Cæsar percucurrisset, Et potentiam paucorum.)
 scilicet Pompeij, Catonis, Marcelli, Spicionis, ac Lentuli,
 sicuti infra ex bello ciuili patet. Augurē prius factū.) De
 Augurum numero, & præstantia consule Fenestellam, &
 Liuium lib. 10. ab Vrbe condita statim ab exordio. Ne-
 cessitudine legationis &c.) Hunc Galbam Cæsaris lega-
 tum fuisse, ipsius uerba supra lib. 3. testantur, dum ait: Ser-
 gium Galbam à se in Veragros, ac Sedunos missum esse.

Ad exercitū Nemetocennam redijt.) Nemetocennam,
 suple urbem in Belgiositam, in qua exercitum in hyberna
 collocauerat: ut Hirtius ipse paulò superius testatur.

Atq; exercitum lustrauit &c.) Lustrauit, hoc est, ex-
 piauit: Germanicè, & Gallicè musteren seu monstren,
 id est, monstrare, & ostentare. Quæ aut lustrandi cōsuetus
 do fuerit, ex lib. 10. 4. & ual. os Liuiana, discere possumus:

ubi

ubi Macedonici exercitus lustratio in hæc uerba describitur: Prior hostiæ pars dextra, Posterior ad læuam uiæ ponitur, inter hanc diuisam hostiã copiæ armatæ traducuntur. Mos deniq; erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum: & diuisas bifariam acies concurrere ad simulachrum pugnae.

Ad consulatus petitionem.) scilicet Cæsareanum, Paulò enim ante dixit, Cæsarem honorem suum municipijs, & colonijs in sequentem annum cõmendasse. Ibi quanquam crebro audiebat &c.)

Quando quidem & Hirtius hoc loco, & Cæsar ipse ab initio lib. 1. de Ciuilibus bellis, eorundem seminarium, & causas breuius, adeoq; obscurius proponit: eadem paulo altius, & copiosius repetendæ uidentur. Quia aut nemo luculentius eas descripsit quàm Lucanus, illius Carmina unà cū alijs huc facientibus adscribere non piget. Is ergo fato potissimam attribuens causam, Ita li. 1. canit:

Fert animus causas tantarum expromere rerum,
Immensumq; aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum: quid pacem excusserit orbi.

Infida fatorum series, summisq; negatum

Stare diu: nimioq; graueis sub pondere lapsus

Nec se Roma ferens &c.

Et paulo post:

In se magna ruunt, lætis hunc numina rebus

Crescendi posuere modum, nec gentibus ullis

Commodat in populum terræ, pelagiq; potentem

Inuidiam fortuna suam, tu causa malorum

Pacta tribus Dominis cõmunis Roma, nec unquam

In turbam missi feralia fœdera regni.

Porrò quibus Dominis Roma cesserit, ex Plutarchi Pompeio

peio liquet. Ait enim Crassum, Pompeium, ac Cæsarem imperiū Romanum ita inter se diuisisse, ut Cæsari Gallia proconsulatus in quinquennium prorogaretur: Crasso Syria, & expeditio in Parthos, Pompeio Africa, & utraq; Hispania obueniret: Cur autem triceps illud regnum non durauerit, Lucanus hanc subiungit causam:

Nulia fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit.

Quod uero societas illa non protinus disrupta est, Crassus (quem cum Pompeius, tum Cæsar uerebatur, testibus Lucano, Plutarcho, Suetonio, & Appiano) in causa fuit. Nā posteaquā is à Parthis interemptus, & Iulia Cæsaris filia, & Pompeij uxor mortua fuit: omne dissensionis obstaculum sublatum est. Porro æmulationis inter Cæsarem, & Pompeium causa hæc à Lucano perhibetur:

Tu noua ne ueteres obscurent acta triumphos
Et uictis cedat piratica laurea Gallis
Magne times: te iam series, ususq; laborum
Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi.
Nec quenquam ferre potest Cæsariæ priorem,
Pompeiusue parem.

Hæc priuatæ simultatis causa inter Cæsarem, & Pompeium fuit. At nec populum à Ciuili belli seminario immunē fuisse, idem Lucanus paulò post testatur, sic canens:

Hæ ducibus causæ suberant, sed publica belli
Semina, quæ populos semper mergere potentes.
Nanq; ut opes nimias mundo fortuna subactio
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaq; & hostileis luxum suasere rapinæ:

Non

Non auro, tectisue modus, mensasque priores
 Aspernata fames: cultus gestare decoros
 Vix nuribus, rapuere mares, secunda uirorum
 Paupertas fugitur: totoque accersitur orbe
 Quo gens quaeque perit. Tum longius iungere fines
 Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
 Vomere, & antiquos Curionum passa ligones,
 Longa sub ignotis extendere rura colonis.
 Non erat is populus, quem pax tranquilla iuuaret,
 Quem sua libertas immotis pasceret armis:
 Inde irae faciles, & quid suasisset egestas
 Vile nefas, magnumque decus, ferroque petendum
 Plus patria potuisse sua, mensuraque iuris
 Vis erat, hinc leges, & plebiscita, coactae,
 Et cum consulibus turbantes iura tribuni.
 Hinc rapti fasces pretio, sectorque fauoris
 Ipse sui populus: lethalisque ambitus urbi
 Annua uenali referens certamina campo.
 Hinc usura uorax, auidumque in tempore foenus,
 Et concussa fides, & multis utile bellum.

C. Curio tribunus plebis &c.) Plutarchus in Pompeii uita refert, hunc Curionem magno aere alieno liberatum esse a Caesare: ideoque eius parteis secutum. Cui & Lucanus li. primo Pharsaliae subscribit, ita canens:

Audax uenali comitatur Curio lingua.
 Hunc eundem Velleius Paterculus graphicè in hac describit uerba: Bello ciuili, & tot quae deinde per continuos 20 annos consecuta sunt, malis non alius maiorem, flagrantio-
 tioremque quam C. Curio tribunus plebis subiecit facem, Vir

m

nobilis,

nobilis, eloquens, audax, suæ, alienæq; & fortunæ, & pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, & facundus malo publico. Huius animo uoluptatibus, uel libidinibus neq; opes ullæ, neq; cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompei partibus, mox simulatione contra Pompeium, & Cæsarem, sed animo pro Cæsare restitit. Id gratis, an accepto centies S H fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus.

Et quoniam Pompeij dominatio, atq; arma &c.) Pompeius armato præsidio circumuallatus, Milonis causam, & de ambitu accusatorum cognoscebat: ut Plutarchus in Pompeio, & Cicero in oratione pro Milone testatur. Vnde & Lucanus in iam citato Pharsaliæ libro adhuc canit modum:

Pompeiana reum clauferunt signa Milonem.

Sed etiam per se discessionem facere cœpit &c.) Hoc est Curio Tribunus plebis suo, non Consul (cuius intererat) ductu senatū totum pedibus in sententiam, quam quisq; uellet, discedere iussit. Quod uero hæc Hirtij mens sit, quam libet obscure historiam hoc loci contexat: Plutarchus in Pompeio eandem rem describēs, sic cōprobat: Πρὸς ταῦτα Μαρκελλοῦ τῷ ὑπάτου ληστὴρ ἀποκαλούντος τὸν Κάισαρα, καὶ ψιφίζεσθαι πολέμιον κελεύοντος, εἰ μὴ καταθήσεται τὰ ὅπλα Κουρίῳ ὅμως ἴχυσεν μετὰ Ἀντωνίου, καὶ Πάσωνος ἐξελέγξαι τὴν σύγκλητον. Ἐκέλευσε γὰρ μετασῆναι τοὺς Κάϊσρα μόνον τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελεύοντας, Πομπήϊον δὲ ἄρχαι: καὶ μετὲς σιγῆς πλείους. Ἀνθὶς δὲ μετασῆναι κελεύωντος, ὅσοις ἀμφοτέρωθεν ἀρίσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ μηδ' ἑτέρον ἄρχαι: Πομπήϊον μὲν εἴκοσι, καὶ δύο μόνον, Κουρίῳ δὲ πάντες οἱ λοιποὶ πρὸς ἔθνη. Hoc est, Adhæc quum Marcellus consul

latronem

latronem appellaret Cæsarem, & nisi ab armis discederet, hostem decerni iuberet: Curio tamen unà cum Antonio, ac Pisone senatū redarguere sustinuit. Discessionē nanq̃ eos facere iussit, qui solū Cæsarem arma deponere uellent, Pompeium uero cum imperio esse: & discessionem fecerūt plures. Rursus uero ijs discessionem facere iussis, quibus utrunq̃ ab armis discedere placeret, & neutrum cum imperio esse: Pompeio quidem duo tantum, & uiginti, Curioni autem reliqui omnes accesserunt. Hactenus ille. Vnde Hirtiū uerba alioquin per quam obscura nunc clariora facta esse arbitror. Quando autem hic in textu subiungit, Quod ne fieret, Coss. amiciq̃ Pompeij iusserunt.) suple discessionem fieri: ab illo dissentit. Ex Plutarcho nanq̃ elicitur, Curionis iussu discessionem esse factam: Ex Hirtio autem, quod Curio quidem per se illam facere tentauerit, sed tandem Consulam iussu factam. Cæterum (ut hoc au-
ctarij uice subnectam) ex Penestella patet Romanis diuersum à nostrate morem in Senatuscōsulto per discessionem faciendo fuisse. Apud illos nanq̃, inquit, discessio fiebat, si consentiretur: apud Tigurinos autem, & Bernates, si res ardua, & ambigua fuerit. Qua de re & Au. Gellius lib. 4. noctium Atticarum cap. 13. nonnihil scribit.

Ad bellum Parthicum.) suple quod occiso iam Crasso restaurari à Pompeianis simulabatur. Id quod præter Hirtium in fine huius libri, Plutarchus in hæc confirmat uerba: Misit Pompeius pro legionibus, quas Cæsari com-
modauerat, eas repetens, rebus Parthiis simulatis.

Quam in Gallia citeriore habuerat &c.) De hac re le-
gito supra lib. 6. de bello Gallico statim ab initio, & infra

ab exordio lib. 1. de bello civili. In Italiam mittit. id est, in Togatam Galliam. Modo enim dixit XV. legionem ex Galliae citerioris praesidioeductam, & nunc XIII in eius locum missam esse narrat, quae praesidia tueretur, ex quibus XV deducebatur. Vnde & superior locus in hoc eodem libro recte expositus esse cernitur.

TOTIVS BELLICIVILIS

LIS A CAESARE GE-

STI ARGVMENTVM, SEV IN

troductio per Eutropium: quae sua

periori Gallico bello ita

annectitur:

INCIPIAM bellum civile successit execrandum, & lachrymabile, quo praeter calamitates, quae praelio acciderunt, etiam Romani nominis fortuna mutata est. Caesar enim rediens e Gallia viator, coepit poscere alium consulum: atque cum sine dubietate aliqua ei deferretur, contradicendum est a Marcello Cons. a Bibulo, a Pompeio, a Catone: iussusque ut dimissis exercitibus ad urbem rediret, & ex Marcelli consulis auctoritate ad legiones, quae apud Luceriam erant Pompeius cum imperio missus est: propter quam iniuriam Caesar ab Arimino, ubi milites congrega-

eos habebat, aduersum patriam cum exercitu uenit. Cōfr.
cum Pompeio, Senatusq; omnis, atq; uniuersa nobilitas ex
urbe fugit, & in Grætiā transiuit, apud Epeirum, Mace
doniam, Achaiā, Pompeio duce Senatus cōtra Cæsarem
bellum parauit. Cæsar uacuam Urbem ingressus, Dicta
torem se fecit: inde Hispanias petijt, ibi Pompeij exercitus
ualidissimos, & fortissimos cum tribus ducibus L. Afra
nio, M. Petreio, M. Varrone superauit. Inde egressus, in
Grætiā transiuit, aduersum Pompeium dimicauit. Pri
mum apud Dyrrhachiū primo prælio uictus est, & fuga
tus, euasit tamen, quia nocte interueniente Pompeius sequi
noluit: dixitq; Cæsar, nec Pompeium scire uincere, & illa
tantum die se posse superari. Deinde in Thessalia apud
Pharsaliam, productis utrinq; ingentibus copijs dimica
uerunt. Pompeij acies habuit quadraginta millia peditū,
equites in sinistro cornu septem millia, in dextero D. Præ
terea totius orientis auxilia, totamq; nobilitatem, innume
ros senatores, cōsulareis: & qui magnorum iam bellorum
uictores fuissent. Cæsar in acie sua habuit peditum non in
tegra triginta millia, equites mille. Nunquam adhuc Ro
manæ copię in unum neq; maiores, neq; melioribus duci
bus conuenerant: totum terrarum orbem facile subiectu
ræ, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est
ingenti contentione. Cumq; diu utrinq; dubia sorte cæde
rentur, atq; ex alia parte Pompeius inter hortandum dice
ret: parcite ciuibus, nec tamen facerent: ex alio uero Cæ
sar hoc facere urgeret, dicens: miles faciem feri, tandem
omnis Pompeij exercitus fugit, castra eius direpta sunt.
Ipse fugatus Alexandriam petiuit, ut à rege Aegypti, cui

tutor à senatu datus fuerat, propter iuuenilem eius ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quàm amicitiam secutus, occidit Pompeium, caput eius, & anulū Cæsari misit: quo conspecto Cæsar etiam lachrimas fudisse dicitur, tanti uiri intuēs caput, & generi quondam sui. Mox Cæsar Alexandriam uenit, ipsi quoq; Ptolemæus insidias parauit. Cæsar ui insistentium hostium pressus, scapham ascendit, qua mox pondere subsequentiū aggrauata, acmersa, per CC passus ad nauem una manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruēnit, Mox nauali certamine pulsatus, magna facilitate classem regiam aut depresso, aut cœpit. Alexandrinis petētibus reddidit regem monitum ut amicitiam magis Romanam, quàm arma experiri studeret: qui tamen illico ut liber fuit, bellum intulit, sed cōtinuo cum toto exercitu suo & ipse delctus est. Nam uiginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur: uiginti millia cum septuaginta longis nauibus dedita: quingenti ex uictoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insiliētibus mersus, necatusq; est. Corpus eius ad litus deuolutum inditio lorice aureæ cognitum est. Cæsar Alexandria potitus, regnum Cleopatræ dedit Ptolemæi sorori, cum qua cōsuetudinem stupri habuerat: quæ postea regio comitatu Urbē ingressa est. Rediens inde Cæsar, Pharnacem Mithridatis magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, & multas populi Romani prouintias occupantem uicit acie: postea ad mortem coegit. Inde Romam regressus: tercio se Consulem fecit cum Aemylio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat.

erat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba Mauritaniae rege bellum reparauerat, apud Thapsum Cæsar pugnavit cum illis, & uicit: Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani. Hic etiam socer Magni Pompeij fuerat, M. Petreius Varro, M. Portius Cato, L. Cornelius Faustus Syllæ dictatoris filius. Contra hos commisso prælio, post multas dimicationes victor fuit Cæsar: Cato, Scipio, Petreius, Iuba ipsi se occiderunt. Faustus Syllæ quondam Dictatoris filius, Pompeij gener à Cæsare interfectus est. Post annum Cæsar Romam IIII triumphis ingressus est, quartò se consulem fecit, & statim ad Hispanias est profectus: ubi Pompeij filij Cn. & Sextus ingens bellum præparauerant. Multa prælia fuerunt, ultimū apud Mundam ciuitatem: in quo adeò Cæsar penè victus est, ut fugientibus suis, se uoluerit occidere, ne post tantam militaris rei gloriam, in potestatem adolescentium natus annos quinquaginta sex ueniret: deniq; reparatis suis, uicit, & Sexti Pompeij filius maior occisus est, minor fugit.

ARGVMENTVM LIB. I.

de bello Ciuili, per Io. Rhellicanum.

Principio belli intestini occasionem succinctè tradit, quam nos ex Lucano supra fusius allegauimus. Deinde quum utrinq; multis conditonibus de pace facienda nihil esset profectum: Cæsarem hinc inde multa oppida in deditionem accepisse. Tertiò quum Pompeiani urbe relicta se

m

q

Dyrrhas

Dyrrhachium contulissent, & Pompeius ipse Brundisium metu Cæsaris fugisset, Cæsarem adiisse Romam: ibique parum æquos senatores nactum rediisse in Galliam, inibi que Massiliensium fraude motum, Massiliam urbem eorum per C. Trebonium legatum oppugnasse. Quarto bellum in Hispania cum Petreio, & Afranio primum per C. Fabium legatum suum, deinde & suo ipsius ductu gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. I. IO.

Rhellicani Annotationes.

ITERIS à Fabio C. Cæsaris Cōsulibus redditis &c.) Plutarchus in Cæsare ait hanc in Cæsareanis literis summam fuisse. Omis- sis cæteris omnibus, hoc tantum peto, ut Cisalpina Gallia, Illyri- cumque cum duabus legionibus, usque ad secundi consulatus petitionem mihi concedatur. Suetonius autem in Iulio eandem ita describit. Sed cum omnia obstinatius agi uideret, & designatos etiam consules à parte diuersa: Senatum literis deprecatus est, ne sibi beneficium populi Romani adimeretur: aut ut cæteri quoque imperatores ab exercitu discederent, confisus (ut putant) facilius se simul ad quæ libuisset ueteranos conuocaturum quam,

quàm Pompeium novos milites. Cum aduersarijs autem pepigit, ut dimissis octo legionibus Transalpinaq; Gallia, duæ sibi legiones, & Cisalpina prouintia, uel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret.

Summa Tribunorum plebis contentione.) suple Curionis, & Antonij. Cum enim, inquit Plutarchus in Cæsare, Curio rerum suarum pro Cæsare satageret, postea super ijsdem rebus literæ deferuntur à Cæsare: quas Tribunus plebis Antonius ad populum extulit, & apud consules recitauit. Et in Pompeio huic Cæsaris sententiæ adhuc clariùs accedit, dicens: Antonius Cæsaris epistolam inuito senatu apud plebem recitauit, affectus populari gratiæ ac comodatos continentem. Hæc Scipionis oratio quod senatus in urbe habebatur.) Quandoquidem Scipio (ut idē Plutarchus scribit) Pompeij socer fuit, uero simile est prædictā sententiā magis ex affinitatis affectu, quàm æquitatis, & reip. amore profectam. Deinde eam ob causam senatum in urbe habitum dicit: ut innuat Pompeium quidem senatui non interfuisse: sed Scipionis uocem perinde acceptam ac si ex ipsius Pompeij ore emissa esset. Quod uero Pompeius in senatu tunc temporis non fuerit, Plutarchus in eius uita liquidò commonstrat, dicens: exercituum ducibus urbem ingredi non fuisse licitum.

Vt M. Calidius.) scilicet leniorem sententiā dixerat, ut Pompeius in suas prouintias proficisceretur, uidelicet in Africam, & Hispaniam, ut supra ex Plutarchi Pompeio adnotauius. Intercedit M. Antonius &c.)

Intercedere hoc loco impedire significat, ne quod senatus decreuerat ratū esset. Etenim Penestella docet, tantam

olim Tribuni plebis auctoritatem fuisse, ut quicquid senatus statuisset, ita demum firmum haberetur, si Tribuni plebis approbassent. A Pompeio euocantur.)suple ex urbe. Nam ei ut exercitus duci urbem ingredi (sicuti paulo superius annotauimus) non licebat. Et dolor repulsæ.)suple quam passus est in consulatu petendo. Cæterum quod Cæsar perhibet Catoni repulsam doluisse: inuidia motus haud dubiè hoc de eo prodidit. Nam Plutarchus in uita Vticensis refert, Catonem consulatus repulsam adeò æquo tulisse animo: ut quum amicis, familiaribusq; suis ea rubori esset, tristitiam, atq; calamitatē per multos dies afferret: ipse ignominiam ita negligenter tulerit, ut postero die unctus in campum descenderet, & post prandium rursus (ut solebat) sine calceis, & tunica in forum ueniens, unà cum familiaribus deambulare. Vnde iam constat uerum esse, quod Asinius Pollio (teste Tranquillo) existimauit, nempe parū diligenter, parumq; integra ueritate commentarios hos à Cæsare compositos esse: quippe qui plarāq; & quæ per alios erāt gesta, temere crediderit, & quæ per se uel consultò, uel etiam memoria lapsus ædiderit: putantq; ideo rescripturum, ac correcturum fuisse.

Se alterum fore Syllam.)suple qui nobilium parteis tutatus, ad monarchiæ fastigium peruenit. De quo Appianus lib. i. bellorū ciuiliū, & Plutarchus in eiusdem uita.

Ipsè Pompeius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod ne minem dignitatem secum exequari uolebat &c.)Cæsarem hæc non ex affectu, sed uerè, ac sincero animo scripsisse, præterea quæ supra ex Lucano de Pompei moribus adduximus, Vellei quoq; testimonium accedit: qui in posteri

riori uolumine ad M. Vinicium illos ita depingit: Pompe-
 ius, inquit, ut primum remp. adgressus est, non quenquam
 animo parem tulit. Et in quibus rebus primus esse debe-
 bat, solus esse cupiebat. Neq; eo uiro quisquam aut alia o-
 mnia minus, aut gloriam magis concupiit. Neq; Tribu-
 nis plebis. (ui delictet M. Antonio & Q. Cassio, ut paulò
 ante Cæsar ipse commemorat. Appianus Curionem illis
 tertium adiungit. Quod L. Sylla reliquerat.) Appi-
 anus quidem li. i. bellorum ciuiliū ait, Tribunitiam pote-
 statem à Sylla adeò perfractam, ac debilitatā, ut ferè ad
 nihilum redacta sit, quā ex lege prohiberet, qui Tribuna-
 tum gessisset, ulterius potestatem habere posse: extremū
 autem illius iuris intercessionem (de qua Cæsar hic) non
 commemorat. Quod illi turbulentissimi superioribus tēp.
 Tribuni plæbis. (ut Gracchus uterq; Saturninus & Spurius
 Melius: de quibus Plutarchus in Gracchorū uita, Appianus
 in iam citato loco, Deniq; M. Tullius Ci. in Oratione pro
 Milone. Erat Rauennæ.) Quod oppidum in Gallia Togata
 sitū est. Expectabatq; suis leuissimis, id est, non arduis,
 sed paruis, ac tenuibus postulatis responsa. Vbi annotabis
 leuis uocabulum metaphoricè sumptum non semper in deterio-
 rem sumi partem. Porro quænam illa leuia postulata Cæsar-
 is fuerint, supra in hoc libro ex Plutarcho, & Tranquillo
 allegauimus. Annotandum est & hoc, quod otium hic
 simpliciter negotio bellico opponitur, quod inter Pompeium,
 & Cæsarem agebatur, & pro quiete accipitur. Neq; enim
 (ut opinor) aut otium otiosum, aut literarium innuitur:
 sed totius reip. tranquillitas, quæ pacis tempore uiget. Quæ per
 Scipionem, ostendit.

ostenderat.) suple quando senatus in urbe habebatur, cui non licebat Pompeio secundum legem interesse. Vnde & superior locus ex Plutarcho allegatus illustrari, & confirmari potest. Alieno esse animo in Cæsarem milites.) Hunc uanissimum rumorem Pompeius ex Appio didicerat, qui legiones Cæsari concessas (ut inquit Plutarchus) è Gallia reduxerat. Is enim maxime res Gallicas Cæsaris extenuauit, & in Cæsare male dicacè exercuit linguam: ipsumq; Pompeium dicebat, suarum se uirium, nominisq; ignarū esse, qui alijs armis in Cæsarem muniretur, quem ipsdem Cæsaris copijs perditurus esset, cum primum inspiceretur: tantum esse odium aiebat, quod milites in Cæsarem seruabant: tantumq; esse desiderium quod aduersus Pompeium tenerent. Paludatiq;) id est, paludamento, hoc est, imperatoria ueste induti. Cæsar apud milites concionatur &c.) Cæsar commentariorum legi inseruiens, summa duntaxat orationis suæ capita perstrinxit. Lucanus autem illam li. i. Pharsaliæ, Rhetoricis coloribus expressit, ubi eiusmodi exordium ponit: Bellorum ergo socij, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti, decimo iam uincitis anno. Syllam nudata omnibus rebus &c.) De hoc paulò ante locum ex Appiano allegauimus. Factum in pernitijs legibus.) nempe agrarijs In ui tribunitia.) id est, quum tribuni per uim aliquid à Senatu extorquere uellēt. Eius rei exemplū habes apud Liuium lib. 6. ab urbe condita sub finem de Licinio, & L. Sextio, qui leges omneis aduersus opes patritiorū, & pro commodis plebis, unam de ære alieno, ut deducto eode capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio

triennio æquis portionibus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret &c. In secessione populi.) suple ex urbe in sacrum montem, qui trans Anienem fluvium tria millia passuum ab ea distabat. Cæterum talem secessionem bis factam esse apud Liuium legitur: primum Volcis deuictis, quum M. Valerius Dictator pro uictore populo Romano ad senatum referret, ut nexi soluerentur, neq; id à patribus impetrari posset. Secundo, Quum plebs Appij decemuii stupro cum Verginij filia commissum mota, cogebat omneis Decemuiros ut se magistratu abdicarent. Templis, locisq; editioribus occupatis.) Sic Tiberius Gracchus capitoliū occupauit, ibiq; non procul à templi foribus per tumultum occisus est: ut testatur Appianus li. i. bellorum ciuiliū. Saturnini.) suple qui à Mario oppressus est.

Gracchorum.) quorum Tiberius à P. Scipione Nasica, Caius à L. Opimio interemptus est. Illo tempore.) scilicet suo, quo tamen decretum erat, ut magistratus operam darent, ne quid resp. detrimentum caperet.

Reliquæ nondum conuenerant &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert Cæsarem non maiorem manum secum in Togata habuisse Gallia, quam trecentorum equitum, & quinque millium peditum. Alias enim copias trans alpes relictas. Ariminum.) Italiae oppidum, quod quum teste Strabone Vmbrorum colonia primum esset, tandem Romanos inquilinos accepit. Quod sanè oppidum, teste Lucano, Cæsar superato Rubicone amne primum inuasit: sic enim lib. i. Pharsaliæ scribit; Vicinumq; minax inuadit Ariminum, & ignes &c. Erat iniqua conditio.) Plutarchus

190 IN LIB. I. DE BEL. CIV.

Plutarchus huic Cæsaris loco consentanea in eiusdē uitā scribit. Verumenimvero, inquit, Cæsaris postulatio clarissimam præferabat æquitatem. Se enim arma deponiturū pollicebatur, idem faciēte Pompeio: utrunq; priuatū bonis quippiam à ciuibus consequuturū. At indignū esse, ut de tractis sibi copijs, Pompeio uires cōfirmentur: quumq; alterum tyrannidis insimulent, alterum tyrannum instruant.

Peracto consulatu.) De proconsulatu nimirū suo loquitur. Nam quum modo per Pompeij conditiones in Galliam prouintiam redire iuberetur, si pacem fieri inter ipsos uellet, nullum Romæ consulatum gerere tunc temporis potuit. Huc accedit, quod ipse quoq; Cæsar paulò ante scribit semestre tempus gerendi adhuc proconsulatus in Gallia per suos inimicos sibi præreptum esse. Arretium mittit.) Strabo lib. 5. hoc oppidum Arictiam uocare uidetur aitq; id in Appia uia situm esse stadijs centum, & 60 à Roma distans. Sequentia namq; oppida à Cæsare occupata mox à Strabone subiunguntur. Delectamq; toto Piceno.) suple agro, Quæ quinta Italiæ regio est, testāte Plinio lib. 3. cap. 13. Cuius incolæ eodem Plinio, & Strabone teste, Picentes à Pico ductore appellati sunt. Decuriones Auximi &c.) Decuriones hic non pro ijs accipiendū qui turmis præsunt: sed pro ijs, qui Senatui, & consilijs reip. municipalis intererant. Nam & hi Decuriones teste Lau. Valla dicebantur. Et (ut Pomponius Iureconsultus ait) ideo sic uocabantur, quod initio quum coloniæ deducerentur, decima eorum pars consilij publici gratia conscribi solita sit. Protinus aperto sanctiore ærario.) Plutarchus de Publicola inquit, ubi opus erat ad bellum pecuniae

nias pro facultatibus conferre, quum neq; ipse id munus obire uellet, & ab eo obeundo amicos dehortaretur, nec omnino publicas pecunias in priuatam domū inferri æquū duceret: ærarium Saturni ædem cōstituit, quæ hodiæ etiā manet. Ad quod κατὰ σαρκασμόν Cæsar hic alludere uidetur, dicens: Lentulū quidē Pompeij iussu ad aperiendū sanctum ærariū accessisse: at ubi sanctius ærarium apertū audiuiisset, hoc est, nuntiatum esset, Cæsarem aduentare, ex urbe actutum profugisse. Falso nuntiabatur &c.) idem testatur Plutarchus in Pompeij uita. Cum his duabus Asculum &c.) Duabus suple legionibus duodecima, & tredecima. Paulò nanq; superius in hoc eodem lib. Cæsar scribit, se initio tumultus tredecimā euocasse, reliquas uero nondum conuenisse. Cæterum Asculum teste Plinio lib. 3. cap. 13. nobilissima Piceni agri colonia est. Quod autem Cæsar appositue Picenum Asculum uocat ad differentiam alterius Asculi fecisse uidetur. Camerino fugientem &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ tradit, Camerinum situ loci munitissimum oppidum esse in Apennini iugo situm, & à Varranorum gente diu possessum. Corfinium.) scilicet oppidum Pelignorum Volaterrano eodem teste. Ex Alba.) suple Colonia ad Fuscinum lacum sita, testante Plinio lib. 3. cap. 12. Et finitimis regionibus collegerat.) suple Vestinis, Marrucianis, & Ferentanis, de quibus Volaterranus lib. 6. Geographiæ. Ex oppido pontem fluminis interrumpibat.) In quem finem hæc à Domitio facta sint Lucanus lib. 1. hisce uersibus ostendit: ——— hoc limite bellum

Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa:

Præcis

Præcipitem cohibete ducem, uictoria nobis

Hic primum stans Cæsar erit.

Et pro rata parte.) id est, ut rata esset uel imprimis Centurionum, & euocatorum pars. Porro euocati non iusti milites, sed promilites erant.

Quod oppidum à Corfinio &c.) Sulmo Pelignorum oppidum est, unde Ouidius poeta cum ingeniosus, tum elegans ortum traxit. Sic namq; ipse de se lib. 4. Tristium, Elegia 9 canit:

Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,

Millia qui nouies distat ab urbe decem.

Cæsar tribus primis diebus &c.) Redit ad Corfinij obsidionem describendam. A rege Norico.) scilicet Vocacione. Sic enim Cæsar supra sub ipsum finem lib. 1. de Gallico bello Noricum regem uocat uxoris Ariouisti fratrem. Vnde mea coniectura est, eum hic de eodem loqui. Porro quæ, & quàm lata olim fuerit Norica regio, supra à nobis annotatum est. Quum uultus Domitij cum oratione non consentiret &c.) Historici in hac historia describenda mire uariant. Appianus enim Alexandrinus seu lectis hisce Cæsareanis commentarijs, seu rumore cognitis, cum hoc Cæsaris loco in hæc uerba sentit: Cæsar interea L. Domitium imperij eius successorem à senatu destinatum, cæterosq; qui cum illo uenerant, ad quatuor millium numerum Corfinij obsedit. Qua ex causa moti illi, qui urbem incolabant Domitium fugam præparantem ad portas urbis cõsequuntur, eumq; ad Cæsarem adducunt. Hæc ille. Plutarchus autem, & Lucanus fugæ Domitianæ non meminerunt: nec interim ipsi quoq; inter se cõsentiunt. Ille namq;

Domitium

Domitium adeò desperandum, pusillanimum, & uariū in ista obsidione describit, ut quum desperatis rebus à suo medico seruo quidem uenenum poposciscet, datum illico tanquā moriturus hauserit. Paulo post ut mirabilē Cæsaris humanitatem, qua erga captos utebatur, audiuerit, seipsum lugere, & consilij celeritatem improbare cœpisse. Eum uerò consolante medico, quoniam non mortiferam, sed somniferam potionem haussisset, alacriter ad Cæsarem contendisse. Cuius ubi dexteram amplexatus, denuò se cōtulit ad Pompeium &c. Hic uerò uirum fortem, constan-tem, & mortis pro patria obeundæ cupidum ita Domitiū describit:

Ecce nephas belli reſeratis agmina portis
Captiuum traxere ducem, cuiusq; superbi
Conſtitit ante pedes uultu, tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum ceruice poposcit.
Scit Cæſar pœnamq; peti, ueniamq; timeri,
Viue licet nolis, & nostro munere dixit
Cerne diem, uictis iam ſpes bona partibus eſto
Exemplumq; mei: uel ſi libet arma retenta,
Et nihil hac uenia, ſi uiceris ipſe, paciſcor.

HS LX quod aurū adduxerat Domitius.) id eſt, mille, & quingentos aureos teſte Budæo ἢ τῇ ἱαυτῇ ἰπποτομῇ de aſſe, & partibus eius. Porro quæ differentia ſit inter ſeſtertios, & ſeſtertia, ſuperius ex eodem Budæo annotauimus. Ab Duumuiris &c.) Fenestella Duumuiros ſacrorum cauſa creatos eſſe tradit, & tandem quum ea dignitas etiam ad plebem translata eſſet: ex Duumuiris Decemuiros eſſe factos. Pomponius autē Lætus refert, Tulo

lum Hostilium regem Duumuiris potestatem iudicandi fecisse de capite M. Oratij. Atq; inde Brundisium.) suple Calabriae oppidum, Mesapiorum lingua sic dictum, quod formam Ceruini capitis praeseferat: ut Volaterranus, & Vadianus noster ex Plinio referunt. Appianus uero lib. 5. bellorum ciuiliu Brundisij suum describens, ait id insulae in modum telluri additum, stagnoq; Lunae in formam circumclusum esse: ita ut praeciso colle, & muro communito, ne utiquam ex continente adiri possit. De quo, & sequentibus oppidis consule sextam Ptolemaei tabulam.

Consules Dyrrhachium profectos &c.) Pomponius Mela lib. 2. Dyrrhachium secundam Istriae urbem ponit, eamq; prius Epidamnium uocatam dicit: sed propter malum omen à Romanis nomen postea immutatum esse. Idem testatur Plinius li. 3. cap. 23. De situ autem & origine eiusdem, ac nominis immutatione quum Thucidides, & Appianus clarius quiddam tradiderint: eorum uerba huc apponere uisum est. Ille ergo lib. 1. ita scribit: Epidamnus est urbs ad dexteram sita nauigantibus Ionium sinum uersus. Hanc habitatum uenerunt Corcireses coloni à Phalio Corinthio deducti: qui erat ab Hercule oriundus, Eratoclidæ filius ex metropoli secundum ueterem legem accersito. Nonnulli etiam Corinthij, & alij praeterea Doricae nationis ex Colonis fuerunt &c. Hic uero ad hunc modum: Pompeius Dyrrhachium tuto proficiscitur, quod nonnulli Epidamnium esse putant, huiusmodi nominis opinione ducti: Rex quippe Epidamnus urbem supra mare condidit, quae ab ipso nomen assumpsisse creditur. Huius ex filia nepos Dyrrhachus ex Nepeuno genitus (ut quidam perhibent)

perhibent) portum Vrbi adiecit, qui Dyrrhachium ap-
pellatur. Deinde quum fratres aduersus illum bellum ge-
rerent, Hercules ex Erythia rediens pro telluris parte in
eos depugnauit. Quamobrem Dyrrhachij Herculem ue-
luti telluris eorū ex parte incolam fuisse autumant. Dyr-
rhachum non utiq; inficientes, uerum ad Herculem tan-
quam ad Deum per prius inclinantes. Ferunt quoq; ea in
pugna Ionium Dyrrhachi filiū ab Hercule per errorem
interfectum fuisse, Herculem corpus tumulantem in ma-
re proiecisse, ut cognomen illi imponeret &c. Extre-
mis Italiae partibus, regionibusq; Grætiæ &c.) Videto
s, & Europa tabulam: & hic rursus obserua Græcam lo-
quendi formam ἡς δύναμις ἔχειν, in potestatem, pro in po-
testate habere. Veritusq;) suple Cæsar, ne ille scilicet
Pompeius Italiam dimittendam non existimaret: exitus,
administrationesq; Brundusini portus impedire instituit.
Plinius lib. 3. cap. 11. hunc portum totius Italiae nobilissi-
mum esse scribit. Lucanus autem Oppidum, & portum
hisce uersibus graphicè describit:

Vrbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos profugos Creta uexere per æquora Puppæ
Cecropiæ: uictum mentitis Thesea uelis.
Hanc latus angustum iam se cogentis in arctum
Hesperia, tenuem producit in æquora linguam:
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor
Portus erat: si non uiolentos insula coros
Exciperet saxis, lapsasq; refunderet undas.
Hinc, illinc montes scopulosæ rupis aperto

n a

Opposuit

Opposuit natura mari, flatusque remouit:

Vt tremulo starent contentæ fune carinae.

Magium, quem ad Pompeium &c.) Is (ut paulò antè Cæsar commemorat) Præfectus fabrūm Cn. Pompeij erat.

Vicos, plateasque in ædificat.) Appositiue subiungit, quod pacto uicos, plateasque in ædificauerit Pompeius, dum ait. Fossas transversas uis perducit &c. id quod Cæsar paulò post uallum cæcū, fossasque appellat. Porro quia Cæsar hic aliquid discriminis inter uicū, plateamque innuere uidetur earum uocum differentiam scire oportet: nempe quod testatur Lau. Valla, Vrbs in uicos quasi mēbra minora diuisa sit apud antiquos: ut Roma olim in Suburā, Carinas, & Esquilias. Platea uerò (si uocis ἑτυμον spectes) ἀπὸ τῆς πλάτους, hoc est, latitudine dicta est: & latiorē in oppido uiam significat, in qua conuenire populus solet. De præ-

hensasque excipiunt &c.) Lucanus sub finem paulo antè citati libri Brundusinorum perfidiam & primum Cæsar reanorum, ac Pompeianorum conflictum circa has duas naueis factum, hisce uersibus describit:

Ergo hostes portis, quas omneis soluerat urbis

Cum facta conuersa fides, murisque recepti

Præcipiti cursu flexi per cornua portus

Ora petunt, pelagusque dolent contingere classeis:

Heu pudor exigua est fugiens uictoria Magnus.

Angustus puppes mittebat in æquora limes

Arctior Euboica quæ Calcida uerberat unda.

Hic hesere rates geminae, classisque paratas

Excepere manus, tractoque in littora bello:

Hic primum rubuit ciuili sanguine Nereus.

Propter

Propter anni tempus.) suple hybernium . Siquidem Hircius supra in fine octavi libri ait , Cæsarem antequam in Italiam concederet, aliquot legiones in Belgio, & Heduis per hyberna distribuisse: & ab initio lib. . . de bello civili asserit, gravissimum Senatusconsultū Lentuli ductu adversus Cæsarem VII Idus Ianuarij esse factum, dum ipse Ravennæ ageret. Duas Hispanias.) suple citeriorem, ac ulteriorem. Quorum altera.) suple citerior, ut ipse Cæsar infra li. 2. testatur, maximis Pompeij beneficijs deuincta erat. Caralitani simul ad se Valerium mitti audierunt &c.) Simul, id est, postquam Caralitani ab oppido insulæ Sardinia ita dicti populi. Strabo enim lib. 5. digniores huius insulæ urbeis Caralis, & Sulchos esse commemorat. Coacto Senatu iniurias inimicorum commemorat &c.) Idem ferme scopus huius orationis est, qui superioris: quam ad milites habuit. Aequitatem namq; suam, ac inimicorum iniquitatem senatui exponit. Ac tandem tertio postulat, ut Senatus legatos ad Pompeium de pace facienda mittat. Quis uerò obstiterit, quo minus pax ista fieret, Velleius de Curione Tribunopl. loquēs ita scribit. Ad ultimum saluberrimas, & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar iustissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit, ac rupit: unice cauente Cicero ne concordia publicæ. Et pristina consuetudine dicendi &c.) Ad hunc locum intelligendum, operæpretium erit huc adscribere, quæ Plutarchus de Catonis Vticensis eloquentia, ac genere dicendi in eius uita memoriæ prodidit. Is itaq; primo causam in hæc uerba reddit, cur eloquentiæ studuerit. Ea, inquit, de causa eloquentiæ operam

dedit, ut philosophiæ præceptis aliquid roboris, neruorūq;
in agendo, consultandoq; adiungeret. Non tamē cum cæ-
teris iuuenibus exercebatur, nec audiri à quoquā uol-
bat. Quade re quum quidam eum repræhenderet, dice-
retq; improbant homines hanc tuam taciturnitatem Ca-
to, ut libet, inquit, dummodo uitam non improbēt. Et ad-
didit, ego uero tunc demum hanc taciturnitatem meam
abrupam: quum talia dicere ualebo, quæ non sint dignæ
taciturnitate. Deinde quale dicēdi genus secutus sit, pau-
cos post uersus idem edisserit. Sermo, inquit, eius nihil iu-
uenile, neq; comptum habebat: sed erat rectus, plenus, &
durus. Nam gratia quædam, & attentio inerat breuitati
sententiarum: mosq; eius orationi admistus, uoluptatem,
& risum quendam honestum audientibus afferebat. Vox
autem multa, & abundans tonum habebat infractum, in-
exhaustumq; per uniuersam sæpe diem incessanter locu-
tus, sine lassitudine desinebat. Hæc ille. Vnde Cæsaris
uerba iam facile intelligi possunt, quando ait: Catonem
sua dicendi mora dies extraxisse, id est, prolongasse nego-
tium diutius. Ipso consule Pompeio &c. Suetonius
Tranquillus in Iulio refert, accidisse quum Pompeius le-
gem de iure magistratuum ferret, ut in eo capite, quo à pe-
titione honorum absenteis summouebat, ne Cæsarem qui-
dem exciperet per obliuionem: ac mox lege iam in æs in-
cisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hæc
ille. Vnde hoc Cæsaris dilemma planum fieri poterit.

In circumscribendis Tribunis plebis. id est, circumue-
niendis, suple quum Senatus consulto intercedere pro suo
iure nō sinerentur: ut supra initio istius libri cernere licet.

Et

Et expetita colloquia.) suple duo, quorum unum Pompeio, per L. Cæsarem, ac Roscium, alterum per Cn. Magium, oblatum est. Pompeius enim discedens ab urbe.) Sic Plutarchus in Pompeij uita, Cæsaris uerba cōfirmat. Cum statuisset Pompeius huiusceurbationis certior fieri, omneis iubens patres se sequi, præmonito quod qui remansisset, uir Cæsaris existimaretur: urbem circiter diluculum liquit. Sic triduum disputationibus, excusationibusq; extrahitur &c.) Cæsar unam duntaxat causam subiungit, quare Senatus nullam legationem ad Pompeium super compositione miserit: quippe quod Pompeius ab urbe discedens, dixisset, se hostium loco habiturum quot quot Romæ mansissent. Plutarchus uero alteram adhuc subiungit, nempe quod existimarent, Cæsarem aliud in pectore clausum, aliud in ore promptum habere: hoc est, uerbis duntaxat pacem postulare, re autem uera nihil minus uelle. Subijcitur etiam L. Metellus &c.) Cæsar partim commentariorum legi seruiens, partim suam ignominiam, ac dedecus uitans: hic paulò breuior, & obscurior est quàm alibi. Siquidem Plutarchus, Lucanus, & Appianus impium illius factum hoc loco describunt. Quorum primus in Cæsaris uita adhuc scribit modum: Ei postmodum pecunias ærario demere conanti impedimento affuit Metellus Tribunus plæbis: cui leges quasdam proferenti, non idem armorum, ac legum tempus est, inquit: quod si has ipse res æquo animo ferre non potes, in præsentia quidem procul abscede. Nec enim huiusmodi loquendi fiducia bellum indiget. At cum peractis fœderibus arma deposuerimus: tunc rediens te plæbis patronum age. Hac tibi

meo decedens iure loquor. Atq; hæc Metello locutus, ad ærarij se portas cōtulit, Apparentibus nusquam clauibus, fabros accersit: quibus portas effringere iussis, Metellus iterum quibusdam laudantibus incitatus, obstare cœpit. Cui, si molestus esse pergeret, necē cōminatus Cæsar, istud inquit: Nonne scis adulescentule longe mihi difficilius esse dicere, quàm facere? Hæc ille. Vnde iam liquet, utrū Metellus compositionis negotium impediuerit, ut Cæsar hic ait: an Cæsarem nepharias manus sacræ pecuniæ inferentem aliquantis per prohibuerit. Albicos barbaros homines, qui in eorum fide &c.) Strabo in lib. 4. de horū populorum situ cum Cæsare sentit: sed in eorum nome clatura nonnihil uariat. Sic enim ait, post Salyes tenent Albenses, & Vocuntij montana in septentrionem uergentia. Porro cum Albici, tum Massilienses prouintia quondam Romanorū populi sunt: ut Tabula Europæ tertia indicat De Massilia urbe infra li. 2. bellorum ciuili. nonnihil ad monebimus. Quibus iniurijs motus Cæsar &c.) Lucanus li. 3. Pharsalia, harum iniuriarum prorsus non meminit: imò post æquam Massiliensium orationem, Cæsaris potius in illos iniuriam ad hunc describit modum:

Sic Graia iuuentus

Finierat, quum turbato iam prodita uultu
 Ira ducis, tandem testata est uoce dolorem.
 Quamuis Hesperium mundi properemus ad axem
 Massiliam delere uacat. & cætera.

Quod autem Cæsar iniurijs se affectum dicit, huc respicit quod Massilienses Pompei partes secuti sunt: quum neutrarum esse debuissent. Atqui hoc modo non Cæsari, sed sibi me-

sibimetipsis nocuerunt. Id quod & Velleius Paterculus
in hac indicat uerba. Festinationem itineris Caesariani
aliquandiu morata est Massilia, fide melior, quam consilio
prudentior: intempestiue principalium armorum arbitria
captans, quibus hi se debet interponere, qui non parentem
cohercere possunt. Arelate.) suple oppido Narbonen-
sis Galliae maritimo, quod Paulus Orosius Arelatum uo-
cat li. 7. ca. 34. C. Trebonium Legatum ad oppugna-
tionem Mass.) Oppugnationis Massiliensis descriptione
paulisper omissa, bellum in Hispania gestum ideo prius
describit: quod Massiliae oppugnatio, & id bellum eodem
tempore gestum sit. Post septem demum pagellas ad Massiliae
obsidionem describendam redit. Quorum unus tribus legio-
nibus Hispaniam citerio.) Ad hanc locum intelligendum, Hi-
spaniae diuisionem tenere oportet: quam Plin. li. 3. ca. 1. in huc
diuidit modum. Ad Lacobrutinum promontorium ulte-
rior Hispania est, quae & Bethica dicitur. Mox a fine Vir-
gitano citerior, eademque Tarraconensis ad Pyrenaea iuga.
Vltior in duas longitudine prouintias diuiditur. Siqui-
dem Bethica latere protenditur Lusitania, amne Ana di-
screta. Ortus hic in Laminitano agro citerioris Hispan-
niae, & modo se in stagna fundens, modo in angustias re-
sorbens, aut in totum cuniculis recondens, & saepius nasci
gaudens: in Atlanticum Oceanum effunditur. Haec ille.
De quibus omnibus picturam & tabulam Europicam apud Pro-
lemam in consilium adhibe. Alter a saltu Castulo-
nensi.) suple ab oppido Castulone sic dicto: de quo idem Plin-
nius lib. 6. cap. eodem. Per Vectones.) scilicet cite-
rioris Hispaniae populos. Celtiberis.) eiusdem Hispan-
niae

niae populis sic uocatis, quod ex Celtis oriundi in Iberia,
id est, Hispania confederint. Ita namq; Lucanus lib. 4. cas
nit:

Profugiq; à gente uetusta

Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberi.

Ad Ilerdam.) citerioris Hispaniæ oppidum. De cuius situ
Lucanus idē ab initio prædicti libri hisce uersibus scribit.

Colle tumet modico, leniq; excreuit in altum

Pingue solum tumulo: super hunc fundata uetusta

Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur undis

Hesperios inter Sicoris non ultimus amneis:

Saxeus ingenti, quem pons amplectitur arcu

Hybernas passurus aquas.

Præterea scutatae, & cetratae.) Vegetius (ut supra etiam
meminimus) lib. 2. cap. 15. refert scutatos olim plumbatis,
gladijs, & missilibus accinctos fuisse, sicuti nunc prope o-
mnes milites uidentur &c. Cetrati autem à cetra dicun-
tur, quod breue scutū, teste Nonio Marcello, est. Sic enim
Vergilius li. 8. Aen. inquit, Læuas cetra tegit. Et sub ca-
stris Afranij cōstitit &c.) Lucanus in præcitato loco utrius-
usq; exercitus castra in hæc uerba describit, quæ superioris
bus uersibus annectuntur: ——— at proxima rupe

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurges.

Per Afranium stare &c.) Idem Lucanus non ita multo
post causam reddit, quam obrem primo die, quo Cæsar in
suorum castra uenit, pugna non sit commissa, sic inquiens:

Prima dies belli cessauit Marte cruento,

Spectandasq; ducum uires, numerosaq; signa

Exposuit: piguit sceleris, pudor arma furentium

Contia

Continuit, patriæq; & ruptis legibus unum
Donauere diem.

Castra facere constituit.) hæc noctu à Cesare munita esse
idem Lucanus docet, ita superioribus accinens:

Pronotum Cæsar olympo

In noctem subita circumdedit agmina fossa.

Dum primæ præstant acies, hostemq; fefellit.

Et prope consertis obduxit castra manipulis.

Quas in superioribus castris reliquerat &c.) Supra dixit
Cæsar se biduo in C. Fabij castra uenisse, & postea inter-
missis circiter quadringentis passibus, noua castra in radi-
cibus montis fixisse: ideoq; hic per superiora castra haud-
dubie Fabiana intelligit. Planities circiter passuum
trecentorum &c.) Lucanus in prædicto libro hanc pla-
nitiam ita describit:

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis

Vix oculo preendente modum.

Vnius legionis antesignanus &c.) Ex Modesto de uocis
bus rei militaris apparet, antesignanos eos esse, quos Li-
uius antepilanos uocat. Sic namq; ille scribit. Ante signa,
& circa signa, necnon etiã in prima acie dimicantes, prin-
cipes uocabantur: hoc est, ordinarij, cæteri q; principales.
Hæc erat grauis armatura, quæ habebat cassides cata-
phractas, ocreas in cruribus, scuta, gladios maiores, quos
spathas uocant: & alios minores, quos semispathas nomi-
nant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impe-
tu iaciunt &c. Hic uero lib. 8. ab urbe condita ad hunc
modum: Postremo in plureis ordines acies distribuebatur.
Ordo enim sexagenos milites, duos centuriones, uexillarij

unum

unum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quinis
decim distantes inter se modicum spatium. Manipulus le-
uis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat.
Leues autem qui hastam tantum, gessamq; gererent, uoca-
bantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pube-
scentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidẽ
manipulorum, quibus principibus est nomen. Hos seque-
bantur scutati omnes insignibus maximè armis. Hoc tria-
ginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia
sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex qui-
bus ordo unusquisq; treis parteis habebat &c. Porro su-
pra in lib. 1. de bello Gallico ostendimus pilo, hoc est hastæ
signa militaria affixa: hinc enim primarius centurio pri-
mi pili ductor, ac primipilus uocabatur eodem Liuiio au-
thore. Ex primo hastato &c.) Primus hastatus (ut
Vegetius lib. 2. cap. 8. docet) duas centurias, id est, ducen-
tos milites ducebat in acie secunda, quem nunc ducena-
riũ uocāt. Porro hastati in genere ij (teste Aeliano de ins-
truendis aciebus) dicuntur, qui manus cōserunt & comi-
nus hasta decertāt. Tanta enim tēpestas cooritur.) Lu-
canus in lib. iam sæpe citato hanc tempestatẽ ex hybernis
niuibz uerno tempore ortam esse dicit: atq; eius occasio-
nem & causam efficientem ad hunc attingit modum:

Fata dedit uarijs incertus motibus ær
Pigro bruma gelu, siccisq; Aquilonibus hærens,
Aethere constricto pluuias in nube tenebat.
Vrebant montana niues, camposq; iacentes
Non duraturæ constricto sole pruina:
Atq; omnis propior mergenti sydera cælo

Arcturi

Aruerat tellus hyberno dura sereno.

Sed postquam uernus calidum Titana recepit,

Sydera respiciens dilapsæ portitor Helles,

Atq; iterum æquatis ad iustæ pondera libræ

Temporibus uicere dies &c.

Tum autem ex omnibus montibus &c.) Idem paulo post,
hæc Cæsaris uerba confirmat, dum inquit:

Iamq; Pyrenææ, quas nunquam soluere Titan

Eualuit, fluxere niues: fractoq; madescunt

Saxa gelu, tum quæ solitis è fontibus exit

Non habet unda uias, tam largas alueus omnis

A' ripis excepit aquas, & cætera.

Vi supra demonstratum est &c.) Supra quidem Sicoris
fluij meminit, at Cingæ & castrorum inter duo flumina
sitorum non item. Lucanus autem (ut iam ante allegauimus)
Castra Cæsareana, & Pompeiana Sicore tantū di-
screta fuisse perhibet. Cinga uerò planicië (de qua paulò
ante) coherceri idem testatur, sic modulans:

At proxima rupes

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurgēs.

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis,

Vix oculo preendente modum, camposq; cohercet

Cinga rapax, uetitus fluctus, & litora cursu

Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto

Qui præstat terris aufert tibi nomen Iberus.

Annona creuit.) id est, pretium annonæ auctum est. Quæ
ferè res, nempe annonæ caritas ingrauescere consuevit in-
opia, id est, per inopiam non solum præsentis, sed etiam fu-
turi

turi temporis timor. Iamq; ad denarios quinquaginta in singulos &c.) Ex Budæi observatione constat Drachmam apud Græcos, & denarium apud Romanos eiusdem fuisse ponderis, & ualoris: & octo denarios uno aureo Rhenensi ualuisse ex eiusdem computatione obseruari est. Quæ ratio si admittitur, singuli modij annonæ plus minus sex nostris aureis Rhenensib. in castris Cæsareanis uenibant. Porro ne quid dissimulem, Beroaldi exemplar à reliquis discrepat. Pro quinquaginta enim quadraginta legit, & denariorum non meminit. Talem nuntium &c.) Hic manifestum exemplum habemus, nuntiū in masculino genere cum pro eo, qui nuntiat, tum pro eo, quod nuntiatur apud oratores, & historicos poni: sicut Festus Pompeius, & post eum Lau. Valla homo cum de bonis literis, tum de pietate, & religione uera optime meritus docet. Nihil enim Mancinellus in lima sua Seruio docto alioquin Grammatico patrocinans efficit: dum multa exempla contra Vallam ex poetis citat. Poëtis namq; metri causa liberior dicendi campus est, quam oratoribus, & historiographis.

Vt naueis faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat.) Supra lib. 5. de bello Gallico ait. Britannicas naueis paulò humiliores fuisse, quam quibus in nostro mari utebantur: idq; propter celeritatem onerandi, subductionesq;. Carinæ primum, ac statumina ex leui materia fiebāt &c.) Exemplaria Florētia, quæ à Beroaldo correctæ esse dicuntur sic legunt, ac distinguunt hunc textum: Carinæ primum stramine, & leui materia fiebant, sed nimirum corruptissime. Quo enim pacto uerisimile esset, nauis carinas ex stramine contextas, quæ

Cæsar

Cæsar ipse subiungat, reliquū nauium corpus uiminibus compactum corijs inductum esse. Nullo modo. Straminea namq; carina solida fieri non potuisset. Itaq; Aldini, Gryphiani & Vuolffiani exemplaris lectio hac saltem in parte melior esse uidetur: ut sit sensus, Carinae primum, ac statumina, id est, stipationes earundem ex leui materia, id est, ligno leui fiebant. Cur autem sic & legam, & interpreter, Volaterranus lib. *φιλολογίας* 27 occasionem præbuit. Is namq; ex Vitruuij sententia dicit, Statumen uocari quicquid strato adiiciatur: unde statuminare, stupare, & infercire. Huc etiam facit, quod Lucanus in præcitato libro nauis non ex stramine, sed ex salignis uiminibus contextas, & corio inductas esse hisce uersibus docet:

Vtq; habuit ripas Sicoris, camposq; reliquit,
Primum cana salix, madefacto uimine paruam
Texitur in puppim: cæsoq; induta iuuenco,
Vectoris patiens tumidum super emicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoq; Britannus
Nauigat Oceano: Sic cum tenet omnia Nilus
Conferitur bibula Memphitis cymba Papyro.

Deniq; ab hac nauium forma non multum & Babylonica nauiculæ abludūt: quas Herodotus in Clio in hæc uerba describit: Nauigia illorum, quæ per flumen commeant Babylonem, omnia sunt orbicula, atq; coreacea: quæ pecuarij Armenij, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis salicibus faciunt, instruuntq; pellibus, nudo illorum extrinsecus posito in modum soli: neq; puppe discreta, neq; prora acuminata, sed in speciem clypei magis orbiculata. Tale nauigium stramentis stipatum, fluuio deferendum permittunt &c.

tunt &c. Cæterum ne quid dissimulem, si cui Florentina lectio magis proba uideatur, hunc sensum habere poterit: ut intelligamus carinas ex leui materia, hoc est, uel saliciis, uel arundinibus contextas, & stramine infertas perinde, ut apud Agathium de Gothico, & alijs peregrinis bellicis lib. 5. legimus, arundineas ab Hunnis Chersonesum obsidentibus naues factas, & paleis earundem commissuras obstructas esse. Sed (ut antea scripsi) altera & lectio, & expositio mihi magis arridet. Dum hæc ad Ilerdam geruntur &c.) Nunc demum ad Massiliæ obsidionem, & oppugnationem redit: quam ante aliquot paginas describere inceperat. Hæc ad insulam, quæ est contra Massiliam.) Nimirum unam ex Stoechadibus insulam intelligit, quarum teste Strabone lib. 4. tres iustæ & duæ perexiguæ quantitatis sunt: Iuxta Plinij uerò sententiam lib. 3. tres duntaxat sunt, quæ à uicinis Massiliensibus propter situs ordinem sic appellatæ, quas & singulis uocabulis nominabant, Prote, Mese, & Hypæ. Hæc namque (si pictura Ptolemaica non fallit) Massiliæ magis oppositæ sunt, quàm Metina, & Blascon: quarum Plinius inibi in Gallicæ oræ descriptione meminit. Nam in tertia Europæ tabula Blascon longius à Massilia, & à latere sita est. Remos transcurrenteis detergere. id est, distringere, reprimere, distinere.

Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur &c.) Commodam occasionem nactus Cæsar, ad res in Hispania gestas redit. Cum enim sibi lætum nuntium de nauali uictoria Ilerdam perlatum esse monuisset: commode deinceps ad res Hispanicas regredi potuit. Interim Oscenses, & Calaguritani &c.) Hi, & sequentes populi omnes in ceteriore

citeriore Hispania siti sunt: de quibus uideto Plinium li. 3. cap. 3. & secundam Europæ tabulam apud Ptolemæum.

Equitatus nostri prælio nouissimos illorū.) suple. Afranianorum, & Petreianorum. Ac nonnunquam susti-

nere extremum agmen &c.) Ordo cōstructionis sic habet:

Ac extremum agmen, suple hostium cernebatur, nonnun-

quam sustinere) scilicet Cæsareanorum impetum, ac im-

pressionem. Ac interrumpi.) suple cernebatur agmen

hostium. Magnōq; numero iumentorum in flumine.)

Non dissimili modo exercitum antea per Ligerim traie-

cit. Nam quum militum brachia (inquit li. 7. de bello Gal-

lico) tantum modo, atq; humeri ad sustinenda arma liberi

ab aqua esse possent: equitatum disposuerat, qui uim flumī

nis refringeret. Signum dari, id est, classicum cani.

Et uasa militari more cōclamari.) id est, ut impedimē-

tis collectis, expeditioni se accingerent. Visendi cau-

sa læti &c.) Alij legunt loci, & nimirum emēdatius. Mira-

bantur enim Afraniani milites, quibus modis Cæsareani

per ualles & loca præcipitia, prærupta, & cōfragosa pro-

ficiscerentur. Huiusmodi nanq; itineris Cæsar ipse modo

commeminit. Atq; ad Ilerdam reuertī.) & hic Cæsar

non secundum Grammaticorum nostrorum præceptiones

loquitur. Præpositionem nanq; Græca dicendi forma no-

mini minoris loci proprij addit. Quemadmodum nanq;

Græci dicunt, πρὸς ῥωμαίους εἰς τὴν Ῥώμην, id est, proficiscor

ad Romam, sic Cæsar hoc loci ait, ad Ilerdam reuertī.

Curetiā secundo prælio aliquos amitteret.) Prudē-

tis simul & fidi imperatoris officium perpende, & si talis

se casus offert mutare. Cohortium alariarum &c.)

De aliarijs cohortibus supra lib. 1. de bello Gallico ex Vegetio locum adduximus. Item de Prætoria cohorte.

Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem.) Lucanus lib. 4. Pharsaliæ mutuum hoc Cæsareanorum, & Afranianorum colloquium, & familiaritatem hisce uersibus describit:

———— Postquàm spatio languentia nullo
 Mutua conspicuos habuerunt lumina uultus
 Et fatres, natosq; suos uidère, patresq;
 Depreſsum eſt ciuile nephas, tenuère parumper
 Ora metu, tantum nutu, motoq; ſalutant
 Enſe ſuos, mox ut ſtimulis maioribus ardens
 Rupit amor leges, audet transcendere uallum
 Miles in amplexus effuſas tendere palmas
 Hoſpitis ille ciet nomen, uocat ille propinquum.
 Admonet hunc ſtudijs conſors puerilibus ætas,
 Nec Romanus erat, qui non agnouerat hoſtem.
 Et paulò poſt: ——— Pro numine fata ſiniſtro
 Exigua requie tantas augentia clades
 Pax erat, & miles caſtris permixtus utriſq;
 Errabat, duro concordēs ceſpite menſas
 Inſtituunt, & permixto libamina Baccho
 Graminei luxère foci, iunctoq; cubili
 Extrahit in ſomneis bellorum fabula noctes,
 Armat familiam &c.) Lucanus in iam citato libro famu-
 las dextras uocat, ita canens:

———— Famulas ſclerata ad prælia dextras
 Excitat, atq; hoſteis turba ſtipatus inermis
 Præcipitat caſtris, iunctosq; amplexibus enſe

Separat.

Separat, & multo disturbat sanguine pacem.

Beneficiarijs suis &c.) Beneficiarij (Vegetio lib. 1. cap. 7. testante) ideo sic appellati sunt, quod tribunorum beneficio promouerentur. Quos depræhendit interficit.)

Lucanus & hoc graphice describit, dicens:

— inter mensasq; thorosq;

Quæ modo complexu fouerunt pectora cædunt.

Vana religio iusiurandi &c.) Geminum mendum hic est.

Pro uana enim noua scribendum ipse sensus uerboû admonet. Cum enim antea sacramento militari essent rogati, nouum illud iuramentum accessit. Atq; ad hunc modum Beroaldinum exemplar habet. Deinde pro iusiurandi, legendum est iurisiurandi. Ex propositis consilijs duobus &c.)

Paulo superius Cæsar commemorat Afranium, & Petreium re frumentaria, & flumine Ibero interclusos consultauiſſe; aut Ilerdam reuerſi, aut Tarraconem proficiſci. Prius ergo consilium & sententia tandem uicit.

Quin extremi.) suple Afraniani, ac Petreiani, cum equitibus suple Cæsareanis. Genus erat hoc pugnae, expeditæ cohortes.) scilicet Cæsareanae, nouissimû agmen suple Legionum, cum quibus Cæsar subſequebatur.

Equites uerò suple Cæsareani. Tum inquirebant scilicet Afraniani, id quod ex ſequentibus haud obscure colligi poteſt. Statim enim ſubiungitur, magnoq; impetu equitatum repellerent: id quod de Cæsareanis intelligi nequit. Non enim ita multò poſt ſequitur, Afranianum equitatẽ in mediam aciem receptam eſſe. Superioribus perterritos prælijs &c.)

Duobus nanq; prius Afranianis prælijs erant preſſi, uno, quum iam primû Ilerdam reliquiſſent:

altero, quando Cæsareani reflexo itinere, Afranianos ad Iberum contendenteis anteuertent, ut in superioribus, uidere licet.

Iisdem de causis &c.) Quorum supra circiter quatuor aut quinque recenset, primum quod aduersarios re frumentaria interclusisset, secundò, minime committendum ratus, ut etiam secundo prælio aliquos ex suis amittere tertio non uulneribus afficiendos milites optime de ipso meritos, quarto fortunam non tentandam putans. Postremò ciuium misericordia tactus, quos interficiendos uidebat, quibus saluis, atque incolumibus rem obtinere malebat. Omnia sarcinaria iumenta.) Hæc alio nomine clitellata, seu clitellaria uocantur, uulgo somrofs.

Si transire possent.) rursus si pro an Græco more usurpauit. Neque summissos duces &c.) De his uide hunc librum penè ab initio. Ut idem, suple Pompeius ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas prouintias.) Plutarchus (ut supra allegauimus) scribit Pompeium ante urbis portas senatû coegisse: item utramque Hispaniam, & Africam prouintias per amicos, legatos suos administrasse. Sed per paucos probati, & electi &c.) Supra in hoc li. Cæsar ait, ex Senatusconsulto prouintias priuatis hominibus decretas. Itaque magistratuû iura commutata esse haud abs re dixit: quippe quando antea non nisi Prætores, & Consules in prouintias mitterentur. In se ætatis excusatione nihil ualere.) Per elegantem figuram, quæ ἰσχυρά φησιν uocatur, easdē particulas, in se, ab initio trium membrorum repetit. Porro sensus istorum nostrorum perque obscurus est, nisi aliorum locorum claritate illustretur. Quum ergo Plutarchus in Cæsaris uita, hanc eius in literis ad Senatum

natum postulationē fuisse scribat, ut Cisalpina duntaxat Gallia, Illyricumq; sibi cū duabus legionibus, usq; ad secundā petitionē consulatus concederetur: & Cæsar ipse ab initio huius libri dicat, erepto semestri imperio in Gallijs gerendo adhuc, in urbem se retrahi, quum iam L. Domitio Gallia decreta esset: nimirum hoc significare uult diuturnum illud, & nouennale tempus, quo Gallis magno sudore præfuerat, minime respici, quum tamen hætenus in more Romanis fuerit, ut non nisi superioribus bellis probati Duces ueterani ad exercitus obtinendos euocarentur.

Id uerò militibus fuit pergratum &c.) Cur militibus hæc oratio plausibilis, & grata fuerit, sequentia declarat, quando ait: eos & uoce, & manibus significare cœpisse, ut confestim, quemadmodum Cæsar permiserat dimitterentur, ac sacramento militari soluerentur. Id quod & Afranius in sua apud Cæsarem oratione postulasse Lucanus ita inquit: Hoc petimus, uictos ne tecum uincere cogas.

Statim reliqui ad Varum flumen.) quod Strabone lib. 4. authore, inter Antipolim, & Niceam medium est: & secundū Plinij sententiam lib. 3. Narbonensem prouintiam ab Italia determinat. Cum stipendium ab legionibus penè seditione facta flagitarentur.) Rursus Græcè magis quàm Latine dixit Cæsar, flagitarentur stipendium Petreius, & Afranius, id est, stipendium ab eis flagitaretur. Sic namq; Græci dicunt, αἰτοῦμαι σὺ ὀψώνιον, hoc est, flagitor te stipendium. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa.) Eam procul dubio militum partem intelligit, quæ domicilium, & possessiones in Hispania habebat, de qua ipse modò dixit.

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO CIVILI

Tria in hoc libro prosequitur. Primo Massiliae expugnationem. Tum ad res in Hispania gestas redit. Postremo bellum in Africa gestum describit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO CIVILI LIB. II. IO.
Rhellicani Annotationes.

. TREBONIVS legatus &c.) Redit ad Massiliae expugnationem, cui (ut supraferme in libri primi medietudine legere est) in Hispaniam proficiscens, C. Trebonium legatum praefecerat. Massilia enim, quae ex tribus oppidi partibus.) Massiliae situm graphice describit quem tamen neque veteris, neque novae tabulae Ptolemaicae typus refert. Quam ob rem auctorius rectius de eo iudicaverint, quam qui alienis oculis cernunt. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit.) Quibus rebus super uiminibus, et materia comparatis, scilicet ex proximo luco, ut Lucanus fusius tractat: qui et aggerem mirae altitudinis et duas turres ambulatorias in illa excelsitas ita multo clarius lib. 3. describit, quam Caesar hic.

— stellatis axibus agger
Erigitur, geminasque aequanteis moenia turreis
Accipit, haec nullo fixerunt robore terram:
Sed per iter longum causa repserat latenti.

urbe

Tantaq; multitudo tormētorū.) Vnde isthæc tormentorū copia Massiliensibus suppetiuerit, ex ipsius Cæsaris uerbis in libro superiori discimus, ubi ait: eos armorū officinas in urbe sua instituisse, quando bellū, & obsidionem sibi imminere sentiebant.

Asseres enim pedum duodecim &c.) Causam nunc reddere uidetur, cur Massiliensium tormentorum uim nullæ Romanorum uineæ contextæ & uiminibus sustinere potuerint. Nam inquit, asses duodecim cuspidibus præfixos Massilienses ex balistis mittebant: ac per quatuor Cæsareanarum cratium ordines in terra defigebant. Id quod Lucanus hisce uersibus clare testatur:

Sed maior Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat, neq; enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perq; arma uiam, perq; ossa relicta
Morte fugit, superest telo post uulnera cursus.

Itaq; pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebantur &c.) Porticus suple uinearum Cæsaris, atq; hac scilicet parte agger inter manus, id est, militum cohortes sub uinearum porticibus proferebatur. Ostendit autē Cæsar hoc loci quibus modis Romani Massiliensium tormentorum uim repulerint, & aggerem suum perfecerint.

Antecedebat testudo pedum sexaginta &c.) Et hæc machina aduersus tormentorum hostilium incursus facta erat. Neq; uerò hic de tali testudine Cæsar loqui uidetur, qualem supra lib. 3. belli Gallici ex Vegetio adduximus: sed qualē Ammianus Marcellinus lib. 26. describit: quan-

do ait Alissonem quendam Tribunum, coniunctis tribus nauigijs, testitudinem hac specie struxisse, ut densatis coherentes super capitibus scutis, primi milites transtris instarent armati: alij post hos semet curuantes humiliter, tertijs summis, gradatim inclinatis, ita ut nouissimis suffraginibus insidentes, formam aedificij fornicati monstrarent. Quod machinae genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium euanescant &c. Nam causa finalis huiusmodi testudinis eadem à Caesare subditur, quam & Marcellinus habet. Ait enim loci aequandi causa aggeri praepositam, & ex fortissimis lignis factam, rebusque omnibus ijs inuolutam (sic enim pro euolutam legendum censeo) quibus ignis iactus, & lapides, defendi, hoc est, cohiberi possent. Vbi nullam falcis mentionem in utroque scriptore fieri audis, quae trahi praefigatur intrinsecus ad extrahendum lapides e muro hostili, ut Vegetius meminit. In hoc autem utriusque testudinis ratio eadem est, quod utraque, hoc est, Vegetiana, & Caesareana ne incendio consumeretur, corijs, cilijs, aut cetonibus uestiebatur. Porro de uarijs testudinum generibus consule Vitruuium lib. 10. de Architectura. Imprudente, atque inopinante Curione &c.) Supra lib. 1. bellorum civilium Caesar ait, à Catone Siciliam provinciam relictam esse, quum se Pompeij auxilio destitutum uideret. Atque exinde insulam à Curione occupatam. Atque inde propter repentinum terrorem principum.)suple Messanensium. Vt rursus cum Bruti classe &c.) Supra in lib. 1. bellorum civilium Caesareanae classis Brutus praefectus esse commemoratur.

& Masius

Massilienses in pugna inferiores, nouem amisisse naueis.

Quæ factæ fuerant Arelatæ.) In superiore libro commemorat Cæsar naueis longas duodecim ipsius iussu apud Arelatenseis esse factas.

Isthic autem (nisi exemplaria fallunt) in tertia declinatione inflexisse uidetur, iuxta Plinij, & Pomponij Melæ lectionem. Quanquæ illi in prima declinasse uideri queant more Græcorum nominum, Arelate, es. De quo & supra lib. 1. bellorum ciuilium quædam annotata sunt.

Qui dexteram partem operis administrabant &c.) Ab initio istius libri narrat Cæsar, Trebonium duabus ex partibus aggerem, uineas, ac turres ad Massiliam agere cœpisse, unamque partem finitimam portui, naualibusque fuisse: alteram uero quæ est aditus ex Gallia, atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani.

Turrim ex latere &c.) De hac & sequentibus machinationibus, consulito Iucundi picturam Ald. Gryphianis, & Vuolffianis exemplaribus præfixam.

Patebat hæc quoque uersus pedes triginta.) hoc est in longitudinem, latitudinem, ac profunditatem. Præhensionibus ex contignatione prima suspendere &c.) Cæsar hoc loco per præhensionem eam uidetur fabricam innuere, quæ operi faciundo appendi solet, ut ædificiū alius duci queat: id quod Germani ab apparando, seu instruendo eingrust uocant, quasi dicas apparatus, seu instructorium.

Musculum pedum LX.) Supra lib. 7. de bello Gallico ex Vegetij sententia docuimus, quid musculus, & unde dicatur. Has inter se capreolis molli fastigio coniungunt &c.) Quandoquidem Festus Pompeius initium cincinnos intortos ideo capreolos uocari atumat, quod

ad locum capiendū tendant: Cæsar procul dubio de lignis
 eo modo intortis loquitur, quibus columnellæ molli fasti-
 gio coniungebantur. Super quibus machinationibus, hoc
 est, præhensionibus, & capreolis Vitruvius uideatur. Pha-
 langis subiectis.) Iulius Pollux de rerum uocabulis inquit
 τὰ τῶν ναυῶν ξύλα οἷς ὑποβλαθῆσι μὲν φέρονται αἱ νῆες φάλα-
 γγαι, καὶ φαλαγγαί, id est, nauium ligna quibus subiectis
 naues attrahuntur Phalanges, & Phalange uocantur.
 Vnde coniectio rotunda illa ligna significari per phalan-
 gas, quibus onera uoluantur: uulgò uuellen, oder uual-
 holtz. Infra autem lib. 3. Cæsar de simili re loquens Latī-
 na uoce scutulas uocat. Virgilius uero li. 2. Aeneidos lap-
 sus uocare uidetur. Sic enim ibidem de Durateo equo in
 urbem à Troianis introducto canit: Accingunt omnes o-
 peri, pedibusq; rotarum Subijciunt lapsus &c. Vocaban-
 tur uerò haud dubie lapsus, quod onera uolutata super
 illis laberentur. Cum infulis sese foras uniuersi pro-
 ripiunt.) Attende supplicantiū ritus quis olim fuerit apud
 Massilienses. Hinc enim apparet eos non ex barbaris, sed
 Græcis originem traxisse: ut multi historici hoc testantur.
 Teste namq; Polybio lib. 3. Galli, & aliæ barbaræ nationes
 non caduceum, neq; infulas: sed corollas ex floribus conser-
 tas pro amicitia, & supplicationis signo prætendebant.
 Vt ab hominibus doctis &c.) Cicero in oratione pro
 L. Flacco de Massiliensium eruditione hæc scriptis man-
 dauit. Neq; uerò te Massilia prætereo, quæ L. Flaccū mi-
 litem, & quæstorem cognouisti: cuius ego ciuitatis discipli-
 nam, atq; grauitatem non solum Græciæ, sed haud scio an
 cunctis gentibus anteponendā iure dicam. Quæ tam pro-
 cul à

cul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguisq̃
diuisa, quum in ultimis gentibus, barbariæ fluctibus allua-
tur: sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius insti-
tuta laudare facilius possint, quàm æmulari &c.

Quibus rebus commoti legati.) suple Cæsaris, ut C.
Trebonius, & D. Brutus. Alij ex castris sese incitāt.)
id est, proripiunt. M. Varro in ulteriore Hispania.)

A Gallicis, ad Hispanas res describendas redit. Quandò
enim in superiore libro narrauerat, Afranium, Petreium,
& Varronē Pompeij legatos prouintiam Hispanicā ita
inter se comparasse, ut Petreius ex Lusitania per Vecto-
nes cum omnibus copijs ad Afraniū proficisceretur, Varr-
ro autem cum his, quas habebat, legionibus, omnem His-
paniam ulteriorem tueretur: nūc quo pacto idem Varro
se cum erga Pompeium, tum Cæsarem gesserit, explicat,
quippe quod pro plerorumq̃ hominum more ad felicior-
em parietem se inclinauerit. Qui fidutiarum operā
obtineret &c.) Quemadmodum (inquit Budæus in anno-
tationibus prioribus in Pādectas) fidutiarum possessio pro
depositaria, seu (ut nunc uocant) recedentia apud Iure-
consultos accipitur: ita & Varro apud Cæsarem ait, se
quippe legatum, fidutiarum operam obtinere, quia rede-
unte imperatore, aut cōsule, cedere eum oporteret. Ad hūc
modū & Narbazanes apud Curtiū li. 5. ad Darium loqui-
tur: Auspitiū, inquit, & imperium alijs trade interim, quū
tam diu rex appelletur, donec Asia decedat hostis. Victor
deinde regnū tibi reddat &c. Et nō multò post. Composi-
tis rebus, iusto regi tibi fidutia, id est, per fidutiam restitua-
et imperium. Gaditanis ut facerem &c.) Gaditani
à Gadibus

à Gadibus Hispaniæ uel insula, uel oppido (ut Pomponius Mela docet) denominantur. In Hispali.) scilicet oppido (ubi rursus uides præpositionem nomini loci minoris Græca consuetudine additam) Hispaniæ ulterioris. Etenim Plinius lib. 3. cap. 1. illud inter quatuor iuridicos Hispaniæ ulterioris conuentus refert, dicens: Quatuor iuridici conuentus sunt, Gadianus, Cordubensis, Astigitanus, & Hispalensis. Ex phano Herculis &c.) Idem Mela in iam citato loco refert, Gades insulam duobus promontorijs eminere: in quorum altero oppidum sit eiusdem nominis, in altero autem Herculis Aegyptij templum.

Argenti pondo &c.) Budæus li. 1. de Asse, & partibus eius, libram assem, & pondo idem significare tradit: & in epitoma libram, minam, seu pondo centenis drachmis ualere. Supra autem de sestertijs diximus, ac ex eiusdem Budæi ratione collegimus, drachmam apud Græcos, & nummum apud Romanos eiusdem fuisse ualoris, eorumque octo Rhenensi aureo æquiuale. Cordubæ.) suple in Hispaniæ ulterioris oppido, quod Seneca philosopho, oratore & poëta, Lucanoque poëta facundissimo, alumni suis olim imprimis gaudebat. Simul ipse Cordubæ conuentus per se portas.) En fructum immanitatis, & auaritiæ Varronianæ, quæ omnibus qui cum imperio, merito cauenda sunt. Tanta, ac tam secunda, in Cæsarem uoluntas prouintiæ reperiēbatur.) ἡνικαύουσα est. Sese in Italiā uenturum promississet &c.) Librarj erratum in Aldianis, Gryphianis, & Vuolffianis codicibus est, sicuti & paulò superius, seseque Hispali recepit, pro Hispalim. Nam hic pro in Italiam, legendum est Italicam quod Hispaniæ
ulterioris

ulterioris oppidum est: unde Silius ille Italicus egregius
poëta ortum trahit. Massilienses omnibus defessi

malis &c.) Ab Hispanis rebus ad Gallicas reuertitur.

Ex ijs unum ipsius.)suple Domitij, modo enim ait, L.
Domitium tribus comparatis nauibus, duas familiaribus
suis attribuisse, unam uerò, hoc est, tertiam ab ipso conscen
sam. Curio in Africam profectus est,)de quo uide in

superiore libro. Hic locus abest à Clupeis.)suple mi
noris Aphricæ oppido, ut Mela lib. 1. testatur. Porro quum

Græci ἀσπίς, id est, clypeus uocetur, haud dubie & à Latī
nis Clupæ, quasi Clypeæ locus dictus est, quod clypei for
mam haberet. Vide Strabonem lib. 6. Ad prædonum

bello &c.) Aut à scribendum, aut ex legendum, sicut præ
dicta duo, & Beroaldinum habet exemplar. Adru
mentum, suple eiusdem Aphricæ minoris urbem, de cuius

egregia munitione infra ab exordio fermè lib. 5. habetur.

Veritusq;)scilicet L. Cæsar, ne multitudo nauium sua
rum ipsum hostibus conspicuum faceret, ac proderet: mo
dò enim dixerat Cæsar, eum cum decem longis nauibus
ad Clupeam, Curionis aduentum præstolatum esse.

Id oppidum C. Considius Longus.)uidelicet qui Pom
peianas sequebatur partes, ut infra ex initio lib. 5. Hirtia
ni clarum fit. Hanc remulco abstraxit &c.) Remul
co, inquit, Pompeius Festus, est cum nauis magna scaphæ

remis trahitur. Et Nonius Marcellus ait, remulcare di
ctum esse, quasi molli, ac leni tractu ad progressum mulce
re. Sisenna lib. 2. historiarum. Si quæ celeriter solui pote
rat in altum, remulcare trahit. Castra Corneliana.)

Lucanus lib. 4. Pharsaliæ hæc loca primum Antei gigan
tis res

his regna uocitata esse perhibet: & uulgatam eius rei fabulam narrat. Cur autem deinde Cornelianae castra dicta sint, idem paulo post his carminibus rationem reddit, dicens:

Sed maior dedit cognomina collibus istis
 Pœnum qui Latys reuocauit ab arcibus hostem
 Scipio: nam sedes Libyca tellure potito
 Hæc fuit, en ueteris cernis uestigia ualli,
 Romana hos primum tenuit uictoria campos.

Curio castra Varri conspiciat &c.) Hic nimirum Aelius Varrus fuit, qui antea Auximi in præsidio constitutus, urbe capta profugerat: sicuti Cæsar supra ab exordio, & medullio lib. i. de bello ciuili memorie prodidit.

Imperator appellatur &c.) Imperator is apud ueteres Romanos (teste Appiano) dicebatur, cuius ductu decem millia hostium essent cæsa: quem nunc uulgò summum capitaneum uocant, qui alios multos sub sua potestate habet duces. Quod uerò Cæsares postea hoc nomine uocabantur, hanc factum est ob causam, quod regis nomen populo Romano inuisum, illud autem plausibilis esset: quippe quondam libertatis speciem præseferens, quam re ipsa imperatoris maiestas nil nisi mera dominatio esset.

Plures authores.) id est, causæ, ita ut ad rem referatur, non ad personam: id quod sequentia haud obscure indicant, quando ait, Ciuile bellum &c.) Porro autem ὁ λόγος οὗτος ἀνανταπόδοτος ἐστίν. Quocirca orationis defectus ita supplendus est. Ciuile bellum.) suple in quo nihil sanctum, pium, nec quicquam turpe ducitur.

Genus hominum.) hoc est, milites. Quod liceret libere facere, & sequi, quod uellent.) Recte quidem. Nam
 & Poeta

¶ poeta sic de isthoc hominum genere canit:

Nulla fides, pietasq; uiris, qui castra sequuntur:

Venalesq; manus, ibi fas, ubi maxima merces.

Legiones hæ, quæ paulò ante apud aduersarios fuerant.)
supple etiam timoris, ac trepidationis authores erant in
Curionis exercitu. Modò enim dixerat Cæsar, Curionem
eas recepisse legiones, quas superioribus tēporibus ex Cor-
finio ipse acceperat: adeò ut paucis centurionibus muta-
tis, ijdem ordines, manipuliq; constarent.

¶ Nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetu-
do.) Parenthesis hic in Gryphianis Aldinis & Vuolfia-
nis codicibus non in loco posita uidetur. Est nanq; conti-
nens αἰτιολογία, in qua causam reddit, cur nam legiones,
quæ apud hostes fuerant, terroris causa fuerint. Quia, in-
quit, consuetudo supple colloquij cum Quintilio Varro ha-
biti, Cæsaris beneficium mutauerat: id est, beneficentiæ ad
Corfinium acceptæ immemores reddiderat. Quum enim
ipsos necare potuisset, incolumes in suam accepit militiam

Quæ offerentur &c.) Alij libri, quæ legunt, & mea qui-
dem sententia melius, ut sit sensus: quæ scilicet consuetudi-
ne colloquij, municipia etiam diuersis partibus scilicet mi-
litum coniuncta efferrentur. Id quod sequentia declarant,
quando ait: Neq; enim ex Marsis Pelignisq; ueniebant.
supple omnes istarum legionũ milites, sed alij aliunde. Ut
qui superiori nocte in contubernijs, commilitesq;.) scilicet
fuiſſent. Atq; hæc mea cōiectura, in tam deprauato, ac mi-
tilo, hiatibusq; pleno loco est: quàm eatenus seruabo quæ
æternus in emendatius exemplar incidero, aut commodio-

rem ab alio interpretationem didicero. Nonnulli grauiores sermones militum uulgò durius accipiebant.) hoc est, rem à Quintilio Varro narratam, & inter milites sparsam asperiores esse quàm pro re putabant: uidelicet nisi eius sollicitationi auscultassent. Estq; hic nouæ sententiæ initium, nō incohærentis cum superiori. Mox enim sequitur altera epanodi pars. Nonnulla etiam ab ijs &c.

Concilio conuocato.) suple primorum ordinum.

Quod huiusmodi militum consilijs otium maximè contrariū esse arbitrarentur.) iuxta illud Curionis apud Lucanum lib. 4. sub finem:

Variam semper dant otia mentem.

Porro erant &c.) Altera sententia in concilio dicta.

Curio utrunq; consilium improbens, quantum alteri sententiæ.) hoc est, posteriori. Tantum alteri.) hoc est, priori, quæ castra Varri oppugnanda censebat. Hos.) supplendū, posterioris sententiæ authores, illos scilicet prioris. Atq; hæc cōfutationis Curianæ propositio est. Qua enim, inquit, fiducia &c.) Confirmatio prioris sententiæ in propositione. Quum enim quidam decernerent, Varri castra primo quoq; tempore oppugnanda, per argumentum à difficili sumptum probat, non facile factu quod suaderent. Deinde quando Martis aleam potius subeundam dixerāt, quam expectandum, ut à suis circumuenirentur, hoc eos non cogitasse ait: quod si inferiores, & accepto detrimento ab oppugnatione discesserint (id quod fieri posset) militum animos alioquin ad defectionem spectantes, magis propensos fore ad deficiendum ad hosteis: propterea quod felicitas rerum gestarum imperatoribus militum beneuolentiam.

etiam, & e contra res aduersæ odia conflent. Castrorum autem mutatio &c.) Alterius sententiæ refutationem aggre ditur, cur uidelicet, si in castra Corneliana retrò cederent, nil nisi turpissimam fugam, ac exercitus alienationē reportaturi essent. Neq; enim, ait, militum animi hoc temporis spatio interiecto (ut uos conijcitis) sanarentur, sed magis sautiarētur. Nam si boni, & prudentes sunt uiri, ægre laturi essent, sinistram de ipsis suspicionem aut timoris aut defectionis concipi: atq; ita bene antea de nobis sentientes, & animati, malè sentirent, & animum ad pugnam antea promptū desponderent. Sin uerò aperte improbi, ac imprudentes sunt, satius est, eos ignorare, se timeri: ne his timor licentiam maiorem, illis uerò pusillanimitas, & exasperatus animus studia diminuat pugnandi, ac in offitio perseuerandi. Quod si iam inquit explorata habemus &c.) Per concessionem rethoricam inquit, esto uerū sit, quod de exercitus alienatione dicitur, (quod tamen ego aut prorsus uanum, aut rumore minus esse confido) an non prudentium, ac circumspectorum ducum interest, perinde exercitus incommoda dissimulare, occulere, ac tegere, ac corporis uulnera dissimulantur, occultantur, ac seguntur? Deinde amplificationē à temporis circumstantia tractam subiungit, quod frustra noctu fugam adornandam existiment. Quum enim militum animi pudore, ac metu in officio contineantur, nox utriq; rei obest: pudorem nanq; omnē malis hominibus excutit, & timidis timorem auget. Quare neq; tanti sum animi &c.) Epilogus est, in quo potissima duo argumenta repetit, & quid faciendum sit, indicat. Dimisso concilio, contionem aduocat

militum &c.) Hinc patet Curionem primum cum militibus primorum ordinum, hoc est, tribunis militum, centuriis onibus, & signiferis tantum consultauisse: deinde uero negotium ad totam militum concionem retulisse. Ceterum oratio ista generis suasorii est. Dissuadet enim illis, ac dehortatur, ne à Cæsare, atq; ipso eius proprætore, ad hostes deficiant. Ac in exordiolo quidē factorem à militibus capiat, dum pristinam eorum fortitudinem deprædicat. Deinde iugulum causæ petens, turpitudinem, quidem defectionis illis ob oculos ponit, sed ita tamen ut beneuolentiæ melle orationis amaritudinem condiat dum ait: quid grauius inimici de uobis statuere possēt, q̄ ut eas prodatis, qui suam in bello ciuili felicitatem uobis acceptum ferūt? Ita nanq; beneuolentiam supra captā renouat. Postremo aduersariorum argumenta diluit, ac tandem opera, & diligentia sua se eis non defuturum pollicetur. An uerò

in Hispania res gestas Cæsaris &c.) Per collationem uicti, & uictoris suadet hunc potius, quàm illum sequendum esse. Duos pulsos exercitus.) suple Afraniū, & Petreū

qui primum seiuncti, postea coniunctim fusi, & capti sunt.

Duas receptas prouintias.) suple citeriorem, ac ulteriorem Hispaniam. An qui incolumes &c.) Argumen-

tum à maiore ad minus. Vos autem incerta uictoria.)

Argumentum est ex absurdo, & stulto tractum. Desertos

enim se &c.) Refellit Quintiliū Varri argumenta per oc-

cupationem. Siquidem particula, enim, hoc loci non ratio-

nalis, sed uel expletiva, uel aduersatiua uidetur. Rea-

linquitur noua religio &c.) ἀποκαταστάσεις hæc intelligenda

sunt. Capitis diminutione &c.) Caput (annotatore

Cælio

Cælio) apud Iureconsultos statum significat, & capite diminuti, qui cum sui iuris fuissent, cœperunt alieno iuri subiecti esse. Vnde iam facile colligitur, L. Domitio nullam amplius potestatem fuisse, milites sacramento sibi obstrictos tenere: quippe quādo ipse in hostium potestatem uenisset, pristinumque suū statū, ac dignitatē amisisset. Quocirca sequabatur, milites sacramento illo solutos, nulla amplius religione Domitiana teneri. Prædicaturos nō sum.)

Præteritio schema rhetoricum est. Ait enim sua erga milites beneficia præteriturum, quum tamen postea recenset. Hac uos fortuna.) Epilogus est, in quo ea præcipua argumenta repetit, quæ maxime ad dehortandū milites à concepta defectione ualebant.

Erat uallis inter duas acies &c.) τὸ πρὸς παρὰ ἑαυτῶν est. Vt supra demonstratum est.) suple ante duas pagellas. Hanc uteque si.)

Et hic si pro an positum est. Et duas Marrucinarum cohortes &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ ex Strabonis sententia, ultra Picenum, Vestinos, Marrucinos, Marfos, Ferentanos, Pelignos, & Samnites Italiæ populos, omnem regionem montanā incolere dicit. Sublatum ad eius conatum scuto.) id est, quum Fabij conatum uidisset Varrus, humerum apertum scuto protexit.

Portæ castrorum occupantur.) scilicet ab Actianis. Sed quū loci natura &c.) Paulò superius in hoc eodem libro Cæsar ait, Varri castra muro, oppidoque Vtica coniuncta fuisse ad portam, quæ Bellica uocabatur, & admodum munita loci natura erat: una ex parte ipso oppido Vatica, altera theatro, quod erat ante oppidum substructionibus eius operis maximis, aditu ad castra difficili, & angusto.

gusto. Erat in oppido multitudo insolens belli &c. Causas ostendit, cur Vticensis plerique omnes ad deditioem spectauerint. primum ob belli insolentiam, & diuturnam pacem. Deinde quod Vticensis propter Caesaris beneficia illi amicissimi essent. Postremo quia ex uarijs hominum generibus multitudo constabat facile ex superioribus praelijs infelicibus terrebantur. Porro & hic Gryphiana, Aldiana & Vuolfiana exemplaria corrupta sunt. Nam pro conuentus substituendum est, erant. Et deinde pro qui, legendum est, quum etiam ex uarijs generibus constaret, supple multitudo. Nisi forte synthesesim esse placet, si illa exemplaria sequamur, & constarent legamus. Quibus omnibus rebus sublatus &c.) Lucanus sub finem li. 4. hisce modis Curionis insolentiam, & studium ad pugnandum cum Iuba describit:

quem blanda futuris

Deceptura malis belli fortuna recepit.
 Nam pepulit Varum campo, nudataque foeda
 Terga fuga: donec uetuerunt castra cecidit &c.
 Relictis munitionibus.) scilicet castrorum suorum ad Vticam.
 Et controuersijs Leptitanorum.) id est, incolarum Leptis oppidi in minore Africa, ut testatur Mela li. 1.
 Saburam eius praefectum &c.) Lucanus in iam citato loco Saburam istum secundum a rege fuisse sic canit.
 Mittere exigua qui praelia prima laceffat
 Eliciatque manu, Numidis a rege secundus:
 Ut sibi commissa simulator Sabbura belli.
 Multum ad hanc rem probandam adiuuat adu.) Adulescentia namque feruentior, & magis temeraria est, quam a-

tas uirilis. Eadem de Curionis magnanimitate *Lucanus* refert, *Cæsareanae* sententiæ ita subscribens:

Dignadamus iuuenis merita præconia uitæ,

Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma:

Aut cui plus leges deberent recta sequenti.

Et sex millium passuum intervallo &c.) *Lucanus* infidiarum locum ita scribit:

Ipse caua regni uires in ualle retentat.

Proximaq; respiciens signa. id est, uexilla suorum.

XVI. millium spatium &c.) Tantum enim spatium inter *Corneliana* castra, & *Bagradam* fluuium (ubi *Sáburæ* castra erant) fuit. At *Curio* nunquam amisso exercitu &c.) Eadem *Lucanus* de *Curionis* exitu, & fortitudine narrat, sic canens:

Non tulit afflictis animam producere rebus,

Aut sperare fugam, ceciditq; in strage suorum,

Impiger ad lethum, & fortis uirtute coacta.

ARGUMENTVM LIB. III.

DE BELLO CIVILI

Per Ioan. Rhell.

Primò loco ingentia *Pompeij* auxilia describit. Secundo pacē rursus *Pompeio* per *L. Vibullū Rufum* oblatā, & tamen ab eodē paruifactā. Tertio castris utrinq; ad *Dyrachium* positis, ac leuibus cōmissis prælijs: maxima rerum necessariarū penuria utrumq; exercitum laborasse. Quarto pugna in pharsalico campo facta describitur: ex qua *Pompeius* inferior discedēs, ac in *Aegyptum* fugiēs, illic

210 IN LIB. III. DE BEL. CIV.

per insidias occisus est. Postremò belli Alexandrini uelut
seminarium quoddam proponitur.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. III. IO.

Rhelicani Annotationes.

DICTATORE habente Comitia Cæsare.) In superiore li. de bello Ciuili Cæsar ipse testatur, se quum Massiliæ uersabatur audisse: Quod à M. Lepido prætore Dictator esset dictus. Is enim erat annus, quo per leges.) Earum legum una annaria uocabatur, teste Pomponio Læto, qua annorum modus finiebatur, quibus magistratus capiendi potestas esset. Quæ autem leges annorum consulatus propriæ fuerint, me nondum apud authores legisse ingenue fateor. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum.) Tabulæ nouæ hinc dictæ sunt, quod quum (inquit Cælius antiquarum lectionum lib. 7.) pecuniæ creditæ obæratæ condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabulæ, quibus nomina contineantur noua. Id quod & Cicero his uerbis alibi declarat: Tabulæ nouæ quid habent argumenti, nisi ut emas me a pecunia fundum, cum tu habeas

ego

ego non habeam pecuniam. Qui se illi in otio &c.)

Beroaldinum exemplar odio ciuiliis belli habet, quarum utraq; lectio ferri potest. Si enim legas in otio, sensus est: qui se illi obtulerant rebus adhuc illius tranquillis, & salu-
is. Sin autem odio, sensus erit, ita se Cæsari obtulisse, ut bellum Ciuile, quod oderant, tandem in alterutram cadente uictoria partem finiretur. Proinde.) Beroaldus pe-

rinde, & pro suffecisset potestatem rectius legit fecisset.

His rebus, & ferijs Latinis &c.) Quales fuerint, & unde dicta sint feriæ Latinæ ex Macrobij loco lib. 1. Saturna-
liorum cap. 16. patet. Præliares, inquit, omnes quibus fas est res repetere, nec hostem laceffere. Nam cum Latia, hoc est Latinarum solennia concipitur, item diebus Saturnalio-
rum: sed & cum mundus patet, nefas est prælium sumere. Quare nec Latinarum tempore, quo publicæ quondam induciæ inter Romanum populū, Latinosq; firmatæ sunt, inchoari bellum decebat &c. Cycladibusq; insula-

lis.) suple maris nostri quæ (ut Plinius lib. 4. cap. 12. testatur) à promontorio Gereſto circa Delū in orbē sitæ sunt: unde & nomen à γῆρ & νῆσος traxere. Quæ autem illarum nomina sint, & quem habeant situm, Plinium, & decimam Europæ tabulam apud Ptolemæum consule.

Corcyra.) penultima longa ut est apud Lucanum uidere non in uno loco. Ea autem insula uicina est mari Adriatico, testante Mela libro 1.

Ponto, Bithynia.) suplendum regionibus Asiæ minoris.

Quas traduxerat.) suple in Græciam.

Deiotarius adduxerat &c.) Deiotarius Armeniæ rex fuit, de quo multa in Oratione Ciceronis

IN LIB. III. DE BEL. CIV.

pro eodem, & infra lib. 4. belli Alexandrini. Quos
ubi.) ibi scribendum est, (ut Aldus, & Gryphius habet) ta-
met si Beroaldinum exemplar, sibi legat. Ex Gallos
græcia.) quæ eadem & Galatia à Plinio lib. 5. cap. ultimo
dicitur. Agros autem Phrygiæ ea regio magna ex parte
complectitur, eodem Plinio teste. De qua uideo primam
Asiæ tabulam in Ptolemæo. Hippotoxotæ.) id est, equi-
tes arcubus utētes, & iaculis. Hinc Bardanos, Bessos.)
De Bardanis nihil adhuc inueni apud Geographos. De
Bessis autem Strabo li. 7. Aemii accolæ, inquit, & qui usq[ue]
in pontum uergunt Coralli & Bessi. Ex quo loco apparet
eos Thraciæ populos esse. Siquidē Aemus altissimus mōs
est, qui mediam Thraciam interfecat. Cyrenis.) uel op-
pido, uel populis Africæ, unde & Cyrenaica regio dicitur.
Ad eum locum, qui appellatur Pharsalia &c.)
Quandoquidem pugna tandem maxima inter Cæsarem,
& Pompeium in hoc loco facta est, operæpretiū erit nosse,
in qua Græciæ parte situs fuerit. Plinius itaq[ue] lib. 4. cap. 8.
Pharsalicos campos simul cum libera ciuitate in Thessalia
ponit. Cæterum Paulus Orosius lib. 6. cap. 15. locum
istum in quo pugnatum est nō Pharsaliam, sed Palæophar-
salum uocat, hoc est, si Græcanicum ἱτρύμωρ spectes, antia-
quum Pharsalum. Erat Orici Lucretius &c.) Mela
lib. 1. Geographiæ, Oricum primam Istriarum urbium
esse dicit. Quibus iussu D. Lælij præerat.) Lælius
nanq[ue] Asiaticis nauibus à Pompeio prefectus erat, uti Cæ-
sar ipse modò commemorat. Offenderunt.) hoc est, impe-
gerunt, absolutè nanq[ue] hic positum est. A Salonis.)
supple oppido Istriæ regionis: quod tamē Pomponius Mela
singulas

singulariter, non pluraliter flexit. In Cæsaris com-
plexum ueniret.) id est, in congressum militare, et ut pla-
nius quod sentio dicam, si contingeret cum Cæsare con-
gredi. Liburnarum.) suple nauium uelocissimarum,
quæ à Liburnis populis primum inuenta sunt. Con-
citatis Dalmatis.) scilicet Pannoniæ populis. Etenim Plī-
nius lib. 3. cap. 15. eam Pannoniæ partem, quæ mare Adri-
aticum spectat, Dalmatiam uocat. Et præfectis o-
mnium mulierum crinibus &c.) Quum dicit tormēta ex
mulierum capillis esse facta, synecdochice nimirum loqui-
tur: quippe ut totum pro parte accipiens, innuat, neruor
balistarum, seu scorpionum inde factos esse. Quinis
castris, id est quinque. Distributium enim nomen pro car-
dinali positum est historico & Poëtico more. Iamq̃
hyems appropinquabat &c.) Necesse est hanc Salona-
rum oppugnationem ante Cæsaris in Pharsaliam traie-
ctionem contigisse. Quum enim non tantum Cæsar sup-
dicat, se ipsis Ianuarij Nonis à Brūdusino littore soluisse,
uerumetiam Lucanus lib. 5. Pharsaliæ asserat eundem à
Brundusio nauigationem instituisse, quum æquora prius
lenta alto iam torpore ligata, & unde pigrius immotis pa-
ludibus hæssissent: nullo sanè pacto hyems appetebat, sed
rigidissima iam erat, si post utrunq̃ Cæsaris comeatum
in Grætiā isthæc cum Octauio gesta sunt. Id quod &
paulo superius ex hoc eodem libro apparet, ubi ait: Bibu-
lum grauissima hyeme in nauibus suis excubasse, ut ulti-
mum Cæsaris comeatum exciperet, naueisq̃ eius incende-
ret. Quo fit, ut per hyemem hic non tempus hybernū, sed
tempestatem intelligam: ob quam abortā Octauius præter

alias calamitates acceptas à Salonarum oppugnatione destitit. In Candauia &c.) Plinius lib. 3. cap. 21

montes Candauia in Macedonia ponit. Et Volaterranus lib. 8. Geographiæ ei subscribit. Vnde apparet Candauiam Macedonia regionem esse perpetuis montibus circumstam. Parthinorum.) scilicet populorum Macedonia, de quibus Plinius in proximè allegato loco.

Calenus legionibus, equitibusq; Brundisij &c.) de hoc Cæsaris mandato lege ante duas pagellas. Erat res in magna difficultate.) res scilicet Bibulina classis.

Cum M. Acilio, & Statio Murco legatis &c.) Paulo superius Cæsar ait L. Torquatū & se, & Oricum ei dedidisse, ideoq; uerisimile est, illos legatos in oppidi præsidio relictos. Quod autem de istius oppidi muris hic loquatur, & præcedentia (quæ modo allegaui) & sequentia testimonio sunt. Mox enim sequitur, Cæsarem reuersum esse Oricum, atq; inibi Libonem, & Bibulum ad colloquium ab eodem euocatos.

Vltiores ciuitates.) scilicet Gratiæ, statim enim sequitur. Erat autem ad Butrotum oppositum Corcyra &c. quod affirmante Pomponio Mela lib. 2. Epiri oppidum est. De quo, & reliquis prædictis, & dicendis in hoc libro, decimam Europæ tabulam conspicio.

Ex ædilitate, & prætura &c.) Quod ad ædilitatem Cæsaris cum Bibulo gestam adtinet, Suetonius Tranquillus simultatem inter eos sic conflata esse in Iulio narrat. Aedilis præter Comitium, ac forum, basilicasq; etiam Capitolium ornauit, porticibus ad tempus extructius: in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur.

exponeretur. Venationes autem ludosq; & cum collega, & separatim ædificavit. Quo factum est, ut communiū quoq; impensarum solus gratiam caperet, nec dissimularet collegæ eius M. Bibulus, euenisse sibi, quod Polluci. Vt enim geminis fratribus ædes in foro constituta tantum Castoris vocaretur: itam suam, Caesarisq; munificentiam unius Caesaris dici. Quod uerò ad præturam, Tranquillus quidam consulatus cum Bibulo gesti, non præturæ meminit: in quo quia cuncta ex arbitrio suo gerebeat, hi uersus in illos lusi sunt:

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cesare factum est:

Nam Bibulo fieri Consule nil memini.

Ipsi reciperent.) id est, pollicerentur. Ipse ut aqua

terraq; &c.) Aqua scilicet dulci. Supra enim asserit Bibulanos præ huius aquæ inopia, cælestem rorem expellibus expressisse. Illud.) supple marinas, id supplendum, terrestres custodias.

Illineq; legatos Caesaris recipere.) id est, recipiebant, hoc est accipiebant, quo uerbo ipse Caesar paulò ante utitur. Periculum præstare.) Præ-

stabant, hoc est, si Caesaris legati inter Pompeianos periclitarentur, non spondebant, se Cesari super ea re satisfacturos. Præstare namq; hic forense uerbum est. Vnum.)

id est, solummodo instare, instabant κατ'ἑνὸς ἁπλοῦς modi.

Grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus.) Paulò superius Caesar scribit, Bibulum ipsum grauissima hyeme in manibus ad Orici portum excubasse: neq; ullum laborem, aut munus quantumuis abiectum detrectasse.

Ex isto igitur frigore, & labore insueto morbum contraxerat.

Vibullius sedato tumultu &c.) Quis fuerit

tumultus

tumultus ille ex superioribus liquet, ubi Cæsar inquit, Vñ
 bullium prius de Cæsaris aduentu, & præsentia, in Græ-
 ca terra Pompeium certiores fecisse, quàm illius manda-
 ta referret. Quo nuntio Pompeius adeò consternatus sit,
 ut maioribus itineribus, quàm solitus esset) Apolloniam
 contenderit. Fugitiuis ab saltu Pyrenæo &c.) Afra-
 nianos, & Petreianos haud dubie innuit, quos supra lib. 1.
 bellorum Ciuiliū legimus. Ilerda relicta Octogesimam
 petiisse: autem Pyrenæos monteis hinc inde errasse, ac bis
 tandem cum Cæsareanis collocutos. Iisdem temporē
 bus Romæ M. Cælius &c. (Intermissa aliquantisper re-
 bellica, ad urbanas describendas uenit. Quum enim ab
 exordio huius libri monuisset, fidem in tota Italia adeò an-
 gustam fuisse, ut neq; creditæ pecuniæ soluerentur, ideoq;
 se constituisse, ut arbitri darentur, per quos rerum, & pos-
 sessionum æstimationes fierent: nunc quem exitum ea res
 sortita sit, prosequitur. Quod autem dicit, Cæliū Rufum
 prætorem causa debitorū suscepta suple ad defendendum,
 initio magistratus, tribunal suum iuxta C. Trebonij præ-
 toris Urbani sellam posuisse, geminum sensum habere po-
 test, uel quod Rufus peregrinus fuerit prætor, & tribunal
 suum iuxta curulem Trebonij sellam ponendo, se ei æqua-
 re uoluerit: uel quod hastæ, ac litibus dirimendis uterq; esset
 iudex ex æquo. De quibus legito plura apud Peneſtellam,
 & Pomponium Lætum de Prætorum dignitate, & offi-
 tio. His temporibus.) uidelicet tumultuosis. Atq;
 ipsis.) suple debitoribus, ad quorum commodum pertine-
 bat, durior inuentus est Cælius &c. Mirā ergo duritiam,
 & immanitatem in hoc homine fuisse oportet. Nemo enim
 facile

facile remittit, quod ad priuatum commodum suum pertinet: & quisque suae, quam alienae causae uehementior, & acrior patronus est. Ne frustra ingressus turpem causam uideretur.) id est, ne frustra debitorum patronum ageret aduersus creditores, ne uidelicet illi his satisfacere compellerentur. Quod sanè perquam turpe patrociniū erat. Obseruanda est autem loquendi forma, ingredi alicuius causam, id est, suscipere ad defendendum quod Germani dicunt, an eines sach stan. Seruilius consul.) suple quem Cæsar secum consulem creatum esse à libri huius capite asserit. Et concionari conantem de rostris deduxit &c.) Liuius li. 8. urbe cōdita quid rostra, & unde dicta sint, hisce uerbis exponit. Domitis Latinis, naues Antiatii partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earū suggestum in foro extructū adornari placuit, rostraque id templum appellatū. Atque eo in Italiam euocato.) scilicet ex Massilia, ubi propter homicidium commissum exulabat. Atque eum in Turinum.) suple agrum Turio Italiæ oppido adiacētē præmisit. Visaque proditio.) proditio legēdū est, & textus iuxta Beroaldi distinctionem ita distinguendus: & familia Neapoli uisa, atque proditio oppidi appareret, & cætera. Quod conuentus.) suple Capuanus arma cœperat. Quibusdam solutis ergastulis &c.) Ergastulū, & ergastulus (teste Nonio Marcello) ut genere, ita & intellectibus differunt. Nam neutro carceris locus est. Masculino autē custos pœnalis loci quem Græci δρεμοφυλακα uocant. Lucilius lib. 15. Non ergastulus unus, & alius iudicem apposuit, ut nemo sententiam libere, quasi ergastulus posset dicere, hæc ille. Si quis uero

hominis

nominis ἵππων requirit, Syponcini cōmentarios linguæ
 Latinæ consulat. Peruenit Turios.) uel populos,

uel oppidum: quod tamen Pomponius Mela lib. 2. Turium
 singulariter declinat. Libo profectus ab Orico &c.)

A domesticis rebus ad bellicas redit. Quum nanq non
 ita multò ante meminisset colloquij inter Libonē, & sese.
 Item mortis Bibulinæ ad Oricum: iam quo pacto inde, &
 quorsum profectus sit, enarrat. Insulamq, quæ cona

tra Brundusinum portum est &c.) Plinius lib. 3. cap. 26.

tradit, paucas insulas in Calabro littore ante Brundusiū
 sitas, quarum obiectu portus efficiatur. De quo uide Pto

lemæum li. 3. ca. 1. & tabula Europæ 6. Quam omniū.)

suple locorum, ac portus custodia clausos, suple præsijs
 Cæsareanis, de quibus in superioribus. Et adeò loci

opportunitate profecit.) quod scilicet insulam è regione
 Brundusij sitam occupauerat, & Cæsareanos egressu pro
 hibebat. Per causam exercendorum remigum.) id est

ut remiges exerceret. Ad fauces portus, id est, angus

stias seu arctos ingressus: similitudine à re animata ad ina
 animatam sumpta. Signo dato in hosteis incitauerūt.)

Beroaldi exemplar legit, se incitauerunt. Hyems

præcipitauerat.) suple to se, aut præcipitata iam erat, ita
 ut actiuum uerbum κατ' ἰναμαχίαν pro passiuo positū sit,

ut in illo Virgiliano: Nox præcipitat cælo. Nā ea (inquit
 Seruius) uerba inuicem ponuntur, quæ passiuæ, & actiuæ

esse possunt: ut auerto, & auertor, præcipito, & præcipi
 tor. Sic & Liuius li. 7. deca. 3, Creditum inquit uulgò est.

in puteum apertum ex equo præcipitasse. Et rursus lib. 9.
 decadis 4. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes de

ruptas

ruptas præcipitantes fugerunt. Significare autem uult, hyemem in exitu iam fuisse. Etenim quando Cæsar supra ait, se quinto Ianuarij die Brundusio soluisse, & hic multos iam menseis transisse affirmat: dubio procul hyems iam in præceps ibat, hoc est, ad finem inclinabat. Quibus necessario cōmittendum existimabat.) quibus supple- dum uentis, cōmittendum suple ex superiori, naues. Neq̃ uerò est quod quenquàm substantiui cum adiectiuo discon- uenientia moueat. Nam committendum hic non partici- pium, sed uerbum infinitiui gerundium est: quod neq̃ in numeros, neq̃ in personas, neq̃ in genera, neq̃ in tempora (authore Gellio.) distrahitur, sed omnia isthæc, una, eā- demq̃ declinatione complectitur. Quantoq̃ eius.) scilicet temporis, cuius occasionem Cæsareani neglexe- rant: tanto erant alacriores ad custodias qui classibus præerant, supple Pompeiani. Statim enim sequitur. Et crebris Pompeij literis castigabantur &c. Et paulo superius scriptum est, insulam, quæ contra Brundusia- num portū est, à Libone occupatam esse in hoc, ut Cæsa- reanos egressu prohiberet. Lenioribus uentis.) suple to spirare desinentibus. Modo enim ait, sæpe uentos flauisse, quibus necessario naues committendæ fuissent à Cæsa- reanis. Eijcere naues, id est, appellere. Quanquàm Beroaldinus codex elicere habet. Hæc à custodibus classium.) uidelicet Pompeianarum. Nacti haustum.) suple uentum secundum ijs, qui ex Italia in Grætiā nauigant. Mox nanq̃ sequitur, haustum aliquandiu remissiur flantem tandem rursus increbuisse, Cæsareanisq̃ præsidio fuisse. Nacti portum, qui appellatur Nymphaeū &c.)

Plinius

Plinius lib. 3. cap. 22. nymphæum promontorium uocat.

Ultra Lyssum.) supleto Liburnicæ regionis oppidum.

Qui portus ab Africo tegebatur.) Africus uentus est
lateralis, qui ab occasu hyberno cōtra Vulturnum spirat.

Qui modò sibi timuerant.) ut Cæsareani, tutissimus
portus.) scilicet nymphæum recipiebat. Qui nostris

na. pe. intulerant.) suple Pompeiani. Nam præterue-

ctus.) mēda rursus in Vuolffianis exemplaribus est. Nam
præteruectas legendum, ut referatur ad naueis. His

temporibus Scipio detrimentis quibusdam &c. Supra sub

initium libri primi de bello Ciuili Cæsar ait, Scipioni Sy-

riam obuénisse. Nunc ergo describere incipit, quo pacto se

in prouintia sua gesserit: & cur tādē Pompeianis copijs

se adiunxerit. Circa montem Amanum.) suple Phœ-

nices regionis, teste Pomponio Mela lib. 1. Deductis

Pergamū.) nobilissimam Asiæ urbem de qua Straboli.

13. Columnaria, & ostiaria.) suple tributa de columnis.

& ostijs factis, uel faciendis. Vt autem sic interpreter, non

tantum rei circumstantia, sed etiam Andreas Alciatus

celebris ille iureconsultus facit: qui in lib. Vlpiani 7. lege

139. de uerborum significatione ita scribit. Quum populo

Ro. in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deesset, scri-

bit Dion, senatorij ordinis uiris indictum, ut 4 obolos solue-

rent, in singulas quasq; tegulas ædificiorum, quæ Romæ

incolerent: idem à triumuiris compulsos ciues ait ut ædifi-

ciorum, quæ Romæ habebant, pensiones penderent: quod

munus colonarium appellari M. Cicerone ad Atticum

epist. lib. 13. & C. Cæsare bellorum Ciuilium cōmentario 3.

ipse arbitror. Cuius uocis etiam in authenticis mentio

habetur.

habetur, tametsi & columnarium legi possit. Hone-
sta præscriptione. id est, prætextu. Vectigal pro mu-
tuo. scilicet imperabatur, uti in sorte fecerant insequentis
anni, id est, quanta pecuniæ summa vectigal in sequentem
annum redemerant. Porro *Liuius lib. 6.* ab urbe condita
sortem eadem propemodum dicendi forma, qua Germani
houpt gut, cap. uocat, sic inquires: Deducto de capite quod
usuris pernumeratum erat. *Cæsar Antonij exercitu*
coniuncto &c. Redit ad sua gesta. Ante quam enim *Sci-*
pionis auaritiam, & crudelitatem describere cœpit, ait, se
altero die post nuntium acceptum, ad Antonium perue-
nisse: nunc igitur quid coniunctis copijs actum sit, conti-
nuat. *Regis Cotti.* scilicet *Thratia*, quem *Volaterra-*
ranus li. 3. *Geographiæ* à partibus *Pompeij* stetisse putat.
Qui circum *Thessaliam* esse cōsueuerat. recte. *Supra*
enim asserit, *L. Cassium Longinum* cum legione *tyronū*,
quæ appellabatur *uigesima septima*, atque equitibus ducen-
tis in *Thessaliam* esse missum. Ad monteis, qui *Thess-*
salam cingunt &c. *Plinius lib. 4. cap. 8.* asseuerat trigin-
ta quatuor monteis in *Thessalia* esse, quorum hi nobilissi-
mi sint *Cerceti*, *Olympus*, *Pierus*, *Ossa*: cuius ex aduerso
Pindus, & *Othrys* *Lapitharū* sedes ad occasum uergens
res, ad ortum autem *Pelios*. Omnes inquit theatriali modo
inflexi, caueatis ante eos septuaginta quinque urbibus.
Ambratiam uersus. suple *Epiri* oppidum, de quo *Pli-*
nus eodem lib. cap. 1. & *Pomponius Mela lib. 2.* Est autem
hæc uox per c uel t attenuatum, non asperatum scribendū
ut *Florentina*, & *Vuolffiana* editio habet. *Scipio in*
castris stantiis &c. De huiusmodi castris *Vegetius lib. 3.*

cap. 8. in hæc scribit uerba. Statua castra æstate, uel hyeme, hoste uicino, maiori labore, ac cura firmantur. Nam singulæ centuriæ, de uidentibus campiductoribus (sic nanq̃ isthic legendum arbitror) & principibus, accipiunt pedaturas: & scutis, ne sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiant latam aut nouem, aut undecim, aut tredecim pedibus, uel si maior aduersariorum uis metuitur, pedibus septemdecim (impar enim numerum obseruari moris est) tum sepibus ductis, uel interpositis stipitibus, ramisq̃ arborum (ne facile terra dilabatur) agger erigitur &c. Vnde colligo ea planè castra à Vegetio innui, quæ uulgus nostrate *ein schantz* uocat, & statua castra facere *sich inschantzen*. Dedu-

ctis oræ maritimæ præsidij Caesar, ut supra demonstratum, &c.) Ante duas nanq̃ pagellas refert, Cæsarem Antonij exercitu cōiuncto, legionē ab Orico deduxisse: quam tuendæ oræ maritimæ causæ posuerat. In quibus

ad librā fecerat turreis &c.) In quibus, suple manibus, fecerat turreis ad libram, id est, ad statēræ, & perpendiculi æquilibrium: ne uidelicet in alteram partem magis propendentes corruerent. Molem tenuit naturalem &c.) id est, tumulum. Contra oppidum.) suple Oricum.

Quatuor biremes subiectis scutulis &c.) Scutula præterquàm quod rotundum, & concuum uasculi genus significat, hastam quoq̃ teretem denotat, qua lina tunduntur. Ex cuius nimirum similitudine hoc loco teretia ligna nauibus subiecta, ut uectibus pelli que ant dicuntur. Quæ Caesar supra lib. 2. bellorum Ciuiliū græca uoce phalangas: & Germani ea à deuoluendo *Vuellen* uocant, uocant.

lutare

lutare enim *Vualen* illis dicitur. Ex utraq; parte.)
 supleto oppidi *Orici*. *D. Lælium* ab *Asiatica* classe, &c.)
 Supra à capite istius libri dictum est, *D. Lælium Asiaticis*
nauib à *Pompeio* præfectum. Qui commeatus
Biblida, atq; *Mantineæ*, &c.) *Biblis Phœniticæ* oppidum
 est, quod *Mela* lib. 1. *Byblon* uocare uidetur. *Mantineæ*
 uero *Peloponesi* oppidum, de quo *Strabo* lib. 8. *Cæ-*
sar postquam *Pompeium* ad *Asparagum* esse cognouit.)
 Superius ante treis pagellas *Cæsar* inquit, *Pompeium* ad
Asparagum Dyrrhachianorum contendisse, ubi audiue-
 rat *Antonij*, & *Cæsaris* exercitum coniunctum esse. Nunc
 uerò quibus modis ipse eodem peruenerit, & castra iuxta
 eum metatus sit, declarat: donec tandem *Dyrrhachium*
 peruentum est, ubi rursus utriusq; imperatoris castra, obse-
 diones, & prælia graphicè depingit. Castellis enim
 24. effectis, &c.) Talem *Turcæ* castrorum formam fuisse
 perhibent, qui obsidionem *Viennæ Austriacæ* uiderunt.
Manusata. id est, segetes ligonibus, non aratro cultæ. Sic
Vergilius lib. 3. *Georgicorum*:

Sed frumenta manu carpes sata.

Aut ex subcoactis &c.) *Calepinus* declinat *Subcoacta*,
 æ, & molliorem pellem interpretatur: quæ ideò sic uocetur
 quod alijs pellibus subiuncta sit. Erat noua, & inusi-
 tata belli ratio, &c.) *Duas* ob causas nouam bellandi ra-
 tionem fuisse dicit, unam, quoniam plerunq; pauciores à
 pluribus obsidentur: at *Cæsar* hic militum numero infe-
 rior *Pompeium* superiorem circumuallauit. Altera quia
 et in hoc obsidiones fiunt ut hostes frumento, ac omni com-
 meatu arceantur: at contra hic fiebat. Obsessis nanq; om-
 nium

nium rerum necessariarum copia suppetebat, & obsidentes contra maxima frumenti penuria laborabant.

Recordabantur enim se eadem superiore anno in Hispania perpeffos, &c.) Quum enim castra sua inter Sicorim & Cingam Cæsar posuisset, adeo angusta re frumentaria utebatur, ut annona ad denarios quinquaginta in singulos modios peruenerit: quum contra Afraniani omnium rerum copiam haberent, sicuti supra lib. 1. bellorum ciuiliū habetur. Meminerant ad Alexiam, &c.) In istius

namq; oppidi obsidione grauissima, eodem tempore & materiari, & frumentari Romani necesse habebant. Quæ res satis arguit maximam annonæ angustiam illos perpeffos. Multo etiam maiorem ad Auaricum, &c.) Illic

namq; complures dies frumento caruerunt, & tandem extrema inedia laborauerūt. De quibus consulito septimum librum de bello Gallico. Quod appellatur chara.)

Carus legendum existimamus, de quo Dioscorides lib. 3. cap. 59. sic ait: Caron exiguum, notumq; omnibus semen est, calefacit, urinam cit, stomacho accommodatum, & in cibo gratum est: concoctiones adiuuat, utiliter antidotis, & axyporis miscetur, aniso proportionem respondet. Radix elixa pastinacæ modo ad edendum est. Plinius uero li. 19. cap. 8. nec Charam, nec Caron appellare uidetur, ubi sic ait: Nec non olus quoq; syluestre est trium foliorum. Diui Iulij carminibus, præcipue iocis militaribus celebratum. Alternis quippe uersibus exprobrauere Lapsana se uixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Hactenus uterq; radicem à Cæsareanis militibus coactam innuit: sed ille magis appositè, quàm hic. Nam Plinius

nus more Plutarchi, Lucani, & Appiani genus tantum
herbæ, seu radicis attingit: propterea quod $\lambda\alpha\beta\acute{\alpha}\nu\eta$ (Hesy-
chio interprete) $\tau\omega\acute{\nu}\ \acute{\alpha}\gamma\gamma\acute{\iota}\omega\nu\ \lambda\alpha\beta\acute{\alpha}\sigma\omega\nu\ \iota\omega\theta\iota\omicron\mu\acute{\omega}\nu$, hoc est, in
ter sylvestria olera editur, quod quidam napium interpre-
tantur, & Plinius ipse in eodem lib. cap. 5. napi quoddam
genus esse dicit sylvestre, cuius folia erucæ similia sint. Di-
oscorides uerò speciem herbæ non dissimili nomine quàm
Cæsar appellans, magis ad Cæsaris locum intelligendum
facere apparet. Quando autem idem author refert, cari
radicem elixam pastinacæ in modum edi, sciendum est, ma-
ximum pastinacæ (Germanice pastaneier, uel girgili) pro-
uentum in Bernensium hortis esse: & ouis frixas non eli-
xas in magnis non tantum indigenarum sed etiam aduen-
narum præcipue Gallicorum delitijs esse. Quod ad-
mixtum lacte multum inopiam leuat, id similitudinem pa-
nis efficiebat, &c.) Plutarchus Cæsaris sententiæ ita ad-
stipulatur ut uideri queat magnam huius historiæ partem
ex illius commentarijs transcripsisse. Appianus uerò non
ex radice, & lacte, sed ex pabulo panes esse pistos ait: nec
à prætercurrentibus Cæsaris militibus eos panes in Pom-
peij exercitum iactos esse, quum hi illis famem exprobra-
rent: sed à transfugis huiusmodi panes ad Pompeium de-
latos, ut læticiam inde caperet: neq; tamen illum ut prue-
dentissimum imperatorem exhilaratum, sed sibi cum bel-
uis bellum esse dixisse. Crebroq; uoces militū
&c.) Plutarchus corticis arborum non meminit, sed à mi-
litibus Cæsareanis ad Pompeianos dictū, se quod huius-
modi radices terra produceret, obsidionem P. peij non
derelicturos. Equos eorum.) suple Pompeianorum.

Cum angustijs loci &c.) Supra ait, ex castello Cæsareano in castellum perducta munitione Pompeium interclusum, eidemq; maiorem exercitum. Fuisse quàm Cæsari. Ex tanta ergo hominum & brutorum animantium multitudine in angustis locis uersante ingens pestis orta est. Huc accedebat & aquæ dulcis inopia, eo quod Cæsar omnes fluuios, ac riuos, qui ad mare (penes quod Pompeij castra erant) pertingebant, uel auerterat, uel obstruxerat.

Aliæ enim sunt legati partes.) id est, aliud est locum tenentis officium, atq; id est, quàm imperatoris. Nam plura castella Pompeius pariter distinendæ.) id est, coercendi, manus hoc est, exercitus causa. Atq; hoc est quod superius scribitur, quàm plurimos colles à Pompeio occupatos, ut quàm latissimas regiones teneret, Cæsarisq; copias quàm maxime distineret. Ita uno die sex præ-

lijs factis, tribus ad Dyrrhachium, tribus ad munitiones.) Ex superioribus constat, utriusq; imperatoris castra propè Dyrrhachium posita fuisse, munitiones uerò longius prorogatas. Quam ob rem hic ait, quædã prælia ad Dyrrhachium, quædam ad munitiones esse facta. Et se in

antiquas munitiones recepit.) nimirum ad æditum locum qui Petra appellabatur, ubi castra primum cõmunierat.

Amphilochis.) suple Acarnaniæ populis, de quibus Strabo lib. 7. Plinius tamen lib. 4. cap. 1. Amphilochicum urbem in Acarnania ponit. Vt demonstrauius.)

scilicet in hoc eodem libro, ubi ante septem pagellas ita incipit: Cæsar Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione &c.) Isthmum præmunire instituit.) Isth-

mus græce ἰσθμός terra inter duo maria arctata dicitur,

quippe

quippe inter Aegeum, & Ionium: Nam hic de Peloponneso Isthmo loquitur, de quo Plinius eodem lib. 5.

Delphos.) Locrensum oppidum, ut idem Plinius inibi cap. 3. asserit.

Thebas.) eorundem Locrensum urbem, quas Plinius ibidem chorsicas olim appellatas esse meminit, iuxtaq; Heliconem montem sitas esse.

Orchomenum.) suple Arcadiae urbem, de qua Pomponius Mela lib. 2. & Ptolemaeus de istis omnibus lib. 3. cap. 15. tabula Europae 10.

Non oblitus pristini instituti Caesar.) scilicet aduersarijs pacem offerre.

Authores eius rei.) suple nuntij perferendi de pace facienda.

Scipionem ea autoritate esse &c.) Scipio ob generis sui amplitudinem, & quod Pompeij socer erat, eum magna ex parte compellere nolentem, ac errantem corrigere poterat. Estq; hoc argumentum suasorium à facili ductum, quemadmodum & hoc, quod statim sequitur.

Præesse autem suo nomine exercitui &c.) Quoniam Scipio (ut supra ex hoc lib. didicimus) detrimentis quibusdam ad montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat, non Pompeij, sed suo nomine exercitui præerat: ideoq; sequebatur, eum maximam componendi belli facultatem habere.

Quod si fecisset, quietem Italiae &c.) Quis & quantus fructus ex litium compositione secuturus esset, ostendit.

Vt supra demonstrauius.) scilicet in eodem isto libro. Castra namq; Pompeij in ædito loco sita fuisse, adiutumq; nauibus mediocrem habuisse primū narrat: deinde ait Pompeiū 24 castellis effectis, 15. passum millia circuitu

amplexum, intra quod spacium pabulari solitus sit. Hoc ergo aditus à se nunc obstructos esse Cæsar inquit.

Erant apud Cæsarem ex equitum numero &c.) Quo pacto Pompeius occasionem rei bene gerendæ inuenerit, dum eruptionem pararet, exponit. His domi) supple in Allobrogibus. Ad omnes attulit) id est, apud omnes.

Sed in illud tempus reseruari, pro illud Beroaldina & Aldina æditio, aliud, rectius legit. Vulgò uero.) id est, communiter suple trāsibant conscripti milites, scilicet à Pompeio. Sed hi uidelicet Roscillus, & Aegius fratres. Tegumenta galeis ex uiminibus facere &c.) In

quem usum Pompeius hoc fieri iusserit, paulo inferius declaratur: nempe ut à lapidum ictu uimineis tegumentis galeis impositis tuti essent. Et uallus contra hostem &c.)

Vallus (teste Vegetio lib. 3. ca. 8.) sudēs, aut tribuli lignei sunt per ordinem digesti. Qui has duas munitiones.)

scilicet ualli duplicis contingeret. Fossæq; aggere.)

scilicet quem Pompeius antea in scaphas, & actuarias naues imponere iusserat. Vnde iam liquet in quem usum antea illum comportare mandauerit. Et legionarij in

terioris munitionis.) suple Pompeiana. Quum enim Cæsar cum ex castello in castellum perducta munitione inclusisset, quàm plurimas, & latissimas regiones castellis, & præsijs muniēbat. Vnde relinquitur, & interiores, & exteriores munitiones Pompeio fuisse. Ab utraq; parte.)

suple cum eorum Pompeianorum, qui nauibus circumuecti erant, tum qui ex interioribus munitionibus pugnant.

Mulum autem ab ictu lapidum (quod unum erat nostris telum) uimineæ tegumenta.) suple Pompeia-

norum.

eorum, defendebant scilicet eosdem ab ictu lapidum.

Vitiū munitionis, quod supra demonstratum est.) nempe quod uallus transversus contra mare, qui reliquos duos contingeret, nondum absolutus esset. Præter principem priorem.) scilicet cohortis, qui (teste Vegetio lib. 2. cap. 8.) centuriam, & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat: & ad quem propè omnia, quæ in legione ordinanda sunt pertinebant. Castrorum.) suple

Pompeianorum hic situs erat &c. Eo signo legionis illato.) scilicet à Pompeianis in uetera castra, ut non ita multò ante scribit. Speculatores Cæsari renuntiaverunt.) supendum, cohortes quasdam instar legionis sibi post syluam uisas. Is locus.) scilicet ubi cohortes Pompeianæ à speculatoribus Cæsareanis uisæ sunt. Erat

obiectus portis eritius &c.) Eritium hic nec pro animante bruto, nec pro hominis proprio nomine accipiendū puto sed pro instrumento ligneo multis aculeis instructo, quod etiam nostro tempore urbium portis, & castellorum mœnibus opponi uidemus, ut irruentium, & ascendētium impetum retardet, ac remoretur. Quam interpretationē uero cōsentaneam esse, sequentia coarguunt, ubi ait, excisoq; eritio &c.

Munitionem, quam pertingere à castris ad flumen supra demonstrauius &c.) Ab angulo enim sinistro, castrorum munitionem ad flumen perduxerat Pompeius circiter passus 400. Quod eam munitionem esse arbitrantur.) quod, id est, eo quod arbitrantur eam intellige portam esse munitionem, id est, cespitibus munitam & obstipatam: de quali porta supra lib. 5. de bello Gallico sub finem scribit. Porro κατ' αὐξήσεις munitam portam,

munitiōem uocat, sicut Pamphilus Terentianus, ait, ubi illic scelus est. i. qui me perdidit. Ne in angustias incidere decem pedum munitiōis. id est in munitiōem decem tantummodo pedes latam. Adeo ut cum Cæsar signa fugientium manu præhenderet, &c.) His par-

tim consentanea, partim plura addens Plutarchus in hæc scribit uerba: Signa etiam corripienti Cæsari reiecerunt signiferi. Duo etiam & triginta in hostium potestatem uenerunt, & ipse Cæsar ne interficeretur parum absuit. Nam cum procera statura, & robustissimo corpore uirum penes se fugientem iniecta manu consistere, & in hostem conuerti iussisset, ille terrore grauissimo perturbatus, eum gladio uulnerare molitus est. Ictum autem Cæsaris scutifer occupabat, eius abscindens humerum, &c. Celebritate insequentium.) suple Pompeianorum, paulo enim ante Pompeij equites angustijs, portisque à Cæsareanis militibus occupatis, ad insequendum tardatos esse dicit.

Duobus prælijs, &c.) Vno uidelicet ad munitiōes Pompeianorum castrorum: altero in eiusdem castris.

Et notos equites Felginatem, &c.) Exemplar Beroaldi supra modum hic à Vuolffiano & Aldino uariat. Multo enim plures de Cæsaris exercitu desideratos esse commemorat illud, quàm hæc. Quoniam uero iuxta Plutarchi sententiam in Pompeio circiter duo hominum millia ex Cæsareanis occisa sunt, Beroaldi castigationem magis quàm Vuolffij, & Aldi æditionem hac in parte sequendam arbitror. Duobus inquit his unius diei prælijs, Cæsaris desiderati sunt milites 900. & 60. & noti equites Romani 400. & Tuticanus Gallus senatoris filius, & à Placencia

centia centum, & à Putcolis centum, & à Capua decem
 sacrați uiri, & decem tribuni militum, & centuriones tri-
 ginta duo, & cætera. Cæterum in ista lectione per sacra-
 tos uiros Capuanos nimirum deuotos, & ita morti addi-
 tos innuit Cæsar, ut impune occidi, & uiolari possent. Sic
 enim ex Liuiio sacrandi urebum Budæus interpretatur in
 annotationibus suis posterioribus in Iuris Pandectas.

Quo maior perfugis fides haberetur.) nam & ipse La-
 bienus perfuga erat, quippe in Gallicis bellis Cæsarem se-
 cutus, & postea ciuilibus ingruentibus ad Pompeium de-
 ficiens. Obseruabis autem miram hominis istius sæuitiam
 & iuris gentium in occidendis captiuis uiolationem.

His rebus tantum fidutiæ &c.) Pompeianorum insolentiam in rebus secundis describit, & quàm stultum sit laudes ante solidam uictoriam canere. Obiectæ religionis.) suple neglectæ. Cæsar à superioribus consilijs depulsus.) uidelicet ut Pompeianum equitatum ad Dyrrhachiū contineret, & pabulatione prohiberet, quemadmodum in superioribus ipse consilium suum exponit Locum securum ad dimicandum dedisse.) suple quum Pompeianis insidias strueret. Peruenerat enim Cæsar eò prius, quàm Pompeius sentire posset, & Pompeianos ex uallo deturbauit. Vti ad Gergouiam accidisset &c.) Ab exemplo ante actæ rei eos adhortatur ad animum recipiendum. Sicuti namq; supra li. 7 de bello Gallico, de improviso rei bene gerendæ occasionē sibi oblatam scribit, ne Gergoniæ obsidionē ob Heduarū defectionē, & alia infortunia ommitteret: ita & hac in parte aliquid boni sperandū esse monet. Porro & hic in Aldi, ac Vuolffij editione erratū est.

quod

quod sententiā mire obscurat. Nam pro is, ijs, & pro offerret, offerrent habent: nisi forte i legendū, praeferim quando uerbū plurale offerret, sequatur. Aut nisi quis ita intelligere malit, ut Cæsar suos adhortetur, ne se ijs scilicet Pompeianis ulterò in pugna offerre detrectarent, qui ante dimicare timuissent. Ante hac enim Pompeiani pugnam detrectauerant. Nonnullos signiferos ignominia notauit.) Hæc ignominia nota hinc signifereis quibusdam inusta est, quod (ut supra cū ex Cæsare, tum Plutarcho didicimus) signa ex metu dimiserant. Vbi notandum boni, ac circumspecti imperatoris non tantum esse, ut bene meritos honoribus, ac premio afficiat (sicuti paulò superius Scænam) uerum etiam ut male meritos ignominia notet, ac puniat. Sic namque fit, ut ignaui excitantur, & boni alacriores reddantur ad pugnam in posterum committendam.

Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor &c.) Appianus hoc amplius addit, quod solito plus contra semetipsos incanduerint, ita ut inopinata mutatione conuersi, more patrio decimam ipsorum partem à Cæsare mulctari peterent. Cum superioris etiam ordinis nonnulli, utpote centuriones, & tribuni militum.

Conclamari iussit.) id est, ut conclamaretur, suple uasa militari more. Quid autem hoc sit, supra lib. i. bellorū Ciuium enarrauimus. Veteribus suis in castris contra Asparagum &c.) Supra in hoc libro Cæsar refert se castrastatiua ad Apsum flumē habuisse, & Pompeiū quoque: sed hunc inde digressum omnibus copijs ad Asparagum Dyrrhachianorum peruenisse, atque ibi idoneo loco castra posuisse, posteaquā audiuerat Cæsarem Antonio coniunctum

iunctum esse. Vnde iam facile colligitur uetera Caesaris castra contra Pompey sita fuisse. Propinquitate superiorum castrorum.)suplendum ad Dyrrhachium fixorum.

Caesari ad saucios deponendos, socios confirmandos.)Causas aliquot reddit, propter quas Apolloniam cum exercitu festinauerit. Timensq; Domitio.)scilicet Calpurnio, quem cum legionibus duabus undecima, & duodecima, & equitibus quingentis in Macedoniam proficisci iusserat. Vterq; eorum celeritati studebat, ut suis esset

auxilio.) Caesar uidelicet Domitio, & Pompeius Scipioni.

Sed Caesarem Apollonia directo itinere auerterat.)suple quò minus rectà ex castris Dyrrhachianis in Macedoniam contenderet: de qua re decimam Europæ p̄t̄uram apud Ptolemæum consulito. Cur autem per istas ambages in Macedoniam Caesar profectus sit, ipse paulò ante nonnullas causas reddidit. Per Candauiam.)id

est, monteis Candauiae regionis, de quibus antea Plinium allegauimus. Heracleam Senticam.)scilicet quæ ad

Strimonem fluuium sita est. Nam altera ad Erigonis fluenta in eadem Macedonia est: de quibus legitur Volaterranum lib. 8. Geographiæ in Macedoniae descriptione.

Hæc.)suple inflata Pompeij scripta. Vi pluribus dimissis itineribus.)Vide num rectius dimissi legatur Statim nanq; sequitur, iter conficere possent suplè dimissi.

Larissam.)suple Thessaliæ urbem, unde Achilles oriundus fuit, & Larissæus à Virgilio uocatur. Iamq; inter se palam de præmijs.)Plutarchus in Pompeio addit, Pompeianos quosdam adeò nihil de summa rerum potièda post prælium Dyrrhachianū dubitasse. ut seruos alij, amicosq;

Romam

Romam destinarent ad domos iuxta forum conducendas
ueluti confestim magistratus inituri. Voluntarios etiam
multos Lesbum ad Corneliam nauigasse dicit, nuntiaturus
ros bellū finem habere. Iam de sacerdotio Cæsaris.)

Sallustius in Catilinario refert Iulium Cæsarem, & Q.
Catulum Pontificatus competitores fuisse, sed hunc ab
illo superatum suffragiis. De Pontificum autem officio ui
detur Fenestellam. Scipio affinitate Pompeij confide
ret &c.) Plutarchus in Pompeio narrat, Corneliam Me
telli Scipionis filiam à Pompeio in uxorem esse ductam.
Vnde colligitur Scipionem Pompeij socerum fuisse.

Et L. Domitius in concilio dixit, &c.) Etiam iste locus
misere corruptus est in Basiliensi, Lugdunensi, & Vene
tiano libro: sic namq; secundum Florentinam æditionem
rectius legitur: placere sibi, bello confecto, ternas tabellas
dari ad iudicandum de ijs, qui ordinis essent senatorij, bel
loq; unā cum ipsis nō interfuissent, &c. Quod autem duas
istas particulas de, & non, in alijs codicibus desideratas
ex Beroaldi lectione addendas censeo, Plutarchi locus in
Pompeio me cōmonefacit: ubi scribitur, omnes patres con
scriptos ipsum sequi iussos, dum Roma discederet, qui uero
illic remansisset eum pro hoste habendum. Id quod cum
præsenti lectione imprimis facit. Cæterum quid sibi tres
tabellæ uelint (quarum L. Domitius meminit) ex prioribus
Budæi in Pandectas annotationibus liquet, ubi asse
rit hunc ueteribus Romanis morem in iudicijs fuisse: ut iu
dices sententiam suam in tabellis scribentes in urnam mit
terent, ita ut alter alterius, & omnes omnium sententiam
ignorarent. Idem in posterioribus annotationibus, eundē
morem

morem adhuc planius explanat in hæc uerba. Olim etiam duæ tabellæ dabantur à prætore iudicibus, in quibus sententiam suam scriberent: aut enim reum planè absolvere, aut planè damnare oportebat. Deinde locum Suetonij in en Augusto adducit (qui sanè multum ad hunc Cæsaris intelligendum ualet) sic inquiens. Cum de falso testamento ageretur, omnesq; senatores lege Cornelia tenerentur, nō tantum duas tabulas damnatoriam, & absolutoriam simul cognoscentibus dedit: sed tertiam quoq; qua ignosceretur ijs, quos fraude ad signandum, aut errore inductos constitisset. *Re frumentaria præparata.*) suple à Cæsare. Non enim multò ante dixit, se idoncum segetis locum naclum in agris, quæ propè iam matura erat. *Confirmatisq; militibus.*) scilicet ex detrimento, quod ex duobus prælijs ad Dyrrhachium acceperant, ut mox sequitur. Tametsi nanq; plerorumq; animi non multò post acceptum in duobus prælijs Dyrrhachinis damnum ad pugnandum promptissimi essent: tamen Cæsar (ut in superioribus ipse declarat) militibus perturbatis non satis confidebat, spaciumq; interponendum ut se refocillarent, existimabat.

Superius tamen institutū in equitibus, quod demonstrauimus.) scilicet ante treis pagellas, ubi ait: Cæsare Pompeiano equitatu ipsius agmen carpenti, suos equites ita opposuisse, ut expeditos antesignanos 400 admisceret. Quod sanè institutū Cæsar à Germanis ab ipso deuictis mutuatus esse uidetur. Supra enim sub calcē lib. 1. & à ca. li. 4. de bello Gal. hunc pugnandi morē tanq; propriū Germanis adscribit. Pompeius quia castra in colle habebat.) Appianus Alexandrinus lib. 1. bellorum Ciuium refert Pompeium

peium non longe à Pharsalo Thessaliæ loco iuxta Cæsarem castra locasse ita, ut non ultra triginta stadia inter se uerq; abesset. Tabernaculisq; detensisq;) id est, amotis, ut sit compositum à de, & tendo, & opponatur tendendi uerbo. Quanquàm Beroaldus incensis legit, & fortassis emendatius. Sicut semper depoposcimus.) nec hoc loco regula Grammaticorū saluari potest, quando docent, compositorum uerborum præterita non geminari.

Suorum omniū hortatu, prælio decertare statuerat.) Plutarchus in Pompeij uita recenset, eum non nisi suorum dictarijs, & improbis instigationibus motū: ut omissa optima sua bellandi ratione, pugnam indipisceretur ac extremam belli aleam experiretur. Quum enim (inquit) uideret Cæsarem exercitatisimis militibus præditum, & summa annonæ penuria laborare, se uerò inexercitato exercitu laborum insueto, & summa rerū copia abundare: multò satius esse decernebat, hostem cunctando uincere, quàm incertam Martis aleam in conferendis manibus experiri.

Simul denuntiavit.) suple equitibus. Reliquorum utpote peditum. Siquidem Pompeius (ut Cæsar modò retulit) suis pollicitus erat, strenua, & gnaua equitum opera futurum esse, ut reliqua exercitus pars sine puluere, ac uulnere uictoria potiretur. Multos autumnī pestilentia in Italia consumpsit &c.) Hæc Labieni dicta uera esse Cæsar ipse supra ab exordio lib. huius in hæc uerba comprobat. Atq; eæ copię ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumq; iter ex Hispania magnum numerum diminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumq; Brundisiū ex saluberrimis Galiliæ,

Et, & Hispaniæ regionibus omnem exercitum ualitudi-
ne tentauerat. Multi sunt relictæ in continente.) Hoc
nimirum tum factum est, quæ Cæsar è Brundusio in Græ-
tiam traiecit, & deinde quosdam tardius subsecutos in ita-
nere Italico transportandos curauit. Illic namq; multos ab
eo defecisse, & in continenti remansisse. hinc uero simile
uidetur: quod (ut Plutarchus in Cæsaris uita author est)
etiam ij, qui secundo ipsius commeatu transportati sunt,
Cæsarem diris inter nauigandum deuouerunt. Cæsar
superius institutum seruans &c.) Cæsar ipse supra lib. 1. de
bello Gallico se legioni decimæ multum indulsisse: & pro-
pter singularem eius uirtutem, ac fidem ea maxime confi-
sum esse commonstrat. Ipse contra Pompeium consti-
stit.) suple in cornu sinistro. Modò enim dixit, Pompeium
apud suos in sinistro cornu constituisse. Vexillo signum
datum &c.) De hoc signo supra lib. 2. de bello Gallico
diximus. Porro uexillum diminutiuum est à uelum teste
Prisciano Grammatico nobilissimo. Tuba signum
dat.) id est, classicum cani iubet, hoc est, ad arma, & ad
pugnandum uocat. Primum pilum duxerat.) id est,
centurio primi pili fuerat, aquilamq; gestauerat. De quo in
superioribus ex Vegetio locum allegauimus. Signa
undiq; cōcinerent.) scilicet semiuocalia, quæ per tubam,
cornu, aut buccinam dantur: De quibus antea Vegetium
lib. 3. cap. 5. citauimus. Dato signo.) scilicet concurren-
di per uexillum, sicuti antea constituerat. Eodem
tempore equites à sinistro cornu &c.) Non ita multò ante
Cæsar causam reddidit. Cur Pompeius equites, sagittas-
rios, ac funditores in sinistro cornu statuerit: nimirum quod

rius impeditis ripis dextrum cornu muniret. A latere aperto.) Hoc est, quod Pompeius suis ante pugnam prædixerat. Quam instituerat.) scilicet in hoc, ut Pompeiano equitatu opponeret. Infestisq; signis.) Lau. Vala lib. elegantiarum 4. cap. 293. hanc esse differentiam inter uocem infensus, & infestus esse tradit: ut illa uehementer iratum, & odium gerentem, hæc uero uehementer molestum, atq; in aduersum hostem uadentem uirum significet. Inde q; infestare incursibus crebris molestia afficere, & signa infesta, quæ in aduersum tendunt, hoc est, uexilla in hostem tendentia ut molestiam inferant, dici. Sine præsidio.) suple equitum interfecti sunt. Quorum cædem Lucanus lib. 7. in hæc uerba depingit.

Vt primum sonipes transfixus pectora ferro,
In caput effusi calcauit membra regentis:
Omnis eques cessit campis, glomerataq; pubes
In sua conuersis præceps ruit agmine frenis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
Pugna: sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec ualet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest.

Cohortes.) suplendum Cæsareanæ ex quarta acie, quæ ex reliquis tribus collecta erat. Cui maximè cōfidebat, ut pote qui ante pugnam inita iactasset, equitatus sui opera futurum esse, ut Cæsaris exercitus pelleretur antea q̄ ullum telum à Cæsareanis in hostes mitti posset. Cū uero dicit, atq; eam partem, etiam Cilicensem, atq; Hispanicam legionem innuere uidetur. Siquidem Pompeius (ut Cesar paulo superius meminit) has tanquam firmissimas in dextro collocauerat

locauerat cornu. Ad prætoriam portam posuerat.) Vegetius lib. 1. cap. 21. huius portæ situm in hæc uerba describit. Porta, quæ appellatur Prætorica aut orientem spectare debet, aut illum locum, qui ad hosteis respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est perfecturus exercitus. In castris Pompeij uidere licuit triclinia strata, magnū argenti pondus expositum &c.) Maximā luxuriam, fastū, superbiam, insolentiā, & oscitantiā in Pompeianis castris uiguisse demonstrat. Talis omnino facies castrorū Dornachensium fuit apud aduersarios nostros, dum à nato Christo numeraretur annus 1499: in cuius exitu ego natus sum. Quemadmodum enim Pompeiani magna securitate nō nisi de honoribus, & uoluptatibus suis cogitabant, & de hostibus uincendis nulla cogitatio erat: sic & nostri aduersarij crepidati in tentorio obambulabāt, & se argenteis, & aureis crateribus, ac pateris proluiebant, donec nostri complureis eorum in castris suis oppresserunt. Porro (ut ad institutum redeamus) per argenti pondus, argenteorum uasorū uim κατὰ μετὰ ὑμῶν intellege, ut materia pro materiato sumatur. Id quod ex Plutarchi descriptione, quæ sic habet, facile liquet. Castris direptis, hostium ignorantiam, leuitatemq; admirari fuit. Omne enim contubernium myrto coronabatur, omne stratum floribus plenum, mensæ uasis graues, crateres uino undiq; spumantes: apparatus, ornatusq; litantiū, ac festa ducentiū magis is erat, quā uirorū ad certamen se præparantiū. Hæc ille. Vnde aut tantam luxuriæ materiā exceperint Pōpeiiani, Luc. in paulò ante citato li. & multis, & elegantibus uersibus prosequitur. Quos qui, uolet, legat.

Detractis insignibus imperatorijs.) ut paludamento
 de quo idem Plutarchus in Cæsaris uita. Querens
 tantum se opinionem fefellisse, ut à quo genere hominum
 uictori un expectasset.) nempe ab equitibus, qui (ut supra
 scribit Cæsar) Pompeio confirmauerant, se Cæsaris exer-
 citum dissipaturos antequàm acies utrunq; inter se cõcur-
 rerent. At hi tandem pollicitis suis parũ stantes, fugæ ini-
 tium fecerunt: cohortibus Cæsareanis ex quarta acie for-
 titer rem gerentibus. Montem opere circummunire.)
 sic enim pro circumuenire Beroaldina recognitio legen-
 dum monet. Quia uerò supra dixerat, eos, qui uallo Pom-
 peiano constiterant ducibus centurionibus, & tribunis, in
 altissimos montes fugisse, qui ad castra Pompeiana per-
 tingebant: ideo nunc ostendit, quo pacto eos Cæsar illinc
 deiecerit, & sibi uictoriã è manibus labi non siuerit. Quod
 si Pompeius antea post duo prælia ad Dyrrhachium com-
 missa fecisset, ipso Cæsare hoste pronuntiante, uictor illo
 die euasisset. Et pauca apud eos de lenitate sua &c.)
 Salustius in Catilinario bello, Catonis ingenium cum Cæ-
 saris conferens, ait: hunc mansuetudine, & misericordia
 clarum esse factum. D. Lelius.) scilicet quem ab exor-
 dio istius libri unã cū C. Triario Asiaticis nauibus à Pom-
 peio præfectũ esse scribit. Cassius cū classe Syrorũ.)
 suple quibus à Pompeio præfectus erat. Vibone.) scilia-
 cet Italiae oppido, quod (Mela li. 2. testante) olim Hippo di-
 cebatur. Ad Messanã.) suple Siciliae urbem. Amphio-
 poli.) suple in Maced. oppido, ut author est Pl. li. 4. ca. 10.
 Ipse.) suple Pompeius ad ancoram una nocte consti-
 tit.) id est in nauis ad ancoram ligata. Et Mytilenas,

paucis

paucis diebus uenit.) scilicet in *Lesbi insulae* clarissimam urbem, ut testatur *Mela* li. 2. & *Pli.* li. 5. ca. 31. Porro *Lucan.* lib. 8. hanc causam *Pompeio* fuisse dicit, ut *Mitylenas* adiret: quod ante *Pharsalicum praelium*, *Corneliam* uxorem suam illic deposuisset, ut à bellorum tumultibus tuta esset. Idemque *Lucanus* testatur, *Mitylenaeos* maximis precibus à *Pompeio* contendiisse, ut uel unam noctem apud ipsos maneret: in superque omnes facultates, & uires suas ei obtulisse: ita ut uel soli *Mitylenaei* *Pompeium* uictum non deseruerint. *Antiochensium.*) aut populorum *Antiochenae* in *Syria* regionis, uel oppidi eiusdem regionis authore *Plinio* lib. 5. cap. 51. Qui superiori anno consul fuerat.) de quo uide caput istius libri. *Rhodi.*) scilicet quae *Lytiæ* insula est, scribente *Mela* li. 2. Deposito adeunda *Syriae* consilio &c.) *Lucanus* in ante citato libro asserit, *Pompeium* constituisse se orientalibus hominibus (ut *Partis*, & *Medis*) credere, & isthinc noua auxilia contra *Cæsarem* comparare: sed *Lentuli* consulis sententia in concilio uictum, iter ad *Ptolemæum* *Aegypti* regem instituuisse. Tantum ille. Cæterum per pecuniam societatis nimirum eam intelligit *Cæsar*, quam *Syri* ex societatis iure de publico pendebant. Nam statim sequitur etiam à priuatis quibusdam pecuniam esse sumptam à *Pompeio*. *Pelusium* peruenit.) scilicet oppidum, quod (teste *Pomponio Mela*) ipsas *Arabiae* oras secat. Quos ex eius.) supple *Pompeij* exercitu acceptos *Cabinius* *Alexandriam* traduxerat &c.) *Appianus* lib. 5. de ciuilibus Ro. bellis ait, *Pompeio* *Syriam* Romanis uendicante, & *Scaurum* praetorem in ea statuente, à senatu post *Scaurum*, *Gabinium* praetorem

prætores institutū esse, illumq; Alexandrinis bellum intulisse.

Quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat.) Per prædones piratas intelligit, à quibus mare Pompeius prius repugnauerat, quàm Mithridatem Ponti regem debellauit. De quo lege Plutarchum, & Appianū. Quod uero ait Septimium duxisse ordinem sub Pompeio duce: ex eodem Plutarcho discimus, tribunum militum illius fuisse. Ibi ab Achilla, & Septimio interficitur.)

quibus modis Pompeius interfectus sit, Plutarchus, Appianus, & Lucanus copiosius describunt. Cæsar quum in Asiam uenisset &c.) nimirum Pompeij insequendi causa Cæsar in Asiam concesserat. Sic enim Appianus lib. 2. bellorum Ciuium scribit. Tertia die Orientem uersus castra mouit Cæsar, fidem Pompeianæ persecutus fugæ.

Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ &c.) Supra enim in hoc eodē libro Scipionē Ephesiæ Dianæ templum expilare conantem à se prohibitū esse cōmonstrat. Item constabat Elide.) Prodigia, quæ sub Pharsalicæ pugnae tempus ædita sunt enumerat. De quibus legito Lucanum lib. 7. Plutarchum, & Appianum, qui pluribus hanc rem describunt. Porro Elis oppidum Elidis regionis Gratiæ est, authore Mela lib. 2. & Strabone lib. 8. Ptolemæi de.)

Ptolemæis, Pergamus, & Tralles Asiæ urbes sunt. Porro Græca uox ἄδυσον secretum, & penetrale sacrum dicitur ἀπὸ τῆς ἀπριουανδὶς particula, καὶ δῶμι, id est, non ingredior, seu subeo. Propter necessitudines regni &c.)

Ptolemæi nanq; pater per Pompeium regno suo pristino restitutus erat. Reliquasq; eius loci opportunitates.)

Quippe quod finitima regio, principatu ingenti prædita, felix præterea, nauibus, frumento, pecunijsq; potens esset.

Quod

Quod fasces anteferrentur.) suple Cæsari, utpote cōsuli. Cum P. enim Seruilio consul creatus erat, ut ipse à capite huius libri testatur. Porro (si Fenestellæ credimus) duod. cum numero lictores consulem antecedeabant: qui cum fascibus uirgarū securim præferebant. Ipse enim necessario Etesijs tenebatur &c.) Cæsar disertis uerbis ait: Etesias uentos ab Alexandria nauigantibus aduersos esse. Etenim Cicero lib. 2. de natura deorum, uentos illos admodum salubres & nauigantibus cōmodos esse dicit: quippe quorum flatu nimij temperetur calores, & à quibus etiam maritimi cursus celeres ac certi dirigantur. Cui & Strabo lib. 17. assentitur dicens: Etesias Alexandrinis ineunte æstate à borealibus partibus, & pelago ita spirare, ut æstatem optimè transigere queant. Hactenus illi de Etesiarum effectu. Quo aut anni tempore ijdē oriantur, ex Aulo Gellio & Plinio didicerimus. Ille namq; lib. 1. cap. 22. ait eos certo anni tēpore (Eamq; ob causam οἱ ἑτησίαι ἀπὸ τῶν τοῦς id est, anno nomen sortiti sunt) quando uidelicet canis exoritur, ex alia, atq; alia cœli parte spirare. Hic uero li. 2. ca. 49. illi cōsentiēs, asserit, biduo post canis exortū aquilones cōtinuis quadraginta diebus perflare, quos Etesias, inquit uocāt: mollireq; creditur eos Solis uapor geminatus ardore syderis. Et paulo inferius in eodē capite, Etesia, inq̃t, noctu desinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. In Hispania, & Asia ab oriente est eorū flatus. In Ponto ab Aquilone. Reliquis in partibus à Meridie. Tantum illi. Ex quorū posteriore, & Africa tabula apud Ptol. nūc facile conijci potest, cur nam Alexandria nauiganteis, Etesias uentos diuersos habeāt. Quā enim Alexandria Aegypti

metropolis partim uersus occasum Solis, partim contra æquilonem sita sit: siue quis in Hispaniam, & Asiam (quo haud dubie Cæsar ipse nauigaturus fuerat, si secundos nauius esset uentos) siue in Pontum regionem, siue in parteis meridionaleis nauigio aliquis ueheretur: Etesijs Flantiabus, cum iisdem luctandum erat. Vt in ærario poneretur.) Obseruabis apud uetustos Romanos in more fuisse, publica instrumenta, & diplomata in ærario unà cum thesauris conseruare: quum apud nos in archiuis, & cameris, hoc est testudinibus, alijs cōseruentur. Altera eodem exemplo &c.) Annotabis & hoc, quod Valla recte docuerit exemplum etiam pro exemplari (quam copiam uulgus scribarum nunc uocat) apud probatos authores usurpari.

Pro communi amico.) id est, pro ut communis amicus cum regis Ptolemæi, tum sororis eius erat. Nam quum pater eorum rex, & amicus à populo Romano uocaretur, & Cæsar eiusdem populi consulem ageret: consentaneum est, illum utriusq; communem amicum fuisse. Subito exercitus regius &c.) Belli Alexandrini semina describere incipit. Per quos.) alij melius per suos legunt.

Hæ constabant ex Gabinianis militibus &c.) Plutarchus in Antoniij uita refert Ptolemæi precibus Gabinium adductum, ut exercitum, quem in Syria habebat, in Aegyptum traduceret. Cuius rei paulò superius quoq; sed ex Apiano, & paulò aliter meminimus. Atq; licentiæ uenerant &c.) Strabo lib. 17. tradit Alexandriam duobus maribus allui, uno à septentrione, quod Aegyptium dicitur: altero à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hinc procul dubio factum est, ut ex omnium re-

rum copia, luxus, ingluuies, ac totius uitæ licentia orta sit
 qua & Gabiniani milites ex diutino commertio iam infe-
 cti erant. Nec Gabinianis solummodo hoc accidit, quin
 etiam mercenarijs Nechaonis regis Aegyptiaci militibus
 id multò ante acciderat. Quo fit ut ijdē appositissima trās-
 latione, vituli saginati à propheta uocentur. Ille.) suple
 Achilles. Hi.) uidelicet Cæsareani. Sed rem obtin-
 nuit Cæsar, omneisq; eas naueis, & reliquas, quæ erant in
 naualibus incēdit &c.) Paulus Orosius lib. 6. ca. 15. refert
 nauium istarum incendio urbis partem flammis correptā,
 quadragintaq; librorū millia proximis forte ædibus con-
 dita exusta esse. Pharos est in insula turris &c.)

Strabo hanc turrin in præcitato loco ad hunc describit
 modum: Ipsumq; insulæ promontorium est petra quædam
 mari circumdata, quæ turrin habet multis tabulatis excel-
 sam, & albo lapide mirifice extractam, eodem nomine, quo
 insula. Eam Sostratus Gnidijs regum amicus posuit ob
 nauigantium salutem &c. De quo uide Lucianum in ra-
 tione com. historia: & Herodianum ab initio lib. 4. Hic
 nanq; ædificij forma in similitudine graphica Phari cuius
 slibet (appellatiuū enim non proprium nomen) describit.

In mare iactis molibus &c.) Idem Strabo paulo post
 precedentia, has moles ita describit: Agger autem est pons
 quidam à cōtinente in insulam, ad occidentalem eius par-
 tem porrectus, duos tantum aditus relinquens in Eunosti
 portū, atq; ipsos ponte iunctos: quod opus non modò pons
 erat in insulam, sed etiam aquæ ductus quū habitaretur.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM III DE BELLO

Alexandrino Argumentum Io:
annis Rhellicani.

Primum Cæsaris auxilia describuntur. Dein Alexandrinorum ædificiorum structura, & totius Alexandriæ situs. Tertiò, prælium nauale, ex quo Alexandrini tandem inferiores discesserunt. Quarto, pugna cum Pharitis facta, ac eorundem fuga. Quintò, Alexandrina legatio, eiusdè, ac regis Ptolemæi fallax oratio. Sextò, regis interitus, Alexandria, adeoq; totius Aegypti deditio. Septimò, Res Asiaticæ describuntur, quo pacto Pharnaces rex Domitium Cæsaris legatum prælio superauerit. Octauò, res Illyricæ. Nonò, res Hispanæ, ubi mira Cassij Longini insolentia, & auaritia depingitur. Decimò, quum Cæsar Asiæ prouintias ab externo hoste tutas reddidisset, quo modo easdem ab intestinis dissensionibus liberauerit. Postremò, res Ponticæ, ubi & Cæsaris uictoria de Pharnace describitur.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI-

BRVM DE BELLO ALEXAN

drino Annotationes.

A B R E G E Nabataeorum Malcho.) Plinius lib. 6. ca. 8. & Strabo lib. 16. asserunt Nabataeos populos Arabibus uicinos esse. Ac sine materia.) id est, ligno, unde prius in Cæsare materiari pro lignari habuimus. Tectaq; sunt rudere.) supplendū nouo. Teste nanq; Vitruuio li. 7. de Architectura cap. 1. & Francisco Mario Grapaldo, materia pauimenti saxa scilicet contusa, siue testæ fractæ, & glarea cum calce rudus nouū uocatur. Nam & disrupti pauimenti postea rudus uetus nuncupatur: Plinius, Complanatæ erant uetere rudere uiæ. De nouo Vitruuius architectus: Tunc super stratum duces rudus, hoc est saxa contusa duabus partibus, & una calcis temperatæ constitues. Vnde rudetū plenum rudere locum dicimus, & erudare rudera asportare. Quarū alterius rei copiā exiguā.) Ex sequentibus intelligi potest, Cæsare per alterius rei tenuē copiam aquā innuere. Paulò enim inferius inquit, nullum omnino Alexandriae fontē fuisse: & partē fluminis Nili in ea urbis parte exiitisse, quā aduersarij obtinebant. Quodq; utrūq; palus large præbere poterat.) Hanc paludem modò ipse Hirtius à meridie angustissimā oppidi partē efficere dixit

& nos

& nos ad finem superioris lib. locum ex Strabone allegauimus, ubi hanc paludem Mariæ lacum, uel Maræotim appellare uidetur. *Urbis fertilissima &c.*) Locus iste exigere uidetur, ut oppidi istius primordia, situm, & fertilitatem ex bonis indicemus authoribus. Quæ ergo Curtius lib. 4. de gestis Alexandri Magni refert, ab illo muris ambitum destinatum quicquid loci est inter paludem, & mare, circiter octoginta stadia. Plinius uero lib. 5. ca. 10. illud ad hunc modum describit: Sed iure laudetur in litore Aegyptij maris Alexandria à Magno Alexandro condita in Africae parte, ab ostio Canopico M. P. iuxta Maræotim lacum. Memoratus est eam Dinocrates architectus pluribus modis memorabili ingenio, quindecim millium passuum laxitate inserta ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato, laciniisam dextra, leuamq; anguloso procursu, iam tum tamen quinta situs parte regi dicata. Hæc illi de urbis conditore, & situ. Strabo autem lib. 17. eius positum & ubertatem ita describit: Quum Alexander eo uenisset, loci opportunitate perspecta, statuit urbem ad portam collocare. Opulentia, quæ postmodum secuta est, signum referunt, quod in fabricæ designatione contigit. Nam quum architecti ambitus lineam gypso designarent, & aduentante rege terra defecisset qui farinam operarijs dispensabant, partem illis præbuere, qua uias in plures diuiserunt: atq; id (ut mihi uidetur) in bonum omen acceptum est. Opportunitas quidem multiplex est. Nam duo maria locum undiq; alluunt, alterum à Septentrione, quod Aegyptium dicitur: alterum à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hunc Nilus multis fossis tum è superioribus partibus, tum è lacu

tribus

geribus adauget: per quæ multò plura importantur, quàm
 è mari. Quare portus qui in lacu est, ditior est maritimo.
 Quæ hac exportantur ex Alexandria plura sunt, quàm
 quæ importantur. Quod qui Alexandria fuit, & dicæ ar-
 chiam exercuit, probè tenet: cum onerarias naues uiderit,
 & uenientes, & recedentes quantò grauiores, ac leuiore
 ultrò, citroq; nauigent: ac diuitias, quæ ex utraq; parte &
 in maris, & in lacus portum aduehuntur. Propter
 anni tempus.) suple hybernum. uero nanq; simile est, plæ-
 ramq; æstatis partem iam transactam fuisse: quippe quum
 tã diu Pompeius, & Cæsar inter se in Macedonia, & Thes-
 salia pugnassent. Transmarina auxilia.) ut ex Rhodo.
 Syria, Ciliciãq; item Creta: unde nimirum audierant Cæ-
 sarem auxilia postulare. Vt supra demonstratum est.)
 scilicet in calce lib. 3. de bellis civilibus. Natura.) sci-
 licet callida. Supra enim Hirtius ait, Alexandrinos ho-
 mines esse ingeniosissimos, & acutissimos. A Parto-
 nio.) scilicet portu, de quo Mela lib. 1. in Cyrenaicæ regio-
 nis descriptione. Ab insula.) suplendum Pharo, de
 qua in fine superioris libri. Atque hætenus Cæsar suos
 consolatus est: nunc uero quando subiungit fugæ uero &c.
 aliquot rationibus dissuadet, fugam nō esse adornandam.
 Et primum quidem per argumentum à maiori ad minus:
 quod si inquit hostium impetus aduersos uix ex munitioni-
 bus sustinemus, quo pacto fugientes eorum insultum susti-
 neremus? Deinde à Romanorū difficultate, & Alexandri-
 norum facilitate argumenta sumit. Proinde eius consi-
 lij obliuiscerentur &c.) Epilogus dissuasione. Vt re-
 quis operibus intermissis.) suple munitionibus eius par-
 tis Alex

tis Alexandria, quam Cæsar tenebat. Cumq; ad eum locū accessisset, qui appellatur Cherrhonesus.) Quatuor insignes Cherrhonesi à Geographis memorantur Taurica, Cymbrica, Aurea, & Græca illa inter mare Adriaticum, & Creticum sita. At de nulla istarum Hirtius hic mentionem facit. Solus Ptolemæus (quantum ego scio) li. 4. cap. 5. tabula Africa; magnam Cherrhonesum supra Alexandriam, uersus occasum ponit: de qua nimirum Hirtius hic loquitur. Merito casurum indicabat.) Quod scilicet longius à reliquis nauibus discesserat.

ἑπιβάτης epibabates.) Græcis non tantum is dicitur, qui in naui uehitur, & remigat, sed etiam pugnat. Vnde & uerbum ἑπιβατεύω, id est, aggredior. Quo fit, ut quum Hirtius ait, naues omnibus epibatis nudatas, simul cum remigibus etiam propugnatores innuat. Sed scientia classiariorum.) suple Rhodiensium, quos modo Hirtius tanta nauigandi scientia, ac uirtute in pugnando fuisse commemorat, ut in nauali illo prælio totum onus sustinere non recusarent. Quibus, & superioribus locis.) id est, à quibus scilicet classiarijs Cæsareanis subleuebantur, scilicet Alexandrini locis superioribus, id est, eminentioribus. Vt uix ædifijs defendi possent.) Pro uix scribendum est ex. Omnibus ostijs Nili.) Quorū (testante Plinio lib. 5. ca. 10.) septem sunt. Et in portu periclitati remigio.) id est, remigando periculum facientes. In fronte collogant 22.) id est, in dextro, ac sinistro cornu, quorum utrunq; frons μεταφορικῶς appellatur ab Aeliano de struendis aciebus, ubi sic inquit. Phalanx seorsum in primas, summāsque partes duos à fronte per totam sui altitudi-

mem secatur: quarū altera cornu dextrum, & caput uocatur, altera cornu læuū, & pes dicitur, & cætera. Cum malleolis.) Qualia instrumēta muralia malleoli sint cum ex Vegetio, tum ex Ammiano Marcellino doceri possumus: quorū ille li. 4. ca. 18. sic ait: Malleoli uelut sagittæ, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) uniuerſa conflagrant. Hic uero li. 23. in hæc uerba. Malleoli teli genus figuratur hac specie, sagitta est cannea inter spiculū, & arundinem multifido ferro coagmētata: quæ in muliebris coli formā, quo uertuntur lintea stamina, cōcauatur uenter subtiliter, & plurifariā patens, atq; in alueo ipso ignē cum aliquo suscipit alimento. Et emissa lentius arcu inualido ignitur, iētu enim rapido reextinguitur, si hæserit usquā, tenaciter cremat, & in quæq; conspersa acrior: excitat æstus incendiorū, nec remedio ullo quā superiaculo puluere consopitur. Partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ.) Pomponius Mela li. 1. ait eam in maris Aegyptiaci littore sitam, & Africæ conterminā esse. Vnde colligitur Alexandriam dimidia ex parte ad Asiaticam oram, & altera medietate ad Africam pertinere. Siquidem Asiæ prima pars Aegyptus est, ut idem Mela tradit. Qua de re; Africæ tabulam consulito. Detergerentur.) id est, amouerentur aut reprimuntur ut supra lib. 1. de bello Ciuili. Discessum ab arte est.) scilicet regendarum nauū. Neq; mari effugiū dabatur uictis.) uidelicet quod plures essent hostes, q̄ amici. Omniaq; uictoribus.) suple Cæsareanis erant futura in incerto, scilicet propter Alexandrinorum perfidiam. Etenim Hirtius ipse supra ab initio istius lib. testatur, eos esse genus hominum ad prodicionem natum.

Perpaucos

Perpaucos.) scilicet Cæsareanos, decertare de summa
 suple rei, ac salute omnium. Hoc inde fortassis eueniebat,
 quod uiderent cum gloriam, tum uictoriæ commodum nō
 ad singulos, sed ad unū Cæsarem peruenire. Adhæc quod
 non pro patria, sed aliena, & externa terra, & regno ad
 piscendo decertarent. Quum è contra Alexandrinorum
 quisq; pro focis, & aris, liberis, & uxoribus suis pugnaret.

Quibus pro se facultas pugnandi non fuisset.) nimirū
 quod remigando armis decertare non possent. Mari-
 timis, nauticisq;.) suple Alexandrinis. Hac enim in re ad
 modum solertes fuisse & loci situs, & Hirtius supra ostē-
 dit. Vt insulam, molemq;.) de quibus superius partim
 ad finem lib. 3. de bello Ciuili: partim in hoc libro quædam
 annotauimus. Et illam.) suple to insulam. Alteram
 insulæ.) scilicet Phari partem, quæ adhuc ab hostibus tene-
 batur. Etenim quando sub calcem superioris libri Cæsar
 scribit, Pharū à se occupatam: uero simile est alteram in-
 sulæ partem, eiusdem Cæsaris praesidio munitam fuisse, al-
 teram uerò ab hostibus obtentam. Id quod & insequentia
 declarant uerba, ubi Pharitas oppugnatos fugam dedisse,
 atq; à portu pulsos esse meminit. Et scienter angustias
 loci tuebantur.) Has nimirum angustias innuit, quas Cæ-
 sar in ipso calce superioris libri ita describit, ut angustum
 iter uocet, quod à superioribus regionibus insulæ Phari, in
 longitudinem passuum nongentorum moles in salum ias-
 tæ efficiant. Ad pontem, qui propior erat Pharo.)
 Cæsar quoq; in modò allegato loco ait, Pharum insulam
 ponte cum oppido nimirum Alexandria coniungi. Itaq;
 Hirtius hic refert Cæsarem in ea pontis parte prædiū pos-
 uisse.

fuisse, quæ Pharo propior erat. Iamq; eos, qui præsidio eū locum tenebant, eum locum suple pontem, hoc est, partem pontis, quæ Alexandria magis erat affinis. Et cohortium trium instar.) id est, circiter tres, quæ locutio Latine (quantum ego iudicare possum) infrequens est.

Quorum altero opere effecto.) uidelicet pontis fornice lapidibus oppleto. Altero.) scilicet ut pons aduersum hostes præuallaretur. Ad incendia onerariarum.) suple Romanarū. Paulo enim superius meminit Hirtius magnum numerum minorum nauigiorum, & scapharum cum malleolis, ignibusq; ab Alexandrinis contra Romanos instructum esse. Simul qui in nauibus longis remanserant.) suple Alexandrini. Modò enim ait, quosdam ex eis nauibus egressos: & paulò superius scaphis, nauibusq; longis quinq; loci angustias scienter ab eisdem defensas esse commemorat. Milites nostri cohortium trium qui in ponte &c.) Paulo superius inquit Hirtius circiter treis cohortes à Cæsare in terram expositas fuisse. Vnde Hirtiū hic de iisdem loqui puto. Munitionem in pontem institutam reliquerunt.) Non ita multò antè Hirtius commemorat, castellum ad pontem, qui Pharo propior erat, à Cæsare munitum, atq; inib præsidium esse positum.

In operibus hostium.) Specubus uidelicet, à Ganymede Arsinoës nutritio interseptis, atq; omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur: ut aquæ magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus exprimere posset.

Manum compræhendi multum operibus, & ardentibus studijs militū.) Locus iste in omnibus exemplaribus (quæ mihi uidere cōtiguit) corruptissimus est. Sic enim (ut modo

uerba apposui) Vuolffianum, Aldinum & Gryphianum adiecta stellula legit. Solus Beroaldi codex absq; ullo asterisco ita, sed aquæ hianter: & erumpentibus Alexandrinis manibus comprahendendi multum operibus, & ardentibus studijs militum &c. Quæ sanè uerba Delio natatore opus haberent, non Rhellicano in huiusmodi uoraginibus, ac uorticibus natandi imperitissimo. Puellæ fidutiaro regno.) Puellæ suplendum Arsinoës, fidutiaro regno, quod scilicet certis haud dubie conditionibus à Ganymede aliquandiu puellæ creditum erat, ut reposcenti restitueret. Quæ de re supra quoq; nonnihil annotauimus lib. 5. de bello Gallico. Quod si quo facto sentirent ea, quæ postulabant.) id est, si uerba cum animo consentirent, hoc fructus Cæsar inde se reportaturum sperabat, ut rex dimissus, in fide ipsius permaneret. Sin uerò sui similes esse pergerent Alexandrini, dolum quoq; eorum sibi magno emolumento futurum confidebat: quippe quod non amplius contra hominum colluiem, ac fecem bellum gesturus esset, sed aduersus regium exercitum. Atq; ita Hirtius Cæsarem dilemmate, hoc est, bicipiti argumento in consultatione usum esse commonstrat: ut utrocunq; res caderet, rectè sibi consuluisse uideretur. Vt ex carceribus in liberum cursum emissus.) *μεταπαρὰ* sumpta est à carceribus, id est, septis, unde equi ad currendum mittebantur apud Romanos ueteres. Eludentibusq; militibus.) scilicet Romanis. Ad Canopum.) scilicet insulam Aegypti, de qua Pomponius Mela lib. 2, ac Plinius li. 5. cap. 31. De Pelusio in superiori li. diximus. Delta, de qua Mela in eodem lib. & Ptolemæus in 3. Africae tabula.

Cui loco cum appropinquare Mithridatē rex sensisset.) Quandoquidē Iosephus hanc historiam fusius describens, ostendit, cuiusnam beneficio Mithridates Alexandrinos superaue- rit: eius uerba huc transcribere non incōmodum est uisum. Sic ergo lib. antiquitatum 14. ca. 16. totum istud negotium de Mithridatis ingressu in Aegyptum describit. Post mortem Pompeij, dum Cæsar contra Aegyptum pugnaret, Antipater Iudæorum potentissimus, mandatis Hyrcani obediens, dum per Corycū transiret, & minimē potuisset per Pelusiū uia conficere, sed in Ascalone mora- retur: Antipater ei tria millia armatos Iudæos adduxit, necnon & Arabum nobilissimos auxiliares ei parauit: & propter eum omnes Syri propēsius Cæsaris partis ad- iuuabant. Verum etiam Blicus potentissimus, & Ptole- mæus filius eius Libanum montem habitantes, cum omni- bus ciuitatibus eandem pro Cæsare mentem habebant. Mithridates autem surgens ē Syria, quum ad Pelusium peruenisset, & eum non suscepissent, ciuitatem obsidebat: cuius maxima uirtute Antipater primus partem muri de- iecit, & reliquis uiam ingredi ciuitatem parauit & Pelu- sium quidem ita deuastatur. Antipatrū autem, & Mithri- datē euntes ad Cæsarem, quum Aegyptij Iudæi transire prouintiā uetarent, quæ Oniæ dicitur, Antipater eos fle- xit ad Cæsaris amicitia, principis sacerdotū literas ei ostē- dens. Quod quū audissent Memphitidem habitātes, simili- modo Mithridatē ad se inuitauerūt. Ad quos quū pfectus fuisset, & ad locū, qui dicitur Delta peruenisset, cōfligit cū hostibus, circa locum, qui dicitur Iudæorū expeditio. Ha- bebat aut dextrū cornu Mithridates, laeuū aut Antipater

Sed commisso prælio, inclinatur cornu, quo Mithridates pugnabat: qui periclitatus esset, nisi per ripam fluuii cum suis militibus Antipater currens, deuictis iam aduersarijs mortis eum periculo liberasset. Nam uictores Aegyptios ad fugam conuertens, & persecutus, castra eorum deuastrauit: Mithridatemq; fugientem retinuit. Sed circa

cumuectus eo mari, quod Africae partis &c.) Supra enim ex aliorum sententia Hirtius ait, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Eminus ex ripis prælium impar

inirent.) Caesareanis erat impar eo quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat aduersus regios milites, qui in æditiori loco constituti erant. Modo namq; dixit Hirtius inter castra, ac Caesaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset. Brachijsq;

cum opere castrorum coniunxerat &c.) Brachia hic, ut apud grecos pro curuis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formatis accipi uidentur, ut in illo Virgiliano libro 3. Aen. gemino demittunt brachia muro Turriti scopuli. Quod Donatus ita exponit, cautes sunt in formam brachiorum. Liberum accessum haberi.) scilicet à planitie, quæ ex omni parte regiae munitioni subiecta erat. Proximo terrestri itinere.) suple quo ex Pedusio pedestri itinere contenditur. In suam partem oppidi.) scilicet quam ante bellum confectum tenuerat.

Ut quos Ptolemæus testamento scripserat.) nempe ut ex duobus filiis maior, & ex duabus filiabus ea, quæ ætate antecedebat, hæres fieret. Nam maiori ex duobus pueris &c.)

Eadem Tranquillus in Cesare in hæc scribit uerba addens consilij Caesareanirationem. Regnum, inquit,

Aegypti

Aegypti uictor Cleopatrae, fratriq; eius minori permisit, ueritus prouintiam facere: ne quandoq; uiolentio rem nas-
 eta praesidem, nouarum rerum materia esset. Dum
 haec in Aegypto geruntur &c.) Occasionem, & causam
 belli cum Pharnace gesti describit. Porro Pharnaces Mi-
 thridatis illius magni filius, & rex Ponti regionis Asiatis-
 cae erat: autoribus Suetonio, & Appiano. Fuit autem (tes-
 te Paulo Orosio li. 6. ca. 5.) mire in patre impius. Quum
 enim Mithridates ira percitus duos filios interfecisset,
 Pharnaces exercitum in eum mouit, & adeo in patre ob-
 sessum inexorabilem se praebuit, ut pater ex altissimis moe-
 nijs prospectans, exclamauerit: Quoniam Pharnaces, in-
 quit, me mori iubet, uos si estis Dijs patrij, precor ut quan-
 doq; & ipse hanc uocem a liberis suis audiat. Coma-
 na conuenerunt.) scilicet Cappodociae oppidum, quod (tes-
 te Plinio lib. 7. ca. 3.) Sarus amnis praeterfluit. Id
 enim esse integrum.) id est, oportuisse Pharnacem ex mino-
 re Armenia omnino decedere, si rem integram ad Caesaris
 aduentum differre uoluisset. Castraq; oppido contu-
 lit.) id est, e regione oppidi fixit. Moenibus oppidi suple
 Nicopolis. At Pontica ex altera parte legio scilicet quae
 in sinistro cornu erat posita. In Asiam recepit.) scilicet
 proprie dictam, quae in duas ab Agrippa (teste Pli. lib. 5.
 ca. 27.) diuisa est partes. Nam alioquin & Cappadotia (per
 quam Domitius iter fecit) Asiae generaliter dictae regio
 est. Porro Asia proprie sic uocata terminatur a Septentri-
 one Bithynia: Ab occasu reliqua Propontidis parte, Hel-
 lesponto, Aegeo, Cario, Myrtoq; pelago. Qua de re li-
 brum 5. Ptolemæi, ca. 2. tabula Asiae prima Paulum Oro-
 sum

sum lib. 1: & D. Ioachimum Vadianum, Heluetiae nostrae civitatis in bonis artibus, & literis humanioribus, Theologia denique omnium scientiarum regina Phernicem, ἐν ἡμετέροις τριῶν orbis partium, ubi hoc negotium erudite, copiose, & luculenter tractatur, consule.

Hiadertinorum.) suple Illyridis regionis populorum ab Iadera, nimirum colonia in continente sita sic nominata, auctore Plinio lib. 3. cap. 21.

Cum diuersissima parte orbis terrarum &c.) Ex Thesalia enim Europae parte in Asiam, ac inde Alexandriam usque Caesar Pompeium fugientem persecutus est: ut supra sub finem libro 3. bellorum civilium patet.

Propter Macedoniae propinquitatem &c.) Plinius lib. 4. naturalis historiae, cap. 23. à Lyssso (quod Liburniae oppidum est) Macedoniae incipere refert. Quum ergo Pompeiani se ex fuga in Macedonia collegissent, facilem, & compendiarium aditum in Illyridem habebant. Quod ut rectius intelligas, uide Ptolemaeum lib. 3. cap. 13. tabula Europae decima.

Vt Salonam se recipiens.)

De eadem urbe, & colonia sermo haberi uidetur, quam supra Caesar ab exordio 3. lib. bellorum civilium Salonas uocat, & nos isthic ex Melae sententia eam in Istria (quam Plinius Liburniam uocat) locauimus. Porro quoniam Hirtius paulo ante meminit magnum incommodum à Caesaris reanis in Illyrico acceptum, & hic in itinere Salonam uersus id factum commemorat: uero non dissimile est, Pyraeos, Liburnos, ac Istros inter Illyrios recensendos esse.

In agmine.) id est, ita ut aciem instruere nequiret.

Literas

Literas ad Achaïam.) Beroaldinus codex in Achaïâ, ad Calenum legit, idq; meo iudicio & rectius, & latinius Nemo nanq; latine uel mediocriter doctus dicit, scribo literas ad Germaniam, uel Italiam.

Epidaurum suple Romanorum coloniam in Liburnia sitam.) De qua Plinius lib. 3. cap. 22.

In angusto mari praelium factum est.) scilicet Illyrico, de quo, Europæ picturam conspicio.

Adnatat ad suum myoparonem.) Budæus in prioribus suis in Pandectas annotationibus piraticum, Brigantinum, seu Galionem hoc nauigij genus nunc uocari testatur. Capit ex eo praelio pentiremem unam &c.)

Duæ istæ uoces pentiremis, triremis κατὰ βαρβαράληξιν compositæ uidentur ἀπὸ πέντε τρισι, & remus: quarum priores Græcæ, posterior autem Latina est. Nam Græcè πέντερις, καὶ τριήρις uocantur. Ideò autem sic dictæ sunt, quod illa quinque remorum ordinibus, hæc uero tribus impelleretur: id quod Virgilius li. 5. Aen. hisce uersibus placuissimum facit.

Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram

Urbis opus: triplici pubes quam Dardana uersu

Impellunt, terno consurgunt ordine remi. Hæc ille.

Puit autem πῦρ τὸ πλοῖον πονημικόν, si Hesychio Grammatico credimus. Porro quale nauigij genus sit Dieros, ingenuè fateor me ignorare. Nihil enim tale apud grammaticos, ac neque apud Pollucem (qui tamen nauium plerarumq; species recēset) inueni. Nisi forte Dieros id nauigij genus sit, quod Græci alio nomine διήρις hoc est, biremem

uocant: quod uidelicet duplici remorum ordine agatur.

Contendit in insulam Issam.) suple maris Adriatici, de qua Pomponius Mela lib. 2. Regionum earum.) scilicet quæ in insula erant, ita ut fortassis oppidū eodem nomine cum insula uocaretur. Et ut largitionis postulabat cōsuetudo & c.) Causam liberalitatis uocat, quod Cæsarius liberalis uideri uolebat, quum re uera prodigus, & iniustus largitor esset: quippe qui alijs iniuste auferret, quod alijs ad licentiam, & luxuriam fouēdam largiretur. Quæ res quàm pestilens semper in omnibus rebus publicis fuerit, nō tantū Longini istius, sed etiam Cæsaris largitas testimonio est. De qua lege plura apud Ci. in officijs. Quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur.) Vadimonium (autor Budæo in prioribus suis in Pandectas annotationibus) sponsio est, sistēdi se in iudicio. Quid autem sit tenere uadimonio, paulò post idem Budæus ostendere uidetur, quum ait: Vadimonio obstricti hodie dici possunt, qui ob crimina in iudiciū uocati, à iudicibus (ut fit) impetrauerunt: ut aut sua, aut sponsorum fide dimittantur ea lege, ut in diem certum, aut quandocunq; iudici uisum fuerit, ad iudiciū sistantur, quos elargitos uocant, id est, ἐξῆρτοις. Hæc ille. Porro non in, sed inter reos legendum est, ut Beroaldinus codex habet. Aut erat interpellatum.) id est, prolongatum, productum. Præterquàm enim quod interpellare, sermonē alicuius abrumpere, etiam ducere significat teste Nonio Marcello. Cum in Basilicam iret.) Basilicam (inquit Cælius lib. antiquarum lectionum 15. cap. 11.) principio fuisse locum constat, quo sub teetum ad ius dicendū principes conuenirent. Cui loco dignitatis

gnitatis gratia additum erat tribunal. Post id quo esset ea quidem laxior, primarijs tectis non sufficientibus, circumaddidère porticus patulas intrinsecus, hinc atq; hinc primum simplices, mox etiam duplices. Addidère in super alij secundum tribunal, transuersamq; alteram ambulationem, quam causidicam nuncupamus: quod illie rhetorũ turmæ, causidiciq; uersarentur. Erat porro persimilis templo Basilica, proinde compari fermè modo exornabatur. Hactenus ille. Ad quæ sequentia Hirtiij uerba plurimum faciūt, quando ait: Silo libellum, quasi aliquid ab eo postulare ut miles, ei tradit. Porro Budæus in paulò antè citatis annotationibus refert, libellum à Suetonio schedulam supplicem uocari: qua populares postulata sua principibus exponere solebant. Erant enim omnes Italicensēs.) Hoc est, ex Italica Hispaniæ oppido (de quo ni fallor & supra diximus) oriundi. Semper enim Berones, compluresq; euocatos.) Sic Aldus, Gryphius, & Vuolffius legunt, Beroaldus autem Varrones, quorum lectio utraq; constare potest. Quum enim Ptolem. lib. 1. cosmographiæ cap. 6. tabula Europæ 2 Berones Hispaniæ Tarraconensis populos esse dicat, quorum hæ sint ciuitates: Tritium, Metallum, Olibar, & Varra: prior haud dubiè Berones in genere, posterior autem Varrones speciatim Cassij satellites, corporis custodes, adeoq; ei pratoriæ cohortis loco fuisse indicat. Aut diuturnitate iam factus prouintialis.) textus hic male distinctus est, & mutulus. Proinde eum sic distinguendum, & hiatum supplendum autumo (quo in numero erat secunda legio) qui non cum omni prouintia consenserat in odio Cassij.

De gradu
deiecto

deiecta est.) id est, animum despondit, consternata, ac uelut à statu mentis dimota est. Prouerbialem enim (ut inquit Erasmus) allegoriam sapit hæc locutio. Accersit omneis, qui sibi pecunias expensas tulerant.) Idem Budæus in iisdem enarrationibus quas paulò ante citavi ait: expensas pecunias ferre idem esse, quod acceptum ferre. Duas enim rationum partes esse, priorem accepti, & posteriorem expensi. Ni malis expensas accipi pro appensas supple ad libellam. Ad sacramenti redemptionem uocabat.) id est, prouocabat eos, qui sacramento militari conscripti erant ad militiam, ut se pecunia redimerent. Nam alioquin ante uigesimum quintum annũ absq; periurio, ac noxa, militiã deferere nullus poterat. Hispalim.) supple Romanorũ coloniam, de qua superius lib. bellorum Ciuiliũ Quã Q. Cassius legatus.) suppleto Q. Cassij Longini prætoris, simul ducebat.) nimirũ cum L. Titio, quẽ modò tribunum militũ legionis uernaculæ fuisse cõmonstrauit.

Cum ad oppidũ Leptim castra haberet.) Beroaldina le Etio nõ Leptim, sed Leptum habet. Vnde non friuolis rationibus à rei circumstantia ductis colligi posse autumo. Hirtium hic non de Lepti minoris Africæ: sed potius de ulterioris Hispaniæ (cuius tamen nomẽ clatura apud Geographos quantum ego scio, nõ extat) oppido uerba facere. Quamuis enim Hirtius modo dixerit, exercitum à Longino lustratũ, legionesq; & auxilia, quæ in Africam ab eodem ducenda erant, ad traicctum esse missa: nusquam tamẽ meminit illa in Aphricam transportata. Imò uero inferius ait: Longinum in Ibero flumine aquis suffocatum.

Ad hæc quum sequatur in Hirtio, Longinum noctu cum
quinq;

quinque cohortibus egressum (nimirum Corduba ut ex præcedentibus colligitur) mane Leptum peruenisse: qui constat tantum iter ab eo una nocte confectum, si non Hispanica, sed Africana Leptis intelligenda est. Carbonam contendit.) Et hic mendā esse puto, etiamsi omnia quæ uiderim exemplaria ita habeāt. Nam pro Carbonā, Carmo nam legendum existimo, quæ Betica Hispaniæ urbs est: in qua prouintia & Obucula, & Corduba (de quibus mox in textu à Ptolemæo in secunda Europæ tabula ponuntur.

A uernaculis oppressum ad Obuculam.) Hirtius superius scribit uernaculam legionem tanto Cassij odio laborasse, adeoque infenso in eum animo fuisse: ut quum reliquæ legiones, quæ in eum conspirauerant, patefacta conspiratione, ei supplicarent: sola in sententia permanserit, neque ullo timore de gradu deiecta sit. Ideoque uero non dissimile est eos in tanto erga illum odio perseuerasse, quem admodum Hirtius hoc loco narrat.

Prouintia.) suple Hispaniæ ulterior, in qua Cordubensis conuentus) qui iam à Cassio defecerat) celeberrimus erat, ut supra ex Plinio locum adduximus. Nam ex sequentibus apparet, citeriorem Hispaniam in Cæsaris fide permansisse: ubi ait, Lepidum eius prouintiæ prætorem ad lites dirimendas inter Marcellum, & Cassium, Cordubam uenisse. Quas M. Varro scilicet Pompeij legatus obtinuerat.

Certe hoc præ se Torius ferebat.) id est, ita se gerebat, ut facile agnosci posset, eum magno Cæsaris odio, & Pompeij amore flagrare. Id quod & rei exitus declarauit. Si namque Cæsaris parteis sequi uoluisset, milites eum
potius

potius retinuisſent quàm Marcellum prætorem nouum e-
legiſſent. Ac prætextatorum.) id eſt, puerorum, qui

prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teſte Budæo in
prioribus annotationibus in Pandeſtas) fiebat uſq; ad an-
num 17, quo tempore togã uirilem ſumebant, depoſita præ-
textu puerili. Idem Budæus in poſterioribus ſuis annotati-
onibus rationem reddit, unde prætexta dicta ſit: Toga au-
tẽ, inquit, prætexta ideò dicitur, quia togæ puerili purpu-
ra prætexta erat. Idem eodem loci indicat, nobileis tantũ
pueros prætextu, & bulla uti ſolitos: idq; ad omen, & uota
conciliandæ uirtutis. Hæc ille. Porro ſi quis plura hac de
re diſcere cupit, Aul. Gellium lib. 1. cap. 23. & Macrobiũ
lib. 1. Saturnalium, cap. 6. legat: ubi prætextæ, ac bullæ ori-
ginem copioſe enarrant. Citra flumen Betim.) ſuple

quod toti adiacenti prouintiæ nomen dedit. Se reci-
pientes.) ſcilicet per Betim fluuium. Statim nanq; ſequi-
tur complures in fluuij ripis occiſos. Propter locorũ

difficultates.) ſcilicet quod Betis alterum ducem ab alte-
ro ita ſeiungeret, ut uterq; nõ ſine magno periculo flumen
trañceret: idq; propter riparum altitudinem, crepidines,
& amfractus. Caſſius fidei magis quàm uirtuti legio-

num confidebat.) Fidei ſuplendum erga Cæſarem. Paulõ
enim ſuperius ſcribit, Caſſium Segoniæ ad Sicilienſe flu-
men contionem habuiſſe, & comperiſſe: non ſua, ſed Cæſa-
ris abſentis cauſa ſibi fidiffimos eſſe milites, nullumq; peri-
culum deprecaturus, dum per eos Cæſari prouintia reſti-
tueretur. Vllam contendit.) ſcilicet Hiſpaniæ ulterio-

ris, ſeu Beticæ oppidum, ut in ſecunda Europa tabula
apud Claudium Ptolemæum apparet. Interim Le-

pidue

pidus ex citeriore prouintia &c.) Cassius (ut Hirtius paulò superius commemorat) ubi intellexerat Cordubenses, & exercitum Marcelli ab ipso defecisse, literas ad regē Mauritaniae Bogudem, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem miserat. Nunc ergo quid literis illis Cassius effecerit, idem prosequitur. Ad exeundum

Cassium inuitat. id est, ut ex castris, & munitionibus quibus tantum nō à Marcello clausus erat, ad colloquiū haud dubie cum ipso, & Marcello habendum prodiret. Quod quò facilius Cassio persuaderet, fidem suam in re omni interposuit Lepidus, id est, fidem publicam ultrò citroq; cōmeandi Cassio dedit, Germanicè er hat im ein gleit dar, und dannen gegeben. Si permaneret.) suple Lepidus

in sententia, id est, si seriò lites inter se, & Marcellum disremptas flagitaret. Sed propè iam constituta opera

cum complanarent.) suple Marcellini milites eas munitiones, quas Cassius disijciendos postulauerat. Si tamen

in omnibus fuit Cassius. id est, si modo Cassio minime opē nanti, & de improviso illa perfidia, & indutiarum uiolatio à Bogude rege facta est. Mox enim subnectitur. Nam de eius conscientia dubitabatur, scilicet utrū fida an perfida esset. Nisi accipere manus conscientia pro conspiratione, ut sit sensus: Nam dubitabatur, utrū Cassius cū rege colluderet, ac rem ita ex composito inter se gererent, necne.

Narbonem sub idem tempus Trebonius consul &c.)

Sic quotquot ego exemplaria uidi, legunt, sed uitiosissimè.

Neq; enim Hirtius hic ad Gallicas res describendas digreditur, id quod secundum uitiatam lectionem lectori uidetur. Siquidem Narbo colonia Romanorum toti prouin-

tiae Gala

tiae Gallicanae nomen dedit. At dices, quo modo igitur legendum autumas? pro Narbonem, Norbam, quam Ptolemaeus lib. 2. cap. 5. tabula Europae cognomento Caesaream uocat: eamque in Lusitania ulterioris Hispaniae prouintia ponit. Quod autem sic lego, in causa est circumstantiarum ratio: ex qua colligi potest Hirtium etiamnum in rebus Hispanicis enarrandis occupatum esse, Cassij uidelicet gesta usque ad finem prosequens. Mox enim subiungit, Cassum cognito Trebonij aduentu Malacam petisse, ibique aduerso nauigandi tempore, Ibero se commisisse fluuiio: atque in eo fluctibus obrutum uitam cum morte commutasse. Porro Malaca ignobile Hispaniae ulterioris oppidum est, si Melae ita scribenti lib. 2. credimus. Si autem Plinio lib. 3. naturalis historiae cap. 1. Salduba, uel Malacha oppidum modo dictae Hispaniae idem nomen cum fluuiio foederatarum habet. Sin uero secundae picturae Europae apud Ptolemaeum, Salduba supra Malacam ponitur singulari nomine: & Malaca maritimum oppidum est, longissime a fluuiio Besola distans, nec ullum aliud flumen propinquius habens.

Ne per eam prouintiam.) suple ulteriorem Hispaniam.

Progressus secunda (ut hyberna tempestate.) id est. Vt hyberna scilicet tempestas secunda esse potest.

Iberum flumen.) Vnde autore Plinio li. 3. cap. 3. Graeci totam Hispaniam Iberiam uocauerunt.

Cum in Syria Caesar ex Aegypto uenisset.) Quoniam Hirtius supra in hoc libro scripserat, Caesarem subacta Aegypto, & regibus in ea constitutis, in Syriam terrestri itinere profectum esse, nec quicquam subiunxerat rerum inibi gestarum: ideo nunc quid in Syria per eundem actum

sit pro

sit prosequitur. Quæ dissoluendæ disciplinæ, seu-
ritatisq; essent.) Priscanus lib. 18. Grammatices ait, Lati-
nos Atticismo in huiusmodi locutionibus uti. Quemad-
modum enim inquit, Attici τὸ ἕνκα omitunt, dicentes, ἡ
καθ' ὅδ' εἰς πόλιν, id est, dormiendi adsum scilicet causa:
ita Romani frequenter hac prætermisione utuntur in ge-
nitivo nominum, quæ supinorum terminationes habent,
ut populi seruandi laborat, Reip. defendendæ periclitatur,
deest causa, & cætera. Ad hunc ergo modum & Aulus Hir-
tius hic locutus uidetur, dicens: quæ dissoluendæ discipli-
næ essent, scilicet causa. Hæc in Syria, Cilicia, Asia.)
id est, supplendum propriè sic dicta, de qua iam antea satis
diximus. Tyrannos.) Quid tyrannus à rege differat
cum ex hac Hesichij definitione cognosci potest, τύραννος
παράνομος βασιλεὺς, ἢ ἄρχων ἀπηνής, ἢ ἀπ' ἀνθρώπου, id est,
Tyrannus est iniquus rex, aut princeps immitis, & inhu-
manus: tum ex Nabidis tyranni oratione apud Liuium
lib. 4. belli Macedonici, ubi ait se primum à Romanis re-
gem, mox tyrannum uocatum esse. Omnium uero rectis-
simè discrimen horum positum uidetur à doctissimo, &
pientissimo uiro D. Philippo Melanchihone præceptore
meo in Græca literatura, Theologia, & artibus rectè dis-
serendi, dicendiq; mihi semper obseruando. Cuius uerba
ex ; genere definitionis ex effectibus, seu officijs subijce-
re non grauabor. Rex, inquit, est qui unus rerum po-
titur, & ius dicit ex certis legibus. Tyrannus uero est,
qui unus rerum potitur, & ius dicit ex suo arbitrio sine
legibus. Cæterum Dynastæ Græcis à potentia nomen ha-
bēt, & regnorū Domini, optimates, & magnates uocātur.
Quæ

Qua uoce (ni fallor) & Cicero in familiaribus epistolis u-
 titur aliubi. Prouintia.) scilicet Asiaticæ, Supra enim
 in hoc eodem lib. ait Hirtius Domitium Caluinum Asiæ,
 & finitimis regionibus præfectum esse. Euocat Tar-
 sum.) Hoc oppidum quamuis alia multa eximia habeat,
 tamen unum hos maxime eximium est: quod de diuo Pau-
 lo electo Dei instrumento, ac Gentium apostolo primario
 alumno suo gloriari potest. Prouintia.) supelendum
 Cilitia. Cupiditate proficiscendi ad bellum.) suple-
 cum Pharnace in Ponto gerendum, ut paulò inferius cer-
 nere licet. Ne aut regni hæreditas Ariaratem solici-
 taret.) nimirum quod Ariobarzanes natu maior Cappa-
 dotiæ regnum iure hæreditario adiret. Supra enim Hir-
 tius narrat, Deiotarum Armeniæ regem ad Domitium
 scripsisse, eiq; supplicasse: ne Cappadociam regnum Ario-
 barzonis possideri, uastariq; pateretur à Pharnace. Hic
 ergo nunc ait, Cæsarem ita negotium temperasse, dum re-
 gnum Ariobarzani attribueret, ut minorem natu fratru,
 regni hæreditas non sollicitaret: & maior regni hæres al-
 terum minorem potentia regali terrere, & concutere ne-
 quiret. Hoc autem ita demum esse confectum, ut Ariobar-
 zanes sub Cæsaris imperio, ac ditione esset. Deiotar-
 us tetrarches Gallogrætiæ.) Quæ & Galatia uocatur,
 de qua Plinius li. naturalis historiæ 5. cap. ultimò: & Stra-
 bo lib. 12. Sicuti & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil me-
 minimus. Repræsentaturus esset.) i. re ipsa præstaturus
 hoc, quod polliceretur. Sic enim Hirtius hic usurpare
 uidetur, ut sint fortassis duæ dictiones non una. Alioquin
 me non fugit, repræsentor rursus præsentor, hoc est offero, ac
 in momo.

in memoriam reuoco significare. Qui non fuissent in se officiosi.) Ita Aldinum, Vuolfianum, Beroaldinum, & Gryphianum exemplar legit, sed meo iudicio mendose. Cū enim Pharnaces offitium suum erga Cæsarem commemorasset, quod uidelicet Pompeianas partes non esset secutus, & per hoc Cæsari purgatus esse uellet: Cæsar respondet, se purgationem illam non accipere. Neque enim inquit, satis est, si quis in me officiosus, & interim in prouintias, & socios populi Romani iniuriosus sit, ut tu fuisti. Proinde aduerbium negandi, non, expungendum in textu arbitror. Cæterum schema hoc inuersio, siue ἀντίστροφος à Rhetoribus uocatur: de quo Gellius lib. 5. cap. 10. Q. D. Cæsar, imò non mihi gratificatus es in eo, quod Pompeio te non adiunxisti: sed timetipsi. Quod enim illius partes non es secutus, hoc lucrifecisti, ne à me uincereris. Infelicitate Triarij.) Plutarchus in Luculli uita testatur, Triariū non expectato Luculli exercitu, conferto prælio, ingentem accepisse cladem. Supra namque septem Ro. millia occubuerunt, centuriones centum, & 50. tribuni militū plusquam 24: & quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris potitus est. Milites ab operibus reuocat.) supra enim ait, militibus præceptum fuisse, ne quis ab opere comportandi aggerem è castris in eum locum quem hostibus præripuerat, discederet.

Falcatae regiae quadrigae &c.) Quæ forma facaltarum quadrigarum fuerit, ex 7. Liuiano libro de bello Macedonico discere possumus: ubi Antiochi quadrigas in hæc describit uerba. Armatae autem in hunc maximè modū erant, cuspides circa temonem, ab iugo decem cubitos extantes,

uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior ad terrā deuexa: illa ut quicquid ab latere obijceretur, abscinderet, hæc ut prolapsos, subeuntesq; contingeret. Item ab axibus rotarū utrinq; binæ eodē modo diuersæ deligabātur falces. Multū adiuvante natura loci, suple Casareanos.) Paulò nanq; superius narrat Hirtius editissimū collē oppido Zelæ coniunctū & à Cæsare occupatū esse: & modò ait, Pharnacē in primo congressu uallē aduersus arduū collē ascendisse, ita, ut Cæsar hominis cōfidentiam, ne dicam temeritatem admiratus sit. Legionē sextam decedere ad præmia.) De ueterana emerita, beneq; de Cæsare merita loquitur: quippe cuius uirtute uictoriæ initiū modo natū erat. In Italiam celerius omnium opinione uenit.) Appianus li. 2. bellorum Ciuium refert, præter urbanos motus, grauissimam militum seditionem à Cæsare Romæ sedatam esse: ac deinde expeditionem Africanam factam.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM V. DE BELLO

Africano, Argumentum Io.
annis Rhellicani.

Quum ad finem superioris libri Hirtius Cæsaris aduentum in Italiam descripsisset: nunc ab huius libri initio, quibus modis inde in Africam nauigauerit prosequitur. Deinde quo pacto Scipionem, Sextum Pompeium Magni Pompeij filium M. Portium Catonem cognomento Vti-
censem

censum Afranium, & Petreium unâ cum rege Iuba inibi
deuicirrit: atq; ex huius regno prouintiam fecerit, com-
memorat.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI-

BRVM DE BELLO AFRICA

no Annotationes.

TINERIBVS iustis confe-
ctis.) scilicet ex Italia Siciliam
uersus. Ad 14 Kalen. Ianua-

rii, id est, 19. Decembris. In

Lilybæum.) supplendum Siciliae
insulae promontorium, quod (teste
Pomponio Mela lib. 2.) Africam

spectat: ideoq; Cæsar illam petiturus, commodissime ad
hoc littus appulit.

Ab incolis eius prouintiae.) scia-
licet Siculae.

Interim in dies & naues longæ adau-
geri.) id est, adaugebantur, & onerariæ complures eodẽ
concurrere, id est, in Lilybæum, concurrebant. Est nanq;
modi uerborum ἰσχυρά.

Et insulam petere A-
ponianam, quæ abest à Lilybæo. Quandoquidem nihil
apud Geographos de Aponiana insula inuenio, mendum
in quatuor prænominatis exemplaribus esse suspicor: &
pro Aponianam, Pacioniam legendũ arbitror: Ratio au-
tem cur sic legã est, quod in septima Europæ tabula apud
Ptolemaeum, Pacioniam insululam uideo à regione Siciliae

poni uersus Africam: Quod autem Hirtius ait, quæ abest à Lilybeo, ideo factum est: ne quis insulam Paconiam promontorio Siculo coniunctam putaret. Quamq; Beroaldina castigatio Florentiæ (ni fallor) excusa, nō abest, sed uitiōssimè habet. Ad 6 Kalendarum Ianuarij. id est, 27 die Decembris. In conspectum Africae, id est, adeo propè Africam, ut eam cernere posset. Clupeam præteruehiur.) scilicet oppidum minoris Africae, uti supra lib. 2. bellorum Ciuiliū annotauimus. Neapolim.) suple liberum Africae oppidum, autore Plinio lib. 5. cap. 4. quod (Volaterrano teste) etiam Leptis parua alio nomine dicitur, inter duas Syrtes, ubi hospitaes homines Lothophagi habitant, posita. Postquam Adrumetum accessit.) Quam Plinius in modò allegato loco liberam Libyphœnices urbem esse tradit. Oppidani interim.) suple Adrumetini. Gubernatoribus, præfectisq;.) suple nauium. In oppidum.) scilicet Adrumetum, ubi præsidium erat, cui C. Considius præerat. Literasq; nondum perlectas, sicut erant signatæ &c.) Hinc primum Considij fides imperatori suo data, & seruata elucescit. Deinde Ro. disciplina militaris obseruanda, qua haud dubie cautum erat: ne quis quid cum hoste, imperatoris iniussu aut colloqueretur, aut alio modo ageret. Neq; responsum ullū dabatur.) scilicet L. Planco. Neq; ei.) scilicet Cæsari reliquæ copiae succurrebant, paulò namq; superius Aulus dicit, Casarem Allieno prætori Siciliae in mādatis dedisse, de reliquo exercitu nauibus imponēdo: quod nimirum nondum erat factum. Inferius namq; Hirtius ait Rabirium Posthumium in Siciliam ad secundū commē-

atum

atum accersendum, à Cæsare missum. *Easq; tyronum.*) scilicet copias. Ab exordio huius libri ait, Cæsari legionē unam tyronū fuisse, quum Lilybæū attigisset, & iam iam nauim conscensurus esset. Iter constitutum ire contendit.)

Figurata locutio est, qualis illa Pamphili Terentiani: Hunc scio solum solide mea gaudia gauisurum.

Quæ imperasset fecere.) Facere legendum est. Ad oppidum Ruspina.) Ruspina, & Leptis eiusdem Libyæ phœnices (de qua modò diximus) libera oppida sunt, teste Plinio in præallegato loco. In Sardiniam. suple insulam maris nostri. Ad Cercinnam insulam uersus.)

scilicet Africæ, contra minoris syrtis promontoria sita, autore Mela lib. 2. Miserari.) id est, miseratur,

Regium equitatum.) Iubæ uidelicet regis Mauritanicæ.

Cum Sulpitio, & Vatinio rem gesserant.) id est, militauerant, & sub illorū ducum auspicijs meruerant. De Vatinio classis Brundusinae præfecto supra lib. 4. bellorum Ciuiilium

Cum ea copia conscendit.) Grammatici docent copiam in singulari numero abundantiam, in plurali uero autem exercitus manum significare: at hic eam differentiam non seruata esse uides. Insidiosæ nationis.)

supleto Numidicæ, & Mauricæ. Non enim multò antè dicit Mauris in more esse, ut in insidijs cum equis inter conuallibus lateant: & subito erumpant, non ut in campo iustacie decertēt. De Numidis uerò (quos Herodianus à Græcis Maurusios uocari tradit) Procopius li. 4. de bello Vandilico ita scriptum reliquit, ubi de fœderis cum Ro. Imperatoris duce icti, et uiolati agit. Maurusij interea quotquot apud Byzacium, & in Numidia habitabant ad defectionē

nem ex nulla penitus causa tendebant: ac statim fœdere soluto arma contra Romæos parare decreuerunt, & hoc quidem ex more patrio faciebant. Illis enim neq; Dei metus est ullus, neq; hominum reuerentia, neq; item iurisiurandū aut obsidum ulla cura, etiamsi filios, aut fratres ipsorum ducentium exercitum eos esse contingeret: deniq; cum nullo pacem habent, nisi cum his, quorum metu coërceantur. Hæc ille: A quibus non dissentanea Polybius lib. 3. de iisdem, scribens. Est hic, inquit, Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga, passim fugiant: mox uerò ubi uisum fuerit, gradum rursus sistant, hostemq; incredibili audacia, ac robore adgrediātur. Nauiū pars, de qua timebat.) nimirū de ea nauiū parte loquitur, quæ Vticam uersus ante nauigare uisa erat. Atq; ordinati signa se leniter consequi. (V uolffianū, Aldinū & Gryphianū exemplar corrupte legūt, ordinati: illa tamē corruptius quā hoc, quod addit in. Hinc nanq; cōjicio Beroaldinā æditionem, pro ordinati in signa, rectius habere, ordinatim, ut sit sensus: Cæsar iussit equitatū, & sagittarios accersi, atq; ordinatim signa se leniter cōsequi. Milites in campo iubet galeari.) .i. armari, ut κατὰ συντάξιν pars pro toto accipiatur. Acies interim mediæ.) scilicet utriusq; exercitus. Vnde apparet, illud superius, ubi ait: Duo Pacidij aciem dirigunt, ita intelligendum, ut de media potissimū acie loquatur: præsertim quum paulò post ibidem sequatur de xari, ac sinistri cornu instructio, & hic Numidas leuis armaturæ inter equites mediæ aciei procurrisse commemoraret. Latere.) scilicet aciei nudato. Equites Iuliani.) id est, Cesareani. Intra cancellos omnes coniecti pugnare cogeantur.) Syponthinus ait, cancellos opus esse subtili

est materia in tranuersum compacto, ad rhetis similitudinem factum: quod frequentia foramina habeat. At Hirtius (si quid ego iudicare possum) simpliciter pro septis hic accipere uidetur: ut sit metaphora à nocentibus sumpta, qui feris intra septa cōclusis obijciuntur, ut cum eis praegnent. Vel saltem ab ijs, qui etiam intra septa: seu circum singulari certamine inter se congregiuntur. Signa

Decumanorum. id est, decimae legionis. Caesar interim consilio hostium cognito. Quod scilicet exercitus ipsius praelonga hostium acie ita circumuentus esset, ut in orbem cōcluderetur: ut huic malo occurreret, ipse quoque aciem suam in longitudinem porrexit. Conuersis cohortibus.

scilicet ex orbe in longitudinem. Vt una post alteram ante signa tēderet. id est extēderet se, ut sit ἀφ' αὐτῶν, simplex uerbum pro cōposito. Ita coronam. id est, aciem hostium coronae instar condensatam, sicuti dicimus uerba facere in corona doctissimorum uirorum. i. in cœtu, seu consessu frequenti. Superius enim modò dixerat Hirtius aciem hostium equestrem leuis armaturae Numidis, & sagittarijs ita confertam, & condensatam à Labieno, & Pacidio fuisse, ut procul Caesariani pedestres copias arbitrarētur: praeterea dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copijs firmatū.

Cum equitibus Numidis M. C.) Beroaldina castigatio (si modo typographus Florētinus nō errauit in excōdēdo) CCC duntaxat legit. At cohortes suis terrore firmatis.) Beroaldi editio pro, at cohortes, Hostes, & ni totus fallar, rectius legit. Iā. i. Hirtius ostēdit, quo pacto animus hostibus insugā uersis sit, redditus, nimirum M. Petrei & C. Pisonis aduentu: quorum auxilijs adeo recreati sunt, ut nouissimū

Cæsaris agmen sese in castra recipiens carpsent. Et ita Labienum dixisse pro contione.) Florentinus codex à Beroaldo emendatus, pro Labienum, Iubam legit, sed perperam: id quod sequentia liquido commonstrant. Ut etiam cædendo. id est, feriendo, in ipsa victoria. id est, quamvis contingeret Cæsareanos uincere, tamen fore, ut cædendo inferiores fierent hostibus, quos non omneis cedere, & occidere possent. Quippe non illorum.) Et hic erratum est in Aldino, & Vuolffiano codice pro quibus Beroaldus, & Gryphius rectè habent. Quippe qui in nullo illorum sibi confideret: Hoc est, Labienus ideo hæc gloriabundus pro contione dicebat, quod in nullo illorum scilicet aduersariorum ullam salutis spem poneret. Cuius consilij Labienici circiter sex rationes Hirtius subiungit.

Ibiq; postea ex hybridis. id est, ex ijs, qui partim ex ingenuis, partim ex seruis nati erant: tracta metaphora à semiferis suis, ut docet Plinius lib. naturalis historie 8. ca. 13. Præterea regia auxilia.) scilicet Iubæ regis Mauritanie. Quæ sanè nota inter alias complures, quas hoc loco uides, certissima est, priora uerba in concione non Iubæ, sed Labieno tribuenda esse. Hippotoxotisq; compluribus.) Hoc est, equitibus ijs, qui arcu iaculantur: composita enim uox apud Græcos est ἵππων, καὶ τόξον. De qua uoce & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil annotauimus. Pridie nonarum Ianuarij.) id est, quarto die Ianuarij. Epibatarumq;.) id est, classiariorum, hoc est, militum in nauibus merentium, autore Budæo in prioribus Pandectarum annotationibus. Vnde autem Græcè dicantur, supra admonuimus. Sagittarijsq; ex omnibus na-

bus nauibus Ithyreis.) suple populis Cœle Syriæ regionis, de quibus Plinius lib. 5. cap. 23. Frequentabat.) id est, augebat suas copias. Officinas ferrarias instrere.) Pro instruebat suple Cæsar. Debebat autē hic nouæ sententiæ initium esse. Reddita enim iam causa, cur exercitum suum Cæsar militibus undiq; aduocatis auxerit: nunc quo pacto bellica instrumenta, & tormenta parauerit, & de comœatu prospexerit, persequitur. Id quod sequentia uerba in contextu haud obscure præferunt.

Ab audacibus, sceleratisq; ciuibus.) Vt pote Cinna, & Carbone: de quibus, & alijs rebus gestis, quæ hic recensentur, uide Plutarchum in uita Pompeij, & Appianum lib. 1. bellorum Ciuiliū. Ad insulas Baleares.) scilicet in Hispania aduersus Tarraconensia littora sitas, autore Mela lib. 2. de quibus uideto plura superius lib. 2. de bello Gallico à nobis annotata. Neq; per anni tempus.) suple hybernū. Nam non ita multo antè Hirtius ait, Cæsarem ad Nonarum Ianuarij castra mouisse, Lepidūq; sex cohortium præsidio relicto, in Ruspīnam oppidum reuersum esse. Et paulò inferius tradit, Cæsarem cum Labieno pridie nonas Ianuarij in cāpis planissimis, purissimisq; decertasse. P. Sittius interim, & rex Bogud &c.) Quo nam pacto Sittius in Africam uenerit, & Bogudi regi se coniunxerit, Appianus lib. 4. de ciuilibus Ro. bellis ita describit. Sittius (sic enim inibi legitur) Romæ accusationem propriam ferre non ausus, arrepta fuga, exercitum in unum cōparauit. Deinde ex Italia, & Iberia in Libyam enauigauit. Libycis porro regibus ad inuicem contendētib; bello, per partēis opem attulit. Quibus autem attulisset

lisset continue uictoria exultantibus, Sittij nomen adeptus est. Nam exercitus eius splendide armis depugnabat. Caio demum Cæsari in Libya persequenti Pom. auxilium impendit, & Soborram Iubæ præfectum perillustre occidit. Hæc ille. Porro quæ Libya partem Bogud rex tenuerit, supra ex Hirtili. conijcere possumus, ubi ait: Cassium ex Hispania literas ad regem Bogudem in Mauritania misisse. Vnde constat eum Maurorum regem fuisse. Verum enim uero quoniam & Iuba Bochi filius Mauritaniae rex fuisse scribitur: uero simile est, utrumque obtinuisse aliquam Mauritaniae partem. Cuius sane rei idoneum testem Plinium habeo, qui li. 5. ca. 2. naturalis historiae duplicem Mauritania ita describit: Namque diu regum nomina obtinere, ut Bogudiana appellaretur extima, itemque Bochi, quæ nunc Cæsariensis. Quo fit, ut & Bogud coniunctis copiis suis cum Sittio, tanto celerius in Iubæ regnum incursionem facere potuerit. Suppetias profectus est.) scilicet ferre, ad ferendum uel laturus. Aliquid enim tale omnino subaudiendum est, quæ oratio elliptica sit. Aestate inita.) In Ianuario hæc, quæ hic describuntur facta esse nihil dubito. Ex præcedentibus enim circiter tres istius rei notas inuenire est: quarum unam & alteram modo adduximus. Ex sequentibus uero una quidem, sed omnium certissima hæc est, quod Hirtius tradit, Cæsarem post naues onerarias ad tertium commeatum transportandum ex Sicilia ordinatas, 6 Kalendas Februarij ad Ruspina oppidum cum exercitu profectum. Vnde conijci potest, ea de quibus hic sermo est, in Ianuarij ferme medio facta esse. Propè igitur aestas erat, præsertim in Africa, ubi Cæsar tum agebat: quippe quæ Solis nimis ma-

forem habeat, quàm nostra regio. Illa enim inter cancri tropicum, & æquatorem magna ex parte sita est: hæc uerò inter tropicum cancri, & circulum arcticum, in quo plus pars aliqua uersus Aquilonem porrigitur, eò tardius æstatem sentit.

Ad Allienum.) scilicet Sicilia

prætozem.

Et Rabirium Posthumium.) scilicet

quem antea in Siciliam miserat ad secundum cōmeatum transportandum.

Hyemis.) id est, tempestatis, seu

hyberni temporis, quia (ut modò diximus) Ianuarius nondum exactus erat. Vnde & modò dictus sensus noster de Africana æstate comprobari potest.

Et elephanti

perterriti se ad suos reciperent.) Plinius lib. 8. cap. 8. his

consentanea scribit, nempe elephantes minimo suis stridore terreri: uulneratosq; & territores retrò semper cedere nõ sine magna partium suarum pernitie. Quod Scipio ut uir prudens, & solertissimus imperator præsciens, hoc stratagemate eos in hostes cōuertere docuit. Audere enim scilicet solent.

Cui præerat Saserna.) Supra Hirtius tradit, Cæsare ad terciũ Nonarũ Ianuarij castra mouisse, & Sasernam cum sex cohortium præsidio Lepti præfecisse.

Ergo quando hic additur cum cohortibus tribus, non de Sasernæ præsidio, sed Labieni cohortibus intelligendũ est.

Ideoq; post uocem Saserna cōmatis distinctio ponenda.

Ante portum, portam scribendũ est.

Et ad decuma

nam defixo.) Hæc lectio Aldi, Gryphij, & Volfij est, secus modũ quam Hirtius significare uult, decurionẽ illũ ita percussũ esse: ut ad decumanã. i. scutũ suũ amplissimũ defixus sit. Sic namq; Festus Pom. de uerborũ ueterũ significatione li. 1. inquit, Albesia scuta dicebãtur, quibus Alconses,

quĩ

qui sunt Marfi generis, usi sunt. Hæc eadem Decumana uocabatur, quod essent amplissima, ut Decumani fluctus. Cæterum Beroaldi castigatio legit, ad terram de iuxo, quorum utrunq; non inepte huc quadrat. In prætorio sedens. id est, in prætoris, hoc est cōsulis, & imperatoris tenetorio. Qui enim posteris temporibus cōsules, antiquitus prætores uocabantur. Vnde & proprætores, qui procul in prouintia aliqua ius dicebant, eamq; totā administrabant, dicebantur. Qui mos etiā nunc in Heluetijs apud Lucernanos, Vituduranos, Bernates, Solaturēseis ac Eriburgēseis in Nuichthonibus durat. Qui enim in Tigurina, Basiliensi, Sangallensi, & Scaphusana reip. cōsules: illi in prædictis Heluetiorū urbibus prætores appellantur. Et concessam uitam, & ignota peccata.) ut post captam Massiliam, prælia ad Ilerdam & pugnam in campo Pharsalico factam. Et extra uallum stili cæci mirabilem in modum consiti.) Supra lib. 7. de bello Gallico admonuimus, taleas, & stimulos à Cæsare uocari, quos Hirtius hoc loco stilos cæcos appellat, eò quod terræ ita inferti essent, ut præ cæcitate, id est, obscuritate, prima fronte uix cernerentur. Cæcum enim tam de animatis, quàm inanimatis dicitur quod aut non uidet, aut quod uideri nequit. Scorpionum, catapultarum.) De scorpionibus supra diximus. Catapultarum autem inuentio à quibusdam Syris, à quibusdam uerò posteriori Dionysio Syracusanorum tyranno accepta fertur. Et si Grammaticis credimus à depellendo nomen habent: & Nonio Marcello de sermonum proprietate expositore, catapultæ iacula, uel sagittæ celeres sunt. Quæ autem catapultarum effigies sit, consulito Vitru-

uium li. 10. de Architectura cap. 19. In secundo com-
meatu.) qui per Rabirium Posthumium accersendus erat
ut non multò antè ex superioribus (ni fallor) admonuimus.

Vt antè dixi.) Modò enim dixerat, Scipionem instru-
ctissima acie, haud ita longè à Cæsaris castris in campo cō-
stitisse. De terrore suo.) scilicet quem ipse Cæsarean-
is incussisset. Beneficio C. Marij usi fuissent.) Hoc

nimirum tum factum est, quum Marius cōsul unà cum L.
Sylla quæstore suo, Iugurtham Numidarum regem deuici-
cit. De quo uide Plutarchum in Marij uita, & Salustium
in bello Iugurthino. Cæsaremq; eius affinem audie-

bant.) Idem Plutarchus statim ab initio uitæ Cæsareanæ
docet, Iuliam Cæsaris amitam uxorem maioris Marij fu-
isse: ex qua Cæsaris consobrinus creatus sit Marius minor.

Vt manu.) id est, militum caterua facta, & inter se con-
spirante, se suosq; defenderent. Considius Longus.)

De quo supra ab initio istius libri. Missum à Cæsare cum
classe demonstrauius. Superius nanq; in hoc eòdem li-
bronarrat C. Salustium Crispum prætorem ad Cercina-
nam insulam uersus (quam aduersarij tenebant cum par-
te nauium ire iussum, quod ibi magnum numerum frumē-
ti esse audierat. Allienus interim proconsul.) Suplen-

dum Siciliae, quem supra à capite huius libri prætorem
uocat. Vnde colligitur, me paulò antè rectè sensisse, quādo
dixi proprætores antiquitus eos Romanis dictos, qui po-
steris temporibus proconsules nuncupabātur. Porro quē-
admodum Cæsar (ut Hirtius supra testatur) per Catasco-
pum Allieno significauerat, ut primo quoq; tempore exer-
citus (qui adhuc in Sicilia uentū prosperum expectabat)

in Africa

in Africam transportandū curaret: ita hic à proconsule
eodem factum uides. Atq; sub manum, id est, in pote-
statem Scipionis submittere non intermittit. In quo
trici modia milia CCC. Sic multoties iam dicta exem-
plaria omnia legunt, sed haud dubie deprauatissime. Nam
primum in uoce modia manifestus est barbarismus. Dein-
de ut maxime in pluratiuo numero modia diceretur, ceu
alicubi apud Iurecōsultos denaria: tamen duo substantiua
ita constructa solœcismum sapiunt. Proinde nihil dubito,
quin Hirtius pro modia, modiū scripserit: sicuti & alij
historici numūm pro numorum sæpe dicunt. P. Si-
tius interim.) Quem antea coniunctis suis copijs cum re-
ge Bogude, in Iubæ regis ditionē fecisse incursionē Hir-
tius meminit. Ipse sexto Calendarum Februarij.)
id est, 17. Ianuarij. Adparitores.) Quos Cicero in
familiaribus epistolis statores uocat: qui alio nomine & li-
ctores, & uiatores Latine appellantur. Vigilia tertia
iubet omneis legiones ex castris educi.) scilicet quæ non
procul à Lepti libera urbe secundum littus facta erant: ut
scribit Hirtius supra. Velut theatri efficit spe-
ciem.) Syponctinus refert, theatrum hemicycli formam
habuisse atq; ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua
scena esset. Cuius rei si figuram cognoscere cupis, Virru-
uium li. 5. de Architectura, cap. 6. & 8. uide. Vnde appa-
ret campū istum (de quo hic loquitur Hirtius) semirota-
dum fuisse: ac iugum inter duas extremitates eius, ueluti
scenam quandam præse tulisse. Equestremq; co-
piam.) En rursus Grammaticorum differentiā inter co-
pias, & copiam non seruatam. Nam & hic in singulari nu-
mero

mero pro exercitu pedestri, uel turma copiam usurpauit. Etenim exemplaria uariant. V uolffianū enim, Aldinū ac Gryphianū, pedestrem: Beroaldi autem castigatio Florentia edita, equestrem legit. Præsidiumq; inde detur-

barent.) scilicet Scipionis. Paulò enim superius scribitur, in campi iugo colles excelsos paucos fuisse, in quibus singulis quum turres, speculæq; antiquæ essent: apud ultimam præsidium, stationemq; Scipionis collocatam esse.

A' mane diei.) Mane hoc loci nomen est, sicut & apud poëtas sæpe legitur mane nouū, & clarū: & ueluti dicimus sponte mea, & satis pecuniæ. Qua de re consulto Priscianum lib. 11, Ieiuni sub armis.) Pro in armis steterissent.

Subito nuntio de equestri prælio allato.) scilicet in quo Scipioniani pessimè accepti, fusi, & trucidati erant à Cæsaris equitatu. Belli iure capto.) utpote in quos non amplius sæuire ius gentium, & militare prohibebat. Vnde facile colligitur, centurionem istum ideò noluisse Scipionem imperatoris titulo salutare: quod ius bellicum non seruaret. Supra namq; legimus duos Titos capriuos ab eo interemptos. Vergiliarū signo confecto.) id est, completo, hoc est, quū non amplius apparerent Vergiliæ: utpote hyberno tempore. Plinius namq; lib. 18. ca. 29. ait Vergiliarum exortu æstatem: & earundem occasu hyemem incipere. Quales autē stellæ sint Vergiliæ, idem auctor li. 2. ca. 42. hisce ostendit uerbis. In cauda tauri septē sunt stellæ, quas appellauere Vergilias. Eadem Higinius li. 3. astronomiæ poëticiæ scribit. Hanc constellationē Germani ob situs similitudinem, gallinam pullos suos sub alis fouentem appellant, uulgò apud Heluetios ein gluggeri.

Cæterum

Cæterum quia insolitū est, hyberno grandinare, ideo Hiratius inquit: rem Cæsari auditu incredibilem accidisse.

Oppidō perquā pauci sub pellibus acquiescebant.) Sub pellibus, id est, tabernaculis ex pellibus confectis. Mox enim sequitur, alios tenuiores milites tentoriola ex uestibus, & arundinibus construxisse. Cæterum oppidō hic aduerbiū est, non nomen: ideoq; cum graui accentu scribendum. Contra Sitium relicto.) Qui scilicet ipsius re-

gnum simul cum Bogude inuaserat, & iam castellum cum loci natura munitum, tum omnium rerum copia abundās ceperat. Exercitus Scipionis à terrore Cæsaris.) Hiulca, & mutila oratio cum in Aldi, Gryphij, tum Vuolphij exemplo est: Beroaldi autem æditio hiatum, & mutilationem complens, uerbum liberaretur, addit, & *κῶλον* appin-

git. Erat in Castris Scipionis &c.) Beroaldus Cæsaris legit, & circumstantiarum ratio eam lectionem magis natiuam esse comprobat. Qui enim constarent sibi ea quæ sequuntur: nullo modo. Nam statim sequitur, despectis regijs copijs, omnē terrorē exercitui excussū. Quod si de Scipionis exercitu intelligendum est, non cohæret cū eo, quod statim subiungitur: nempe Scipioni animum ex Iubæ aduentu additum. At nec ista pericopa, quæ incipit, Quo facto &c.) menda caret. Pro, illatum, nanq; legendum est, intellectu: ad quem modum & Beroaldina lectio habet.

Is hac ratione opus instruebat.) Et hic locus mendosus est. Primum enim superuacaneum esset relationalium is, quum alioquin nondum finita pericopa, antecedens cuius obuium sit. Deinde quod Beroaldina castigatio, pro is, hoc legit. Vnde coniectura adducor, ut credam,

dam, librariorum incuria pro his, aut salté id, is esse scriptum. Nam si legas his, durius cum præcedentibus cōueniret.

Itemque equites Curiani.) Eos nimirum equites innuit, qui sub Curione in Africa meruerant: & tandem imperatore suo interempto, alijs Siciliam repetentibus, in Iubæ regnum dimissi erant. De quo uide supra calcem libri secundi de bello Ciuili. Nauius onerarijs.) suppleto sex. Sic enim Hirtius de hoc tertio commeatu transportando superius narrat. Cæsar postquam legionibus ueteranis duabus, equitatu, leuique armatura copias suas ex secundo commeatu auxerat: naueis sex onerarias statim iubet Lilybaeum ad reliquum exercitum transportandum proficisci.

Quod cæteri dissimiliter se gerant.) Hoc est, illorum exemplo edocti melius se gerant. Habes hic egregiū exemplum in Cæsare alioquin natura lenissimo, quando in maleficos animaduertendum sit: nimirum tum, (ut Cicero in officijs suis docet) quū nulla spes est, fore, ut in melius mutantur: aut si impunes dimitterentur, uerendum esset, ne alijs peccandi licentiam augerēt. Quantū enim præpostera illa lenitas, & misericordia omnibus rebus pub. semper obsit, luculentissima C. Memmij tribuni plebis oratio apud Salustium in bello Iugurthino declarat: Porro Beatoaldinum exemplar plures ignominia notatos, & ab exercitu Cæsaris dimissos commemorat. Ante T. namque Alienum, Tuscium Salienum ponit. Triplici bello.) scilicet uno aduersus P. Sittum, altero aduersus Cæsarem, tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. Cæsar brachijs perfectis.) Redit ad Cæsaris munitiones describendas. Quum namque supra duo brachia ita ab eo duci, & erigi

erigi cœpta esse commemorasset: ut ad angulum dextrum, sinistrumq; oppidi Vzitæ conuenirent, nunc quo pacto eadem perfecta sint, narrat. Quid autem brachij nomine intelligendum sit, superius libro quarto bellorum Ciuiliū coniecturam nostram aperuimus. Sub Hyempsalis

regis.) scilicet Numidiæ, qui Masinissæ ex Micipsa filio nepos fuit, ut scribit Sallustius à principio belli Iugurthini.

Cum C. Saserna.) suple, qui antea Leptino præsidio à Cæsare præfectus fuerat. Cum nihilominus eius ser-

monem nuntius ad se referret.) id est quum adeò nihil Sci- pio suo mandato effecisset, ut nuntius, quem ad Aquinium miserat, eius hoc est Aquinij sermonem ad se referret, id est, in se reciperet, si quid incommodi inde accipiendum foret: idemq; diceret, ut Aquinius quæ uellet dicendo perageret. Neq; enim puto Hirtium tam ineruditum, & male grammaticum fuisse ut recipro- um prænomen, se, ad Scipionem retulerit: q. d. quum nihilominus eius, id est, Aquinij sermonem ad se, suple Scipionem nuntius referret, diceretq; ut, id est, quomodo reliqua quæ uellet scilicet Aquinius perageret, uidelicet cum Saserna. Deducunt.)

suple Scipioniani. Supercilium quoddam excelsum.) id est collis eminentiam: metaphora ab oculorum supercilijs ducta. Quanquàm longè diuersa lectio in Beroaldi codice est. Nam sic, & meo quidem iudicio rectius legit, & super alium quendam excelsum natura locum. Etenim quoniam supra legimus Labieni præsidium ex colle descussum, &c. Locus quidam perimpeditus.) super-

cilium illud, seu præaltum illum locum haud dubiè innuit, quem Scipioniani occupauerant. Nunc ostendere uidetur Hirtius quo pacto Scipioniani alium æditum locum obti-

nuerint

nuerint. Post autem elephantos armaturas leueis &c.)
 Leuis armaturæ milites eam haud dubiè ob causam post
 elephantos collocauit: ut si lapilli in eorū terrorem ab ho-
 stibus eijcerentur, illi quoq; lapillis emissis eos in hostē con-
 uerterent. Sic enim à Scipione instructos antea ex Hirtio
 didicimus. Habuit legionem nonam &c.) Quoniam hic
 locus perperam distinctus est, & nonnihil obscuritatis ha-
 bet, eum cōmatis, colis, & periodis distinguam: simulq; eidē
 (si potuero) aliquid lucis asseram. Habuit legionē nonam,
 septimam in sinistro cornu. Trigesimā, uigesimam nonam,
 tertiam decimam, quartā decimam, uigesimam octauam,
 uigesimam sextam in media acie scilicet habuit. Ipsum autē
 dextrum cornu, secundam aciem, appositue. i. quod cornu
 dextrum erat secunda acies: ferè in earū legionum scilicet
 mediæ aciei (de quibus modò dixerat) parte cohortiū collo-
 cauerat. Præterea ex tyronū legionibus paucas adiecerat
 Tertiam autē acie in sinistrū suū cornu contulerat.) Quan-
 doquidē non nisi tres principales aciei partes ab Aeliano
 (ut supra quoq; nonnihil attigimus) recensentur: nihil ab-
 surdi me adferre putauerim, si per tertiā acie, mediā acie
 partem intelligendam existimē. Etenim quū ipse Hirtius
 modò dextrū cornu secundā uocet acie: dubio procul lauiū
 cornu prima uocabatur acies. Vt sit sensus, mediā aciem à
 Cæsare in sinistrum cornu (in quo ipse uersabatur) reflexā
 Quo autē consilio id fecerit, Hirtius in textu exponit. Ad-
 uersariorumq; excursionibus iter efficere nō intermitit.)
 Hoc est, efficiebat, ut aduersarij excurrere possent. Atq;
 ita Beroaldina, & Vuolfiana lectio habet: sed dubio pro-
 cul quàm mendosissime. Non enim uerò consentaneum est
 hosteis

hosteis à Cæsare ad pugnandū prouocatos: quippe qui nus-
per inferior ex pugna equestri discesserat. Nam quod mo-
dò eius equites frumentatū missi Numidas, ac Getûlos ali-
quā multos de improviso occiderāt: respectu prioris pugnae
parū momenti habebat. Aldinus autem, & Gryphianus
codex pro efficere rectius officere, legit: Sed nec illa lectio
mendo uacat: pro iter namq̃ interim legendū cēsuerim, ut
sit sensus: Cæsarem nō intermisisse hostium excursionibus
officere. Modò enim excursionum hostiliū meminit Hir-
tius. Legionis septimæ, & octauæ.) suple Cæsaris com-
meatus sui, id est, transportationis tertiæ ex Sicilia, de qua
ante aliquot paginas in hoc eodem libro. De hac uoce &
supra lib. 5. de bello Gallico annotauimus nonnihil.

Ex Cothone egressus.) Cothon hic nauium stationem
significare uidetur, quæ in angusto maris sinu erat: qualis
in Cumensi lacu circa castrum Lect (unde Mysitanus
ille regulus, alter Viriatus ab Helucijs non ita pridē eie-
ctus est) uisitur. Eiusmodi nauium receptacula nostrates
μυταπορικῶς ollas uocant, hafen. Quemadmodū enim olla
liquoris, & carniū: sic Cothon nauium receptaculum est
Et sicut illa in summo angusta, & in imo lata: sic & Cotho-
nis forma est. Quanquam si quis inferiorum Germanorū
dialectum consideret, Vernacula uox hafen in isto signifi-
catu non ab olla hafen, (quæ illis top) sed ab habendo, siue
retinendo dicitur. Quod receptaculum superioribus Gera-
manis ein hab uocatur. Illi ergo b in f, seu ß mutantes, haf,
& mollius quidem quàm nos pronuntiant. Cuius sanè rei
Benedictus Vmslerus Tigurinus homo naris non obesa,
summaq̃ mihi necessitudine iunctus me commonefecit. Si
quis

quis autem translationem uel ab olla uel à Cothone Spar-
tanorum poculo sumptam esse putauerit: cū illo nulla mihi
pugna erit. Hesychio nanq; exponente, καὶ θων μόνωτον πο-
τήριον, καὶ πολυμερον εἶδος ποτηρίων δὲ, hoc est, poculū unius
ansæ, figulina poculi species est. Et P. Ligarius Afra-
nianus.) Ligarium idē Afranianum uocat, quod in His-
paniis sub Afranio, & Petreio meruerat. Quem ob
periuriū, perfidiamq; Cæsar iussit necari &c.) Ligarium
idē perfidum, ac periurum indubiè uocat, quod fidem, &
iusiurandum uiolasset, quo se in Hispania obstrinxerat.
Nam (ut Cæsar ipse lib. 1. de bello Ciuili memoriæ prodi-
dit) Afraniani, & Petreiani milites ita dimissi erant, ut
posthac à neutris partibus in bello Ciuili starent. Suam
causam Cæsar i probauerat. id est, se sufficienter expurga-
uerat, quo autem pacto, in orationis contextu sequitur.

Est in Africa consuetudo incolarum &c.) Eadem cō-
suetudo Italici (ut audio) rusticis, Africanorum consuetu-
do in recondendis frumentis & superioribus, & inferiori-
bus Pannoniis iam est: ut hi non tantum frumentum, ue-
rum etiam uina, & pretiosissimas quasq; res suas in subter-
raneis terræ meatibus condant: & adeo humilibus casulis
super eos structis habitent, ut non admodum laborent, eti-
am si incendio conflagrent. Si quando enim incendiū ea-
rum forte fortuna fit, iocularibus illud dictis prosequuntur
dicentes: aranearum telas tandem expurgatas esse. Ean-
dem consuetudinem ueteribus Germanis fuisse Cornelius
Tacitus in libello de illorū moribus in hæc asserit uerba.
Solent & subterraneos specus aperire, eosq; multo in super-
fimo onerant, suffugium hyemi, & receptaculū frugibus:

quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, & si quando hostis aduenit, aperta populatur, abdita autem, & de fossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quaerenda sunt. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso.) Eos nimirum à Iuba in crucem aëtos innuit, quos supra in hoc libro à turma Hispanica ex collis praesidio, qui ad Ruspina est, deturbatos legimus, & in fugam coniectos. Ipse castris incensis.) suple quæ propter Vxitam posita erant. Et peruenit ad oppidū Agar.) De hoc oppido nihil apud Geographos inuenio. Nā quod Pli. & alij Agræ in Arabia sitæ meminerunt: nihil ad hunc locū facit. Neque enim hic de Arabico oppido ab Agaribus D. Abrahami ancilla, & concubinae nomenclatura nominato, sed de Africano sermonem haberi contextus circumstantia satis ostendit. Statim namque subiungit, id à Getulicis diu, multumque oppugnatum. At illi non ita pridem (ut Hirtius paulo ante testatur) à Iuba defecerāt, & proxima quæque ipsius loca inuasferant. Periugum Cæsarem subsequi cœpit.) id haud dubie iugum innuit, quod ingens à mari propè Ruspina ortum in campo planissimo ueluti theatri speciem efficiebat. In huius namque iugi colle quodam Scipionianum praesidium fuisse, & utriusque partis castra non procul à iugo superius commemoratur. Iis legionibus.) supplendum, quæ frumentatum profectæ erant. Occurrere suppeditas.) id est auxilio uenire. Quam loquendi formam ut infrequentem, & mutilam obseruabis. Decet enim, adferendum: aut simile quiddam. Ac iumenta sibi perirent.) Aldi, Gryphij, & Beroaldi exemplar sit, & meo iudicio rectius legunt quàm Vuolsianum. Cæsar contra eiusmo-

eiusmodi hostium genera.) suple qui per insidias tantummodo, & tumultarijs pugnis cum ipso congredierentur.

Anxium exercitum nostrum, atq; sollicitum habebat.) id est, reddebat. Quæ locutio Latinis perfrequens est, ut quum dicunt: hæc res me sollicitum habet. Grauis armaturæ.) id est, grauibus armis induti Cæsareani uidelicet, simulatq; id est, postquam, ab his scilicet leuis armaturæ Numidis, infectatus.) hoc est, impetitus. Passiue namq; hoc loco participium deponentale accipitur, sicuti apud uetustos plura alia uerba huiusmodi Elephantos in Italiam transportari iusserat.) Plinius lib. 8. naturalis historiae cap. 6. tradit elephantes Pyrrhi regis Epirotarum bello primum in Italia uisos. Quæ pars eius corporis nuda.) Idem eodē lib. 1. ca. 7. docet, ex prælijs cum eodem Pyrrho cōmissis cognitum esse: elephantorū promuscidem facillimè amputari posse. Largiter erat consecutus.) id est, uoti compos factus. Equitesq; in eos pila præpilata coniiciebant.) Idem autor in præcitato loco cap. 6. refert, Elephantos à L. Pisone in circum Romæ ductos esse: atq; ut eorū cōtemptus incresceret, ab operarijs hastas præpilatas tenentibus per totum actos circū. Cæterū præpilata pila (si Grapaldo credimus) hastæ sunt, quæ ferreas habent cuspides: aut quæ absq; ferro in mucronē ut sudēs exacutæ sunt. Transfuga suos ciues.) Nimirū Vaccenses, qui cū rege Iuba militabant. At 12 Calendarū Aprilis.) Hoc est, 21 die Martij. Processus à suis castris.) Processus aut participiū præteritū uerbi deponentalis à procedor est: aut mendū in omnibus exemplaribus (quæ mihi saltem uidere contigit, est: & uice processus, progressus legendū.

Signorum conspectu perterritus.) suple expeditorum
 Cæsaris militum. Atq; in antiqua castra copias redu-
 cit.) suplendum quæ non procul ab Agare millia passuum
 sex longe à Cæsaris castris posuerat ita, ut dispersitis co-
 pijs, trinis in castris confederit. Aut commeatu dato.)
 id est iure commeandi, hoc est, proficiscendi ad suos : quod
 & missionem Latini uocant. Ad hunc modum Liuius li.
 1. secundi belli Punici in oratione Hannibalis ad Hispa-
 nos usurpauit: ubi Hannibal sic inquit. Itaq; quum longin-
 qua à domo instet militia, incertumq; sit, quādo domos ue-
 stras, & quæcumq; ibi sunt chara uisuri sitis: si quis uestrū
 suos uisere uult, commeatum do. Obseruabis itaq; commea-
 tus uocabulo tria significari, missionem uulgò ein urlab,
 seu passport: cibum publicum, quo milites in expeditione u-
 tuntur: & transportationē. Minutatimq; cædebant.)
 Sic Vuolffij exemplar cædebant cum diphthongo, Aldi
 uero, & Gryphij cum e simplici legitur. Beroaldus autem
 cædebantur & ni fallor rectius habet. Modò enim uerbum
 passuum uulnerabantur etiam positum est. Cæsar
 aliam alam mittit, qui satagentibus.) Alam scilicet equi-
 tum, satagentibus, hoc est laborantibus, anxijis : & ut no-
 strum uulgus loquitur, satis quod agerent habentibus.

Stagnum salinarum.) id est, fossarum, in quibus sal fit
 in maritimis locis. De quo lege Plinium lib. 31. cap. 7.

Lunatis castris.) id est, in lunæ formam positis, quema-
 admodum & lunati uocantur calcei. Sic & Virgilius pel-
 tas lunatas uocat, quod (ut Seruius exponit) in modū Lu-
 næ mediæ essent formatae. A' castris.) suple Iulianis,
 præsidioq;, quod supra memorauimus. In prima naq; pa-

gillæ

gella istius facie ait, Vergilium Thapsensi praesidio à Scipione praefectum esse. Et animaduertit aciem pro uallo Scipionis, castris elephantisq; dextro, sinistroq; cornu collocatis.) Sic uulgata exemplaria habent, sed Beroaldina castigatio ad hunc modum: aciem pro uallo Scipionis contra elephantos dextro, sinistroq; cornu collocatā. Quarum lectionum posterior geminam ob causam mihi magis arridet. Primo quod absurdum esset, si quis castra in sinistro, aut dextero cornu locaret. Id quod tamen prior lectio praeferre uidetur. Deinde quod supra etiam in hoc libro legimus, aciem à Scipione ita instructam esse, ut ante eam triginta elephantos turratos constitueret. Quam sententiam & sequentia astruunt, si modò rectè cum distinguas, tum intelligas. Caesar namq; triplici Scipionis aciei, triplicem quoq; suam opposuit, decima uidelicet legione, secundaq; dextro: octaua, & nona sinistro suple Scipionis cornu oppositis, (Sic enim Beroaldus distinguit) quinque legionibus in quarta acie ante ipsa cornua scilicet dextrum & sinistrum, suple Scipionis aciei oppositis: quinque cohortibus contra bestias collocatis, id est ita, ut quinque cohortes ex singulis quinque legionibus, elephantis opponerentur. Canere coepit.) suple classicum. Contra principes ire contendit &c.) De legionum principibus superius (nisi me fallat memoria) annotauimus locū ex Vegetij lib. 2. cap. 8.

Interim Thapso qui erant praesidio.) Redit ad Thapsensem Caesaris obsidionem. Umbilici sine.) id est, usq; ad finem umbilici. Significare enim uult Thapsensibus mare ingressis aquam ad umbilicum usq; pertigisse. Ducem aliquem requirunt &c.) Scipio enim (testante Appiano

lib. 2. de bellis Ciuilibus) per mare duodecim cathaphrat-
tis nauibus aufugerat. Salutationem more militari fa-
ciunt. Id est, Facta salutatione, admonent aduersarios uis-
cissitudinis rerum humanarū: quippe quod ea calamitas,
qua ipsi tunc premebantur, alijs quoque accidere posset. Ide-
oque quemadmodū secū in simili casu agi uellent, idem cum
ipsis nunc agant: atque ultrò ipsos armis abiectis in deditio-
nem accipiant. Namque milites Veterani ira, & dolore
incensi &c.) Veteranorū isthæc siue inclementia, siue cru-
delitas inde orta est, quod Scipio ante commilitones ipso-
rum crudeliter necauerat. Quum enim ex secundo Cæsa-
ris commeatu duæ naues forte fortuna in Scipionianos
duces incidissent, militesque Veterani in illis uecti ad Sci-
pionem deducti essent: ad unum omnes ab eodem interfecti
sunt, eo quod Cæsari imperatori suo fidem datam seruans-
tes, in illius uerba iurare nollent. Porro quod in textu se-
quitur, tantum abfuisse, ut Cæsareani Scipionianis par-
cerent, uti etiam urbanos quosdam de suo exercitu, quos
autores appellabant, interfecerint, hunc habet sensum: eos
etiam in Iuliano exercitu in capitis discrimen coniectos,
qui alijs autores erant, ut Scipioniani in deditiōem ac-
ciperentur, eisque parceretur. Quod si iuxta Beroaldinum
codicem legas actores, in eundem sensum cum superiore
exponi potest. Actores enim inter alia significata, ij quoque
dicuntur, qui aliorum causas agunt, eosque defendunt.

Cæsar trinis castris potitus. Id est, tripertis: nempe Sci-
pionis, Iubæ, & Labieni castris. Re diuina fa-
cta. Id est, quum Dñs suis sacrificasset, & ut Papistici lo-
quuntur sacrifici, quum missasset.

Legis

Legis Iuliae.) Iulius Cæsar multas leges tulit, at Hirtius de ea nimirum hic loquitur, qua cautum erat: ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule M. Ciceronem in 38 oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Vticeses suam, hoc est, ciuium Romanorum libertatem Cæsaris beneficio retinuissent: ad illius partes eo facilius declinabant.

Eorum castra L.

equites.) supleto Scipioniani è fuga (ut modo dixit) Vticam delati
Singularis centum.) scilicet numerum diuisit.

Idem Sylla Faustus fecit &c.) Sylla Faustus (ut Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium testatur) inter belli initia ex senatusconsulto in Mauritaniam missus erat. Atque in regnum ire contendit.) Beroaldus legit, atque in regnum Iubæ tendit. Quæ lectio uel ob hoc mihi magis probatur, quod in iam citato Cæsar's libro, & loco, statim superioribus annectitur: nempe quod ad eundem senatum extra urbem coactum relatum sit de rege Iubæ, ut populi Romani socius esset, atque amicus.

Vnà cum trecentis, qui pecuniam Scipioni &c.) Ex Plutarchi Catone minore constat trecentos illos Romanos ciues fuisse, ac Vticæ negociatos esse: eosque Catoni adeò familiares, ut de rebus grauib; deliberaturus, eosdem in consilium adhiberet.

Et sine suspitione, uultu, atque sermone &c.) Quo uultu Cato apparuerit, & quem sermonem ante obitum suum habuerit: item quo pacto sibi mortem conscierit cum Plutarchus, tum Appianus Alexandrinus luculenter describunt. Et quia ad hæc Hirtij uerba intelligenda non parum faciunt, idcirco illius (utpote breuius

breuius totum negotium complectentis) huc transcribere
 uisum est. Circa uesperam, inquit, à balneo ad cœnam tran-
 sijt. Discumbens porrò conuiuatus est eo more, quo à Pom-
 peij nece consueuerat, nihil solitæ conuersationis omitte-
 neq; plura, aut pauca conuiuio inferens. Cum astanti-
 bus etiam de his, qui enauigauerant, sermonem protulit, ro-
 gans an prospero uterentur uento. Postremo in cubiculum
 delatus, cæteros omneis, filio excepto, à se dimisit: quem so-
 lito arctius complexus est. Posthæc ensem lecto assidere so-
 litum minime intuens, exclamare cœpit: se hostibus ab do-
 mesticis inermem prodi. Amicis autem illum adhortanti-
 bus, & se nihil in eum machinari proficentibus, uerum ut
 sine ense quiescere uellet suadentibus, apertius hæc inquit:
 non mihi mori cupienti, ense opus est, facillime quidem uel
 ueste spiritum licet opprimere, uel caput parieti ultrò im-
 pingere, uel in collum præcipitare me ipsum, ut peream,
 uel retento spiritu obire mortem. Multaq; alia elocutus, ut
 ensem perferrent, exorauit. Quo allato, Platonis librum,
 qui de anima inscribitur, ab illis poscens, legere perseuera-
 uit. Cum à lectione desisset, qui portis præsidebant, quieti
 indulgere monuit. Ipse autem se sub pectore impresso ense
 uulnerauit. Effluentibus itaq; uisceribus, cum strepitus
 insecutus esset, qui ad portas morabantur subito accurrunt.
 Medici quoq; adhuc uiscera illæsa reducere, & uulnus col-
 ligare tentabant. Ille reassumpto spiritu, dissimulare ite-
 rum, ac seipsum increpās, quod minus altè uulnus impres-
 sisset, gratias illis ueluti salutis suæ autoribus ultrò red-
 dere, demum se quiete indigere dixit. Illi arrepto ense di-
 scessere, & quasi quieturo præcluserunt portas. Cato dor-
 mientis

mientis similitudine praelata obligationes uulneris silens ipse manibus diripuit ambabus, & suturas corporis perfregit feræ in modum. Vultus præterea & uentrem unguibus, digitisq; lacerauit, uisceraq; disiecit: quoad tandem extinctus est, annum iam quinquagesimum ætatis agens.

Messala ut erat imperatum &c.) Hirtius paulo superius meminit, M. Messalam à Cæsare Vticam esse præmissum.

Bonorum uenditionem indicturum. id est, se denuntiaturum, quando bona ipsorum uenditurus esset: sicuti indicimus bellum, comitia, & iustitium. Vtrobique.) supple. dum, & Vticæ, & Zamæ. C. interim Virgilius.) scilicet qui Thapsensi præsidio præfectus erat. Saburam.) scilicet regis Iubæ præfectum, ut supra habuimus, & statim sequitur. In Faustum.) supple Syllam, quem paulo ante Hirtius in Mauritaniam ex Vtica profectum scribit.

Qua Vticam diripuerant &c.) Quinquaginta indubie equites innuit, qui & Vticensium castra extra oppidum posita oppugnauerant, & deinde etiam oppidanorum bona diripuerant. Hipponem regium deferuntur.) supple oppidum minoris Africæ, de quo Mela lib. i. Quod sanè uel hinc maximè nobilitatum est, quod D. Aurelium Augustinum inter ecclesiasticos Latinorum doctores facile principem pastorem, ac episcopum integerrimum, doctissimumq; habuit. Triginta centenis millibus ponderis olei &c.) Hinc illud Plutarchi in Cæsaris uita, quod tantum agri ab eo in ditionem subactum sit, ut annuo prouentu percepturus esset fiscus tritici quidem ducenta millia modium Atticorum: olei uerò pondo trities cetera millia. Caraleis.) scilicet oppidum, de quo Strabo lib. 5. Cæterum si Melas

318 IN LIB. VI. DE BELL. HISP.

si Melæ, & Plinij lectio mendis uacat, pro Caroleis, Calaris legendum est. Ille naq; li. 2. urbium in Sardinia, inquit, antiquissimæ sunt Calaris, & Sulchi: hic uero libro tertio cap. 7. Calaritanos, & Sulchitanos populos eiusdem insulæ uocat.

Et ante diem tertium calendarum Quintilis.) Hoc est, 29 Iunij.

Ad urbem Romā uenit.) Plutarchus in Iulij uita asserit eum, de Alexandrinis, Pharnace, & rege Iuba triumphasse postquam ex Africa domum redierat.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM VI. DE BELLO
HISPANIENSI AR.

gumentum Ioannis
Rhellicani.

Libri istius summa in tribus consistit. Primum belli Hispaniensis occasio describitur. Dein prælium ad Munda, in quo Pompeiani inferiores facti sunt. Postremo quum Corduba, & Hispalis à Cæsare essent captæ, quo pacto Sextus Pompeius hinc inde fugiens tandem in spelunca quadā latitans interfectus sit. Porro quia de libri istius autore cum ueteres tum recentiores dubitant: ego quæstionis nodum ita enodandum censuerim. Primum quando Suetonius Tranquillus in Cæsaris uita inquit, belli Alexandrini, Africani, & Hispaniensis incertum autorem esse

ac non

ac non tantum Aldi, sed omnium eruditorum, qui Sextum hunc librum perlegerunt calculo, ultimi libri stilus à reliquis *δ'is δ'ια π'ασ'ων* distat: quid si dicamus, Hirtiū quartū, & quinti de bello Ciuili historiam scripsisse, & sexti ab Oppio descriptam? Tametsi nanq; Hirtius in octauī librī de bello Gal. præfatiuncula meminerit, se ab rebus gestis Alexandria usq; ad finem uitæ Cæsaris historiam persecutum: tamen quia posteriores libri de uitæ exitu desiderantur, uero simile est, & illum sextum Hirtiū librum de rebus Hispanicis iniuria temporis interijisse, aut quod uero magis consentaneum est, nusquam esse scriptum, eumq; ab Oppio qualicunq; dicendi genere seu de nouo compositum seu amissum esse restitutum. Etenim quando C. Oppius Cæsaris in bello Africano legatus fuit, ab eoq; (ut in superiori libro legimus) Zetensi præsidio præfectus est: apparet eum nominis Iuliani, & laudum eius promouendarum æque studiosum fuisse, ut Hirtius. À qua sententia nec Volaterranus longe abesse uidetur. Quum enim in libris suis *περί τῆς ἀνθρωπολογίας* inscriptis Gn. Oppij tribunū plebis, & Q. Oppij Asiæ proconsulis meminisset, lib. 17. inquit, C. Oppium uerum Iulij Cæsaris amicissimum fuisse, ab eoq; commentarium de bello Hispaniensi scriptum. At dixerit aliquis, probabile non esse, quenquam aut Iulij, aut Octauiani Cæsaris seculo tanta barbarie usum, quanta in hoc commentario depræhenditur. Cui responderim, Oppio illi in Latinè scribendo idem accedere potuisse, quod multis alijs in sua uernacula cōtingit. Qui enim ab adulescentia se in commentando, & stilo exercendo in quacunque tandem lingua non exercuerunt:

dum

dum id in matura iam ætate tentant, præter unum, eundemq; sermonis colorem, innumeros barbarismos, & solæcismos cōmittunt, orationemq; crebris hyperbatis, & avaræ dērois obscurant, & hiulcam reddunt. Id quod huic auctori (quippe magis exercitato in militia quàm in foro, & historia scribenda) usu uenisse in aliquot infra locis indicabimus.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LIB.

BRVM DE BELLO HISP.

niensi Annotationes.

V M Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur.) Quibus Cæsar munera dederit, ac quæ spectacula post uarios triumphos Romæ ædiderit: Cum Plutarchus, tum Appianus declarant. Quorum ille in Cæsaris uita sic inquit. Post triumphos ingentia militibus donaria dedit. Ad conciliendum sibi plebem spectacula ædidi, conuiuiaq; celebrauit: uno die in duobus, ac uiginti millibus triclinijs epulū præbens uniuersis. Hic uerò lib. 2. bel. Ciuium ad hunc modum. Militi drachmas quinque mille Atticas, turme ductoribus totidem: tribunis milium, equitibusq; in duplo maius. Adhæc singulis ex populo minā unam Atticam. Spectacula quoq; multifariam ædidi equorum, & musici, pedestrisq;

destrisq; certaminis: uirorū mille ad totidem certantium,
 & equestres pugnas ducentorū pariter: & aliud ex pediti-
 bus, equisq; præludium subinde immiscens, elephantorum
 uiginti bellum utrinq; locatorum. Naualem præterea pu-
 gnam remigum quater millium: mille bellatoribus utraq;
 ex parte insidentibus. Hæc illi. Vnde apparet, quibusnam
 artibus, & cuniculis homines ambitiosi remp. circumue-
 niant ac suffodiant: nimirum ut primum omnium plebis
 animos muneribus, & spectaculis sibi deuinciant, ac dein-
 de oppressa libertate, eis medium ostendant digitū. Quod
 tandem à Cæsare quoq; factū esse, supra in eius uita osten-
 dimus. Aliqua ei inferebatur causa.) id est, alicuius
 criminis accusabatur, græca dicendi forma. Græci nanq;
 dicunt, ἐπιτίμειν τὴν αἰτίαν, id est, intentare crimen. La-
 tronum largitio fieret.) id est, ut latronibus suis inde satis-
 faceret Cn. Pompeius quorum opera adiutus (ut modò au-
 tor meminit) prouintiam Hispanicam uastabat. Ita
 paucis commodis hoste hortato. id est, latronibus reip. Ro-
 manæ hostibus lucri spe allectis. Atq; hæc prima barba-
 rismi species est, qua autor iste utitur. Deponēt ali nanq;
 participio pro passiuo abusus est, ueterum tamen more.

C. Cæsar dictator tertio, designatus quarto.) Plutar-
 chus ait, Cæsarem quarto consulem, non dictatorem desi-
 gnatum in Hispaniam contra Pompeij liberos profectum.

Prouintia.) supplendum ulteriores Hispaniæ, quæ eadem
 & à fluuio Bethi Bethica uocatur: cuius metropolis Cor-
 duba (ut autor iste infra scribit) erat. Qua de re supra li. 1.
 bellorum Ciuiliū plura si quis uolet, legere potest. Ibi enim
 totius Hispaniæ diuisionem ex Plinij sententia annotaui-

mus: & ex textu inibi patet, ulteriorem Hispaniam Pompeij partibus fauisse. Qui certiores Cn. Pompeium arcerent. Et hæc ταυτολογία satis indicat, scriptorem istum parum exercitatum in scribendo fuisse. Quum enim relativa pronomina in hoc reperta sint, ut eandem rem modo dictam sine ambiguitate, & fastidio referant: ille Battologum magis quam Brachylogum agere uoluit. Ex prouintia.) suple citerioris Hispaniæ, quam Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium ab ipso stetisse commemorat. Clam præsidia.) Sic Aldus, & Vuolfsius legunt: Gryphius autem clam præsidio, & Beroaldus legati clam præter præsidia. Et priorum quidem duorum lectio uitiosa est, posteriorum uero tametsi utraq; ferri queat: tamen huius lectionem illi ob hoc anteposuerim, quod uideam in Aldinis, & Vuolfsiænis exemplaribus lectionis germanæ uestigia adhuc superesse, ita ut non nisi præpositio præter omissa sit. Illa enim si addatur, clam non præpositio, sed aduerbiū est, & constructio grammatica belle habet. Sextus Pompeius frater.) scilicet Cneo iunior, autore Appiano lib. 2. bellorum Ciuium. Ad equitatum concidendum cum exisset. id est, quum putaret multitudo ex oppido egressa sibi cum equitibus solummodo rem fore. Ad Cordubam.) Et hic parum latine præpositionem nomini loci minoris autor noster adiunxit. Cæsar quum ad flumen Betim &c.) Hic fluuius (ut supra quoq; nonnihil annotauimus) toti prouintiæ nomen dedit, & Hispanice nunc Guadachibir uocatur. Tenebant aduersus oppidum è regione pontis trabes.) aduersus oppidum suple Cordubam, quæ non longe à Beti fluuio sita est, ut in secunda Europæ tabula cer-
nere

mere licet. Cæterū quia ambigū est, utrum trabes accusan-
ci, an nominandi casus sit: oratio quoq; ambigua redditur.
Nescias enim an castra tenuerint trabes, an trabes castra.
Constructionem ergo impeditam, huiusmodi coniectura
expedire tentabimus, ut quum modò dixerit autor, Cæsa-
ris copias tripartitò ad castra per pontem traductas esse,
in uerbo tenebant, subaudiendum sit castra, & sit sensus:
castra Cæsaris tenebant, hoc est, pertingebant trabes è re-
gione pontis aduersus oppidum. Siquidem & Cæsar supra
libro primo de bellis Gallicis non dissimili forma loquen-
di utitur (nisi quod hic simplex, illic uerò compositum uer-
bum ponitur) quando ait: pontem ex Genéua oppido ad
Heluetios pertinuisse, hoc est, pertigisse. Quod autem sibi
cum hoc uelit, quod addit: ut supra scripsimus, bipartitò,
ingenuè fateor me ignorare. Nusquam enim neq; hoc, neq;
in alijs libris (quantū ego memini) huius traiectionis, &
castrametationis recordatur. Nisi forte pro bipertitò, tri-
pertitò legendum sit, & supra aduerbio usus sit autor pro
modò. Atq; hanc expositionē quæ sequuntur non friuolam
esse comprobant, quando ait pari ratione à Pompeio cis
Betim castra esse fixa.

Sed tumulos tumulis exe-
quabant. Id est, quantum aceruum & stragem cæsarum
unus faciebat exercitus, tantum & alter. Circumclu-
dunt Cæsaris equites.) Et hic ambiguum est, utrum Pom-
peiani Cæsaris equites circluserint, & cōciderint: an Cæ-
sareani equites Pompeianos. At cum præcedentia tum
subsequentia magis arguunt Pompeianos à Cæsareanis
cōcisos esse. Modò enim ait, aliquot castella in hoc à Cæsa-
re occupata, ut Pompeij aduentū, & insultū reprimeret:

Et mox subiungitur, post cædem illam, Pompeiū in sequen-
ti nocte trans flumen Salsum fugisse. Quod minime factu-
rus fuerat indubie, si qualicumq; uictoria ad Ateguam po-
titus esset. Propter terræ fecunditatem inopem &c.)
Ante inopem comma ponendum est, non post, ut Vuolfia-
num, & Gryphianum exemplar distinguit. Grummus
est excellens natura.) Grūmus, expositore Nonio Marcel-
lo, agger à cōgerie dicitur. Accius Enomao, Quemcunq;
institeram grumum, aut præcisum iugum. Is signa
Saguntinorum retulit quinq;.) Saguntini à Sagunto Hi-
spaniæ citerioris oppido dicuntur, ut apud Plinium lib. 3.
ca. 3. patet. De quorū indubitata erga Romanos cōsede-
ratos suos uide Liuium, consulo li. 1. secundi belli Punis-
ci: & prouerbiū apud Erasmus, Saguntina fames.

Rex nomine Indo &c.) Plutarchus in uita Alexandri
Magni tradit, Cæsarem Athenis comitem quendam ha-
buisse nomine Indum. In oppido acerrimè pugnatum
est.) Ateguam haud dubie intelligit. Hanc enim supra mu-
nitionibus, & brachijs à Cæsare circumdatam: aggeres,
uineasq; ab eodem actas esse legimus ad oppidū oppugnan-
dum. Quibus ignis per iactus solitus est mitti.) Vt sci-
licet in cupis pice, ac seuo completis: quemadmodum supra
lib. 8. de bello Gallico legitur. Pari consuetudine ui-
gilia secunda &c.) Redit ad Ateguæ oppugnationem, ac
propugnationem. Quiq; præsidij causa præpositi op-
pido à Pompeio orabant.) supplendum, ut Cæsaris pace li-
ceret cū suis impune decedere. Statim nāq; sequitur, à Cæ-
sare responsum: uictoris esse condiciones dare uictis nō ab
eis accipere. Hospites, qui in oppido erant.) scilicet

Ateguæ

Ategua. Sic enim Sabellicus intellexit, eumque non falsum esse cum sequentia tum præcedentia accuratè perpensa declarant.

Quum bene magnam partem muri.) scilicet munitionum Cæsareanarum consumpsissent. Siquidem murus (teste Lau. Valla) non tantum lapideus urbis ambitus est, sed urbis quoque similium, ut munitionum, castrorumque. Præterea argentum, & uestimenta.) scilicet extulerunt. Hoc enim uerbum ex superioribus repetendum est. Nam quod existimabat eos posse conatum efficere.) Existimabat scilicet tabellarius, de quo iam dixit.

Eos.) supple milites, cum quibus in Pompeij castra per-rupturus erat. Oppido represserunt.) id est in oppidum, ut sit septimus casus iuxta Seruij expositionem in illo Vergilij carmine: Inferretque Deos Latio. Et hominem.) scilicet C. Antonium. Apprehendit.) supple Tiberius Tullius. Refugerunt ad Cæsarem.) scilicet Tullius, & Cato Lusitanus. Et qui uitam sibi peteret) scilicet aliquis ex tabellarijs depræhensis. Ita factus

rus de ligno.) id est, lignea turri, uti modo præcessit, ut sit *αὐτὸν ὡς* materia pro materiato. Turris lignea, quæ nostra fuisset ab imo uitium fecit.) id est, ruinam minata est, seu hostili incendio corruit. Sic enim Boetius philosophus, & orator Christianus cum pius, tum disertus illud Ciceronis exemplum in Topicis ex iure Ciuili sumptum: Si ædes exesæ corruerint, uitium uero fecerunt &c.) interpretatur. Vnde mirari haud immeritò quispiam posset, quoniam pacto tam elegans Iureconsulorum dicendi forma putido illi scriptori in mentem uenerit.

Reliquos in oppidam iussit deduci.) In oppidum scilicet. V. cubim. Modò

namque dixit, castra à Pompeio Vcubim mota esse, ac deinde de Vcubensibus conuocatis, ab eodem edictum, ut diligentia adhibita expiscarentur: quinam suis, & qui hostium partibus studerent. Qui quum ad oppidum uenissent.) Scilicet Ateguam, id quod ex præcedentibus, & consequentibus colligi potest. Oppidanorum bona uendere.) Iuple eum, qui legatos Casareanos iugulauerat. Profugere in Behuriam.) Plin. li. 3. naturalis historia ca. 1. Beturiam in duas partes, totidemque gentibus diuidit: Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus: & Turdulos, qui Lusitaniam, & Terraconensem accolunt. Nostri cessare parumper.) μέωσις est, profugam dederunt. Hic fertur Achilles, Memnonisque cong.) Quo pacto Achilles cum Memnone congressus sit, nusquam me legisse fateor. At quantum ex Cælio coniectare licet, hoc prouerbum ex antiqua Ennii tragædia citatum est. Li. enim 14 lectionum antiquarum cap. 48. ait se ex Pompeii Festi fragmentis collegisse, quandam Ennii Tragædiam fuisse, cui titulus Achilles Aristarchi. Vnde (quantum ex huius quoque contextus Oppiani circumstantia depræhendi potest) non diuersum ab eo adagio esse uidetur, quod Erasmus ex Virgilio, & D. Hieronymo annotauit: nempe Dares contra Entellum. Dū enim Turpionem uiribus corporis fidentem, & quemlibet prouocantē Oppius tradit: necessū est, ab Ennio, aut alio quocunque tandem poëta, Achillē contra Memnonem introduci, sicuti, à Marone Dares aduersus Entellum. Quamuis autem Achilles ποδὰς ὠκύς ab Homero, hoc est uiribus præstans fingatur: nihilominus tamen Memnone inferior putandus est. Quippe de cuius fortitudine passim tam

multa prisce ferme omnes commententur. Qua de re cons-
ulto eundem Cælium li. antiquarum lectionum 12. ca. 4.

Equites Romani hastenses.) Et Sabellicus, & Bero-
aldus Astenses absq; aspiratione legunt: & si quid ego ius
dicare possim, melius. Siquidem Pomponius Mela lib. 3.
Astam procul à littore dissitam coloniam in Hispania po-
nit. Quod huc maximè quadrat. Quippe quū & Oppius
eos hic Romanos equites uocet, & paulo inferius equitum
Ro. ex Hispaniensibus colonijs, & oppidi Astæ memine-
rit. Nostriq; adhuc freti præsidijs.) Vt Ateguæ, unde
Pompeianum præsidium deiectum est à Iulianis.

Bellum ducunt.) id est, producunt, quæ à φάρις per-
quàm familiaris est Liuius, & alijs historicis. Equi-
tes.) Indubie Cæsareani. Serui.) suple Pompeiani
transfugerunt scilicet ad Cæsarem. Vexillum pro-
posuit.) Hoc est, pugnae signum dedit. Etenim (sicuti ex su-
perioribus de bello Gallico libris, & ex Plutarcho discia-
mus) quoties Cæsar pugnam indepturus erat, rubro pro-
posito uexillo suis pugnam denuntiabat.

Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium
ciuitati fuissent fautores.) Eandem ciuitatem nunc
Versaonem appellare uidetur: quam paulò superius Sao-
nem uocat. Idq; ex eo collegi, quod mox subiungit, Fau-
sto (sic enim Beroaldus legit) antea literas esse missas, in
quibus continebatur: Cæsarem nolle in conuallem de-
scendere. Apparet autem. Faustum illum (ad quem Pom-
peius hæc scripserat) Saoni præfuisse: etiamsi hoc in su-
perioribus literis non deprehendatur. Quum ergo Cæ-
sarem audiuiisset in campestris se contulisse, Pompeius

æquum dimicandi cum eo locum nactus: ea, quæ Sæonensibus pollicitus erat, præstare uoluit, dum copias in aciem eduxit. Etenim & natura loci defendebatur.) suple

Pompeius. Et ipsius oppidi.) scilicet Mundæ. Vt superius demonstrauius.) Ab exordio ferme istius libri Oppius narrat, ulterioris Hispaniæ regionem, propter ædita loca, & ad castrorum munitiones non parum idonea, difficilem oppugnatu esse. Nonnulli etiam timere.)

Apparet historicū illum historiæ Cæsareanæ de hoc prælio Mundensi aut non peritum fuisse: aut maligne eam, infideliterq; ne dicam insulse literis mandasse. Plutarchus namq; & Appianus tantum terrorem exercitui incussum esse scribunt, ut pugna etiam incepta, eis excuti nequiret: donec Cæsar militis cuiusdā clypeo arrepto, duces circumfidentes in hunc modū affatus est. Erit hic mihi uitæ finis, uobis aut rei militaris dies ultima. Causam autem tanti timoris multitudinem, experientiam, desperationemq; hostiū fuisse perhibent. Quo fit ut non pauci (ut Oppius hic ait) sed magna exercitus pars adeò perculsa fuerit, ut Cæsar post pugnam ad familiares suos cōuersus dixerit: saepe numero pro uictoria, nunc autem primum pro uita dimicauit. Eum locum definire cœpit.) nimirum ut milites

ipsius nossent quatenus progrediendum esset, dum hostem insequerentur. Vt magno tamen periculo accessus

eorum haberetur.) id est, ut tamen non sine magno Cæsareanorum periculo aditus pateret. Hic decumani.)

Hoc est, milites decimæ legionis, quam Cæsar (ut in bellis Gallicis uidere est) maximo semper amore prosecutus est.

Quibus oppidū fuit subsidio.) Mundam innuit. Supra enim

enim ait Pompeij castra huic oppido propinqua fuisse.

Ita ipsis liberalibus. id est, ijs, qui liberaliter, ingenue, ac fortiter pugnantes occubuerant. Quum oppidum Mundam sibi constituissent praesidium. Appianus refert Pompeianos fugientes Cordubā se recepisse: eamq; à Caesareanis tandem expugnatam esse. Atq; quominus eius variationem miremur: antea tradit, pugnam illam non procul à Corduba esse factam. Caesar ex praelio munitio-

ne circumdata.) supplendum Mundae oppido: quod modo hostium cadaueribus, pilis, & scutis loco cespitem à Caesareanis circumuallatum esse dixit. Caesar flumen traiecit.) Betim haud dubie, supra namq; ex secūda Europae tabula Ptolemaica diximus, Cordubam nō longe à Beti dis-

sitam. Scapula totius seditionis &c.) Appianus Scapulam unum ex Pompeij ducibus fuisse tradit. Ipse de tempore cenauit.) Et hic auctoris barbaries elucet, quando inquit, de tempore, pro in tempore. Vinum, & nardum identidem sibi infundit.) Beroaldus uinum, resinam, & nardum legit. Ne cui autem mirum uideatur resinam Romanis olim in delitijs fuisse, Plinius lib. 14. naturalis historiae autor est: uina asperiora in aliqua Italiae parte

rabulana, pice, ac resina mitigata esse. Porro per nardum uel unguentum nardinum, uel factitiū uinum ex nardo intelligere possumus. De quo uideto eundem Plinium.

Quos circummunitos superius demonstrauius, Mundense praesidium innuit. Supra enim ait eos, qui ex praelio effugerant, se Mundam recepisse: eamq; dein à Caesare circumuallatam.

Erat bene magnum intra Pompeianas partes.) Apparet locutionem istam alioquin non ille-

pidam aut plus satis auctori huic arrisisse: aut cum præ nimia uerborum inopia nequiuisset alia ad uitandam ὁμοιοπαυίαν uti. Nunc enim decies & infra aliquoties illā usurpauit, & quod maiorem nauseam facit, aliquoties in duabus periodis per pusillo spatio inter se distantibus: ut hic luce clarius cernitur. Clam cuidam Philoni in &c.)

Beroaldus aliter ad hunc legit modum, clam erga quen-
dam Philonem illum: sed (nisi totus fallor) utraq; lectio
uitiosa est. Si namq; priorem sequamur, constructio gram-
matica parum obseruata est. Clam enim non cum Dandi
sed auferendi casu constituitur. Sin posteriorem, æque in-
epta fermè uestrorum structura, & oratio imperfecta est.
Quo circa illam sic emendauerim, clam quidam Philone
illo. Nam quidem etiam pro quodam secundum Donati
grammaticā dicitur. Hanc uerò (quam etiam magis pro-
bo) ad hunc modū: clam ergo Philonem illum, sup-
plendum præsidium Pom. amandat, ut clam aduerbialiter ponatur.
Hic clam præsidio.) suple Cæsareano. Lusitaniā pro-
ficiscitur, Beroaldinus codex, præpositionē in additam ha-
bet. Quod Pompeium in potestate haberent.) Cnæum
innuit Pompeium. Supra namq; refert. Oppius, Cnæum
cum equitibus paucis, nonnullisq; peditibus ad nauale præ-
sidium Carteiam contendisse. Saucius Pompeius.)

suple Cnæus. Appianus namq; scribit illum à Cartheis le-
uatica ablatum esse. Pompeius humero, & sinistro

crure uehementer erat saucius.) De eodem adhuc loqui-
tur Cnæo. Cæterum quo maior lux obscuræ huic descri-
ptioni addatur, dilucidiora Appiani uerba de illo saucia
eo huc adscribam. Cum autem, inquit, & eos, qui ipsum

in lea

in lectica portabant desperantes intueretur, ueritus ne ab illis traderetur hostibus, fuga denuò inita scapham ingressus est: pede casu à funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit &c. Vnde iam facile etiam Vuolffianæ æditionis mendum tolli potest, quæ pro talum, telum intorsisset, legit. Nam quemadmodum & Sabellicus interpretatur, nihil aliud Oppius significare uult, quàm pedem Pompeij luxatum esse.

Lusitanus more militari.) Hoc est, quum Pompeius Lusitani militis habitu à Iuliano præsidio conspectus esset.

Exclusa munitione, amissisq; auxilijs &c.) Et hunc locum, Appiani uerba planiorem facere possunt: quæ sic habent. Quum denuò quæreretur ab hostibus, per iter profundum, dumisq; obsitum, fuga elabatur: sentibus uulnustimulantibus, sub arbore tandem fessus, constitit. Depræbensus itaq; ab his, qui illum inquirebant, non ignaue se protegens interfectus est.

Pridie Iduum Aprilis caput.) scilicet Cnæi Pompeij allatum suple à Didio ut Plutarchus scribit. Vt autem Appianus addit, Cæsar illius caput ad se perlatum humanandum curauit. Interfecto Cnæo Pompeio adolescente.) suplegendum maiore natu ut supra ex Appiano citauimus. Nam (eodem autore) eius frater adulescentior fugæ reliquias in unum cōgregabat: & ipse Pompeius appellabatur Sextus prænominē, uerum idem latitans, & fugiens prædabatur.

Lusitani qui ex pugna.) suple tumultuaria ad Hispalim commissa superfuerunt. Erant parati.) scilicet Lusitani.

Incensisq; qui subsidium repeterent.) id est, qui se in subsidium suum reciperent.

Ac de:

Ac deinde Vrsaonem proficiscuntur. Idem oppidum esse uidetur, quod autor supra cum Saonem, tum Versaonem, & Plinius Versonē appellat. Nam & isthic exemplaria quaedam pro Verso Vro habēt. Ponitur autem in Hispania Betica. Commemorat initio quæsturæ suæ.)

Oratio hæc expostulatorij generis est. Primum namq; ingentia beneficia non solum in Hispalenseis, uerumetiam totam ulterioris Hispaniæ prouintiam Cæsar commemorat: ac deinde eorundem maleficia uicissim recenset, atq; immanem ingratitude eis exprobrat. Cæterum quod Oppius Quæsturæ, ac Præturæ eiusdem apud Iberos gestæ mentionem esse factam tradit, non friuolum, & commentitium est. Siquidem Plutarchus in illius uita recenset, Cæsarem Quæstorem cum Tuberone prætore in Iberiam profectum esse: & postea ipsum quoq; inibi præturam gessisse. Multis legibus abs se in senatum inductis.)

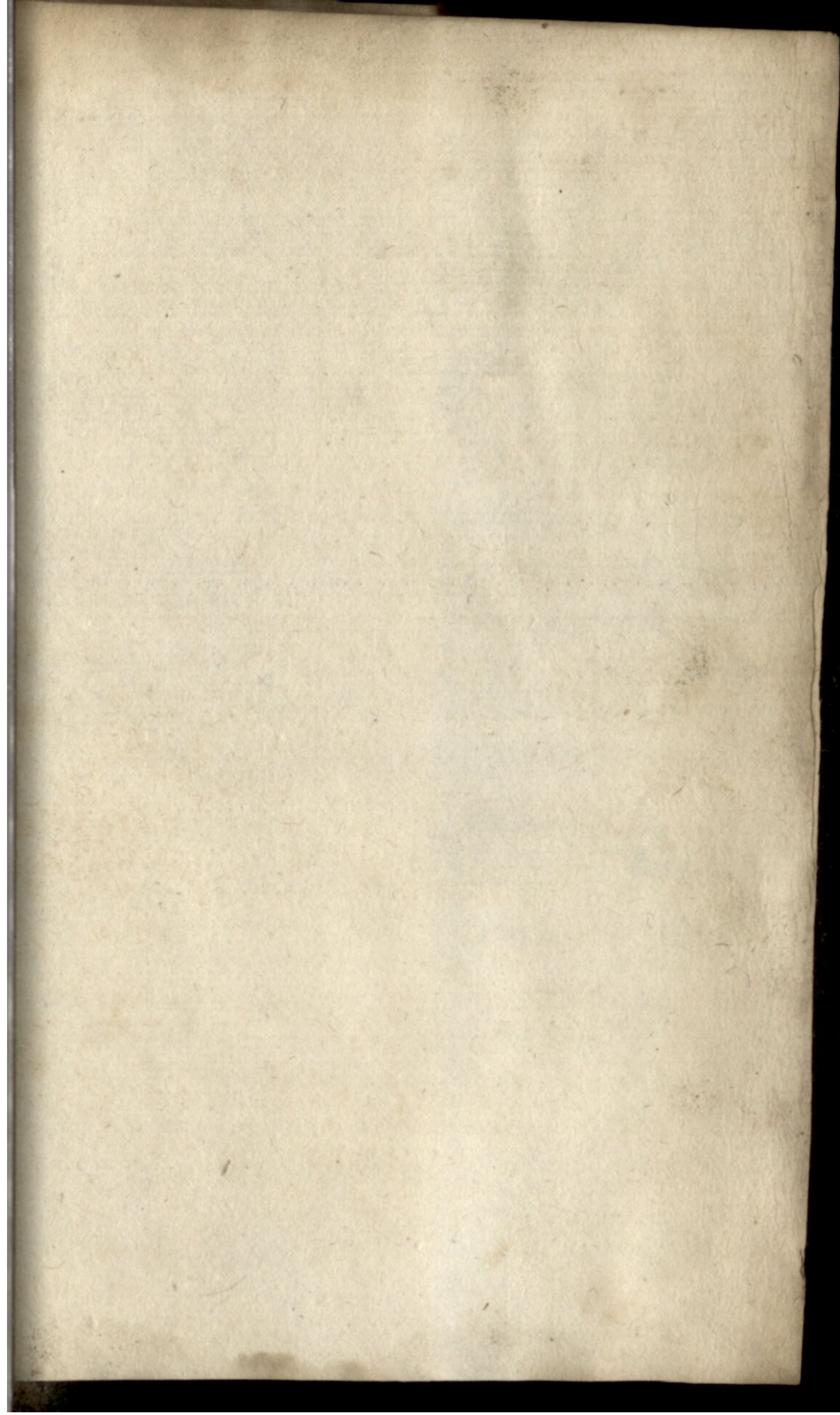
Beroaldina repastinatio legationibus (& ni fallor) rectius habet. Quanquàm enim multæ leges à Iulio latæ sint: melius tamen, & cōuenientius dicitur legationes in senatum introductas, & earum causas à Cæsare susceptas esse. Tales namq; leges non ad senatum tantum, sed etiam ad populum ferebantur. Vos iure gentium, & ciuium Rhomanorum institutis cognitis &c.) Quoniam hic locus cum in Vuolffianis tum Aldinis, & Gryphianis exēplaribus deprauatissimus est: idcirco historiæ istius studiosis haud ingratum fore arbitror, si eum ex Beroaldi castigatione reëtiorem fecero. Sic ergo ea, quæ modò adduxit continuanda sunt, more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis uim semel, & sæpius attulistis &c. Quando autem

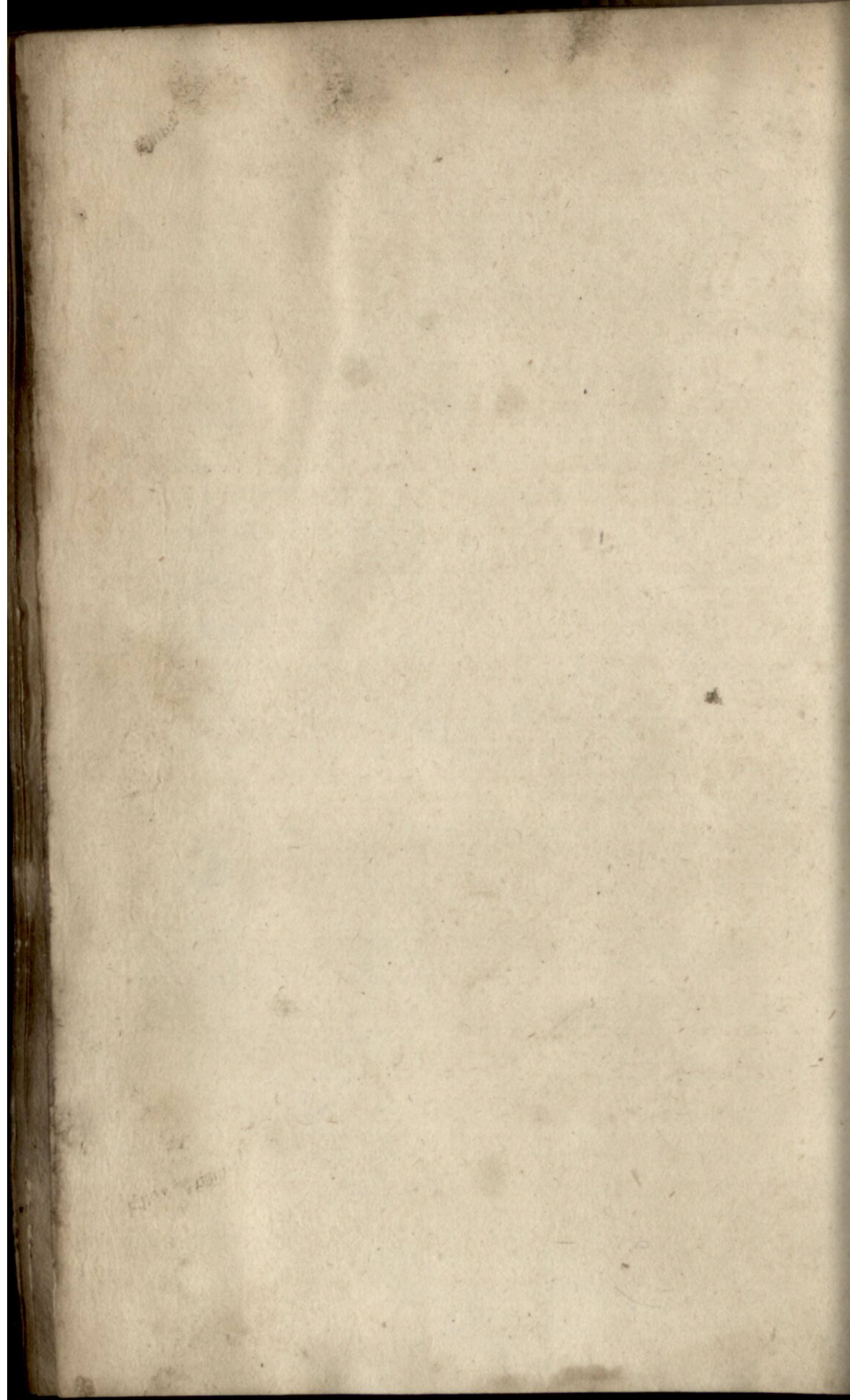
autem luce clara Ro. magistratum ab eis internitioni destinatum dicit: haud dubie illam taxat perfidiam, quæ à Pompeiano præsidio orta, eò euasit, ut Lusitanis Hispalim Philonis opera receptis, magna clades à Cæsareano præsidio accepta sit. Quanquàm id non inter diu, sed nocturnum factum esse superior Oppij descriptio ostendat.

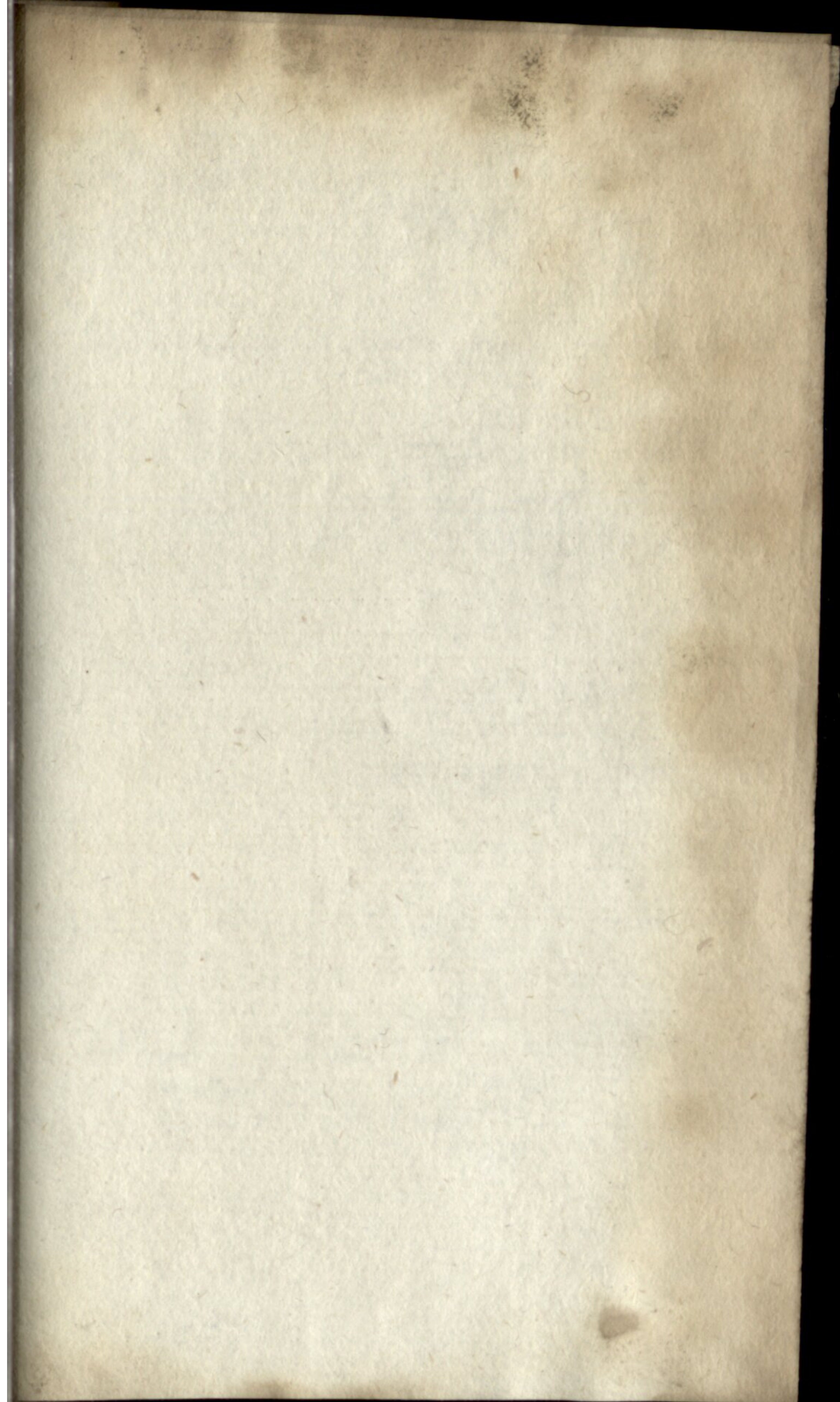
Quarum laudibus, ac uirtute.) Nemo non uidet orationem illam, & totum librum mutilum esse. Neque enim illa perfecta est, neque hic ut decebat finitur.

FINIS.

BASILEAE PER HIERONIMUM
CURIONEM MEN-
SE FEB. ANNO
M. D. XLIII.

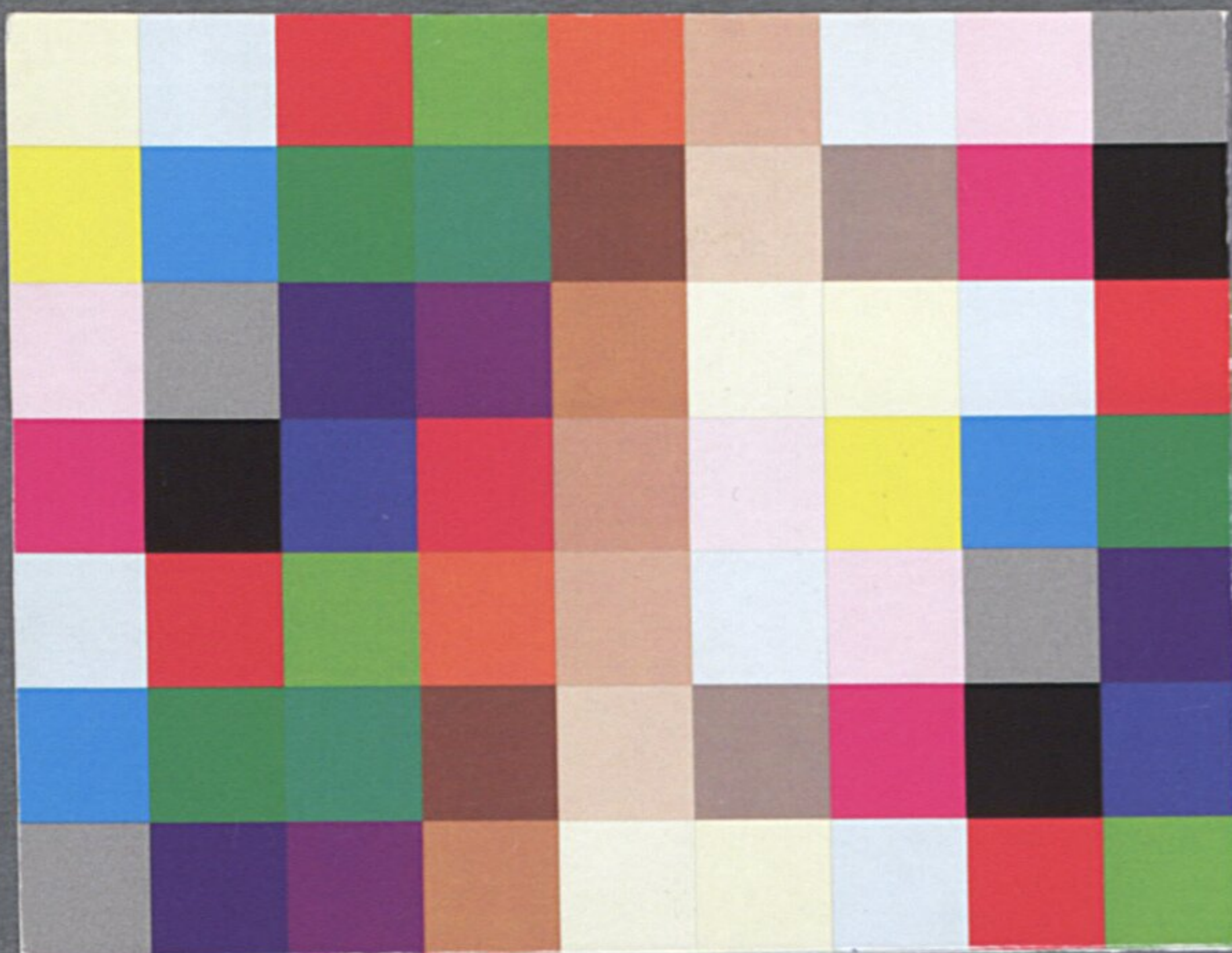
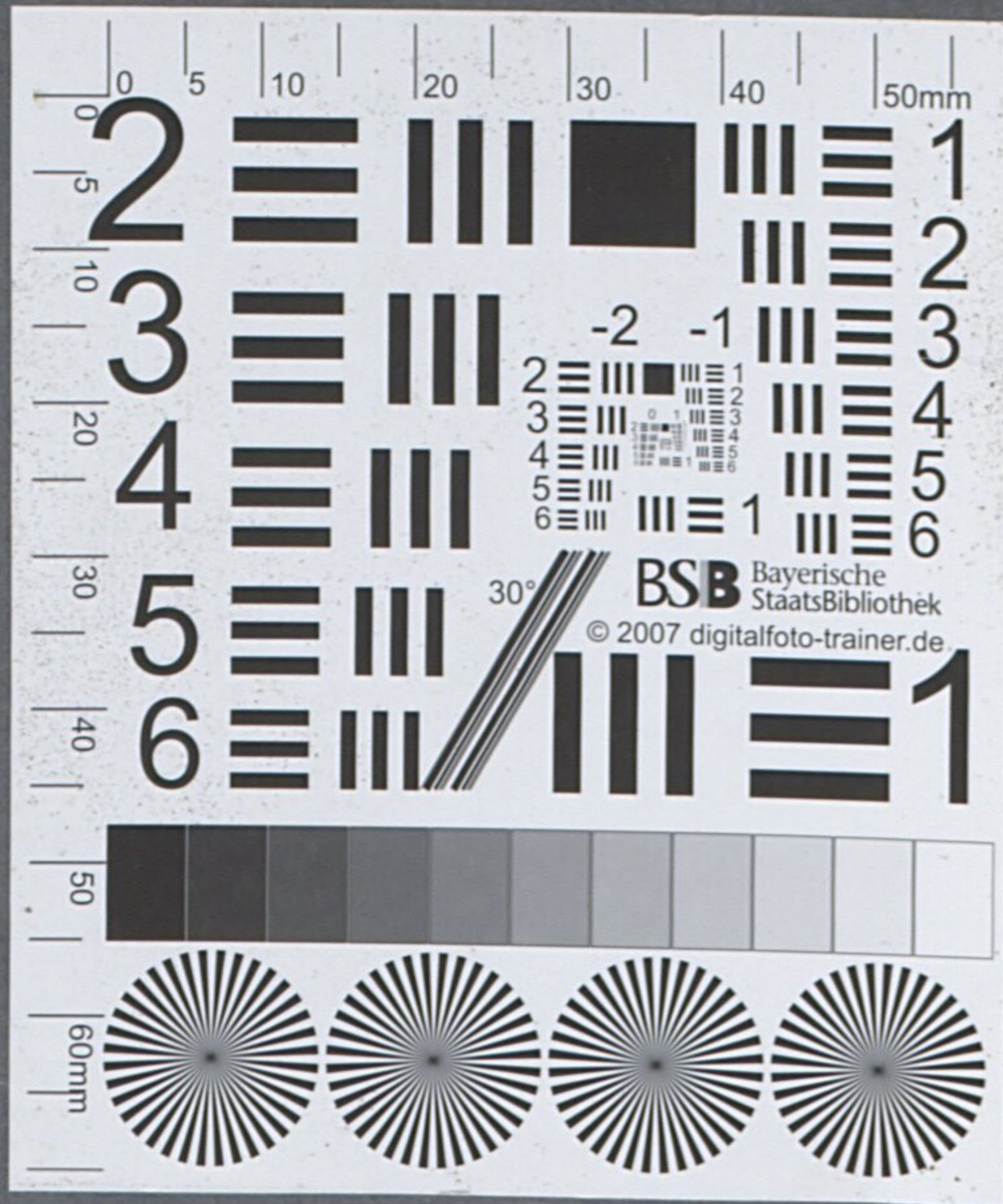

132
Ac
esse
nem
ria
spa
Or
gen
tota
rat
im
Op
ste
me
set
ria
ges
Be
hal

Müller, Johannes

In C. J. Caesaris ... Commentaria de Bello gallico ... Annotationes

Basilea 1543

A.lat.b. 199

urn:nbn:de:bvb:12-bsb00034401-5

VD16 M 6588